

Wagner Alfred Franz

891.99

12.526

U-15

Upholstery, hr.

Upholstery, hr.

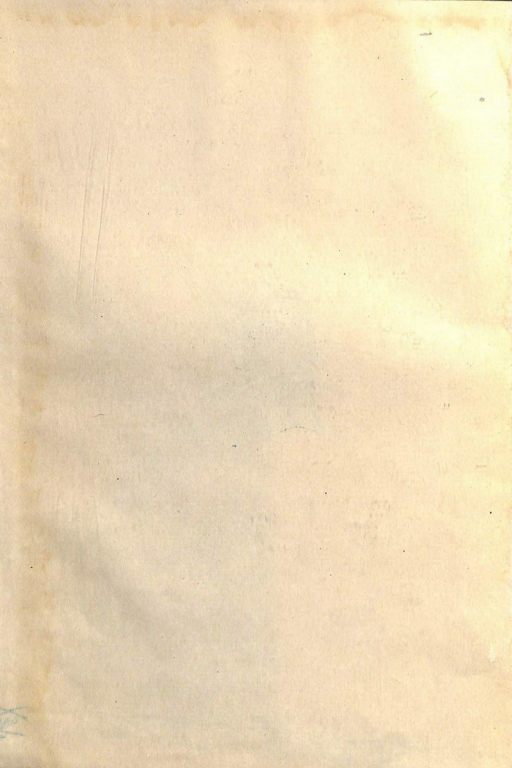
Upholstery, hr.

6/063

15/5.81

1040

1940

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. М. АБЕГЯНА

Х. АБОВЯН

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ
СОЧИНЕНИЙ

В ВОСЬМИ ТОМАХ

ТОМ ПЕРВЫЙ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН

1948

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՏԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ.ԱԲԵՂՅԱՆԻ ՎՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆՍԻՏՈՒՏ

ԾՆՈՒԿԱՆ Է 1961 թ.

891.99
Ա-15

Խ.ԱԲԵՂՅԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԼԻԱԿԱՏԱՐ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ
ՈՒԹ ՀԱՏՈՐՈՎ

ՍՈՒՑԻՆ ՀԱՏՈՐ

ՀԱՍՏ. ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ

1948

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ-Գիտությունների Ակադեմիայի
Նախագահության կարգադրությամբ:
Պրեզիդենտ՝ Վ. Հ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱ

Ա.Վ. ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ (գլխ. խմբագիր),
Ե. ՇԱՀԱԶԻԶ, ՍԻՄԱԿ ՍԱՀԱԿՅԱՆ,
ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ, Մ. ՄԿՐՅԱՆ

Առաջին հասարի խմբագիր՝ ՀՈՎԻԿ ՄՆԼԻՔՅԱՆ

Տեխն. ծանոթագրություններ
և անձնանունների բառարանը
պատրաստեց ՌՈՒԶԱՆ ՆԱՆՈՒՄՅԱՆ

13224
A $\frac{III}{1004}$

ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՂՄԻՑ

I

Խ. Արքեպիսկոպոսի կենդանութեան ժամանակ նրա երկերը շին հրատարակվել, քաղաքականութեամբ «Երեսնամյակ»-ի առաջին վարկանի, որը, ըստ ենթագրութեան, հրատարակվելուց հետո անմիջապէս ոչնչացվել է¹, և «Աղբյուրայից» Գրքի «Գրքի» թարգմանական դրամայի, որից երկու հատված տպագրվել է «Գրքի» լրագրի 1846 և 1847 թվականների համարներում:

Հետաքրքրությունը Արքեպիսկոպոսի անձի և թողած գրական ժառանգութեան նկատմամբ երևան է գալիս նրա անհետացումից երկու տարի հետո: 1850 թվին «Վերք Հայաստանի»-ի արտագրած օրինակը ձեռքիցն առնել է անցնում, հասնելով մինչև Մոսկվա, Գորակատ: Նույն թվականին Ջոնսոնայի «Արշակունյաց Արարատի» լրագրում լույս է տեսնում Արքեպիսկոպոսի մի արձակ երկը՝ «Աշխարհիկ բարբառ երեսնայի հայոց» խորագրով: 1856 թ. Բ. Պատկանյանի կողմից «Աղբյուրի» երգարան հայոց»-ի մեջ տեղ է դրած «Աղբյուր երգը» հատվածը «Վերք Հայաստանի» վեպից:

«Հյուսիսային»-ը թիւ ոչինչ չի հրատարակում Խ. Արքեպիսկոպոսի ստեղծագործություններից, սակայն Ս. Նաղարչյանի և Մ. Նաղարչյանի արտահայտած բարձր կարծիքները, Արքեպիսկոպոսի շուրջը հասարակական լայն հետաքրքրություն ստեղծելու իմաստով, կատարում են իրենց աշխիւ ընկնող դերը:

Արքեպիսկոպոսի անհետացումից 10 տարի անց միայն, 1858 թ. Հ. Փոքրեպիսկոպոսի և Գ. Արքեպիսկոպոսի շանքերով առաջին անգամ Թիֆլիսում լույս տեսավ «Վերք Հայաստանի» վեպը:

«Վերք Հայաստանի»-ի առաջին տպագրությունից հետո, Խ. Արքեպիսկոպոսի աշխիւ ոչինչ լույս չտեսավ մինչև Մ. Աղարչյանի «Գրքի» ամսագրի հրատարակությունը (1860): «Գրքի»-ի առաջին տարեթիւի № 11-ում տպագրվում է «Վերք Հայաստանի» վեպի «Զանգի» խորագրով հավելվածը, որով և «Վերք»-ի հրատարակությունն ամբողջանում է: Նույն համարում Մ. Աղարչյանը «Զանգի»-ի հրատարակության առթիւ տպագրում է մի հոդված՝ «Պատկանյանի» և իր «Զանգի» խորագրով, որտեղ վեր է հանում հեղինակի բացառիկ նշանակությունը մեր գրականության համար: «Գրքի»-ի 1861 թ. № 5—6-ում տպագրվում է Արքեպիսկոպոսի «Օվսանյան» թարգմանական պատմվածքը: Նույն ամսագրի 1861 թ. № 7-ում լույս է տեսնում Մ. Տեր-Աղարչյանի «Մի քանի խոսք Արքեպիսկոպոսի վերա» հոդվածը, որը ուղարկվել էր ոչ միայն իբրեւ Արքեպիսկոպոսի մասին գրված առաջին ծավալուն կենսագրական, այլ և նրանով, որ այդտեղ մանրամասն տեղեկություն էր տրվում հեղինակի գրական հարուստ ժառանգության մասին, որ շարունակում էր մնալ անտիպ:

¹ Այդ հրատարակության միակ օրինակը, Ղազարոս Աղայանի արխիւի հետ մեկտեղ, վերջինի ժառանգների կողմից հանձնվել է Գրական Թանգարանին, որտեղ և այժմ պահվում է:

Մ. Աղաբեկյանի դեպի Արուսյանն ու նրա թողած գրական ժառանգությունն ունեցած բուն հետաքրքրությունը իր գործնական արտահայտությունն է ստանում նաև նրանով, որ 1862 թվին նա, իր իսկ միջոցներով, առանձին գրքերով լույս է ընծայում «Նախաշավիղ կրթության» դասագրքի երկրորդ վերամշակված վարիանտը, իսկ 1864-ին՝ «Պարսպ վախտի խաղալիք»-ը:

«Կոռնկ»-ի հետ միասին և նրան զուգահեռ Արուսյանի ստեղծագործության պրոպագանդայով զբաղվում է նաև «Մեղու Հայաստանի» պարբերականը՝ հաջորդաբար հրատարակելով «Հաղարփեշեն» երգիծական պոեմը (1864 թ.), «Ազնես» արձակ նամակաձև թարգմանական երկը (1864 թ.), «Ազնվամտություն և շնորհակալություն» զրույցը (1864 թ.), մի շարք բայաթիներ (1864 թ.) և այլն:

1864 թվից հետո մինչև 1897 թվականը՝ շուրջ 33 տարի Արուսյանից ոչինչ չհրատարակվեց:

1897 թվին, Ս. Տեր-Սարգսյանի խմբագրությամբ և Ի. Ժամհարյանի հրատարակությամբ, Մոսկվայում լույս տեսավ Արուսյանի երկերի միահատորյակը:

Այս հրատարակությունն իր ժամանակի համար նվաճում էր. նախ այն իմաստով, որ ընդգրկում էր երկերի զգալի քանակություն, ամփոփելով համարյա այն ամենը, ինչ լույս էր տեսել մինչ այդ, ինչպես և այնպիսի գործեր, որ դեռևս չէին տպագրված: «Ֆեոդորա», կամ որդեական սեր» գրամատիկական երկը, բայաթիները, մի շարք բանաստեղծություններ և այլն առաջին անգամ տպագրվեցին այդ ժողովածվում: Միահատորյակը ուշագրավ էր նաև այն տեսակետից, որ այստեղ վերականգնված էին առաջին հրատարակության ժամանակ «Վերք Հայաստանի»-ի տեքստից ցնդորի հանած այն արժեքավոր հատվածները, որոնց մեջ հեղինակը խորապես ունի հոգևորականությունը: Եվ վերջապես, այս հրատարակությունն ուներ ընդարձակ կենսագրական ակնարկ և բառարան՝ Քանաքեռի բարբառի:

Տոթը տարի անց՝ 1904 թ. Խ. Արուսյանի որդի Վարդան Արուսյանի այրի՝ Կատարինե Արուսյանը ձեռնարկում է Արուսյանի անտիպ երկերի հրատարակությանը, սակայն նրան հաջողվում է լույս ընծայել միայն մի փոքրիկ գրքուկ «Անտիպ երկեր» խորագրով, որի մեջ մտնում են երկու գործ՝ «Թուրքի աղլիկը» և «Բարեկամի մոտ» ակնարկները:

Բաքվի Մարգասիրական Բնկերության հրատարակությամբ 1908 թվին լույս է տեսնում «Վերք Հայաստանի»-ն, որը այդ երկի երրորդ հրատարակությունն էր:

1912 թվին լույս է տեսնում «Հաղարփեշեն» երգիծական պոեմը: Եթե վերոհիշյալների վրա ավելացնենք մամուլում հրատարակված «Թիֆլիզի հայոց հանգստարանը» («Տարազ», 1914, № 1), «Առաջին սերը» («Գեղարվեստ», 1917) և մի քանի ոտանավորներ, հայտնի է, որ 1858 թվից մինչև 1920 թվականն ընկած ժամանակահատվածում Արուսյանի լույս տեսած երկերի ցանկը համարյա լրիվ կլինի:

Սովետական շրջանում Արուսյանի գործերի հրատարակության ուղղությամբ զգալի գործ կատարվեց:

1939 թ. լույս տեսավ «Վերք Հայաստանի»-ն, նույն թվին տպագրվեց «Դիվան Խաչատուր Արուսյանի» սովոր գիրքը՝ կազմված և ծանոթագրված ֆելոլոգիական գիտությունների դոկտոր Ե. Շահազիզի կողմից: 1940 թվին լուսատիպ հրատարակությամբ տպագրվեց «Նախաշավիղ»-ի առաջին վարիանտը,

որի միակ հրատարակությունից, ինչպես ասվեց, պահպանվել էր մի օրինակ միայն: Այս աշխատությունը տպագրության էր պատրաստվել ընկ. Ռ. Զա-րյանը: Նույն 1940 թվին Հայկեստհրատը ձեռնարկեց Արուվյանի ընտիր երկերի հրատարակությանը, որից լույս տեսան միայն առաջին և երկրորդ հատորնե-րը՝ Ռ. Զարյանի ծանոթագրություններով: 1941 թվին Հայկեստհրատը ստեղ-ծեց «Արուվյանի գրադարան» սերիան: Այդ սերիայով մասսայական ընթերցա-նություն համար տպագրվեցին հեղինակի մի շարք երկերը. «Բնայաթիններ», «Բանաստեղծություններ», «Ընթերցարան», «Թուրքի աղյիվը», «Հազարմիշներ», «Առակներ» և այլն:

Վերահիշյալ հրատարակությունների մեջ առաջին անգամ տեղ գտան Ա-րուվյանի մինչ այդ անտիպ և անհայտ աշխատի երկեր, ինչպես «Պատմություն Տիգրանի» մանկավարժական մեծածավալ վեպը, «Ամերիկու լիս քցիլը» գիտա-գեղարվեստական երկը, բազմաթիվ ինքնուրույն և թարգմանական բա-նաստեղծություններ, զրույցներ, հոդվածներ, ճառեր, նամակներ և այլն:

Սա, իհարկե, զգալի առաջադիմություն էր Արուվյանի թողած ժառանգու-թյան յուրացման ասպարիզում, սակայն այդ ժառանգության մի զգալի մասը տակավին մնում էր անտիպ:

Հայկական ՍՍՌ Գրությունների Ակադեմիայի Մ. Արեղյանի անվան Գրականության Ինստիտուտն իրեն խնդիր է առաջադրել՝ հեղինակի անհե-տացման 100-ամյակի կապակցությամբ պատրաստել ու հրատարակել Արու-վյանի ողջ ժառանգությունը, որը ընդհանուր թվով կազմում է մոտ 250 մա-մուլ:

Արուվյանի երկերի դիտական հրատարակությունը ունի իր յուրահատուկ դժվարություններ: Նախ, հեղինակի երկերը բազմալեզու են. հայերեն (աշ-խարհարար, դրաբար), գերմաներեն և ռուսերեն: Այս, հեղինակին զբաղեց-նող խնդիրները բազմապիսի են (գրականություն, մանկավարժություն, ֆու-կլոր, լեզվական-քերականական հարցեր և այլն), նույնքան էլ բազմապիսի են նրա դրական ժանրերը: Մյուս կողմից հայտնի է, որ հեղինակի հակողու-թյամբ կամ մասնակցությամբ համարյա ոչինչ չի հրատարակվել, իսկ հետա-գա հրատարակությունները դեռևս չեն կարողացել ընդգրկել նրա ողջ ստեղ-ծագործությունն ու թերի են տեքստաբանական տեսակետից, ուստի և չեն կա-րող օգտակար լինել այս հրատարակության համար:

Եթե վերը ասածների վրա ավելացնենք նաև այն, որ Արուվյանի երկերը գրված են հայ լեզվի զարգացման աշխարհի մի էտապում, որը կարելի է ան-վանել կադմավորման շրջան, մի շրջան, երբ մեր լեզուն իր ուղղադրական և կենտարդական կանոններով դեռևս չէր կայունացած, հապա ուրեմն հասկանա-լի կլինի, թե ինքի որքան բարդ է ու պատասխանատու այս ձեռնարկությունը: Բարեբախտաբար չնչին բացառություններով պահպանվել են Արուվյանի ինքնագրերը, որոնց վրա և հիմնվում է այս հրատարակությունը:

Արուվյանի արխիվը Գրական Թանգարանի հազվագյուտ հարուստ ար-խիվներից է: Եթե մի կողմից Արուվյանի ստեղծագործություններին վիճակվեց ղեկավար ճակատագիր այն իմաստով, որ հեղինակի կենդանության ժամանակ դրանք հրատարակվեցին, հապա, մյուս կողմից, դրանք բախտավոր եղան, քանի որ հեղինակի ժառանգների հոգառարության շնորհիվ, պահպանվելով անվթար մինչև մեր օրերը և այժմ դառնալով հանրային սեփականություն՝ ընդմիջտ ապահովվեցին: Արուվյանի արխիվում եղած ձեռագրերի մեջ կան այնպիսի բացառիկ արժեքներ, ինչպիսիք են՝ Վերջ Հայաստանի վեպի երկու

ինքնագրերը, «Պատմություն Տիգրանի» մանկավարժական վեպի, «Ամերիկու լիս քցիլը» գիտա-գեղարվեստական երկի, «Նախաշափիղ»-ների, դորպատյան «Ծրագրեր»-ի, «Պարսպ վախտի խաղալիք»-ի, «Աղասու խաղը» մեծածավալ շափածո երկի և բազմաթիվ այլ ինքնուրույն և թարգմանական բանաստեղծությունների բնագրերը։ Էլ շինք խոստում նրա հարուստ նամակների, հոգվածների, ճառերի, խոհերի ու խորհրդածությունների, ուսումնասովյան տետրերի և ուրիշ շատ նյութերի մասին։

Արժույթների երկերը հրատարակվում են 8 հատորով, բաշխելով նյութերը ըստ հատորների հետևյալ կարգով։

Ա. և Բ. հատորներ՝ շափածո երկեր (ինքնուրույն և թարգմանական), Գ. հատոր՝ «Էկերք Հայաստանի» (իր տարբերակով), Դ. հատոր՝ արձակ երկեր, Ե. հատոր՝ մանկավարժական երկեր, Զ. հատոր՝ օրագրեր, Է. հատոր՝ հոգվածներ, ուղեգրություններ, ճառեր, դամբանականներ, Ը. հատոր՝ նամակներ և փաստաթղթեր։

II

Նախատուր Արովյանի գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ զգալի տեղ է զբաղում շափածոն. նա մեղ է հասել գերազանցապես իբրև արխիվային ժառանգություն։ Մեծ լուսավորչի շափածո ժառանգության միայն մի աննշան մասն է տպագրվել անցյալում։ 50—60-ական թվականներին մամուլում տպագրվում են «Էկերք»-ի հեղինակի մի շարք բանաստեղծությունները՝ «Աղգասեր մարդը իր մենևիլու վախտը», «Առաջի պատերի Աղաշան Վարդանյանի», «Հախվիթմալի գովերը», «Հաղարիկներ»-ը, մի քանի բայաթիներ և այլն։ 1864 թվին առանձին գրքույկով լույս է տեսնում «Պարսպ վախտի խաղալիք»-ը։

Սովետական տարիներին պարբերական մամուլում և առանձին հրատարակություններով լույս է տեսել Արովյանի բանաստեղծությունների մի մասը։

Այժմ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Մանուկ Աբեղյանի անվան Դրականության Ինստիտուտի կողմից ձեռնարկված «Արովյանի երկերի» լիակատար ժողովածուի գիտական հրատարակությունը հնարավորություն է տալիս հրապարակ հանելու հայ մեծ լուսավորչի, մանկավարժի, գրողի և պոետի ամբողջ ժառանգությունը, նրա մեջ և պոեզիան։

Սույն գիտական հրատարակության առաջին հատորը ընդգրկում է Արովյանի տպագրի և անտպ գրականությունները, կաղմած արխիվային ձեռագրերի հիման վրա։ Դրանց մեծ մասը բանաստեղծ ժողովել է զանազան շափ ու ծավալ ունեցող տետրակների մեջ, իսկ որոշ բանաստեղծություններ գրված են առանձին էջերի վրա, իբրև ավարտված կամ անավարտ գործեր։

Բանաստեղծությունների մի մասն ունեն իրենց երկրորդ և երրորդ օրինակները։ Հիմնական տեքստը համարվում է բանաստեղծի կողմից արտագրված վերջին օրինակը։

Տպագրվող բանաստեղծություններն ինքնագրեր են, մեծ մասը զրաբար. այդ շարքի մեջ չեն մտնում չորս բանաստեղծություն։ Առաջինը «Յազատություն Հայաստանեայց» բանաստեղծությունն է, գրված 1830-ին Կարինում. սա հանված է Արովյանի աշակերտ Գ. Շահնազարյանի տետրակից (տետ. № 175). արտագրություն է, հավանաբար նույն աշակերտի կողմից. երկրորդը երգիծական հայտնի ոտանավորն է «Հախվիթմալի գովերը»՝ հեղինակի նամակի հետ,

տարագրված 1864 թվին «Մեղու Հայաստանի» լրագրում. երրորդ և չորրորդ բանաստեղծությունները անվերնագիր հատվածներ են, հանված են Աբովյանի որդու՝ Վարդան Աբովյանի տետրակից: Հատորում ղետեղված է նաև մի ինքնագիր բանաստեղծություն՝ «Յարգոյ տեսող» բառերով սկսվող, որ հանված է Մ. Մանրյանի արխիվից և դանդիվ է Աբովյանի արխիվից դուրս:

Հայկական ՍՄՖ Բիբլիոտեկների Սովետին կից Զեռագրերի Բնաստեղծում № 3751-ի տակ (էջ 1012—1033) պահպանվում է մի անկազմ տետր ինքնագիր, գրաբար. տետրակում ղետեղված են հետևյալ բանաստեղծությունները. 1. «Առաջի պատկերի բազմիկախոս բարերարի Յորդրիխայ...», 2. «Կարօտու...», 3. «Մուտ Հայկայ ի Հաթին նախնի վայելչությունաց հայրենեաց խոց...», 4. «Կարօտություն առ սիրելին»: յաստան և արհամարք երևակայության...», 4. «Կարօտություն առ սիրելին»:

Այս բանաստեղծությունների ինքնագրերը կան նաև Աբովյանի արխիվի 58 թվահամարի տակ եղած տետրակում:

58 թվահամարի տակ պահպանվող բանաստեղծությունների այդ տետրակը՝ ժողովածուն Աբովյանի արխիվն է, սեղեղ երևանի դավառային ուսումնարանի դասատու Զ. Ղորղանյանի արխիվից:

1894 թվին «Արձագանք»-ի էջերում Զ. Ղորղանյանը տպագրել է այդ ժողովածուի բանաստեղծությունների ցանկը և իր ուսուցչի պատվին անվանել է այն «Հիշատակարան տետրակ»: Տետրակում 19 բանաստեղծությունների հետ ղետեղված է նաև «Վերք Հայաստանի»-ի նշանավոր հավելվածը՝ «Զանգին»: Աբովյանի արխիվում գտնվել է այդ տետրակի սեղեղը ընդօրինակությունը, որն այժմ մաքրագիր օրինակի հետ պահպանվում է նույն թվահամարի տակ: Սեղեղը էջերի վրա եղած թվական նշումներից պարզվում է, որ Աբովյանն այդ տետրակը կազմել է 1845—47 թվականներին:

Հատորից դուրս է մնացել «Նախաշավիղ»-ում հրատարակվող երկու բանաստեղծություն: Երկրորդ բանաստեղծության բնագիրը գտնվում է 57 թվահամարի տակ պահպանվող արձակ և չափածո դրծերի ժողովածվում: Բանաստեղծությունների բաժնում պահպանվում են «Աղասու խաղը» պոեմը և «Պարսպ վախոս խաղալի» առակների ժողովածուն. դա կազմում է ներկա հրատարակության 2-րդ հատորի բովանդակությունը:

Ներկա հատորն ունի հինգ բաժին. բուն տեքստը, թարգմանություններ, սեղեղություններ, վարիանտներ, տեքստային տարբերություններ: Հատորին կցված է գիտական ապարատ իր ծանոթագրություններով և անձնանունների բառարանով: Բուն տեքստի բովանդակությունը կազմում է № № 57, 58, 61, 63, 64 տետրակների ինքնագրերի մեծ մասը: Բանաստեղծությունները վերագրաավորված են հնարավորին չափ ըստ ժամանակագրության: 64 թվահամարի տակ պահպանվող «Դորդատյան» կոչված տետրակից հանված է թարգմանությունների բաժինը և տեղագրված համապատասխան բաժնում:

Բուն տեքստին հաջորդում են թարգմանությունները՝ կատարված ռուս և գերմանացի պոետներից:

Հաջորդ բաժինները դրսևորում են Աբովյանի ստեղծագործական լարորատորիան. նրանք օգնում են հասկանալու բանաստեղծ Աբովյանի ստեղծագործական հղացումների զարգացման պրոցեսը, պոետական առանձնահատկությունները և այլն:

Արխիվում ամենավաղ թվագրությունն ունի «Կարօտություն նախնի վայելչությունց հայրենեաց մերոց» բանաստեղծությունը: Թվագրված բանաստեղծությունները բն. անթվակիր բանաստեղծությունների ժամանակը որոշելու:

համար օգտագործված են արխիվային օժանդակ նյութեր. անանձին բանաստեղծությունների մասին լրացուցիչ տեղեկություններ տրված են ծանոթագրությունների բաժնում:

Աբովյանի ստեղծագործությունը, նրա լուսավորական գործունեության հետ միասին, արտացոլում է հայ ժողովրդի պատմական զարգացման նոր փուլի հասարակական առաջավոր տենդենցները, որոնք հող են պատրաստում 60-ական թվականների ազգային-լուսավորական շարժման համար:

Աբովյանը ստեղծել է նոր բովանդակությամբ հաղեցված հարուստ և բազմաժանր պոեզիա. նա գրել է էլեգիաներ, ներբողներ, ձոներ, պոեմներ, խոհական բնույթի բանաստեղծություններ, սիրո և բնության երգեր, առակներ, բայաթիներ և այլն: Դուրս գալով կլասիցիզմի նեղ շրջանակներից, Աբովյանը գրականությունը մոտեցրել է կյանքին, նրա հասարակական պահանջներին: Բացասելով կլասիցիզմը, նա գրականության մեջ հաստատում է ռոմանտիզմը, որը բերում է իր հետ ռեալիզմի զարգացման տենդենցը:

Աբովյանի բանաստեղծությունները գրված են հայ լեզվի զարգացման այնպիսի մի էտապում, երբ տեղի էր ունենում նոր լեզվի կազմավորման պրոցեսը: Աբովյանի լեզվի մեջ նկատվում են այդ անցման շրջանի բնորոշ գծերը՝ գրականության մեջ աշխարհաբար ձևերի կիրառում, դրաբար ձևի մեջ աշխարհիկ մտածողության տարրերի արտացոլում, և այլն: Աբովյանի բանաստեղծությունների մեջ երևում է գրական նոր լեզվի ձևավորման պրոցեսը:

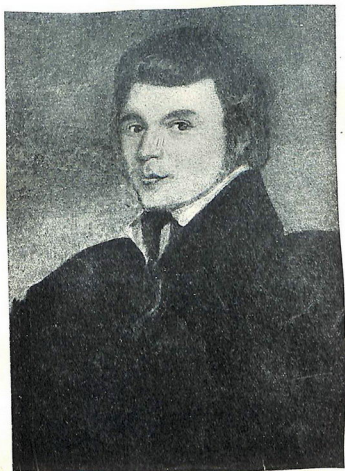
Աբովյանի ուղղագրությունը կապված է նոր գրական լեզվի ձևավորման շրջանում նկատվող առանձնակի երևույթների հետ: Աբովյանը սահմանում է կանոններ, որոնք հետագայում մտնում են մեր ուղղագրության մեջ. սակայն Աբովյանի ուղղագրության մեջ կան և չպատճառաբանված ձևեր, որոնք աղճատում են նախագասությունը, միտքը. դա վերաբերում է հատկապես տրոհման նշանների անկանոն գործածությանը, բազմաթիվ կետերին, վերջակետերին, բուլբերին, որոնք գրվում են անպահանջ հետո ենթակայի մոտ և այլն: Տեքստերում կան համաձայնության խախտումներ, անուշադրության հետևանքով ստեղծված սխալներ, նույն բառերի, հատուկ անունների գրություն. տարբեր ձևեր և այլն: Տեքստերում պահպանված է Աբովյանի ուղղագրությունը:

Տեքստի միասնությունը պահպանելու համար յուրաքանչյուր տողի սկզբնատառերը գրված են մեծատառով: Աշխարհաբար բանաստեղծությունների մեջ պահպանված է նոր ուղղագրությունը:

Բանաստեղծությունների տեքստը բնագրերի հետ համեմատել է ընկ. Վ. Փոքեյանը:

ՀԱՏՈՐՈՒՄ ԿԻՐԱԹՎԱԾ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

1. Սուր < > փակագծերի մեջ առնվում են հեղինակի կողմից թերի թողած, կամ կրճատ դրած բառերի լրացրած մասերը: Այսպիսի լրացումները ենթադրաբար արվելու դեպքում տրվում են հարցական նշանով:
2. Խմբագրության կողմից ավելացրած բառերը նույնպես արվում են սուր փակագծերի մեջ:
3. Սուր փակագծերի մեջ են առնվում նաև անընթեռնելի բառերը. փակագծերի մեջ գրվում է՝ 1 տներթ., 2 անընթ., 3 անընթ. և այլն, նախած անընթեռնելի բառերի քանակին:
4. Ուղիղ. [] փակագծերի մեջ առնվում են տեքստում ընկած բառերը՝ անպայմանորեն բերվելով տողատակ:
5. Որևէ բառից (բառաբառը պահպանելով) նոր բառ կազմելու դեպքում տողատակ է բերվում նախկին բառը, որի մոտ հավասարության նշանով դրվում է վերջին ձևը. օրինակ՝ միտք—մտքին, ականջին—ականջի ըտբին և այլն:
6. Հավելագրված բառը կամ նախադասությունը տպագրվում է ցրիվ:
7. Հեղինակի անուշագրության հետևանքով տեքստում տեղ գտած աննշան սայթաքումները ուղղվում են առանց նշումի:
8. Պահպանվում է Արտվյանի ուղղագրությունը և կնտագրությունը: Բացառիկ դեպքերում միայն խմբագրությունը իրեն իրավունք է վերապահում կատարելու աննշան շտկումներ առանց հիշատակման:
9. Մի շարք գոյականների, ինչպես, օրինակ, հայր, հույն, պարսիկ, ասորիք և այլն, որոնք Արտվյանի մոտ գրվում են մեծատառ՝ տպագրվում են նույնությամբ:
10. Խմբագրության տողատակի ծանոթագրությունների համար դործ է ածվում առաջական թվանշան, իսկ հատորի վերջում արվող ծանոթագրությունների համար արաբական թվանշան փակագծով:
11. Հեղինակի ընդգծած բառերը տպագրվում են շեղատառով:
12. Հեղինակի դործածած կլոր փակագծերը () պահպանվում են նույնությամբ:
13. Պատմական փաստական սխալ հիշատակումները տեքստում պահպանվում են նույնությամբ, իսկ կոմենտարների բաժնում տրվում է համապատասխան ուղղում:
14. Հատուկ անունների հնաձև և օտարաձև տառադարձությունը պահպանվում է նույնությամբ:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԿԱՐՕՏՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽՆԻ ՎԱՅՆԸՈՒԹԱՆՑ
ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ ԽՈՐՑ.

Ասացեալ ի 1824 ամի. յերեվան:

- 1 Ե՛րբ տեսից զքեզ՝ քա՛ղցր իմ Հայրենի՝
Անցեալ ի հին դարս հաւուց մեր նախնի.
Գալարին աղիքս, միտք իմ ցնորի,
Մինչ նախնի վիճակ քոյ յուշ իմ ածի:

Հայեցեալ ի շուրջս՝ միայն աւերակք
Ինձ յառաջ բերեն զնախնեացն յիշատակ.
Պայիկն զգայարանքս, ալլ ո՛հ, ես տնդօր
Կարօտիս միայն լամ անօժանդակ:

- Ե՛րբ առ արձանօք նախահարց մերոց
10 Զոհեացեն աշխույժ պատանեակք Հայոց
Զերմ իրեանց զարին՝ պատարագ յանուշ
Ի սէր Հայրենեաց, մաշելոյ անյոյս:

Եթի յամպս արդէն յԱղուանեաց դաշտին
Երկնքնձայ նուէր սուրբ ողջակիզին.
Անդ Վարդան փրկել կրօն, զՀայրենի
Արեամբ իւր զնէ փառս զիւրոյ ազգի:

- Եւ սուր Հայկազանց զխումբս թշնամեաց
Յոճիրս մաշէ՛ իբր զշեղջ խռուաց.
Հակայն անկանի անդ անմահ փառօք,
20 Պատուեալ, պսակեալ ի քաջ նիղակոկաց:

Ո՛ր հոգմ կատաղի զմեօք հնչեաց,
Կործանել զսին միաբան ազգացս.
Փշել յանխարդախ սրդիս Արամեան
Զայս հոգի տկար, լոյծ, հեղդ, հեշտակաց:

Կրկնեացի՝ շրջան այնց ժամանակաց,
Զի՛ւ մեր վառեցուրք ի նախանձ փառաց.
Ժառանգել զանուն մտերիմ որդւոց,
Տալ զկեանս ի զոհ սիրոյ Հայրենեաց:

Մեռանիմ ի քեզ՝ ժամանակ անցեալ՝
 30 Ժամանակ շքոյ իմոց զիւցաղանց.
 Ո՛հ՝ ո՞ տայր և ինձ՝ անդ զիմ ջերմ արիւն
 Հեղուկ ի յերկրի՝ Վարդանայ յանուն:

Անկուշտ տապանաց՝ ո՛հ՝ անքուն ցեցոյ
 Կինիցին օտկերք իմ այժմ ի բաժին.
 Զոր բոլորընծայ ի սէր Հայրենեաց
 Անդ ևս զոհէի սիրով հեշտագին:

Երկնամբարձ խորխտայր՝ լերի՛նք Արամեան.
 Յանկալի՛ բարձունք, նախնեաց իմ՝ կայա՛ն:
 Հի՛մ ծիծաղէին նոքա ի ձեր տես.
 40 Հի՛մ դուք յետնորդացս սքարա՛ն միայն:

Մասի՛ս, հին աւուրց կենդանի՛ արձան,
 Մերացեալ վարսիւք քովք սպիտակահեր.
 Յո՛ր որդւոց զրկեալ, ո՛ւմ այժմ դու պաշտպան,
 Անդ լեռուն պարարտ, այժմ լեռան տրտմարեր:

Ի ջնջիլ համայն սերնդոց երկրի,
 Գո գազաթ միայն ևզև փրկարան:
 Ի խաղաղանալ արդ բոլոր ազգաց,
 Դու քոյոց որդւոց լեալ ցաւոց դարան:

Քայլեցա՛ն արդեօք հարք, մարք իմ՝ ազգի
 50 Ան ստորոտովք քովք երբեմնակի.
 Յո՛յց ինձ համբուրել զնոցա ոտնավայր,
 Յո՛յց և ևս թացից արտասուօք զտեղին:

Քաղեցի՛ն կուսանք, ողջամիտ հարսուճք,
 Զուարթուն պատանիք, նորաթիթիթ մանկունք
 Զքո դաշտի ծաղիկս չքնաղ, պատուական,
 Յրեծայել միմեանց ի սիրոյ նշան:

Բյդպէս բնթանայր զեւ գոռող, հանդիստ.
 Միծաղի ալեօք ձեր՝ զխիթեալ զիմ սիրտ.
 Երա՛սիս, Զանդի՛ գետք՝ կենդանի վկայք,
 60 Զորովք քաջ մեռան Հայկազանց հակայր:—

Առէ՛ք բնդ ձեզ զիմ արտասուտ արեան,
 Հեղն՝դք ծարաւիք նախնեաց իմ՝ արեան.
 Դուք՝ որք զԱնակայ կորուսիք զխուժան,
 Դուք՝ որ տայք տեղի արդ մեր թշնամեաց:

Անկանխ՝ կծկեալ՝ ընդ հորիզոնաւ՝
Համե՛ստ վերջալոյս՝ կարմրաշուրթ ներկեալ՝
Գաղիս դու անշուշտ զերթ քնքուշ կուսան.
Զի մի՛ տեսցես զքակ երկրիս մոռացեալ:

Եւ սիրտս ցաւալից, և աչքս արտասուալից
70 Պտուտին ընդ քեզ, յոր վայր և շրջիս:
Ե՛րբ տեսից զքեզ ծիծաղիւ ընդ իս,
Ե՛րբ տեսից՝ քեզ ինձ յայտնիւ խնդալից:

Ե՛րբ տեսցեն նեղեալ որդիք Արամեան
Յաշխարհի իւրեանց լոյս խաղաղութեան:
Ե՛րբ սփոփեսցին անյոյս գերդաստանք
Ի դառն հարուածոց՝ անանց, անվախճան:

Ե՛րբ ծագեսցի լոյս քո յամպս վայոց,
Զոր դէմք լաւագնեալք ամբառնան առ քեզ:
Ե՛րբ ելցես սրտից խոր ցաւագնելոց
80 Արև Արմենիայ՝ որ մտեր անտես:

Այլ դուք կացէ՛ք ինձ՝ դա՛շտք Հայաստանի,
Քաղցր, ուր ամփոփի նախնեաց իմ փոշի:
Ես և անդ տաց զիմ քաղցրութեամբ զհոգի,
Մինչ ի քիմս նոցա հոտ հետոց բուրի:

1 Սրբաճեմ ոտից տեառն զթութեանց
Անտօն սուրբ վեհի ընտրելու յաղանց
Ի յեռանդ տապալտ սրտի և մտաց
Ձօնեցի համբոյր ջերմ կարօտանաց:

Ի ձերոց ստիպում ջանից բազմանաց
Ո՞վ դուք երկրագլուխ պատկեր արութեանց¹
Հերկել զիմ երկիր խոպան ի մտաց
Եւ քաղել զհասկն իմաստից շնորհաց:

Արդ իդձ ձեր սրտի երկասիրութեանց
10 Զարթնուլ ինձ կսչէ ի խոր թմրութեանց
Թափել զվաստակս քրտանց հոսանաց
Եվ ընդ զտուն իմոյս համբարաց:

Եւ դու ո՞վ քնար հոգւոյս իմ մատանց
Զարթիր նարդենիս ի քնոյ մեղաց
Հրճուիր յայս սեղան նորահամ խորտկաց
Շարժելով զլար նոր եղանակաց:

Կարծր սառնամանիք ձմեռան էանց
Բարձաւ զօրութիւն սառնապատ միւլաց
Ահա ի հովիտ մտաց բոյգ ծաղկանց
20 Մակաղեալ հանդէին մարութ հօտք խաշանց:

Ահա նոր դարուն նոր հոտաբեր ծաղկանց
Ի վայելչութիւն մանկական դաշտաց
Յօրինող շուշանաց վարդից գեղադանց
Մեղմաձայն հողմովք հնչեալ ի բարձանց:

Ընդ յարում գեղգեղեն երամբ աղանեսաց
Ճախրելով յանցուկս ծառախիտ վայրենաց
Փնջեալ հաւաքեն զծաղիկս շնորհաց
Կապելով պսակ ի գլուխս իւրեանց:

¹ Ի վեր անդը վասն այն նշանակեցաք զերկրագլուխ: Իբր գի նոցին աշխատանաց նմանակեցալիլ:

- Աստանօր երգմունք զգօն սոխակաց
 30 Տարածեալ հնչեն յանտառս լերանց
 Տալով զգուարճ նորահաս մայրեաց
 Յանկուցեալ զնոսս ի երգս իւրեանց:

Աստէն նոր հոսին գետք քաղցր բերմանց
 Վտակ առ վտակ կուտակմամբ բարեաց
 Որք արբուցանեն զերեսս մարգաց
 Առնելով զնոսս խրախարան բարեաց:

- Ընդ այս դար բարելի անհաս ի մտաց
 Բանան բարախմունք բանաւոր ծիծեանց
 Ձայնակիցք եղեալք երգոց տատարակաց
 40 Հրճութիւն ոստոստ <մ>ամբ ի տես շուշանաց:

Քաղցրագին աշունս նոր ժամանակաց
 Եկեալ հրաշացաւ լի արտղով բարեաց
 Պատրաստեալ հնձան ըստ իւր տարփանաց
 Ի ճմլել զոգկոյզ սակս տրտմեալ անձանց:

Այս լուսին պայծառ զերազոյն փառաց
 Վանիչ խաւարաց մթալից մշտաց
 Վառեալ զգումարս պարուց աստեղաց
 Փայլի ի յերկինս իմաստից շնորհաց:

- Ձուարթ այս դրախտ լի բարեօք մրգաց,
 50 Հոսէ զգետ շնորհաց զետ քառեակ զիմաց
 Յորում փալլփալլին ցովմունք հրաշ ականց
 Որք են հազուագիւտք ամենից մտաց:

Այս հոգմ քաղցրագին երկնից բարութեանց
 Հալածեաց զխաւար թխպագին մթաց
 Բողբոջեալ բուսոյց զփունջս ծաղկանց
 Կազմեալ զպսակ ի զլուխ իմ կապեանց:

- Այս ցօղ յոյժ համեղ միշտ երկնախաղաց
 Տեղաց ի պարտէզ իմ անրեր մտաց
 Ի հասուցանել զարգասիս շնորհաց
 60 Առ ի վայելումս մերային ազանց:

Ահա ճոխահրաշ փալլուն նոր երկին
 Պանծայ պերճութեամբ փալլեալ զիւր արփին
 Ուտի ե զու իսկ անձն իմ անդասին¹
 Սերտ սիրով վառեալ մատիւր ի զնին:

¹Բնագրում՝ անդաստին

Առ քեզ հեղինակ մեղու չբոտին
Արթուն հանճարեղն և իմաստնալին
Տես զիա՛րդ կազմէ զխորխոս իւր մեղրին
Նկարեա՛ ի քեզ զայն նման նմին:

Ի դէպ քեզ վարկեա զմրջիւնն շնչին,
70 Հանճարով լցեալն յազգս երկրածին
Որ տայ ապացոյց գնդի մարդկային
Վաստակել ջանիւ մինչ կէտ վախճանին:

Վասն այն ահա ես կապեցայ ի սմին
Փոյթեալն ջանիւ յայս ջան թանկագին,
Հարի զերգարան իմոյս նուաղին
Առաջի վեհիդ տէր իմ տէր անգին:

Ուստի աղերսեմ սուրբ հայր քաղցրագին,
Զհակիրճ այս շնոր տկար իմ գրչին
Իբրեւ զխորտիկ եփեալ խարուկին
80 Լիցի սրբութեանդ ճաշակ քաղցրագին:

Տօղեա՛ յայս պարտէղ զցօղն երկնային,
Առ ի բողբոջիլ զշնորհս բանին,
Ի պայծառութիւն քոյոյ վեհ անձին
Ո՛վ հայր պատուական քաղմաց ցանկալին:

Վտակ գորովոյդ յիս հովանասցին
Տալով զովացումն ծարաւ իմ սրտին
Որով խնամեալ անձն իմ մեղսագին
Խնդրեցիք քեզ կեանս յաւէտ խնդագին:

Ողջ լեր միշտ պսակ Հայկազեան սեռին
90 Բարգաւաճ ալեօր իբրեւ քոյդ նախնին
Ի պարծանս իմոյ զառամեալ սրտին,
Խաչկայ Ապովեան ծառայիդ յետին:

ԽՆԴԱՄԻՏ ԶԳԱՏՄՈՒՆՔ ԵՐԱՆՏԱԳԵՏ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ
ՅԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ ԽԻՐՈՅ.

Ասացեալ յԵրեւան ի 1826-ին: Առ Կոմսն Երեւանի:

- 1 Այն ինչ ժամ տուեալ պանդուխտ իմ կենաց՝ ելի ի հայրենիս,
Թուէր ինձ մատչիլ յանլուր տեսարանս, յանձանօթ վայրիս:
Ո՛հ, ո՛ւր եմ, ասեմ, կամ ո՛ւր յառաջեմ, կամ զի՛նչ տեսանեմ,
Զիցե՛մ ես արդեօք յիմում աշխարհի, վրճէի ընդ իս:
Յանցնիր քայլափոխս միտք իմ վերանայր, ձգիւր ի զարմանս.
Յանցնիր հայեցուածս աշք իմ փոփոխէր անդ զիւր առարկայս
Ոչի՛նչ երևոյթ, և ոչ բնութիւն իշխէին մեկնել,
Թէ զի՛նչ իցէ այն տեսիլ նորալուր, հանդէս նորահրաշ:
Թէ և յամէն կոյս կրթեալ իմ յապուշ՝ նրբին հայէի,
- 10 Այլ ոչ երևիրն սեւագունդ կաճառն այն լեզեսնի:
Արհաւի՛րք ես ինձ, կամ ցնո՛րք աշաց, այլ ոչ հաւաստի.
Գուցէ խաբիմ ես, անդրէն ի վտրանս մտեալ՝ ասէի:—
Ո՛չ յերէկ աստէն խրոխտայր կռամոյն այն հարկ զեմօսին,
Ո՛չ յերէկ աստէն խոիւ հարկանէր մանգաղ կռուոսին.
Զէ՛ յերէկ աստէն հնոց սպառնայր պետ Բաբելոնին.
Հի՛մ դադարեցան, զիս՛րդ չբացան յստուեր թագստին:
Սարսափ սոսկալի յանձն իմ հարկանիւր, մինչ նշմարէի,
Թէ չիք ոտնառու երգոց օրհնութեանց Աստուածեան խմբի:
Յերազի՛ իցեմ, ի քո՛ւն, թէ յանուրջս, ա՛յս է Հայաստան.
- 20 Ժպիտ ի շրթունս, տրոփ ի սրտի ի հարց մատչիի:
Ո՛ւր այն զառամեալ դէմք իմ հայրենեաց, որ կայր ի վշտի,
Ո՛ւր ողոր, սուք և լաց հնոց և նորոց ի մերում զնդի.
Ո՛ւր դառն արտասուք, կոծ և հառաչանք աղէխարշ ձայնի,
Ո՛ սրբեաց, երարձ, ի՛ւ փարատեցան և շին լսելի:
Մինչդեռ վարանմամբ դայս անակնկալ դիպուած խորհէի,
Յոր սիրտ իմ խռովեալ յանույժ խռովանս՝ կայր ի տագնապի.
Եւ պատգամախօսն՝ այն կենդանագիր ձերոյ դրոշակի,
Գրկեալ զՀայաստան՝ դժէր ընդ իւրե դայս հատուած բանի:
«Արի, Հայաստան, ոսկր ցամաքեալ ի հիւսսեան դաշտի,
30 Ընդ փշուռն ի քեզ Մեծին Ռուսիայ հոգայ կենդանի:
Յո՛ւն կաց, բազմեա՛ց, դուստր տառապեալ ընդ ձայն ողջունի
Մեծ ինքնակալի, ողորմած կաշսեր, նիկողայոսի»:
Այո՛ ւսեմօքս յարեան և յարիցեն խամբեալ նախնիք մեր,
Որք որդիկորոյս և զինակորոյս հսկէին յեղեր:
Բազուկ ձեր եղեալ նոցա յենարան թիկանց խստամբեր,

- Որ դարուց ի դարս յանողորմ տանջանս հաշեալ կոշկոճէր:
 Ճգնէր Պոմպէոս առնուլ զՀայաստան հարկանել յաւար. }
 Ճգնէր Լուկուլէս սրոյ հարապել կամ գերել խապառ: }
 Այլ ձեր ոռնամուտ՝ դաւեր, զանապատ, զխոռոչ եւ զայր
- 40 Մեզ թափառելոցս արար հանգստեան տեղի եւ դադար:
 Ան ինչ Հայաստան, եւ էշմիածին ի մահիճս անցեալ՝
 Ընդ եզեկիայի, զառնային յորմ անդր լքեալ եւ խոռվեալ.
 Ելիր առ նոսա իբրեւ մարգարէն յԱստուծոյ ազգեալ՝
 Կանգնել դել եւ էշ նոցա ընթացից արեւո՝ դարձեալ:
 Իբրեւ ծագեցաւ առաւօտդ կենաց մերոյս փրկութեան՝
 Հանգեան, լուեցան ի մերոց սրտից լալիք եւ կական:
 Ընդ տես երեմանդ կնքեաց զիւր ողբերգ Մովսէս Խորենեան,
 Զի յառաջ կացցեն, երգեսցեն մուղայր տանն Արարատեան:
- Հարի՛ր, փշրեցիր զկուռ զօրութիւն զոռոզ վիրադաց,
 50 Պարսից, Օսմանցոց, կաղ, Հաղարացոց ժանդ բարբարոսաց:
 Աձիք ընդ թևովք զերերուն որդիս Քրիստոնեայ ազգաց,
 Որք ի գուճս անկեալ՝ նստեալ ողբային զկորուստ անձանց:
 Խաղան ամենայն քարայրք, ծերայք եւ ծագք դաշտաց ի վիմաց,
 Մինչ ի լուր հնչին ձայնք թնդանօթից եւ նուազարանաց:
 Յաղերս ա<ն>կանին, որք անդ ամփոփին՝ նշխարք ոսկերաց,
 Կալ մնալ անշարժ ձերոյ տէրութեան ազգաց հօգրաց:
 Ո՛ր կարէ շափել զթիւ երախտեաց ձերոց անսահման,
 Ո՛ր կարէ փակել զայստօսիկ արդիւնս ընդ շափ եւ սահման.
 Բէւ փողեսցեն, կամ քարոզեսցեն գրէչք կամ մատենալ:
- 60 Այլ ի զուր տրնին, խաղան զստուերք ձերոյ վնասութեան:
 Ո՛հ, դար երջանիկ՝ որ զքեզ եզիտ ինքեան պարագլուխ:
 Ո՛հ, շքեաղ դարուն, ուր հոսեալ յորդէ աղբիւրդ շնորհարարդիս:
 Երթան, անցանեն, հաշին, խորտակին ամբ եւ ժամանակք,
 Այլ ոչ ի մերոց սրտից անցանին ձեր քաղցր յիշատակ:
 Եկեսցեն, կացցեն հերոսք Հուլիմայ եւ Յունաստանի,
 Հայել, տեսանել զքեզ նոր հերոս ծագեալ յաշխարհին:
 Համբարձցէ երկինք դասել ընդ աստեղս յիւրում կամարի
 Զձեր արութեան գործս զիւցաղնական, որ յսփուռ փայլիս
 Պարտ էր մեր զորշիւ պայծառ ձեր անուան կոթող եւ արձանս:
 70 Պարտ էր մեզ ամել ձեզ թաղ ի դարնեայ ի ծագ Ուրմպեան.
 Այլ մերս Արարատ անգրո՛շ, անբանդակ խաշիւ տէրունեան
 Բարձրացոյց զտիտղոս հօգրիդ մեծի յիւրում դադաթան:
 Անցին, մաշեցան դարք հաղարամեայք, անդ ո՛չ մերձեցան,
 Ո՛չ շոշափեցին ո՛չ որ երկրածին եւ ո՛չ հեռք մարդկան:
 Անդ եկաց միայն, որ կացոյց զաշխարհ ի նոր սկզբան,
 Անդ կացիր եւ գուր որք եղէր պատճառ մերոյ փրկութեան:
 Տիեզերք համայն զձեզ ծանիցեն Հայր Հայաստանի,
 Եւ մեր Հայկազունքս զմեզ կոչեսցուր բեղ ծառա, եւ որդի,
 Ուր եւ դիմեսցես, ուր եւ խաղասցես՝ արեւ՝ մեր ազգի,

¹ [անկանքն]

- 80 Ի քե՛զ ուղղեսցո՛ւր զգէ՛մս և զհոգիս իբր արեծաղկի:
Քեզ լանջակցեսցին հօր զիւցազունք մեղազնեայ նախնեաց,¹
Հայկ, Արամ, Արայ, Թորգոմ, Արմենակ, Զարմայր սաստ քաջաց:
Քեզ թիկնկալցեն խնկեալ նահատակք սուրբ դամարհակաց,
Վարդան, Հմայեակ, Արսէն և Խորէն՝ հոյլք առաքինեաց:
Սուրբ եղիցին մեզ կաթիր ձեր արեան և արդար բրաանց,
Որք զոհք մատուցան և պատանք եղեն անկեալ հայրենեաց:
Ուխտադի՛ր լիցի պահել Հայաստան ի ծոց իւր՝ անդարձ,
Զայն անդին հատունս, որք որբացս եղան անդ զինք փրկանաց:
Թող լուծցի՛ն մեր կեանք, բարձցին մեր աւուրք կենաց ձեր՝
փոխան,
- 90 Ո՛վ փրկիչ մեր, տէր հայր և խեամածու, Տեսուչ և պաշտպան:
Մացո՛ւր Հայկազունքս ընդ հորիզոնի արեայդ լրման,
Զի կեցցէ՛ անշարժ, անդարձ, անհոլով ամաց ձեր շրջան:

¹ [բաջաց]

Ի ՊԱՏԻ ԶԵՐԴ ԳԵՐԱԶԱՆՅՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏՈՒՅԱՆԵՄ
ԶԱՅՍ ՀՈԳԵՆՈՒԷՐ ԸՆԾԱՅՆ.

1 Ի քեզ քաղցրատեն՝ զիւր աշս աշխարհի,
Յածէ Հայաստան սիրով սխրալի
Ծնող սնուցիչ՝ մայր քո Այրաբատ,
Զեզ առննծայէ՜ զտոհմ Պայաղատ:

Սոյն ստուերակերպ կեանք անուասարաս
Լոխ վայրկեան մի անհետ և անհաս,
Իսկ Զերոց բարեաց և աւուրց տարազ,
Է անմահ գիտակ եկեղոց յապայտ:

Ամաց քոյդ խօսուն վերելք՝ տարակա
10 Անշինջ հայելի՝ մերոց սքանչանայ
Ոչ ի Զեր օգուտ՝ միայն բարձրացեալ,
Որքան Հայրեն < և > աց՝ մնա՛յ և մնա՛յ! —

Հանուրց մերազնեաց՝ լեզուք զձէնջ միշտ գոհ
Հորդեն զփառացի գովեստից շնորհ,
Որոց գովերգանք բանից բարեխոհ՝
Տայ ինքեանց լինել ձեզ յար անձնազոհ:

Այո զօրասցին՝ սերունդք Արամայ
Որք ձեօք խնամին՝ անփորձ յարակայ,
Որում յաղթական՝ պսակ անվախճան
20 Վերինն ալն հանդէս՝ յաւէտ կա՛յ մնայ:

Կարկառեա զաջ քո Մեծդ Խաճալ
Երկրորդդ յայս դարուս՝ նախնոյն նմանակ,
Առեալ զայս քնծայ՝ հոգւով գոհունակ⁵
Ընկալ և զիս քեզ իբրև քոյդ զաւակ:⁷

¹ [ահա ընձեռնէ]

² [չուանք]

³ Որոց [մշտադուհ բանից գովերգանք]

⁴ [Տայ նոցա զնել և զգեանս ձեզ ի զոհ]

⁵ [անգիրք]

⁶ [Զոր մատուցանեմ հովուով գոհունակ]

⁷ [անպանդուխտ քոյդ որդւոց]

* * *

1 Անդրիական կենաց արձան կանգնեցար,
Կէտ և միշտ շնորհիւ բարեաց հրաշացար
Գոյ թուել զաստեղտ, չի՛ք թուել զբարիս քո մեղ կար
Զոր դուդ ետուր երկամբք քոյին անաշառ:

Թէ առժամեայ գործ ինչ համեստ ասելի,
Քան զհազար դարբն կենաց է յարգի,
Զիք քեզ ապա պտուղ շրթանց ապա գովանի,
Բաւ և կարօղ հիւանել ըստ քոյդ արժանի:

Քոյդ համբաւոյ բուռն բոմբին հրաշագոյն,
10 Սթափ սրտի արտահնչի անհանգոյն,
Քաջք ընդ գրչի անուանդ բում բարեբան,
Քեզ ստացար զտիեզերս իսկ համբուն: ✓

Թէ քեզ յղասցուք մեր ի սրտէ գահուլինս,
Ընդէ՛ր բաւիմք քոյդ երախտեացդ արժանւոյն
Բարիք անշափ հորդեալ ի քեն տիրագոյն,
Վերածնանին զվաճառ շահուց սուրբ հոգւոյն:

Կենդանածնեալ ահա քաջիդ զայս վերտառ,
Հաստեն ի կեանս քեզ շունչ գովչաց հրաշաբար,
Ո՛չ գետնաւոր ինչ սեակաւ մրաշար,

20 Այլ կենդանի տողիւք գծեալ ոսկեշար:

Շուր գովութեան քեզ առձօնեմ դարձնենի, ✓
Ե՛ւ կա՛ց առ մեղ լեռանդ Մասիս պանծալի ✓
Յորմէ Գեղարդն հոռմուտսի հովանի
Եղև բոլոր Հայաստանեայցս յիրաւի:

Ի շնորահրաշ առաւօտուս յարշալոյս,
Արկեայ զքե լօղիկ շքոյ շնորհալոյս,
Կոթող անուանդ Հայաստանի յամեն կոյս,
Արձանագրի յաւատ շնորհիւ բնդարոյս: ✓

Ի շար հիւսոյ քեզ կամարի մահարձան,
30 Յարեւիլից ընդ արեմուտս երեան,

Զմէ ալլ պարծի ծիրանազարդն Յունաստան,
Ոյր շնաշխարհիկն աստ զեզգեղի Հայաստան:—

Զի՛ կաս անձուռն ըստարդ զու պանծալի,
Զի՛ ո՛չ հայկն ի նոր քաղաքդ հրաշալի,
Դանձ Հալկազնոյ աս կորուսեալն վաղեմնի,
Նորանշան ահա՛ ի բեզ գտանի:—

Ո՛ր քո սրդիք անսասար անկիրթ Կմենի,
Որք յարկաւորն երեկ չաղբիւս խոզենի,
Ե՛կ տես հայկա՛յ զոյգ ընդ լուսոյ արեգի՛,
40 Որտարնգոստ ի գեր ճեմեն սխրալի:

Նորագուարձ հանգէս տօնիս փրկչական,
Այսօր ընդ աստեղն զուարթունք տան նշան,
Եւ շնչեաց ահա՛ Որ էնն անվախճան,
Իսկապէս լինել գլուխ և վէճ անկեան:—

Բամբ հողեղինաց այսօր ընդ մարդկան,
Տօնեն հրաշափառ դտօն ծննդեան
Սուրբ կոյսն Մարիամ կաթամբ կուտական,
Առեալ ի գիրկս իւր պատուէ՛ զնոր արքայն:—

Եւ մեր ընդ նոսա ձայնի միարան,
50 Մաղթմամբ բեզ զկեանս միշտ և չախտեան,
Սովաւ բարձրացի բազուկ քո ընտրեալ
Սուր սրտի շարաց յովէրժ պանծացեալ:

Նախկին քոց քրտանց տօն այսօր հնչէ,
Ձերամ քոց ձագուց ի զննին կոչէ,
Առ որ բալթեալ կամք մեր ի սրտէ,
Լեալ շնորհակալու քոց բարութենէ:

Ահա՛ մեր գտոհներս մերովք իսկ հովտովք,
Առ քեզ հովտալեւոյ ճեպմբ յախճանօր,
Օրհնեա՛ զմեզ հա՛յր սուրբ քոտեմբ անձկանօր,
60 Ի մեզ աղնաթիւալ բաղդբաղին աչօր:

Սիրելի լիցի խնամել քո զմեզ
Եւ մեր թիկնածել մաղթանք ընդ քեզ,
Որով և լիցի անփառ քոյգ շնորհիւ,
Ի վեր ճեմել մեզ ի բարեաց հանգէս:

ԳՐՈՒԱՏ ԱՌ ՍՐԻՐԲ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՆ ՄԵՐ ԷԶՄԻԱՍԻՆ.

- 1 Անապական ի սիրտ երկրի կառուցար գու երկնանման.
Աստեղատիպ վիճափութեալ սրանշնչիդ սուրբ խորան.
Ի քոյդ լրումն ձայնք ի բարձանց սրբոց տառից փողեցան,
Անճառելեօք ի մեր այս դար ահա՝ ցուցան յանդիման:—

Բուրվառ սիրոյ անապատ արեան էին բողոք քոյդ սեղան
Սուրբ սրբակէզ երկրորդս Աբէլ հեղ ի դաշտին թորգոմեան
Վէճ հաւատոյ վայր ընթրութեան որով վեհին բնակարան
Հիմամբք և դրամբք յականց վանեայ գրեզ հաստեայ
պատուական:

- Գործավարօք՝ յատուց դարուց լետոյ և յառաջ մինչև ցայն
10 Յորժամ կաթեաց շողն լուսոյ կամարանման հրաշանման,
Հարաւ խնջոյ անդրանկական յանապատէ փրկութեան
Ձայն բարբառոյ մեզ աւետեալ ըստ նսայեան գուշակման:

Դրախտ ցանկալի աստուածատունկ վերապատուեալ անսահման
Գեր քան զադին՝ փառօք փայլեալ՝ արարատեանքս կողման.
Գովեալ փրկչին՝ մաքուր տեղի՝ դու սրբութիւն սրբութեան,
Մեք արժանի՝ որով գտաք՝ անմահ դառինքն զենման:

- Երկամուացն ճոխ ճոնչիւն, ճոճէր զերկիրըս համայն,
Կից համակից՝ կցորդելով՝ խառնումն երկու՝ պատուական
Գերօրինակ՝ անօրինակ՝ անդ էր տեսիլ՝ հրաշազան
20 Միոյն յերկուան՝ երկոցունցն ի մին՝ սատար լինել բոմհիման:

Հարժանակերտ դարմանասրանշ գրեզ տեղիդ սուրբ իջման
նօթնապատկեաց՝ բազում մասամբ՝ քան զվերնատանն զայն
խորան

Ձի անդ միայն առաքելոցն էր շնորհայի խրախմարան,
Այլ այն բոլոր՝ տանն Արամայ յերկնից սլարգեանսահման:

Էին առ քեզ շարժեալ ի կիրս կարօտանաց փախազման.
Ի զեզ մաքուր ի զարդ բնտիր փորեաց զտիպդ տիրական
Ձերկրորդս Նոյ ճարտարապետ՝ զերկրորդդ ազգիս մեզ տապան
Ի մի պահու ի մի վայրկեան ետ տանս Հայոց պահապան:

Ընդ բառակազմին ի բեզ յորդնալ զբառառաջս փրկական,
 30 Զգալարիդ ոռոգելով զվայրդ քո հանգստեան,
 Յորմէ ուղէշք ամբարձուղէշք՝ յամուլ ծոցոյդ սուրբ իշման,
 Վարսաւորեալք ընդ տիեզերս բոտ բարբառոյ նսայեան:

Թանձրակամարն գնտից երկնի է տակաւին զարմացման
 էին աջով զմիայնդ աշխարհ տեսանելով ստեղծական,
 Ոտնեա՛ շրեղդ՝ ոտնեա՛ ընդ քե զտառատուկր ծիրանեան
 Զի մի հայացք քոյդ տեսութեան էին է եւ ցանկական:

Ժառանգաւոր երկրին. կենաց նոր դուդ եղեր Հայաստան,
 Երկրորդ որդիդ Իսրայէլի բոտ վերնային տեսչութեան:
 50 Ելցէ աստէն անոյշն Արամ, ելցէ և Հայկ նախնին Հայր,
 Կալ վայելել զմեզր ընդ կաթին՝ որ դեզ կենաց փրկութեան:

Ի նոր պարտէզ քո սուրբ ծոցոյ մեզ որք սորեկ օրհնութեան
 Բարձօղ մեղաց և անխօյ ձեռամբ հասաշին մեզ տուաւ
 Կրկնակրելին ցանկազարդեալ հրաշապալծառ զքոյդ կայան,
 Որ կայ մնայ ալժմ և ապալ ախտից շարին յախթական:

Լուր լսելի լինէր արդէն Երկրաւորացն բազմութեան
 Ովսաննայիւք հոգեղինօք անուանդ քում երգարան
 Ոմն ի բարոզ, ոմն յաւտիս փութայր ճեպէր տալ մարդկան
 Ճարտարաձիգ ճառագայթին հայիլ հոգւով հեղութեան:

Խորին խորհուրդ այս մեծահրաշ արարչադիր և սահման,
 50 Յաշ և յահեակ քո արտադրեալ եօթնեակ տեղեաց սրբարան,
 Յոր լրապէսն յեղանի սարսափելի Հօրքն բան,
 Որ բոտ մեղաց մերոց անհուն տալ զմուրհակ թողութեան:

Մաղիկ ծոցոյ քո խնկենի բոտ իմաստնոյն առածեան,
 Ողջագութեաց յանուշ իւր հոտ զտիեզերս ամենայն,
 Տինա և զբեզ քոյով ուխտիւք բոլորովին միաբան
 Եք յստորին կողմն աշխարհիս մեզ սին լուսոյ արամեան:

Կենդանարար կենաց պարգև կառուցաւ քոյդ աւազան,
 Յորում անդեայքբս կարանու գեղադունիմք նորանշան
 Մուտք մեր ի սմա սեղգեմատեալ է տիպ հնդկաց արարեան
 60 Եւք մեր աղնիւ բոսորատիպ բոտ բարբառոյ նսայեան:

Հոռք երամից հոգեղինաց քե պարառեալ միաբան
 Զնոր նուազ մարգարէին բարբառէին համարան,
 Այսօր է օր՝ զոր արար տէր մեզ հոգեզուարթ խնդութեան
 Եկայք զտօն տանն Արամայ կատարենցուք միաբան:

Ձմեռն էանց դարունդ ազնիւ էանց և անց փոշանման,
Ի բռնել թո ի տիրել քո ամենիշխան ինքնիշխան,
Ուստի ահա հոգւոյս քնար շարժեալ արիւղ ի սէր քո,
Երբ առաւօտդ խմոյս կենաց կէտ փառօր ի փառս քո:

Ղոզեաց յանառոս յորջ իւր հաղորից բանսարկուն շար և դաժան,
70 Յէին բախել ուռամբ ոսկեայ զխաւարին շար իշխան,
Ընդէր մխնն մտաց գործիք թէ որպէս էր տեսիլն այն,
Յոր գունդագունդ սասանեցաւ սանդարամետն անդնդեան:

Զբազ ճշմարիտ օրհնարանեալ յաշտանակի սրբութեան,
Եղար ի լոյս կենաց յաշոյն խաւարելոցս փրկութեան
Ընդէր գրուանք խաւարայարկ ամբարձցին միւս քեզ խափան,
Ուր մատն էին է կառավար հզօր բազկաւ զօրութեանց

Մածեալդ լեռն ըստ մարգարէին և մարդարիտ տէրունեան,
Ի բով սիրոյ ի փորձ յուսոյ մարբաղարդեալ սուրբ խորան,
Դուր զի՞նչ կարծէք լերինք հպարտք առերեւոյ շաղփաղփի բան:
80 Սա՛ որ կնքաւ տեառն Աստուծոյ հաստատեցաւ անսասան:

Յաջ և յահեակ են տարածեալ գմբէթ ահեղ խաշանման,
Յարմար ձեռով, մարբարանդակք ի ցոյց փառաց արամեան
Մի աղանի, մի կատարեալ է սա միայն ցանկալի,
Ոչ գոյ որում արատ ինչ բիծ ըստ երգողին առածեան:

Նարդոսատիպ ներ կենցաղոյս նկարագրեալ սուրբ նշան,
Առ որ լրումն է համայնից փափագողացս փրկութեան,
Ե՛լ ոտնեա՛ դծիրանիս հեթանոսաց վաղեմեան,
Որ ցիր ցնորիցեն առ աշօր տեսանողիդ դամենայն:

ԱՌ ԳԱՆՈՒՄՏ ՆՈՐԻՆ ԲԱՐՁՐ ՍՐԲԱԶՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ
ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՏԱՅՈՅ:

Սրբազնագո՛յն Հովնապետ

Գրածագոյն տէր:

1 Շօխ՝նչ հողմածայն են երգք զովութեանց,
Որք Քեզն ձայնեցան ի խուռն ամբոխից,
Անդ միայն յաղուրդ հետաքնին աշաց
Էր նոր տեսութիւն հիւրոցդ եկամտից:

Եւ ձայն տեսեաց սարսահարկու զարաց
Առ Քո օտնամուտ շնորհարեր առ մեզ՝
Չէ՛ր անկեղծ սրտից, շարժառիթ բարեաց,
Այլ հարկի՛ր պատուդ՝ վերջնծայեալ Քեզ:

Կուտեսցին զմիմեամբք ջանիւր անդադար,
10 Որք շրոյ միայն են ասորուկ արքանեակր:
Ի կեղծեալ յօդիսն զանձանց իրեանց փառս
Գաղեալ, ի շնորհուկս Քե՛զ լիցին հպատակր:

Այլ՝ սիրտք ուղղադատք Քոյ և ազգային
Բարեաց խանդակաթ՝ ի համեստ լուսեան
Յերկինս ուղղեալ զմազմանս ջերմին՝
Հայցեն՝ լինել Քեզ պատուար փրկութեան:

Պատուար փրկութեան աղօթին վշտահար,
Տեսուչ և պաշտպան անյոյս զաւակաց,
Յորոց երկամբեր թիկունս նեղսահար
20 Բեռնեալ՝ ճնշէ ձեռն ժանդ ժամանակաց:

Չաղցատուն՝ ես ո՛չ ցանկամ Քեզ ուղի,
Որոյ նպատակն առ դուրս տապալանաց.
Հեղձուցեալ, ցնդեալ զբիւր բաղձանս սրտի,
Ընդ փռշիս դրժ զշուր սնոտի փառաց:

Անմահից պատկեր, պսակ Քս դարու
Հայցեմ լինել Քեզ՝ Հովիւ քաջաջան.
Թողուլ յանմոռաց սիրտս շնորհակալու,
Ազգաշէն ճգանց՝ անշինջ աստ դարձան:

Մարդասէր սրտիդ Քում ձայն ներկայ
30 Լիցի զգալի յաւետ քան զնոցայն,
Որք անկուշտ բղձից, անձնյազուրդ շահուց
Զոհեն անպատկառ զփառս ազգին համայն:

Ոչ ճարտարարուեստ լեզուին սեփեմ
Բառնայ ի բարձունս զերկա առաքինեաց,
Այլ վերնոյն՝ սրտից զոհունակ՝ և եմ
Են հաճոյ միայն՝ ազերսք մազթանաց:

Աստ Կարօտելոց աչք բարեօր լցեալ՝
Եւ որբոց լռեալ լալիք դառնաղէտ.
Քեզ բոլորապատու՝ սրտից սփռփեալ՝
30 Խնկեացեն ուղն՝ զայլն յերանալիւ:

Անդէն փեռային երեալ ընդ առաջ
Որդւովք՝ զսրս Քոյ ձեռք նմա յանձնեացեն,
Կապեացէ ի գլուխ Քոյ՝ պսակ փառաց,
Յորմէ աշխարհիս բոսնք զուրկ կացցեն:

Օրհնեացին նորա սուրբ կամք գթառատ՝
Որ ընդ վիշտս ազգին խնամօք գթացեալ¹
Ընտրեաց զՔեզ՝ լինիլ Հայր՝ Երախտապարտ
Զնորայն համօրէն զորդիս որբացեալ:

¹ [ցաւ] <ացեալ>

1 Յարգոյ տեսոյդ՝ յինէն անշատ յայս միջոց,
Հարկեն տողել՝ զայս քանի մի տառ ողբոց,
Որով սրտիս՝ գեթ մատուցի ինչ սիրով,
Որ զրկեցայ՝ յազնիւ դեղոյդ՝ սիրաբորբ

.....¹ շիջէր ինձ՝ երբէք զձեզ՝ տեսանել
Զի մի յայս վիշտ՝ արդիս անդեղ՝ տատանել,
Արդ՝ ո՞վ զխիղճն յայս կապաւանաց՝ որ անել,
Ողորմութեան՝ սիրով ելցէ արդ հանեալ:

Յաշխարհով պատմեն՝ այս լայնամէջ՝ անցք ուղի,
10 Զիա՞րդ արտօսը՝ ես ընդ ուղիսըս հոսեցի,
Ընդ քայլափոխս՝ և ոչ դատարկ՝ անցի մի,
Թէ ոչ ախո՞վ և հառաջմամբ՝ դառն սրտի:

Եկ ինձ յայցել՝ քաղցրիկ անունդ՝ դու արսին
Երկրորդ սնուցիչ՝ իմոյս հոգւոյ՝ յայս մասին
Թէ ոչ բաւիս՝ անձամբ դիմել՝ առանձին
Գէթ լոկ խոկմանց՝ թոխշ անբին բաւեցին:

Փառք են հոգւոյն՝ յիշել զանունդ՝ անուանի,
Յոսեփ աներբ՝ արձան սիրոյ՝ մեծայարգի.
Որոյ վսեմ զազաթ և գլուխ դթասցի

29 Զիս զԳրիգորս ոտ ընդունիլ լիւր մարմնի:

¹ <Մեկ անգնք>

ՏԱՂ ՌԻՐԱԽՈՒԹԵԱՆ
Ի ԳՈՅՆ ԱՌԱՌՈ <ՏԵԱՆ>

1 Սիրոյ քո հուր մտեալ հոգիս իմ մաշէ
Ցամենայն ժամ եռանդութեամբ տոչորէ ✓
Ո՛ւր արդեօք կաս ով նազելիդ ի սրտէ
Ձի տեսեամբք քո դադարիցեմ յայրմանէ:

Պասքեալ հոգւով յար տենչանօք փափաղիմ,
Կարօտութեամբ սիրոյ քոյին միշտ հաշիմ:
Ոչ գիտեմ ո՛ւր զնազելիդ գտանիմ,
Յորմէ առից զիղձ տենչանաց սրտի իմ:

Իբրեւ զյիմար՝ խնլայեղեալ՝ դեգերիմ,
10 Հանապազօր տառապանօք շրջշրջիմ
Եւ թէ ո՛ւր՝ ես տնդեկութիւն ոչ ունիմ,
Առ որ գտից ես զհանգիստ ի կեանս իմ:

Ի դուռն մահու մերձեալ ահա տեսանիմ,
Գերեալ սիրովդ այսր անդր՝ անկանիմ,
Խաչատուրս ցաւօք սիրոյդ տատանիմ,
Ձի գէթ տացես դու մխիթար սրտի իմ:

ԴԱՐՁԵԱԼ Ի ԳՈՅՆ ԱՌԱՒՈՏԵԱՆՆԵՐ

- 1 Սուր սալրասլաք կարօտանացքս հողոյս
Նետահարեալ խարշէ զսիրտ եղկելոյս,
Զիա՛րդ թողէր զիս տառապեալ և անյոյս:
Որ երեւրիմ հիւծեալ անձամբ յամէն կոյս:

Քանի տեսի զիս առ ի քէն անջատեալ,
Իբր ի հինից անձն իմ եղև խորտակեալ
Արդ ոչ ի քէն և ոչ յալլոց այցելեալ,
Մնամ գեղոյ և դարմանի կարօտեալ:

- Իբր ի մամուլս զնիմ իսպառ ցաւալի,
10 Ո՛չ որ տեսի ինձ խրատատու ի բարի,
Փակամբք զրանց բոյդ փակեցան սէր սըրտի:
Տիւք ևս եղէն ինձ խաւարինք գիշերի:

Արդ այսբանեօք գեղոյդ կարօտ մնացի,
Զունկն իմ եղեալ ի ձայն հետոց բոյդ շաւլի,
Խաշատուրս մերձ եմ ահա մեռանիլ:
Ա՛րի ե՛կ տես գոնեա՛ զմահս սիրելի:

ՏԱՂ Ի ՎԵՐԱՅ ՍԻՐԵԼԻՈՑ
Ի ԳՈՅՆ ԱՌԱՌՈՒՄՈՒՄՈՒՄ

1 Ձայն քո առ իս էհաս իբրու ի խորոց,
Ո՛վ քաղցրաձայն ազդու քնար դու երգոց,
Ջարթեայ ի վեր՝ ո՛հ վանդակաթա քոյդ հետոց,
Լսել զողբոյն և տալ զազներս զիմ խնդրոց:

Թէ երազովք ես զայն գրեմ իբրու զուր
Ո՛չ թուլատրե՛լ զիս առ կալեալն՝ սիրոյդ հուր:
Իսկ թէ արդար իրաւացի, բայց արդ ո՛ւր,
Ձի մաշեցայ և ոչ գտի զքոյդ ո՛ւր:

Բոլոր զգոյս իմ մարմնական՝ թէ ցրուես,
10 Տեղի առողջ՝ վայրի դաւար՝ ոչ գըտցես,
Թէ ոչ ստեն՝ աչք իմ մարմնոյ առ երես,
Դու գտին՝ ես ինձ խաւարի՝ ցուցանես:

Անցեր զնացեր՝ ընդ տապ սրտիս տազնապով,
Հետիւք սիրոյդ մտացրս խել ցնդելով:
Դարձի՛ր առ իս, մատի՛ր առ իս գեթ առ մի,
Դարձանելով՝ զեաշտառուրիս զվերդով:

ՏԱՂ Ի ԳՈՅՆ ՀՐՈՎ ՍԻՐՈՅԻՆ:

1 Մշտահարուստ ծով գիտութեան,
Բնութեան անհաս՝ անզննական,
Հե՛ղ և ի մեզ զբարեացդ ծորան:
Ո՛վ ամենից տուիչ բարեաց:

Ո՛վ դու զարունդդ հոգևոր,
Որով ստեղծին ձիւրք երկնաւոր:
Շնորհիւդ ի մեզ լե՛ր բեղմնաւոր,
Ո՛վ ամենից տուիչ բարեաց:

Զրազ մաքուր՝ լուսապայծառ,
10 Տխուր հոգւոց դու լույս և ճար,
Արա զհոգիս իմ մշտավառ:
Ո՛վ ամենից տուիչ բարեաց:

Գանձ բաղձալի գերազրական,
Որ միշտ ընդա զպէտոս մարդկան:
Խաշուկ խղճոյս լեր օգնական,
Ո՛վ ամենից տուիչ բարեաց:

ՏԱՂ ԱՌԻՄԱՅԻՆ ԱՄԷՆՈՐԶՆԵԱԼ
ԴԱՐՁՆԱԼ Ի ԳՈՅՆ ՀՐՈՎ

1 Ի գրել իմում, զայս սկզբան,
Առ Տիրուհիդ մայր սրբութեան.
Լե՛ր. բարեխօս և հոգւոյս փրկան,
Ով անբիծ կոյս աւապական:

Յօգել զխօսսդ իմ ո՛չ բաւեմ,
Մինչ զանհաս գոլդ մտածեմ.
Այլ ի քո հեղ խոնարհ հոգի
Յաղհրս հաճիլ իմ վկայեմ:

Ով մարգարիտ անձրեւածին
10 Որ ցօղեցար՝ յամպոյն վերին.
Մի՛ սուրբ կամաց քոց մի՛ խոտին,
Մասունք իմոց խնդրոց լիցին:

Արդ՝ յայս լիցին բանիս վախճան.
Խղճոյս կարօտ շնորհիդ լըրման.
Փցուկ հաշիկ տոմհ Ապովեան
Որ դնիմ համակ ի տկարութեան:

ՏԱՂ ԱՆՈՅՇ Ի ՎԵՐԱՅ ՍԻՐԵԼԻՈՅ՝
ԴԱՐՁԵԱԼ Ի ԳՈՅՆ ՀՐՈՎ

1 Սիրոյդ նշմար, ով նազելի,
Կայ մշտավառ՝ յիմում սըրտի
Որով թագունք՝ քո ինձ յայտնի:
Զորս հիշելով՝ այրիմ աւաղ:

Ծանրաբեռնին՝ զիս տագնապէ,
Թառաշք հոգւոյս ի խոր սըրտէ,
Անգեղ փղձկանս ինձ ի քէնէ:
Զորս յիշելով՝ այրիմ աւաղ:

Արդ՝ շինջ աղբիւր՝ քոյդ տեսութեան,
10 Թողու զծարաւս իմ անբուժան,
Զիս ո՞ր գտից զովացաւան:
Զայս յիշելով՝ այրիմ աւաղ:

Աչքս յարտասուս հիւժեալ նըստին.
Անցից ելից քոյդ կարօտին,
Խաչաւորոյս փափագելին
Կորեաւ աւա՞ղ, գոչեմ աւա՞ղ:

ՏԱՂ ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ
Ի ԳՈՅՆ ՊԱՅՄԱՆ < ՈՒԹԵԱՆ >

1 Զի՛ վայելու՛ն՝ կամ զի՛ բարի,
Մէ՛ծ է օրս այս՝ և զուարճալի.
Ի սիրախումբ՝ յայս հանդիսի.
Խնդալ պա՛րտ է և զուարճանալ:

Քաղցրիկ հրավէր՝ անոյշ և զբարց,
Տա փոխատրել՝ զսէր միմեանց,
Ի սուրբ բախանս ամին բարեաց
Խնդալ պա՛րտ է և զուարճանալ:

Ի կէտ կոշմանս յայս բարեխոհ,
10 Դիցուր միմեանց զկեանս ի զոհ,
Եւ ի վայել՝ զայս գերաշնորհ,
Խնդալ պա՛րտ է և զուարճանալ:

Գծօղ գրոյս այսր տառի,
Խաշատրոյ համբակ դարի,
Արդ սոյն սիրոյ լեալ արժանի,
Խնդալ պա՛րտ է և զուարճանալ:

ՏԱՂ Ի ԳՈՅՆ Ի ՍԷՐ ՔՈՆԱՋԵԼՈՅՆ:

- 1 Բաւ է ինձ՝ սուգ սրտիս՝ առ քեզ սիրելիդ՝ յաւետ բաղձալի
 Ի լալոյ՝ մաշեցան աչք սիրականիդ՝ զքեզ խնդրողիդ,
 Յիշատակ՝ քո եղև՝ ինձ մահու առիթ՝ կենաց դրափշ
 Արդ լիցին այս վերջինք՝ ընդ քեզ ցանկալիդ անգին նազելիդ,
 Արի՛ դու մի հեղձար առ իս վշտալի՝ մինչ եմ կենդանի.
 Ի յաղիս հրդեհեալ՝ զքեզ խնդրէի՝ զսէրդ յիշէի
 Անսփոփ՝ վարանմամբ՝ քո հետ շրջէի աւաղ գոշէի,
 Ընդ կակիծ մոռացմանդ ընդ քեզ կորուսի զանձն իմ եղկելի.
 Կաթեկօք՝ արտասուաց՝ անդու հսկեցի՝ սէր պատուելի
- 10 Արի՛ դու մի հեղձար առ իս վշտալի՝ մինչ եմ կենդանի.
 Ի մորմոք տխրութեան միշտ ալեկոծիմ համակ տատանիմ,
 Ի հողմոյ հեծովեան անյոյս տարաբերիմ՝ սուզիւ մերձանիմ,
 Ոչ լինի լսելի՝ զոր ինչ բարբառիմ և զոր սքանիմ,
 Ո՛վ խղճոյս՝ ձեռնառու՝ քեզ եթ կարօտիմ օգնել փափագիմ.
 Արի՛ դու մի հեղձար՝ առ իս վշտալի՝ մինչ եմ կենդանի > 3
 Առ քեզ միշտ՝ կանխելով նուանդեամբ՝ սրտի՝ սէր իմ սխրալի,
 Մեռանիւ վասն քո, ընդ քեզ ուխտեցի՝ ո՛վ իմ անձկալի
 Ի փայլուն դեզ հողոյդ իցէ՝ յանլցի հայել քոյդ գերի,
 Խաչատուր՝ անուն իմ, դարձեալ յիշեցի զի մի մոռացի,
- 20 Արի՛ դու մի հեղձար՝ առ իս վշտալի, մինչ եմ կենդանի,

ՏԱՂ՝ ՅՈՐԴՈՐԻՉՔ ԱՆՁԻՆ
Ի ԳՈՅՆ Ո՛Վ ՍԷՐ

1 Ջարթի՛ր դու խորագգած հոգի
Ձի՛ է ցարդ՝ խորդաս ի մահճի,
Ահա՛ անց խաւար գիշերի
Անցո և դու գրունն շարի:

Ձի լոին՝ է այս երևակ,
Ձի շնորհէ՛ զմահու գուշակ,
Յոր դնիմք՝ իբրու յանբընակ,
Չարեօք լի՛ է բարեաց դատարկ:

Ո՛հ խոսից՝ թռչնոց երամից,
10 Որք կալեալ զդալլալիկ ձունից,
Ի խրատ՝ յիմարաց կուրից,
Արևուն ի տես խնդալից:

Ահա ծագ նոր առաւօտու,
Ձծերպս, զխորշս առնէ լուսատու,
Անցանի և ոչ կեայ հաստու
Ով հաշիկ ի միտ առ զայս դու:

ՏԱՂ Ի ՎԵՐԱՅ ԿՐԻՅ ԻՆՉ ՀՈԳԻՈՅ
Ի ԳՈՅՆ ՏԵՍ ՔՈՅ

1 Ձիմ աղետից՝ զկարգ անցեալ գոչեմ ողբամ ո՛հ աւաղ,
Ի դառնամուխ նետէ հարեալ՝ աղաղակեմ ո՛հ աւաղ,
Բէ ընթանամ և թէ դառնամ միշտ գլորիմ ո՛հ աւաղ.
Արդ՝ ո՛ր կառից զն՛լս հաստատուն անկանգնելոյս ո՛հ < աւաղ >:

Ո՛հ կապանօք անցաւորիս՝ զուգակցորդեալ անբաժան,
Ինձ գողելով զցիրս սորին՝ կարծեմ լինիլ՝ անսասան,
Բայց ոչ թթիւն և ոչ ախան գտանեմ թափուր և ունայն,
Թողում ասել՝ զեսն զկնի, որ լսողաց չէ՛ արժան:

Բացցին շրթունք առ ի ծիծաղ՝ բայց ո՛ր ահռելին այն ատենան,
10 Ուր կարկառին՝ ելք ընթացից ահ առ ընդ ահ յայլ կայան
Եկ ի հանդէս ալք գողունի տարփացելոյդ տեսարան,
Տես քանի միք՝ անդէն հրոսեն խլել զքոյդ տեսարան:

Ձի հանգանակ՝ անդ յիշխարին՝ յարբանեկաց աշխարհին,
Մինչ շու առնեմք ծանօթանալ՝ անտես օտար աշխարհին,
Արդ՝ մի յուսար՝ անմիտ ետլիկ, զի չիք նպաստ յայն կենին,
Քեզ սիրահարբ այս աշխարհին քո կապտեալ յանձնէդ՝ բաց մեկնին:

ՏԱՂ Ի ԳՈՅՆ Ի ՔՈՅ ԲԱՐԵԱՆՆԵՐ:

- 1 Խորշոմեցան՝ աչք իմ յըստէս՝ հայելոյ սէր իմ հայ <ելոյ>
 Ուստի եկի՝ անդէն անթարթ՝ հայելոյ՝ սէր իմ հայ <լոյ>
 Ո՛հ՝ կորեա՛ւ հոգիս՝ հառաչանօք յիշելոյ սէր իմ յիշ <լոյ>
 Զսէրդ աղնիւ՝ յոր կապեցայ գերիս քոյ, սէր իմ գն <րիս քոյ>
 Արփի սփոփիչ վիրաց քոյոյ սիրելոյ, սէր իմ սիրն <լոյ>
 Հայր Յարութիւն չքնաղ անուն իմ հոգւոյ, սէր իմ իմ <հոգւոյ>
 Արդ ոչ ջնջոց անձեռոցկաց բաւանան սէր իմ բա <անան>
 Բառնալ դարտօսք իմ զոր հակեմ ծովանման սէր իմ ծո <վանման>
 Ո՛հ՝ սուր դիշերի՝ տաղնապատր է իմ այն, սէր իմ է՝ իմ այն >
 10 Զի ծանօթիդ՝ եմ անծանօթ բացական, սէր իմ բա <ցական>
 Զդնին ընթաց կենաց իմոց նուազին սէր իմ նու <աղին>
 Մինչ սիրելոյդ տես և հայեացք պակասին սէր իմ <պակասին>
 Ո՛չ ժամանեն՝ ձայնը եղգական՝ սրբ հնչին, սէր իմ սրբ <հնչին>
 Զի դիտեսցես ու մեծ սուղս է սիրելին, սէր իմ:
 Աւա՛ղ սրտիս՝ դառամելոյ այս ցաւօք, սէր իմ
 Որ բացաղնիմ ի ցանկալսոյդ տարածանօք սէր իմ
 Ո՛հ՝ ոչինչ հանդիստ են հանդուցիկ յայս վայոց սէր իմ.
 Որով կսծեմ անդուսպ աչօք զիմ մորմոք, սէր իմ:
 Տեսի՛ց արդեօք զտղեղն իմ խոց՝ զմենաբանն, սէր իմ,
 20 Յոր քաղցրանայր՝ անձն իմ ձեօք անաստան, սէր իմ,
 Ո՛հ և կամ զպար սուրբ ընկերացս մերձական, սէր իմ,
 Որովք անմահ՝ կարծիր կեանքն իմ մահական՝ սէր իմ.
 Ո՛հ երբ լինի լսել զհնչուն զեփիտիդ՝ սէր իմ.
 Եւ կամ զձայն երգոց աղնիւ տատաղիդ սէր իմ,
 Ասել միոյն՝ ամէլ զկարդ՝ սեղանիդ, սէր իմ,
 Եւ միւսոյն խրախել զքեզ իմ ցանկալիդ, սէր իմ:
 Իսեմ զկարդ զիմ աղետից՝ յայս պայման, սէր իմ,
 Թէ ո՛չ տեսից զքեզ ո՛չ գտից ինձ դարման, սէր իմ,
 Ո՛հ անդ լուծանեմ, զվիրտ սրտի՛ս անբաժան, սէր իմ.
 30 Նրբ նկարին՝ ինձ դէմք ձերին հրաշական, սէր իմ:
 Բոտեմ սիրով՝ ունել զիս միշտ անմոռաց, սէր իմ,
 Որ անսփոփ եմ յամենից սիրելեաց, սէր իմ,
 Խաշուկ խղճոյս, որ եմ ի ձեռք տարակաց, սէր իմ,
 Մի տալ սրտիս քոյդ լուսնեամբ՝ լուսկեաց սէր իմ:

ՆԱԽԱՍԱՀՄԱՆՈՒԹԻՒՆ.

- 1 Քանի՞ անմիտ՝ միտք դահավէժ ի քոյդ բռանց յանդունդս սուգան,
Մինչ ուսուցեալ՝ ականահայնաց՝ զքեզ նշմարել յանդգնեցան.
Ո՞վ մերձաւոր՝ անհունորէն շն՝ս դու միշտ ինձ՝ յակն յանդիման.
Ո՛ւր ցնդի՞՝ ապուշ թշուառն ուղղեալ ի խորս՝ կորստեան:
Մի՞թէ երկնից այն վառարան՝ շնն հայելի քոյդ տեսութեան.
Ուր շնորհածիր՝ կենդանագծի՞՝ պատկեր Քոյոյ Աստուածութեան.
Իսկ ո՛ւր ցնորի որդն շքոտի՞ խնդրել զՔեզ՝ որ անխնդիր
Ամենուրէք՝ ամենատեղ՝ կայս առ աշօք՝ ի ներկայութեան:
Ո՛չ ամենայն էակք՝ զՔէն՝ պատմին յերեանց յերգ անդադար,
10 Թէ ո՞րքան մեծ՝ փառաց քոց շափ՝ ձդի աննզր, անկէտ, անճառ.
Այլ ուր ափշի՞՝ կոյր հողածինն ո՛չ պարուրէ ընդ հայեցիւք,
Ո՛չ տեսանէ՞ զՔոյդ ոգի՞՝ շարժուն խօսուն ի համայն բնութեան:
Յայս խեղդ անլոյծ՝ կաշկանդեցաւ բելիարայն՝ մըշտո հոգի.
Որ յանդգնեալ՝ նախանձ երեր՝ զՔոյդ ամուսնով երկնաւորի.
Այլ քոյ հօգօր՝ չեթ ականթարթ՝ յո՞ր խորխորատ ո՛չ շիշուցին
Ձնորայն ժողով, սանդարամետն որ յաւիտեան տանջիլ ունի.
Թշուառութիւն, զի՞նչ մեծ քան զայս: Այլ մեծ պատիժ, մեծ պատուհաս
Այնմ որ ի քոյդ սիրուն աշաց՝ տարատրոհի անյարկ ամմասն,
Այլ ես զանուն Քոյ քարոզեմ զանճառ անունդ՝ Տէր իմ ստեղծօղ.
20 Յորդն շնչին որպէս ի յիս Քեզ նուիրեմ զիմ զմիշտ փառս:
Որքան ի յիս ստէպ հարցին՝ երակր: Եւ շունչս տածէ՞ որքան.
Ձքոյդ գոհութիւն, ո՞վ Եհովայ՝ օրհնեալ օրհնեմ յիմ գոհութեան
Կա՛ց ի հոգիս՝ հայր երկնաւոր՝ կա՛ց յաւիտեան՝ որ յաւիտեան
Առ քեզ զգաւինս ունիս հիւրել՝ ի Քոյդ սեղան անմահական:
Որդւոյդ արեամբ ի կապանաց զիս արձակեալ՝ առ քեզ պահեա,
Ինձ զրկելոյս ի յաշխարհէս՝ օթարանիդ կալ միշտ ծառայ.
Թէ ո՛չ սրբոց Քոյ մասնակից՝ որոց զասուց՝ չեմ ես արժան,
Ընդ անառակին գոնէ ընկալ զիս ի փաղփիւն ծոց հայրութեան:

1 Բնադրում՝ հարցցեն

ԵՐԵՒԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԵԱՆ
Ի ԼԵԱՌՆ ԱՐԱՐԱՏ

Ի 1829-ին Ի 28 Սեպտեմբերի.

1 Ի հանդարտասիրդ մարմանդս՝ հողմարեր մեղմիկ զեփուտին
Դիմեցի երբեմն զբօսնուլ ի ծոց Մասսեաց սուրբ լերին:
Զուարճալի տեսիլ սոյն երկնատեղեաց բարձանց՝ կաթողին
Խլեալ՝ զբազէր յակճիռս, ի դնին զիմ հոգի, զմարմին:

Խոնջեալ, վաստակեալ յանհարթ ելեէջս այս ճանապարհին,
Խնդրէի հանդիստ օտար ուղեւորս յանձնօթ վայրին.

Մտի ի քարայր միոյ ի ժայռից բլրոց այս լերին,
Մտի գիշերել, սփռփել զհարուածս դառնադէպ ուղին:

Զև՝ էին բացեալ ծալք արծաթաձոյլք՝ թեոց արեգին.

10 Զև՝ էին մեկեկեալ խաւար՝ մառնամուտ միոյ գիշերին.
Այն ինչ կոր ի կոր պարզեալ եմ զդէմս, հայել խնդրէի,
Անդէն դիտապատ յերկիր կործանեալ, անշշունչ կայիւ:—

Սխրալի յայս վայր սուրհանդակն հիսսեան բեկտին,

Գոռայր, մոնչէր, որոտ հարկանէր յերեսս լերին.

Մոլեխանձ գիմեալ ի խոռոչս, ի ծերպս ի թափ ժանտագին,
Խլէր, կործանէր զամուր, զպատուար՝ ձիւնաշէն յարկին:

Ի կնճիռ եկեալ այն շքնաղակուրծ յանջր ծիծաղագին.

Կոծէր, տատանէր, ճայթէր, սասանէր դիմօք զայլադին:

Զոյգ բնդ արհարացն և գիշերափարն ահ պատեալ զտեղին,

20 Ո՛չ տայր քուն աշացս, ո՛չ հանդիստ սրտիս առ գեանախշտին:¹

Ո՛ Մասիս, Մասիս՝ բեկբեկ հեկեկեմ անդ զարհուրագին.

Առ իմէ՞ իցեն, յո՛ւր վերայ յարեան շարիքս այս քոյին:

Ո՛չ տայ ինձ բարբառ: Իսկ ևս ցաւագնեալ, դառնամ յարեկիս,
Դառնամ ողբարձայն, կրծարա՛ղիս գոշեմ՝ հառաշմամբ ուժգին:

Ո՛ւր ևս՝ առաւօտ, ո՛ւր քա՛ղցր արշալո՛յս՝ արև՝ գերաբլին՝

Ո՛ւր՝ դուք բարերար գիշերահալած ծնունդք երկնային:

¹ [գիշեր...] ախշտին

Ելէ՞ք՝ սասանեալ հոգւոյս կազդուրիք՝ յայս անձով մթին,
Յայս դարան խորին, ուր յահէ կոշկոճ՝ ոսկերք իմ մաշին:

Ասացի, անկայ անդ կրտսկենդան ի ճեղս բլրակին,
30 Ուր օթազայեալ անցուցի գիշերս զայս ինձ մահածին:
Տիրեալ լուծիւն, կարկեցան որոտք, շառաշք ամպրոպին.
Անցի՛ն առ սնարս, յանութս, յանոտիս հիւլէք շողագին:

Սփռեցաւ զինն հեղիկ ջերմութիւն առ դուրս խորափտին,
Կա՛նջարկեալ զանձամբս շարժէր մեղմովին դիմ պաղեալ
մարմին:

Ամոք շողափմամբ՝ մերթ զոտս, մերթ զգլուսս, մերթ զթաթ
բաղկիս

Սեղմեալ հաստատէր՝ ուղղեալ առ դիտակ ծայրից սուրբ լերին:

Հազիւ դողդոջմամբ բարձեալ զգլուսս ի մահճից ժայռին,
Ցենեալ թիկնէ՛ր՝ ի կուրծ մի վիմաց՝ քարակուրծ այրին:

Վայրիկ մի դիտեալ՝ անդրէն կորաթեկ ճոճեալ՝ գլորէի,
40 Սուղ ինչ կողմանիւ և տալ լուրջ աշացս սակաւ նինջ հեշտին:

Աչօք մի ի քուն, աչօք մի արթուն դարձեալ թիքագին
Բաղխեաց զլսելիս այլ ձայն երկնահարոս ի կուտ լերին,
Հատա՛ն, խղեցան բարձք, ջիւք և յօղուածք իմ բոլորովին:
Ձգալուն անզգայ՝ մերձ եղէ գլորիւ ի վիհ խորխորին:

Աստէն մակարդակք՝ առաստաղք երկնից ցեւեալք յնդկուտի,
Իշին ընդ ամպովք հողիք անմարմին՝ երկնաբնակ խմբի.
Առեալ զանշշունչ՝ դի ոսկերտտեալս ի վախից աստի,
Ածին ի թատրոն երկծայր զազաթան Մասսեաց կատարի:

Անցանէին ժամք, ճոխայր արեգակն յեւս իւր զուարթարար,
50 Իսկ ես վերանցեալ՝ յանկոխ լեռնամէջսն՝ շուէի անդադար:
Երբեմն զահալէժ ի բարձուէ լերին հոսէի ի վայր,
Երբեմն ի վեր կոյս ընդ հոգեղինացն եղեալ զուգապար:

Աղու ալևոր, մեղուակն, մրայօն գահերէց գնդին՝
«Մատիւր ասէ, աստ՝ պանդուխտ թափառեալ, մարդ դու
հողածին»:

Ասաց և յարեաւ, յարոյց և կանգնեաց կանգուն դիս յոտին.
Մածեալ զերեսօքս զալեզարդ իւր գիրկ՝ խնդրէ քաղցրագին:

«Պատմեա՛ ինձ՝ ո՛րդեակ, կտոր մի փայտեայ, անկերպ,
անսովոր

Ճաճանշ արձակէ՛ դրոլոր լերամբս լուսով ահաւոր.

Չէ՛ նա ի փայտից՝ մերոյս տապանի՝ քառաթև է նա,

60 Անծանօթ մտաց, անհուպ տեսութեանց և անմերձաւոր:

Քանիցս դողալով՝ մայր քո և հղբարքդ սիրտ տունեալ միմեանց,
Կամեցար հայիլ, շօշափել ձեռքս զայս նոր արարած:
Ձե իսկ մերձեցեալ՝ անդէն հոգեհապառ յերկիր գլորիմք,
Պակուցեալ նորին յահեղ նշուից՝ լուսասքանչ դիմաց:

Խարխալուն մայր քո և ես ծերունիս՝ անգէտ մնալով,
Կական արձակեալ յամայր ի հեռուստ դեղինիմք լալով:
Ո՛չ մեր տնկեցաք՝ զայգի, զորթ, զուրի, ասեմք ողբալով,
Ոչ մե՛ր են աշխարհս, շարժուն և զեռուն, այս ցամաք և ծով:

Ե՛կ, հայեա՛ց, որդեա՛կ, ահա՛ Արկուտին, ուր արկաք զուռին,
70 Ահա՛ և Մարանդ, ուր մայր քո է անդ ընդ յարկաւ շիրմին:
Ա՛ստ էր մեր հովիտ, ա՛նդ մեր բնակարան, ա՛նդ խաշնատեղին:
Ա՛ստ մեր զոհարան, ա՛նդ վրանավայր ի ձորամիջին:

Տե՛ս՝ շերտ մի փայտեայ՝ անշուք, անպիտան՝ աստէն երևեալ,
Ծակէ, ծակոտէ՛, ոչ թողլո՛ւ հայիլ, ի կուշտ իւր գնալով:¹
Ասէ՛ր և ողբայր՝ խորշոմ ծերունիս՝ զլանջօքս անկեալ:
Ցուցանէր զլոկոստ, որ շուրջ զմեօք. մատամբ իւր օրհնեալ:

Ձէ՛ նա շերտ փայտի, չէ՛ նա անպիտան, չնշին ստեղծուած.
Որպէս դուդ կարծես, կրկնեցի առ նա, Հա՛յր համայն ազգաց:
Է՛ նա դրոշակ՝ վահան, զէն, ասպար Արքային փառաց,
80 Որով փշրեցան ժանիք՝ մահազուլիս իշխանին դիւաց

«Սա՛...սա՛...լսե՛ք զայս Յսփէթ, Սէ՛մ և Քամ, զաւա՛կք
անդրանիկ:

Լսէ՛ք, զի՛նչ նոր ձայն, նոր դարձ շրջանի տեսանի այժմիկ:
Այս լուր և յիմ դարս հնչեաց՝ լռեցաւ, թէ՛ այլ մի մարտիկ
Հարցէ ուժգնաձեռն՝ խաշին զօրութեամբ դժոխոցն զնիգո:

Ասաց և կալան՝ ոմն ըզուսոցս և ոմն զձեռացս,
Բուրեալ զին և իրրու ջոկ մաքեաց ըզհօտովք գառանց:
«Գնա, տա՛ր՝ ասեն, աղաչեմք զքեզ, զայս ձե նշանաց,
Գնա՛, տա՛ր՝ ի կառս ի վայրս հաւնգտեան քոյոց նախահարցո:

Ի ձայն երկնագրոհ, դէմս յարտասուաթոր, լի անմահութեամբ՝
90 Հային ի կայան իւրեանց հին ատուրց, հային կարօտով,
Եւ բացեալ զկուրծս՝ անդ բազկատարած՝ միաձայն հնչմամբ՝
Օրհնեն ըզդարուց անհուն կառավարն դահաբանելով:

«Հեղեղաց ալիք թե՛ դադարեցաւ՝ էակ անսահման.
Եւ ճիւղ՝ քեզանուէր իմ գերդաստանի աստ եգիտ՝ զհանգիստ:

1 Փայտեայ խաչն է, զոր կանգնեցաք ի վերայ գազաթան Մատթայ:

Այլ յետամնայ թողունք որբացնալ՝ աստ ի ծով արեան
Սուզեալ, ծփային մինչ քո ձեռն հզօր՝ փրկիլ նոցա ետ...

Առ քե՛զ սլանամք սոյն աղերսանօք յատեան քո ի վեր.
Պահել ամրաձեռն զազգ մեր և զերկիր, զայժմեան նոցա հայր:
Աստ փայտն փրկագործ, աստ ազատարարն սերնդոց մարդկան.
100 Եւ ընդէ՛ր նոցա միայն մնացէ կեալ անտէր, անհայր:

Ի ճէճա նազափայլս անդ ծագի լուսին համեատ, պերճափայլ.
Տեսանեմ զհրաշ անճառից փառաց ներկայիս, անցեալ:
Տեկնի վարագոյր երկնից՝ վառվառին աստեղք՝ հրաշագին.
Եւ դեռ երկրամած երկինք ամփոփեն զիմ միտս՝ կաթողին:

Յաչաց, ի շրթանց, վարդագեղ յայտուց ծպիտ և արտօսք
Խառնեալ՝ փայլին մեղմ՝ լուսասփիւտ ի դէմս դասուց
երշանկաց:

Երկնընթաց ի շուռ դեռ հային շերմին ի լեռն և ի ձոր,
Դեռ օրհնեն զնոսա խոյացեալ ի թեւ ամպոց՝ երկնամբարձ:

Եւ իմ համբուրեալ զսրբազան տեղին նախնեաց կայանին,
110 Ողջունիւ մաղթեմ՝ կալ նմա պատուար իմում աշխարհին:
Կալ յայմհետէ ամուր հանգստեան ընդդէմ թշնամեաց.
Կալ պաշտպանարան տարագրեալ որդւոց՝ յուսացելոց նմին:

Եւ ի ծոցս անկեալ երկնարձակ լուսոյ պայծառ արեգին.
Հայիմ զմայլեալ՝ ի ձորն ի խոնարհ՝ իբր յաշխարհ կրկին:
Աստ երկնից շրջան շառագնի ընդ ամպոց ծագաց խորանին,
Ուր յամէն կուէ հրոսայ սոսկակերպ խարխալի գիշերին:

Դիւթական տեսիլ մատախլոտ դաշտին հանդիպահայեաց՝
Ցիշեն ինձ զօրհաս՝ անբախտ կորստեան ազգաց, աշխարհաց.
Անդ գետք ծածանին, անդ դաշտք ծիծաղին ընդ նորեկ
ընտանին,
120 Ընդ նոր փոփոխումն, յիշխել հզօրաց, պարտիլ թշնամեաց:

Դարձաւ արեգակն դառել ընդ որմովք իւր հորիզոնին.
Դարձայ և ես յիս, զգացեալ զին և շորշոփ փախստին.
Վայ, եղո՛ւկ անձինս՝ ո՛վ զիս աստ էած յարտեան Մասսին.
Կորնիմ աստէն, ուղղեալ առ բարձրեալն՝ գոչեմ լալագին:
Ին՛ր ինձ առաջնորդ՝ որ եսդ միշտ տէր անհուն և անճառ.
Լեր ինձ. ուղեկից մուար տարագրիս առ դարձս իմ ի վայր.
Ա՛ռ, տար զիս աստի, ուր մերձ են սահիլ շախշախուն իմ ոտք.
Ա՛ռ, տար զիս աստի, զի մի՛ հասցէ ինձ գիշեր, կամ խաւար:

- Ո՛վ անհուն, անհաս երկնից տեսչութիւն էակիդ վերին.
 130 Ո՛վ որոյ խորոց՝ անեզր իմաստից շի՛ք շափ բնափն.
 Քանի՞ անհնար, քանի՞ դժուարին սահմանք անքննին
 Քոյդ արարչատես ներհուն թափանցմանց. բաց են և մեկին:

Ո՛ւր ձգին ձեակք ճարտար քոց մատանց, որ ո՛չ հարթեսցին.
 Ո՛ւր ցողասցին շողք սրադէտ դիտմանդ, որ ո՛չ յայտնեսցին:
 Քեզ օվկիանոս բանայ զիւր յարգանդ անդնդոց խորին,
 Քեզ երկինք, երկիր, ծովք և արարածք ի ծունր խոնարհին:

- Ո՛ր աչք յուսային տեսանել զՄասիս, զգավառ նախնային.
 Թէ՛ նախասահման քոյ կամք հրաշածին ո՛չ գործակցէին:
 Քե բարձրաւանդակ զագաթք լուսահրաշք նորայն աճպածին,
 140 Ածան, ամբարձան ի ծագս շրթանց երկնից կամարին:

Հանցէ՛ դիս աստի՜ Քոյ լոյս երեսաց՝ փրկի՛չ բարերար.
 Որ միայն գովիս անյոյս ննկնլոց հնարել զճար:
 Երթայց և կալայց՝ հայթայթել անձին հանգիստ և դադար
 Յորմէ՛ զրկեցայ, անկեալ յայս դիպուած անել, շարաշար:

ՅԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ
ՀԱԳՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

- 1 Ի դարևանդս լանջակողման՝ այրարատայ ալևոր,
Առ քաղցրասիւր սաղարթախիտ՝ սօսնաց բարձանց՝ ի բոլոր
Ուտի մերժեալ հրահոսան՝ շող արևուն անանդորր,
Մշտնջեան էր՝ ի սուրբ վայրին՝ վայելք կենաց և անդորր.
Յանձնագործ յայն ի խորան ակամբ առեալ գեղապար,
Գիւցազանց վեհ անձնագեղ Հայկ հայոց մեծաց նախահայր.
Եւ բովանդակ դասակարգեալ՝ ընտիր ընտիրք ի քաջաց,
Ի Տիգրանայ մինչ ի Վարդան՝ և լեօնեան քաջարանց.
Անցնիւր յեցեալ ի նիզակ իւր և քաջութեան յիշատակ.
10 Կամ զասպարաւ զթևա արկեալ մերթ սուսերին ի դառնակ.
Խորհուրդ անմահ հաստատէին կենաց բարեաց տնօրէն,
Հասարակաց օգուտ խնդրել յաղագս ազգի համօրէն.
Որպէս մուսաթ յավերժացեալ յոյժապոսին ի կատար,
Ընդ ապողոնի հնարէին կենաց օճան անապատ.
Անդ ի քացուտ հուսթեանալ թաւ անտառէն հիւսիսոյ,
Քառադիտակ և երկզխի Արքայ արծուին Ռուխոյ.
Աշ բերանովն զխոխոջն ըմպէր տանահիսեան հորձանաց,
Եւ զահեկէն զալիս վօլկայ զիւր ըմպիլիք պատրաստեաց.
Ի թևա հողմոց հորդեալ շափղ մինչ կապկասուն ի մեծ սար.
20 Ի Պոնտոսէ ցկասալից ծով շափեաց զինու զերկրին լար.
Տիգօք ալաց շուրջ նայեցաւ ի բազում ազգ և դաւառ,
Դողաց Սինեացին շհանդուրժեց զոռ Թաթար.
Եւ պարսկայնոյն կենշտ հնգդիմեան ի Դրմբաւընդ որջացեալ,
Ընդ հազարու յերկեղ մահու բազմապատիկ տատանեալ.
Ոչ հռովմայ կայսերապանծ արծուիք՝ և անդիզը խօսեցան.
Ի բազմաձայն ազգաց բարբառ և ի լեզուս զանազան.
Որչափ դորայն խօսէր հագաղ զլեզուաց կարգ յոգնական,
Եւ զասիոյ և զԵվրոպայ և սառնապատ սարմատեան.
Թէպէտ ծնունդ հռոմոյի շուրջ զծովուն միջերկրեայ,
30 Միահեծան ձգեաց բազուկ մինչև յարձանս հերակլեայ.
Ջահի հարան ի նմանէ բրդունք կոթողք միստրէմայ,
Եւ նկարեն ազգ բրիտանեաց սահմանհատու հռովմայ.
Այլ հռովմալ դարուց անիւ ձեռամբ բախտին տարուրբեր,
Գոգ մրրկոտ ուժգին հողմոց մրմռալոյն նմանէր.
Ջի բռնութիւն արշաւանին հանէր ի գլուխ մրջանակ,
Եվ ոչ արհեստ պատերազմին արդեամբ առնէր զպսակ.

- Վեհ ինձ սերունդ ծիրանածին բազմերգիլին Պապիւն՝ վիշ,
Որ բազմադէմ ետ աշխարհի կայսերաց կարգ և ուղղիշ.
Յետ ամփոփիշ ի դիւցազանց անմահից կարգ անվկանդ,
40 Դիւսաւարի խրոխտացելոյ Աղէքսանդրի բազմայաղթ.
Յիմաստութեան գահ համբարձաւ. նիկողայոս քաջարանց,
Ի ծաղկեալ տիս ետ հաւաստիս արիութեան և ալեաց.
Որ վայելու ի գոգ բազմեալ արծուանշան աթոռոյն,
Պսակ վարձուց առատ բաշխէ առաքինեաց որրորոյն,
Եւ շահաւոր և բարկացայտ շարախտաւատ մոլելոյն,
Արդարութեան հրով լուցեալ վառեաց նոցա տեղ և բոյն.
Իցիւ եթէ կենաց բոյին թել հլեանցեալ ոսկեղէն,
Յաւերժ յերկար անմահասցի աշով պահեալ յԱնեղէն.
Ջայս Թորգոմեան քաջազ ժողով ի մասիսեայ դիտանոց,
50 Ջայս ի նախնի ժամանակաց կանուխ տեսեալ մերայնոց.
Հանգիստ դմայ պատրաստէին յանապատին ծընընդոց,
Հայաւարհամէջ Հայաստանեաց յայրարատայ դաշտին ծոց.
Եւ ուխտն և դաշտն հաստատէին ցարս յետին յաղգ որդոց,
Մասն հանել ժառանգութեան Գահուն Ռուսաց ազգ Հայոց,
Ջի դժնդակ իսմայէլի և պարսկայնոյն ի լծոյն,
Նիկողոսայ միայն փրկիւ զիտասցեն զոչ հաստաբուն:
Դու Հայկազանց նախնեաց սեւոյց ճեռ օրհնութեան երկնառաք
Խաչատուր բէկ անմահասցես առ ի նոցայն դասակարգ,
Որ նախընթաց կարապետեալ արծուանշան դրօշակին,
60 Ջշիփորայսն ահադնագոչ զփորոտօղ հազագին.
Իբրև յերկնէ որոտնդոտ հնչեցուցեր մեր երկրին,
Ազատութեան էր բարբառն զոր արձակէր այն Արծուին.
Գեղարդն քո թող խոյսացի ընդ Տիգրանայ նիզակին,
Վարսիլ շամփրել արինացայտ զաժդահակայ փորոտին.
Տեսիլ տեսի յարթնութեան էր թէ յերազի շգիտեմ
Այլ թէ երազ էր զոր տեսի Հշմարտեացի աղերսեմ.
Թևս տեսի վարազաթևս և տարածեալ հովանին
Երկուց կողմից քաջահասուն գոգ ծիրանի թև կրկին.
70 Որ պատկանեալ ի դարանէն սպառնացաւ և անէծ
Մահու երկիւղ հրեղէն տարափ նետ և գեղարդն և երբ.
Յորմէ պակեան լերանց հիմունք ախիւք յանդնդոց և գետեր.
Ոչ Ախլցիայս ո՛չ հպարտ Ղարս ոչ սօղանլու մեծ սարեր.
Ոչ Թէոդու դաստակերտին բարձրագլուխ յոյժ թըմբեր.
Նաև բարերոգ Բագրատունեաց ժառանգութիւն հայրենի,
Ջբաւեցին սուր մերկանալ ընդդէմ ուժոյն ամեհի,
Ղալիպ փաշայ ընդ Սալեհի ի կառս քո լծեցան,
Փառաց քոյոց լինել քարոզ ի խուժանին օսմանեան.
Պատմեն զքեզ քաջ զորավար մինչև ցարս յափտեան.
80 Անեղծ դիւանք յիշատակաց արձանագրին ասիական,
Մի՛ ցասնուր ինձ Բանդրասուն թե տեսանեմ ես ըզքեզ.

Յահնակ քեկն այս ժողովուրդ անուշ աշօք ականարկես,
 Զի կարեկից խնամ ածելով ազգիս հայկայ ի նշխար,
 Գութն և արտօսք ի սիրտ տանիս յորդուց վերայ հայրաքար,
 Դարուց հնգից ցնուվել վշտաց տարեալ ոգեսպառ,
 Հարաֆային կործանմանէն կործան եղաք մինչ իսպառ.
 Ակնկալեալ այս օրերում զոր մնային մեր նախնիկ
 Յազատութեան նշոյլ փայլել անկշիռ այն երախտիք:
 Աղբրսահայց քեզ պաղատեն արքայից մեր ուրուականք
 90 Զվահատեալս սերունդ քաջաց՝ խմբել ի մի դուամարտակ
 Զի թէ այսօր հեծեմք ի լուծ ծանրատաղտուկ գերովթեան,
 Սակայն պատմեն դարք առաջինք՝ թէ զէնք դրօշակք
 հայկական:

Ընդ Պոմպէի գոռ մրցէի <ն> վասն փառաց յաղթութեան,
 Այլ գունդ բախտին՝ մախացաւ մեզ՝ և թշնամեաց ետ կոխան:
 Քերթողիս ձայն հայրենասէր՝ բանին պաշտող Եփրեմ Սէթ,
 Յադրիական վեհ քաղաքէն տարաշխարհիկ յերկար յետ:
 Իւրեան ազգին հին հայրենեաց անձով սիրոյն վառեալ հուրք.
 Ըմպել եկն զատենաբուխ՝ քառավտակ աղբիւր սուրք.
 Մի դլացայց ի վաստակոց ընդ հովանեալ խնամոց,
 100 Մի դլացայց մինչև ելցէ՝ ժողովուրդ իմ յանդընդոց:
 Մինչև երթեալ գտցէ հանգիստ՝ ի պատրաստեալ ի տեղին,
 Զոր Պասկէկի և Բանդարառեֆ՝ ձեռամբ շնորհեն Անեղին:

Ի 19 յուլիարի 1830 Կարին.

* * *

1 Ո՛վ լցուցի՜ւ մերոց կարեաց
Որ կամեցող ես դու բարեաց,
Անթիւ, անհուն իմոց շարեաց
Ներել կարես՝ թէ՛ կամենաս:

Որ ասարեւր զիւր հողոյ
Անհնարին քեզ ինչ շոյ,
Դու ի քարանց սեռս արդարոյ
Սերել կարես՝ թէ՛ կամենաս:

Որ և առնել վերին զներքինս
10 Եւ առաջին հուսկ զվերինս
Ձանթիւ զրեալ զմեղս անձինս
Քերել կարես՝ թէ՛ կամենաս:

Քո զամենայն սրբոց մաղթանս
Միջնորդ առնեմ քեզ... < ընդ կեանս >
Որ զլերանց հանգոյն յանցանս
Ջրել կարես՝ թէ՛ կամենաս:

Ձիս զանարժանս գթութեան
Առնել անօթ ողորմութեան
Եւ ի կենաց քո դպրութեան
20 Գրել կարես՝ թէ՛ կամենաս:

ՄՈՒՏ ՀԱՅԿԱՅ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԱՐՀԱՒԻՐՔ
ԵՐԵՒԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐԱ Ի ԺԱՄ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
ՈՐ Ի 1826 ԱՄԻՆ:

1 Մտանեմ աստ իրր ի նորոգ
Ինձ տեսարան սպանալի:
Ոչ տեսանեմ աստ էս ո՛չ դոք,
Որ ինձ ծանօթ իցէ նախնի:

Լանձ զորոտ՝ ի հեռուստէ,
Որ դղրդէ զՀայաստան:
Թէ մերձենամ, կասիմ յահէ,
Յոր ախեղերք կան ի դողման:

Ալլակերպեալ համայն բնութիւն՝
10 Ջղէմս արձակեն խորդատեսակ:
Ձի՛նչ այս դարուց փոփոխութիւն,
Ո՛չ դայ միտս, ո՛չ յիշատակ:

Կրճտին քարայրք եղեռնարար,
Սպանալեօք հերքեալ զհիւրս,
Ժխտեն անգութ իրրու զօտար
Թափառական՝ դիմեալ յալլուր:

Կրկէսք, բրգունք իմ ամբարտակ,
Ջրօսափայրք, ամարայնոց,
Ձիա՛րդ ի ծովս մածեալ համակ,
20 Մարտադարան եղեալ ալլոց:

Թէ թշնամիք զեռան աստէն,
Ո՛ր իմ Հայկայ գոսծիք ձեռնն՝
Այն լայնալիճ՝ որ ի կրծէն
Չոգիս թափէր՝ Բէլ դիւցադնին:

Բարէլացիք՝ դեռ ևս սարսին,
Ո՛չ մոռացեալ սուրք, զհառաչ.
Որք դիպեցան ի մեծ մարտին
Կայծակնաթափ իմաց դիմաց:

Զարեհէ՛տ ի՛նչ աչք թաղո՛ւ.
 Զոյ Կաթարայիցն ~~հոգեւոր~~ ^{հոգեւոր} անձ:

Հայն:

Հայաստան աշխարհ ի կտուր քաղ.
 Օղորդեալ շատե՛ր հաւեր.
 Երբեք չե՛ս ընդունի,
 Այն ի՞նչ արեցո՛ւ ինչ շրջափակ:

Պատի:

Երբեք չե՛ս ինչպէս ի ինչ
 Կարգեալ խորան՝ արե՛ղ իմ հայր.
 Այն թաղար թաղարայն արդէ՛տ
 Եկե՛ն Ստեղծել ինչ աչք քաղ:

Հայն:

Թաղար... ո՛ր չե՛ս արեցո՛ւ,
 Զոյ ստեղծել ինչ ինչ Կաթար.
 Անպատի ինչ՝ արդէ՛տ Հայն,
 Ինչ աչք ահա արեալ Կաթար:

Պատի:

Ի Կաթար խաղաղարարեալ
 Եկե՛ն ինչ խաղաղարար, քաղ ինչ

Զիա՛րդ լուի մեղկամածեալ
30 Կազմոս հզօր՝ ա՛յն պատանի։
Որ զանցելոցն նա ինձ ճառեալ
Ազատ առնէր զիւր Հայրենի։

Գեղամ՝ զուարթ մանուկ կայտառ,
Կամ Արմենակն՝ ա՛յն կորովի,
Զիա՛րդ ծածկին զձեռին ճարտար
Քաջ աղեղունս երեքդիմի։

Ո՛ւր իմ ընկե՛րք՝ զեղարդազարդ,
Ի մահ, ի կեանս նիզակակից,
Ելէ՛ք նախնւոյն ի յայց ձեր արդ,
40 Որ մորմոքի աստ՝ ցաւալից։—

Առի՛ց զզէնս.— ո՛հ զի՛նչ ասեմ,
Միթէ՛ գո՛յ յիս ա՛յն զօրութիւն,
Որ հազարաց, բիրտոց զդէմ
Ի մի պահու գործէր յաճին։

Ո՛հ, ծերութիւն արտասուելի,
Դարանամուտ՝ թշուառական,
Զիա՛րդ ի քայլս՝ նա զողունի
Լարի զաշխոյժ՝ կենաց վախճան։

Անիծանե՛մ ես զայն գիշեր,
50 Որ զիս էարկ ի քուն խորին,
Անիծանե՛մ զօրն դառնաբեր,
Որ ընկեց զիս ի հասակ վերջին։

Թո՛ղ Հայաստա՛ն իմ քաղցրագին,
Իմ անցելոց աւուրց կայան.
Թո՛ղ՝ փարեցայց զորմովք քոյին,
Որքան սիրտ իմ կայ ի շարժման։

ԿԻՆ ՀԱՅԿԱՅ ՄԵՐՁՆԱՅ ԱՌ ՆԱ ԱՆԱԿՆԿԱԼ

Զո՛ւ տեսանեմ մերկամարմին
Հողամածեալ աստ ի գետնի.
Ջնահապետն, զգիւցաղգին
60 Հսկայաբարձն, անյաղթելի։

Զո՞ւ տեսանեմ ի սուր, ի լաց
Հերախուլու աստ տարածեալ.
Զանձահ հերոսն յաղթողաբարձ,
Գերդաստանաց իմ՝ հայր օրհնեալ:

Պարթևաթիկն, ուղղահասակ
Այն գեղաղէշ հզօր հսկայ՝
Զիս՝ ռդ անզօր, անօրինակ
Աստ անկենդան կայ անզգայ:

Մերձեանամ, նա ո՛չ բարբառի,
70 Ո՛չ տայ զանոյշ՝ դալլակ լեզուին.
Ո՛հ թէ դիս՝ ռդ այլադիմի
Զիմ փաղաքուշ հերքէ՝ բնափն:

Ընդէ՛ր բառնաս դիմ խնդութին,
Արև հոգւոյս, իմ լո՛յս, իմ կեա՛նք,
Ընդէ՛ր խառնես դու լիմ արին
Բոց մեռուցիլ անշէշ, անյագ:

Խօսեա՛ց ընդ իս՝ քաղցր ամուսին,
Մի՛ տար ի սուր զհաշմեալ պառան.
Որ յաստիճան՝ կենաց յետին
80 Յածիմ մահու պատգարակաւ:

Ո՞ւ պատմեցէ՛ զայս գոյժ օտար,
Որդւոց, թոռանց իմոց՝ պարուց
Թէ նախածնողը աստ շարաշար
Ոգեքաղին ցաւօք անլոյծ:

Անկերուք աստ ի վերայ իմ՝
Լե՛րինք, բլո՛ւրք Արարատայ,
Մածկեցէ՛ք աստ զորմովք զանձն իմ,
Ուր տարածին տակերք Հայկայ:

ՈՐԴԻՔ ԵՎ ԹՈՌՈՒՆՔ ՀԱՅԿԱՅ,

Զի՛նչ այս լալին աղէտագին՝
90 Որ ի կուէ՛ լերանց լսի.
Մերթ թաազու, մերթ մեղմովին,
Մերթ առնաձայն, մերթ կանացի:

Այս ձայն զառամ ծնողաց մեր է:
Այն ալեւոր խախտեալ ծերոց,
Որք ելին առ պահ ի տանէ՛
Հանգչիլ ի մարգրտ դաւարոշ:

Տե՛ս՝ անդ Դեղամ՝ յիշատակի,
Արմենակայ անուն, լսի՛ր
Զի՛նչ վերջին այս աղէտ վշտի,
100 Որ ծերունեացն քաղէ զոգի։

Տկարածուն՝ ոսկերահատ,
Կոյր, դաշացու՝ դայթ ծերունիք,
Ի կի՛րճս արդեօք, թէ յանապատս
Այսպէս մնչին նոցա լալիք։

Դէմք զառամեալ, շրթունք մաշուն
Հի՛մ դողդողուն անբան, անզօր.
Արտասանել զօրհնեալ անուն
Բարեմուտ նոր հիւրոցս հզօր։

Անխիղճ օրհասն Մսկէր անբուն՝
110 Խել զնոցայն վերջին փոշի։
Միթէ յայս պա՛հ անդէն թագուն
Ել դիմահարն այն սոսկալի։

Անդ գալարին ամպք՝ թխպագին
Մեռելահոտ շնչոյ ծերոց.
Անդ հեծեծեն քարայրք լերին
Ի հեկեկանս անզօր վայոց։

Պատմեցեք մեզ՝ անո՛յշ ծնողք,
Զի՛նչ այս վարանք ձեր սոսկանաց.
Պատմեցէ՛ք մեզ՝ զի՛նչ այս բողոք,
120 Յոր տաղնապիքդ յահէհալած։

Հ Ա Յ Կ.

Հայաստան անդ ի կռիւ տանի
Շրջապատեալ յամէն կուտէ.
Թշմամիք են, թէ ընտանի,
Աչք իմ անզօր ո՛չ նշմարէ։

Ո Ր Դ Ի Ք.

Թշնամիք քո վաղուց ի չիք
Դարձեալ՝ կորեան, անոյշ մեր Հայր.
Այս բարեբար Ռուսիայ որդիք
Եկին բերել մեզ նոր այս դար։

Հ Ա Յ Կ:

- Ռո՛ւսք... Ռո՛ւլ են, յո՛ր աշխարհէ,
 130 Յոր սերնդոց, կամ յո՛ր տոհմէ.
 Ասացէ՛ք ինձ, ի՞նչ էր Հայկայ,
 Ինձ այդ անունն օտար հնչէ:

Ո Ր Դ Ի Ք:

Ի հիւսիսոյ՝ խաշաղարդեալ՝
 Եկին փրկել զաշխարհ, զազդ մեր.
 Բիւրիկայ որդիք օրհնեալ,
 Տինդերաց աւետարեւր:

- Դրոշակ նոցա ցնդէ զթիւ
 Մեր անողորմ շարշարողաց.
 Եւ խաշ նոցա զժանդ խոփւ
 140 Պարսիկ և Թուրք մեր թշնամեաց:

Փայլի նոցա լաղթանակի
 Նշան ի ծագս Արարատայ,
 Ուր հանգուցան հրեմն նախնի
 Մեր հայրենեաց ճիւղ յետամնայ:

Քաջլաշողակ ազգ մեր հանգչի
 Ընդ հովանեաւ նոցա՝ անխռով.
 Հող մեր՝ վիճակ այսմ ազգի,
 Որ այժմ ունի զցամաք, զծով:

Հ Ա Յ Կ:

- Դի՛քն օրհնեացեն զայդ բարերար
 150 Խնամածու մեր և պաշտպան.
 Դիքն հատուցեն անհատարար
 Զայդ ճիգն օրհնեալ դոցա և շան:

Բարերարեա՛ երկի՛նք առատ՝
 Յայս անտրիտուր շնորհ երախտեաց,
 Զոր վայելէ իմ Արարատ՝
 Հզօր ազգացս յանխնայ բարեաց:

- Հանգի՛ր ի ծոց երանութեան՝
 Հանգի՛ր զուս՛րթ փո՛շի Հայկայ.
 Ի վախճա՛նի զորդիսդ ահա՛
 160 Տեսին աչք քո յազատութեան:

Վարդապիթիք եղիցին դաշտը,
Ուր շնորհամուտքդ յայց ելանհն.
Դոցա ժառանգ՝ որդիք իմ հաշտը.
Դոքօք նոցա աւուրք անցցեն:

1. ՍՈՒՔԻ Ի ՎԵՐԱՅ ՄԱՀՈՒԱՆ ՍԻՐԵԼԻՈՅՆ ԻՄՈՅ ԵՒ
ՈՒՍՈՒՑՁԻ ՎԱՏԷՐԻ:

Ի ԳԻՇԵՐԻՆ, ՈՒՐ ԵՍ ՊԱՀԱՊԱՆ ԵՂԷ ՆՄԱ Ի
ՍԵՆԵԿԻ ԻՐՐՈՒՄ:

1831. 14 Սեպտեմբերի: Գերպտ:

1 Ո՛չ լռին այս գիշեր զիս մղէ,
Ուր կացեալ առ քո ղի ցաւալից,
Հայեցեալ ի քո զէմս արտմալից,
Մորժորիմ, տոշորիմ՝ ի սրտէ:
Աւաղեալ զքո կորուստ թանկագին,
Ի մի պահու գործէր յաճին:

Ո՛չ. Արհաւիրք գիշերիս այն սրտի,
Որ սիրեացն զքեզ միշտ և սիրէ,
Որ չի կեանս և ի մահ զքեզ պահէ
10 Անմոռաց, շե՛ն բնաւ զղալի՛:

Այլ քո սէր նազելի զառ հոգւոյս
Յո՛ւշ բերեալ, տաղնապիմ ևս անբոյժ:

Տրտմալից այս գիշեր ո՛հ այս ժամ,
Ուր վերջինն տեսանեմ ևս զքեզ,
Ուր վերջին բարեաւ մնայն է իմ բնդ քեզ,
Ո՛չ ելցէ ի մտացս յարածամ:
Սուղ եղև իմ բնդ քեզ խնդուիմն
Այլ յերկար կացցէ ինձ այս լալիմն:

Եղիցի՛ն առաջնորդ քեզ հրեշտակք
20 Յայս ուղի անձանոյ՞ վերեական
Յոր երթաս լի յուսով խնդուիման,
Ծաղկացի քեզ այն լոյս վերնառաք,

Զոր գու զտու ի կեանս քո պահեցեր,
Զոր գու ջերմ ի հոգիդ դանձեցեր:

Ո՛չ ելեր բաց աշօք ի Հայաստան
Ուր կարօտ քո ձգիւր ժամ առ ժամ:¹
Զոր անտես սիրեցեր յարածամ
Ո՛չ. քեզ կարօտ հայրենիք իմ մնան:

30

ես տարայց զայս համբաւ ի հայրենին,
Այլ դու ա՛ռ գէթ զհամբոյր իմ յետին:

¹ [յարածամ]

ԶԳԱՅՄՈՒՆՔ ՅԱՎԱԼԻՅ ՍՐՏԻՍ ԸՆԴ ՏԵՍԱՆՆԸ ԽՓ
ՅՕՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՁՍԻՐԵԼԻ ԱՇԽԱՐՀԱԿԻՑՆ ԽՓ
ՅԱՀՐԱԴ ԲԱԴԱԼՈՎ.

1832. 2 Մարտի: Դերպոտ.

1 Անցին երկու ամբ և աչք իմ լալով կարօտ մնացին,
Տեսանել առ իս զոք հայրենակից զիմ փափաղելի.

Հաղորդել նմա զիմ վիճակ օտար,
Գրկել զնազելին, ցուցանել զիմ վայր,
Լսել զմայրենի լեզուն քաղցրանոյշ,
Տալ հանգիստ սրտիս, տալ հանգիստ հոգւոյս:

Ո՛չ բարեկամութիւն քաղցր դերմանացոյց, ո՛չ շրջան չքնաղ,
Ուր իմ վերացեալ ի թեւ բախտին, կայի անզբաղ.

10 Ո՛չ յորդորք սիրոյ, ո՛չ ձայնք սիրելեաց
Մեղմէին զայս վէրս, արբէին զիմ լաց,
Ուր և հայէի ժողով ինչ բազմաց,
Անդէն փլանիւր սիրտ իմ տրտմազգած:

Այլ ի վախճանի գտանեմ զնա, աւաղ աստուած իմ,
Ձիա՞րդ կաթոգին զարկան նորա աչք հանդեան ի դէմ իմ:

Տեսիլ ցամաքեալ, հանդերձ բիրտ անշուք
Կերպարան խանձեալ ի ցուրտ և ի բուք.
Չն նորա բացեալ զդալլալեակ լեզուին
Հուր կայծակնաթափ յերակունս անցին:

20 Ձեռք ինձ բազմերախտ ածին զնորասքանչ գայն նոր արարած,
Ձեռք՝ որ երախտեօք Լցին զիմ հոգի ի չափս կենաց.

Ձիս կոշէ առ ինքն նա անակնկալ
Ես երթամ առ նա արհաւրօք պատեալ,
Ձինե պարտոյ անոյշ գերդաստանն,
Ժպտի քաղցրամօք ո՛չ տայ ինչ նշան:

Անհամբեր դիմեմ դէպ ի մենարանն, խուժեալ ուժգնաբար,
Այլ յետս կասին աստ շուկը ընտանեաց, անդ իմ քարերաբար,

30
Ձեռն ածեալ նորա, դիմեմք երկոքին,
Տեսեալ զայն հրաշ յափշիմ՝ մոլեգին.
Այլ նորա բարբառ «ահա՛ Հայկազն որ»
Թափէ դիս անդրէն իբր ի քնոյ զոր:

Սեղմեալ մեղմովին իմ զձեռս նորա հայիմ ըղձագին,
Ի գիծս և ի գոյնս ի դէմս և ի դերս քաղցր հայրենակցին,

Նա ցիս հարցանէ թէ ուստի՞ իցեմ,
Նս նմա անդրէն զայս հարցուած կրկնեմ.
Եւ զետք արտասուաց սորեն երկոցունցս
Բանան, ոռոգեն ի ճերման և զճոցս:

Չէ՛ ասարտ տուեալ նա իւրոց բանից, անդէն խզէին
Չթելս դարձուածոց թառալք ծխամածք խոշտանկեալ սրտին.

40
Պատմէր և սգայր, սգայր և պատմէր
Չվիշտս հայրենւոյն, դբակ և զաւեր,
Չմահ, զգերութիւն, յանսիրտ թշնամեաց,
Չրկանս, զհալածումն յանողորմ տէրանց:

Չև շիջեալ նմա շերմ բորբոք սիրոյ գողտրիկ ընտանեաց
Չէ՛ մեկնեալ՝ յաշաց երկնատիպ պատկեր կնոջ, զաւակաց,

Յիշեալ նորա զայնս, անդէն պապանձէր,
Լեզուն կարկամէր, խելք նորա ցնդէր.
Եւ յուշ իւր եկեալ, մերթ անխժանէր,
Մերթ խնդրէր ինքեան մահ գժոխըմբեր:

Անոյշ հայրենեաց լերինք և ծործորք, անոյշ դաշտ և վայր
50 Դեռ կային նմա յանդիման աշաց կենդանի դայար (յամայր)

Թէ կամէր յիշել զտեղուն քաղցրութիւն,
Անդէն վայր ի միտս մարդկան դառնութիւն,
Միոյն կարօտիւ միւտոյն ահիւ
Մաշեալ էին նմա, ոսկերք դառնախոտիւ:

Չի՞նչ մղեաց զքեզ յեղեհիլ ասեմ յերկիր յայս օտար,
Չինչ վարեաց զքեզ տարրերել յայս ծով անկայ անդադար,

Ո՛ւր քո հայրենիք, ո՛ւր հայրենակիցք,
Զիա՛րդ հեռաւոր, զիա՛րդ տարածիդ
Նոքա անընկեր և դու անաշխարհ
Մաշիք կարօտիւ մեմեանց շարաշար:

Քնքուշ կենակցին թողեր անդ մաշիւ, հառաշէլ զքեզ,
Արտասուք ի գէմս, կակիծ ի սրտի որոնել զքեզ.

Աստ որդիք վայնն, անդ և դարբ սգան,
Ոմն դամուսին, ոմն զհայր կարգան.
Ո՛հ շի՛ք այցելու, փախեաւ նոցա յոյս,
Մթին նոցա վայր, ոչ ոք տա անդ լոյս:

Ծագի արեգակն, փայլի անդ լուսին, աստեղք շողշողան,
Այլ ջերմ ամուսնոյն, որբացեալ, որդւոց մօթ է շրջական,

Հային յամեն կոյս կականմամբ, լալով,
Գուցէ յայտնեսցի սիրելին բարով.
Այլ աւազ ժխտին արարածք համայն,
Ոչ գալ՝ ի նմանէ համբաւ նորածայն.²

Ի պանդխտութեան ի տապ և ի մօթ դազազեալ արին,
Ուխտէր մեռանիւ ի դուրս օտարաց քան դառնալ ի տուն.

Լաւ՝ ինչ փշել աստ անէ զիմ հոգի,
Քան անդ տեսանել վիշտ, դաւեր ազգի
Աստէն զիս բարձցէ գէթ ոք քրիստոնեայ,
Այլ ո՞ յիս անդէն ողորմի, գթայ:

Այսպէս թափառի, այսպէս շրջշրջի անտուն. անտեղի,
80 Անբախտ Հայկազունն յամենայն անկիւնս ի ծագս երկրի

Զիր նմա հանգիստ, շի՛ք նմա կայան,
Ոչ յօտար աշխարհս ո՛չ յիւր ծննդարան,
Ելեալ յօտարիս, լայ զիւր հայրենիս
Մինչև սպառին շունչք նորա յաստիս:

Հայրենեաց սիրոյ ո՛չ մնաց նշմար ի սիրտս Հայկազանց,
Անդ շիջաւ նոցա մինչ օրհաս նոցա տուալ ալլաղանց

Ազատել նոցա ի ծանր լծոյն,
Գրաւեն զցուպ, լինին երեւուն.
Թողուն զհայրենիս աշօք ցաւագին,
Դիմեն յօտարիս մութալ զպարենին:

¹ [Զիւր լուր]

² [լուր քաղցր] ամայն

Վասն հաւատոյ, վասն օրինաց կորեան նորա փառք,
Ի ձեռն ալլազգեաց, աշխարհ սիրալի, իշխանք բարեփառք,

Նոյն իսկ կրօնակիցք հալածեն զնա,
Եւ դաւանակիցք ո՛չ ժուծեն նմա.
Խուզէ նա անձին ուստէք օգնական,
Այլ ընդվա՛յր, զի շի՛ք նմա որ պաշտպան:

Ո՛հ, անհուն էակ դու ամենագութ հա՛յր արարածոց
Զի՞նչ այս դառնագին պատիժ, պատուհաս քոյոց
ստեղծուածոց.

100 Առ քե՛ղ իմ աղերս, առ քե՛ղ իմ մաղթանք,
Առ քե՛ղ իմ խնդիր, առ քե՛ղ հառաւանք,
Թո՛ղ ամենաբարի աչք քո քաղցրասցին
Յիմ ազգ թափառուն, յիմ ազգ վշտագին:

Ընկալ զազազակս ի խորոց սրտից առ քեզ ամբարձնալ,
Ընկալ՝ զպանգատ, զոր հանէ առ քեզ հոգի ցաւագնեալ.

Յանհասիգ աթոռ հասցէ իմ բողոք,
Բարձրելոյդ յատեան ելցէ այս մորմոք.
Դու՛ յորոյ կախին վիճակք էակաց,
Դու՛ յորմէ ելին կարգք տիեզերաց:

Եւ թողունք անգամ ունեն իւրեանց բուն, ուր օթագային
110 Եւ սողունք անգամ, որք ի սիրտ երկրի անվրդով հանգչին.

Այլ մեզ շի՛ք տեղի, շիք ուրեք դադար,
Ի վերայ երկրի, զոր ձեռք քո արար,
Սահի Հայկազունն միշտ ալեկոծեալ
Զաւակ և դտուն, զաշխարհ մոռացեալ:

Ո՞չ ձեռք քո հանեն յանդնդոց զքոյ դարարածս համայն,
Ոչ շունչք քո ածեն՝ կեալ նոցա յերկրի քեզ միշտ օրհնաբան.

120 Եկեսցէ՛ արդեօք և մեզ ժամանակ,
Զի անցցէ ի մէնչ այս խիստ քո մուրհակ.
Տեսցուք և մեր լոյս ի մերում զնդի,
Զոր ձրի վայելին համայն ազգք երկրի:¹

¹ Սույն բանաստեղծութիւնը № 58 անտառակում վերնագրւում է «Զգացմունք ցաւայից սրտիս ի տեսանիւն իմ յօտարութեան զսիրելի հայրենակիցն իմ զՅահրայի Բաղաշեան 1832 ամին յշն մարտի ի զերգոս և ունի հետեյալ ծանօթագրութիւնը (տե՛ս էջ 70):

«Հայրենեացն քաղցրութիւն ո՛ւմ ոչ դրամ զսիրտ, ո՛ւմ ո՛չ շարժել զեռանդն ներքին՝ ի զրկելն ի սխրալի տեսութենէ՝ այն սրբազան վայրի, ուր ծնաքն և սնաքն, ուր զառաջինն ճաշակեցաք զհամ գոյացութեան մերոյ: Սոյն այս հուր եռանդնարորոք էր՝ որ ի 1832 ամին ի լինելն իմ ի Դերպատ քաղաքի զցայգ և զցերեկ տանջէր զիս հանապազ. Ամենայն գերմանացի բարեկամ իմ նկատեալ զիս ջանային ամենայն կերպիւ փարատել ի մտաց իմոց, դայս վիշտ դառնակակիծ: Բայց ո՛չ ոք ի նոցանէ այնպէս շերտ զգայր, այնպէս մարդասիրաբար դարձանէր զայսօրինակ վիճակ հոգւոյ իմոյ, որպէս անմոռանալի բարեբարն իմ, անուանի պրոֆեսորն և քաղաքական խորհրդականն անճառաշնորհն Պարբոտ:

Բազմիցս ցուցանէր ինձ զպատկերս հայրենեաց մերոց. կամ ընթնոնոյր զպատմութիւն ինչ ի վերայ աշխարհին մերոյ առ ի դիւրացուցանել զաղէտս սրտի մերոյ:

Անգամ մի ևս տեսանէ զվերոյիշեալ Յահրադ Բաղաւանն խոյեցի ի մտանելն ի պոլիցէն: Նկատեալ ի հանդերձիցն, զի Հայազգի է, իսկոյն ինքն ևս աճապարի անդ և առեալ զնա, տանի ի տուն իւր և տայ կոշիկ զիս, ուր ես միշտ անհրաւէր գնայի: Մտեալ առ սիրելի ընտանիս նորա, տեսանեմ զնոսա խոռվեալս. ո՛չ ոք կամի ի հարց իմ պատասխանել ինչ, նոքա քաջ ճանաչելով զկասկածոտ ընութիւն իմ, կամէին այսու առաւել ևս վառել զիս և արկանել ի մտառանշութիւնս: Այնպէս զի, մինչև համարել իմ թէ յանցանք ինչ գործեալ իցէ իմ, զի նոքա այնպէս անսովոր վաբէին ընդ իս: Յայսմ վարանման, յայսմ խոռվայոյզ վիճակի պարտի իմոյ, յանկաթ՝ դրոշմք սենեկի անհամեմատ բարեբարին իմ յետս բանին և նա ինքն՝ «զձեռանէ կալեալ Յահրադի՝ կանգնի առաջի իմ այսու բառիս «Ահա ցանկացեալն ի ձէնչ հայազգիքն: Առ տեսիլ նորա և խօս ամենայն գերդաստանն բոլորի զինև բարձրաձայն խնդութեամբ և ծափահարութեամբ: Արարիչ իմ, ո՛ր քարացեալ սիրտ ո՛չ փոխիւր աստ ի հուր կայծակնաբորբոք ի տեսիլ հայրենակցին, ի խնդակցութիւն այնպիսի ազնուածնունդ անձանց: Եւ զինչ [Պարբոտ] անուանի փիլիսոփայն, երկնային ուրախութեամբ գործեալ ի դէմս՝ կայր մնայր յերկար առ ի վայելել զպտուղս առաքինութեան, որում վսեմ սիրտ նորա էր պատճառ:

Ջամենայն զգացմունս և զզրոյցս մեր՝ զիարդ և իցէ, յայտնեալ իմ ի վեր անդր, բայց լսող կամ ընթերցող հայազգին որպէս ոչ դարձացի, թէ այնպիսի անձն, որ հոյակապ արժանի համարեաց ինքեան հրաւիրել ի տուն իւր զայնպիսի գծուն, քրճազգեստ ազքատ որ ողորմելի, առ ի միմիայն զիս առնել՝ ուրախ տեսութեամբ հայրենակցոյն՝ հի՛մ քնքուշ այս. զգացմունք: Մովաւ ոչ բաւականացեալ, խնդրեաց ի նմանէ ճաշել ընդ մեզ. ապա իւրաքանչիւր որ բաշխեալ աղքատին՝ ոմն զոսկի մի, ոմն զմանէթ և այլն այնպէս արձակեցին զնա: Բայց այս զամենայն բորբոքէին, մորմոքէին զիս. ի տեսանելն ազգակցոյն իմոյ զայնպիսի դառն վիճակ, զայնպիսի սղալի կիրպարան: Մահ խնդրէի անձին ի ցաւոցս, բայց կեանք իմ չէր տուրք: Որպէս մոռացայ և զսխրալի նոցա զրոյց ի ժամ հացկերութիւն: «Որպիսի չքնաղ դէմք, որպիսի գեղեցիկ գծադրութիւն երեսաց, որպիսի նազելի են աչք Հայկազնոյս» և այլն և այլն. Ջայսօրինակ զիպուածս մարդասիրութեան զհարկաւորս զբիրաւորս տեսեալ է իմ առ գերաւսեմ անձինս այսոսիկ, զորս այժմ չէ տե-

11

ՕՐԻՓՐԳԵ ՅՈՆ ՇՎԷՔՍ Ի ՎԵՐԱՅ ԵՐԳԵՀՈՆԻ (ԿԼԱՎԻՐ)

ՅԵՐԵԿՈՅԻՆ 3 Գ-ՐԳՈՒՄ ԺԱՄՈՒ. 4 ԱՊՐԻԼԻ 1832. ԴԵՐԱՍ.

1 Երկինք ցելանի
Եւ երկնայնոցն պար
Զքե սաւառնի
Աստ խնդապատար.
Հսել զքո նուազ, յզմայլիլ քո ձայն.
Համբարել զշրթունս քո մեղրածորան.

Ո՛չ զոք զարթուցին
Նորա հեշտալի.
Ոչ զոք հողածին

10 Այնպէս լռելի.
Որպէս քո զուարթուն զաւակ երկնային
Ներդաշնակութիւն զիմ թմրեալ մարմին:

Զմատունս շարժես
Քո նուրբ, ոսկեձող
Ինձ շրջուցանես
Զսրտիս նշոյլ:
Ո՛հ մի՛ հարկաներ զքո նուագարան
Մինչ իմ հարուածոց ո՛չ տաս ինձ զարման:

Զքնաղ երեկոյ
20 Որոյ վերջալուս
Ի տան սիրելւոյ
Զառաջն ետ ինձ լոյս:
Զերմ¹ իմ զգայարանք վառեցան սիրով²
Ի տարածիլ քեզ յիմ դէմս զքո գորով:

Աստեղք թոթափին
Առ քեզ ի բարձանց
Կանգնին, բոլորին
Զքե շրջակայ.

Այլ քո լուսահրաշ աշտուց շառաւիղ
30 Խաւար արկանէ, փակէ զնոց <ա> շաւիղ:

¹ {Սառն}

² [ուռ]<սող>

Աչք քո լիս հային,
 Եւ ես նուազիմ,
 Ձայն քո լիս հնչին
 Եւ ես շուազիմ.
 Հուր կայծակնարորդս փայլի ի դիմաց
 Քոց յսկերոտիս իմ մաշուն մեռած:

Ընդէ՛ր յապաղես
 Հրեշտակ շնաշխարհիկ
 Յիմ տխուր երես
 40 Թեոփք քո մեղմիկ
 Բերել զեղեմայ շունչ կենդանարար
 Յաժել զիս ի կեանս, յանդրանկացն ճառ:

Թո՛ղ զիս դատեսցեն
 Դահիճք դժոխոց
 Թո՛ղ զիս մատնեսցեն
 Նոքա դառնախոց.
 Այլ ուր և հնչեսցի այս անոյշ քո ձայն
 Անդ է իմ դրախտ, երկինք և կայան:

Յիշեսցեն՝ս արդեօք
 50 Հրեշտակ դու հողույս
 Մինչ առ տապանօք
 Ոսկերք իմ հէքոյս
 Խախտեսցին: Հնչել զայս փող հարութեան
 Տալ ինձ աւետիս նոր կենդանութեան:

Եւ ի խորս երկրի
 Եղիցի ինձ լոյս
 Եւ յանդունդս ծովի
 Եղիցի ինձ յոյս,
 Ուր եւ ցնցեսցես արփի իմ չքնաղ
 60 Նշոյլ քո բարձրէ անդ զիմ շամանդաղ:

Անտի խնկեսցին
 Իմ ջերմ պաղատանք
 Անտի սլասցին
 Աս քեզ հառաչանք
 Ընկալ անդ ի ծոցդ, դու ոհ որ զիս թողեր
 Աստ կարօտամաշ ի սէր քո անմեռ:

«Երբեք չենք կրնում իմանալ, որ Գորգիսը, պատահաբար ինչ-որ բանով զբաղված լինելու ժամանակ, որ կազմված լիարժեք տեսանքներն իմ սիրտ իմ բոլորովին իմ ցանցը դառնալով զայնպիսի անձն հրեշտակածման լի անմեղութեամբ ի հարուստիս անբուժելի հիւանդիս համար ինչ-որ բանով զի մի երեւոյցի պակասութիւնն նորա: Անձանոթ ինչ-որ բան: Անմիտութեամբ հայելի ի նա, ուր և հայելի նա ոչ հեռանալով ի մտաց իմոց, ի վախճանի ի 6 ապրիլի 1832, ուր միայն անդամ ևս տեսնալ զնա սկսանեն զգայարանք իմ խոռովի և ևս ընծայեմ զայս վերջին իմ ցանկացութիւնս:

- 1 Զի՞նչ այս դառն հարուստ անգութ օրհասին
Որ ճնշէ զքեզ դուտոր երկնային.
Փուշ բուսանի յաշտ, սիրտ իմ գալարի,
Մինչ այս, քո վիճակ ինչ յանդիմանի:

Գուցէ քո անմեղ հոգի զայս դիպուած,
Տանի անտրտունք, տանի լուսկաց
Այլ յարեալ ծփալ բոլոր իմ ներքին
Ուր և տեսանեմ զայս ծանր քո խոցողութիւն:

- Հայի երկիր, ուր աշքոյ արտասուածոր
10 Հայի պահպանել զոտս քո դիւրագլոր
Եւ ի սիրտ նորա թնդայ որոտմամբ
Կայծակ հառաչման քո աղետաւոր:

Հայիս ի յերկինս, աստեղք հեծեծեն,
Հայիս ի յերկիր, արարածք կոծեն,
Դէմք քո հրեշտակային լի անմեղութեամբ
Զհամայն կարեկցաց հոգիս խոցողեն:

- Արտասուան քարինք, ուր քո քալարովս
Այդպէս դժուարաւ շարժէ զիւր փոփոխ:
Թո՛ղ ինչ տարածել ի ներքոյ ոտից
20 Քոց զիմ երես, զի անցեալ դիւրակոխ:

Յոսիկնոյ քո կուրծ ո՛հ ոչ խաղացի
Ձեռք ինչ պատանու քնքուշ փնտայի.
Ո՛հ վարդ քո այտուց և ծաղիկ տիոցդ
Այդպէս դիւրաթափ վաղ թարշամեսցի:

Ի շաւիղս քո ծաղիկը թափեացին
 Օրիօրդ շքնաղ, վարդատիպ անգին,
 Հրեշտակը բարձցե՛ն զքեզ ի վերայ թևոց
 Զի մի՛ թուլակաղճ ոտք քո գայթեացեն:

Թո՛ղ աչքդ դիւրախաբ կենցաղասիրաց
 30 Ժխտեսցեն զվարձ քոց առաքինութեանց
 Քեզ ի յառադաստ երկնից խորանին
 Տացէ՛ հարսանիս փեսայն ի բարձանց:

«18 մայիսի 1832. յերեկոյին ելանեն սովորաբար պատուական գերդաստանը գերմ < անացուց > զբոսնուլ ի Բատոհով և իմ ելեալ միայնակ, ուղեորիմ անդ. Անդ հանդիպեալ բազմաց՝ որք շերմ սիրով ձեռն առ ձեռն երիտասարդք և կուսանք զբոսնուին. յետ շրջագայելոյ իմ ի մէջ զովարար մայրւոյն, երթեալ կանգնեմ յեզերս լճին և լի կարօտանօք հայրենեաց իմոց հայեցեալ ի ծիծաղի դէմս նորա, պարապիմ միմիայն ընդ ազգի, ազգի մտածմանց. յԹ-րդում ժամու շունն աստի սակաւ առ սակաւ ամենայն զբօսասէրք և ի հանդարտ լուսնեան ի դադարիլ ամենայն ոտնաձայնի լսեմ ի մէջ մայրւոյն զձայն դադր նուագի կանանց. այս ձայն փոքր առ փոքր մերձենայ ինձ. և ի վախճանի երեխն ե երգողք իսկ. երեք կուսանք հրաշագեղք հերիտասարդ մի մաճանի երեխն լճին, քանի մի քայլ հեռի յինէն կանգնեն անդ և նայս՝ ձայն տեալ յեզերս լճին, քանի մի քայլ հեռի յինէն կանգնեն անդ և նայս՝ ձայն տուեալ արձագանաց իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ, ապա երգեն: Եւ երիտասարդն փշէ միջոց առ միջոց զփողն իւր. նոքա ժամս երկուս ազատ երգելով խաղան անմեղուկեամբ ընդ միմեանս. մինն ի նոցանէ դիմօք իւրովք դայր ինձ, որպէս թէ ծանօթ իցէ ինձ: Եւ ոչ շարժիմ ի տեղուջէ մինչև հեռանալ նոցա անտի. այլ նոքա անգրէն մտեալ ի մայրին, շրջագայեն և ի շրջագայելն երգեն միշտ քաղցր եղանակաւ. անդ ըմբռնեալ ի զմայլմանէ, մտածեմ զայսո:

* * *

- 1 Պոնկոտեալ ամոք արև մայիսի զաշս իւր ծիծաղկոտ.
Խփէ պարկեշտափայլ անկանիլ ի ծոց իւր հորիզոնի
Եւ շքնաղ վերջալոյսն ոսկեհուռ վարսիւք և դիմօք սիրալի,
Ողջունեալ աւուր սուգանի մեղմին ի ծով անդ ամպոտ

Եւ սոխակք ճխան, երգեն քաղցրաձայն.
Ափսոսեալ զարշաւ քաղցրիկ տունջեան:

- Եւ լոին գիշերն մեղմընթաց հետիւք թևովք հեշտալից
Տարածէ զնինք ի վերայ սիզոյ ծաղկաւտ դաշտին.
Եւ մայրին մատաղ զգոյշ խնամով ի հոգմոց ուժգին.
10 Ամփոփէ գտերեա իւր նոր թերաբաց անդ երկիւղալից.

Եւ անզօր միշտաք վաստակեալ անձամբ
Խնդրեն զհանգիստ առ թուփս տառանմամբ:

Աստ շուք երկասէր մտերիմ ամուսնեաց քաղցր գերմանացուց
Զաւուրն դառնութեան կթեալ ելանեն առնուլ սուղ ոգի.
Աստ ձեռն ի ձեռին քնքուշ օրիօրոք, անդ փեսայ ընդ հարսի,
Եւ գթոտ ծնօղք ի ճեմս նազարայլս ընդ սիրելի որդուց

Ընդ լայն պողոտան՝ դէպի ի Պետերբուրգ
Չունն զքօսնուլ, հանգչիլ սակաւութ:

Եւ օտարս առեալ տարածամ յօրէն զիմ բարեաւ մեալն,
20 Մատչիմ ի յեզերս լճին, որ ծփայր անդ մարմանդագին,
Աստ արծաթատիպ ակիք նորա ի խաղա ընդ նշուլից արեգին
Լնուն զիմ հոգի դիւթական ցնորիւք ներկայիս¹

Եւ կակուղ տերևք բրկաց սասանին
Ի սուլել հողմոց լուռ երեկոյին:

Աստ լոին մայրին առնու ի նորոգ շունչ կենդանութեան,
Բատոհով այն տեղի յաջմէ ժամատան հանդէպ քաղաքին
Ի գարնան աւուրս նրփնագեղ քացեալ նա ի մէջ դաշտին.
Բուրէ զովարար. հոտս անուշահամ անդ դրախտի նման.

30 Յոր կոյս և դառնաս անդ երամովին
Յառաջեն քեզ քաղցր տիկնայք քաղաքին:

Լի բալզամահոտ, անոյշ զգացմամբ անձն իմ զմայլեալ
Հայիմ տենչանօք, գրաւեալ ի հրաշից առատ բնութեան
Աստ ի հեռուստէ մեղմ, քաղցրահնչիւն անսովոր ինչ ձայն,
Բերին և տանին միջոց առ միջոց արձագանք հարեալ.

Հնչիւն նոցա ինձ անշափ սիրալի
Լուեալ ոսկերք իմ թալկանայ հալի:

Յանկարծ առընթեր զաչս իմ թերթեալ. ո՛հ ո՛ր տեսարան
Խլէ զիմ տեսիլ, բառնայ զբոլոր ուշ իմ անկենդան,
Անդ ի մէջ թփոց ի ներքոյ ուռեաց ինձ ակն յանդիման
40 Օրիօրդք երեք կայտոին ոստոստմամբ ի միայնութեան.

Տեսիլ նոցա քաղցր, լոյս նոցա դիմաց
Լոյս առան անդ մթին. ծառախիտ մայրեաց:

Սոխակաց նման անդ նուագ առեալ ի վերայ ծաղկանց
Ձայնեն զարձագանս, սակաւ մի լռեն և անդրէն ձայնեն,
Եւ վերջին նշուլք արեգին հարեալ ի կուրծս ձիւնափայլ
Խողտեն զիմ աչս, փակեն զիմ քայլուած հեռանալ անդէն:

Ուր զիմ լսելիս բաղխէ անդադար
Ձայն հողմահարեալ նոցա զուարթարար:

Երգեցէ՛ք ասեմ երջանիկ որդիք առատ բնութեան
50 Օրհնեցէ՛ք զպատճառն՝ որ ստեղծ զձեզ ի խաղաղ երկրի,
Ուր շի՛ք գերութիւն, ո՛չ սուր կամ հարուած դառնաղէտ կրի,
Որով անողորմ, աղզն իմ խղճալի տանջի յաւիտեան.

Հայրենին նմա սքանչուլ ինքեան
Ուր ցաւօք ճնշի նա զըրուր իւր կեան:

Բերկեանց դու մայրի, ուր փոխին քալուածք սիրելի՜ հիւրոցս
Եւ դու արծազան, կրկնեանց համաձայն երգոց հրեշտակացս,
Հալով հեծեծեն, քարայրք, արծազանք անդ իմ հայրենեացս.
Այլ երկինց խնամ դեռ մնայ անյայտ մեզ տառապելոցս:

Եւ դու լիճ ծածկեա՛ս աստ զիմ արտասուս
60 Անբախտ հայրենեաց սիրով մեռելոցն:

Հառաժամք հայրիմ ի թխպեալ շրջան ամպոց տխրազին
Որք զիմ կարօտ դէմս բաժանեն ուժիւ ի քաղցր հայրենոյն
Կարօտիմ գոնէ հոգմ ինչ ի լեռանց այն երկնահանգոյն
Բերցեն զովացումն պապականալ սրտիս իմ աստ կաթողին:

Այլ ո՛հ քանի նա հեռուր լինէն
Ոչ ձայն հասանի, ոչ աշք տեսանեն:

Այլ դու ինձ բառոհով սիրելի մնացես անմահաց յամայր
Յողայն մինչ պանդուխտս զրկեալ ի տեսող զքեզ բերցէ ի միտ.
Աստ բար < > կամութեան, սիրոյ շառաւիղ ի մաշնալ իմ սիրտ
70 Զառաջինն կաթեաց զբարեբար նշուլ իւր կենդանաբար.

Աստ բարեկամիս՝ խորհուրդ մտերիմ.
Խաւարին մտայս նախ լոյս ընծայեցին:

* Մտն այս բարեկամ էր պատասխանն Գրոս, զոր լեռ գաղտնան իմոյ ի Դերպա, լեռ
քանի մի աւուրք ծանեալ. նա ասալին բարեկամ իմ լեռ Պարրոտին ասա. զասալինն՝ գա-
տառու ինձ յաշխարհացրութեան. նա վաղուց լուեալ զգալաւնէ իմմէ, որդէս ինքն ասէր,
ցանկալք ծանօթեալ ընդ իս զոյն զրեալ էր նմա և բարեպաշտահի մայր իւր, հեշտացու-
ցանէ զվիճակ պանդուխտութեան իմոյ. և նա չիտաի արար զիս. ո՛չ գիտելով նա ուսեալն,
վասն որոյ զվար էր նմա հաղորդել ինձ զգառառութիւն իւր. այլ նա զինչ ասեմք, զամե-
նայն ասուք, զոր ինչ և կամէր խոսել ընդ իս, գտնեալ յաշխարհամար թորգմանէր սուս < և-
րէն > և այնպէս ի քաղցում մամանեալ պարապեցու ընդ իս. կամելով ևս շուտով ուսացա-
նել ինձ < զերեւ ասեմք, պատմելք ինձ լեռանացի զփոքր պատմութիւնս և օտիտէր ինձ
ասել զայն կրկին գիտմ անեմք > և այնպէս անշափ են աշխատանք և ջանախրութիւնք նորա
վասն իմ. Իշխառութիւն իմ աստ զնմանէ ցուցանէ զայն անշափ մարդախրութիւն նորա,
զոր նա եցոյց ինձ ի դասն վիճակի իմում. ի մտանելոյ իմոյ ի Դերպա և 5 սեպտեմբերի
մինչև ցմայիս, ծով արեան ծփայր ի սիրտս իմ. պանդուխտութիւն իմ, անեղեկութիւն իմ ա-
պաւնի վիճակի իմոյ, երկեղ իմ, թլ արդէս կարացիք լուր զնպասակ իմ և զակնկալու-

1 (Երջանիկ)

Արտասուք հայիմ ի բոլոր շէջաւորիւսս որ զիս հոգեւմալ
Այժմ հրապարեն, յապալն եղիցին ինձ ցաւոց արձան
Յառաջոյ իմ աստ լինէն ծիծաղաղէմ ի խոր լուրիւան
Ծածանի եւ անդ ի թիկոնս Գորպաս վայրն շնորհածաւալ

Ուր իմ բարերար, ուր սիրտ սիրեցնալը
Ետունն հոր հոգի մանկ լիքնանս մեռնալ.

Կենդանի կանգնի ինձ ակն լանդիման պատկեր լալադին
80 Դեռ մօր ցաւալոյ յորոյ ջերմ գրկաց մեկնեցայ ցաւով
Սէրն առ հայրենիս ետ ինձ զանցանկ զմայրենի սիրով
Այլ դու քաղցր աշխարհ պահեա՛ դիւ անփորձ մինչ յի՛ր դորձ
կրկին

Մինչ փարեալ զլանջօր բաղմերախա ծնօղիւ,
 Խնդրեսցէ ներումն անհնադանդ որդին:

[illegible]

*) աչ քանիք հասանալի լայնել զքան.

ԲԱՂԱՍՆԲ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ: ԽԴԷԱԼ: Ի ՇՊԼԵՐԷ:

Արդ կամի՞ս յինէն մեկնիլ ուխտադրուծ
Քով շքնաղատիպ երեակայութեամբ
Քոյով տարժանմամբ քոյով խնդութեամբ
Անողորմիկի փախիս անպաժոյժ.
Արգելցէ՞ զքեզ ինչ ո՞վ փախ <ս> տական
Ո՛հ իմոց կենաց աւուրք ոսկեզան
Ընդվայր քո ալիք սահին, սուղանին
Յանդունդս ծովու խոր յաւիտենին:

Շիջան արեգակը իմ լուսապայծառը
10 Որք զիմ մանկութեան շաւիղ փայլէին,
Անցի՛ն սրահեռ բաղձանք իմ վարվառը
Որք երբեմն-զարբշիւ սիրտ իմ զմայլէին
Էանց սուրբ հաւատն առ զոյակս համայն
Ձոր ծնաւ երբեմն Երազն մանկական
Յաւաթի եղեալ սոպո իրաւացւոյն
Որ երբեմն այնպէս աւուրք, աստուածանման:

Որպէս անդ երբեմն տարփմամբ կաթողին
Փարէր զքարամբն պինդ փիղմալէօն
Եւ խանդանք նորա հրավառ ուժգին
20 Հռաէր զկծեայ ալտուրն սահնագոյն.
Այսպէս անարածեալ իմ բազկաւ սիրոյ
Գրկեմ զքնութիւն ուժիւ մանկական.
Ձի առից զշունչ տապացայց նովաւ.
Որ սկսաւ ի կուրծս բանաստեղծական:

զնեզ, աւաղս մեր յուսմոր թէ բազմաց դուք տալոց էք զկեանս. զի՛նչ այս մոլորութիւն. նա
սկսանի փոքր առ փոքր մխիթարել զիս, պատմել զվեճակէ գերմ: անացւոց > և թէ զիս՝ րդ
բաւական է քարերսուն իմ ուսմամբ իմով: Ծօրէ լայսմանէ նա յաճախ տանէ զիս անդ,
ընթեռնու ինձ զոտանաւորս սրտատենելս. պատմէ զմեծամեծ, ազգօգուտ արանց, շանայ ծա-
նօթացողանել զիս ընդ երեկելի արանց բաղարին. բազում անգամ հարցանէ զանուան ազ-
գայնոց և բարեկամաց իմոց և բարձր ձայնիւ զողէ ի մայրուղ անդ, զի ես լսելով՝ զանուն
սիրելեաց իմոց, զիւրացայց. և թէ յայսմ ժամանակն զինչ եցայց նա և ընտանիք նորա ինձ,
զայսմանէ ի ճանապարհորդութեան իմում, ի Պոնիմոն ի կալուած նոցա: Ետ երկից աւուրց,
ալէինչ նա շանայր զրել առ բաղարապետն, ստանամ ի տանէ զՎամբաւ, նա մինչև ցայն
..վայր շէր առաքեալ զթուղթ իւր առ մայր իւր երկնշէլով, թէ մայր նորա անլափ ցանցցի,
այժմ խնդութեամբ գրէ առ նա. յայսմհետէ սիրտ իմ հետզհետէ մեղմեցայ Գերմ< անացւոց >
օրինակօք նորա ամեներեան իբրև բարեկամ երեկն ինձ. եւ փոքր առ փոքր որքան ծանօթա-
նամ ընդ նոսա, այնքան հեռանա յինչև կարծիրս:

Առ ի հաղորդիլ ընդ տաճնայլ իմ բոցոյ
 Եգիտ անլեզուն զլեզու ճարտար.
 Նա ետ ինձ կրկին զհամբոյր սիրոյ
 Եւ զբարբառ սրտիս գրաւեալ ինքնահնար.
 Անդ ծառք եւ ծաղիկք ինձ կենդանացան
 30 Ինձ երգեն՝ աղբերց խոխոշք քաղցրաձայն
 Եւ իրք անանուն զգան. նորագգած
 Այն ինչ արձագանք հարան իմ կենաց:
 Գրոհ ետ ուժգին կուրծն ննդանձով
 Լայնել զբովանդակ ինչ ծննդաբեր.
 Յարձակիլ ի կեանս կարծրակուռ քայլիւք
 Ի բան և ի գործ, յստեղծ ի համբաւ.
 Զիա՞րդ մեծ, արհուս սահման աշխարհիս
 Ի գաղիլ նորեւ դեռ ի կեղեկն
 Այլ զիա՞րդ սակաւ շահ նորա դեռ մեզ
 40 Եւ այն այս սակաւ հիմ նուազ, շնչին.

Զիա՞րդ սրացաւ աժիւոյժ սլատանին
 Որ դեռ անձնաղատ յամենայն կրից
 Երկնաթոյն ի ճախր իւրոյ երազին
 Եմուտ յասպարէղ կենաց խնդալից.
 Մինչև ի դալուկ աստեղծ եթերաց
 Բարձրացոյց զնա ուխտ ձեռնարկութեանց
 Ո՛չինչ անմատոյց, ո՛չինչ հեռաւոր
 Ուր ո՛չ տարին զնա թևք քո զօրաւոր:

Հիմ թեթեամբարձ ածաւ անդստին.
 50 Գո՞ւր ինչ դժուարին յերջանկին ռահ.
 Առ կառօք կենաց հի՞մ կաքաւէին
 Օղաճաւոր, սրահետ, անվհճեր, անահ.
 Սէրն ի քաղցրահամ վարձ իւր վայելուչ
 Համբաւն ի սպակ իւր աստեղակուռ
 Բախտն ի բոցանիշ ...¹ ոսկեփունջ
 Եւ արդարութիւն ի ծով արևուն:

Այլ ո՛հ արդէն իսկ ի կէսն ուղին
 Սրահետքն մուար կորուսին զմիմեանս
 Ուխտադրութ, դաժան քայլք նոցա փոխին
 60 Եւ միմեան յետ միւսոյն խոյս տան և մեկնին.
 Փախեաւ անկապան բախտն սառնադէմ
 Անկշտում մնաց եռանդն² գիտութեան
 Եւ յուսահատութեան ամպք մառախլադէմ
 Փակեն զարքիհրաշ դէմս արդարութեան:

¹ <մեկ անրնթիւ>

² [փափուք]

Տեսի ես դուրս պսակ համբառոյ
 Ի կոր ճակատոյ ի խոր վայրանկեալ
 Ավա՞ղ վաղանցոյ՞ դիրաթարշ գեղոյ
 Էանց ժամանակ սիրոյն անձկացեալ
 Եւ միշտ միգապատ եւ միշտ խաւարին
 70 Յառիմ շուարեալ յեկեղս խոտանի.
 Հաղիւ միւս եւ յոյսն յուղի մթին
 Էարկի զչքնաղ ինչ նշոյլ գալկադին.

Ո՞ր յայս ամենայն դաժան ուղեկցաց
 Եկաց անյողդյողդ յիմ սէր մտերիմ.
 Ո՞ր զիս սփռփէ՞ դեռ ընթերակաց
 Ո՞ր հետեի ընդ իս մինչ ի տունն մթին:
 Դու՝ որ զամենայն վէրս ապարինես
 Քնքուշ, փափուկ, ձեռք բարեկամութեան
 Որ զբեռն կենաց ընդ իս սիրով բաժանես
 80 Դու, զոր նախ խնդրեմ, գտանեմ յապայն.

Եւ դու որ ընդ նմա սիրով զուգակցես
 Ի խոտովի զնա կրից հողեկան
 Դու աշխատութիւն, որ ո՛չ դադարես
 Որ ո՛չ առերես, ստեղծես անադան
 Որ առ շինութիւն յաւիտենին
 Թ՛ զաւարոյ հատուս եւ եթ ընձեռես:

Ետո՛ւր զվերջին համբույր հրաժարման
Քաղցրիկ վերջալոյս սիրուհւոյն իմոյ.¹
Շողեցն՝ որ նմա լոյս մխիթարական
Ննչիլ զգիշերն հանգստեամբ հոգւոյ:

Ի դրան յայգւոջ թէ ի լուսամուտին,
Ուր ընդ թեովք քովք գրկախառնէաք
Ո՛ւր ետուր նմա զիմ ողջոյն կրկին,
Զիմ ալեկոծեալ սրտիս աղաղակ:

Միայնակ կացեալ ի հեռաստանէ
10 Հայիմ յայն սահման, ուր նա դադարի,
Ո՛չ կոծեմ զոր, ո՛չ ձայն հասանէ
Պատմել զվիճակս, ուր կամ յերերի:

¹ Հարցական նշանը դրել է հեղինակը:

Յ Ե Ր Ե Կ Ո Յ:

Ո՛չ լուին գիշեր, ո՛չ իմ ննջարան
Ո՛չ տան իմ աշացո քուն առողջարար.
Ընդ սոսկալի թևոց գիշերոյ մթան
Առ քնդ սլացան միտքս սասանահար:

Թողում զսենեակ, մտեալ ի մայրին
Զոր միգապատէ՛ մառնամուտ խաւար.
Անդ ծառք լաշշան, տերեւ սասանին,
Ի ոգիք գիշերոյ շունն վեր ի վայր:

Նրկինք դղրդայ, աստեղք թոթափին
10 Կայծակք շանթարձակք պատառնն դարձունս
Կործանիլ յանդունդս ի կորուստ անհնարին
Խորտակիլ թուին և համայն բնութիւն:

Արեգակն դառնայ թողուլ գիր շրջան,
Եւ լուսինն վաղուց կայր ի թաղստի.
Աստեղք, մոլորակք յահի ի զոզման
Սպասեն երկիւղիւ իւրեանց կորստի.

Յանկարծ արձակին դրունք արեւից,
Ի քթիկ ահան տեւ լուսիւն.
Եւ թերթերք լուսոյ յամէն կոյս երկնից
20 Հրոսան, տարածին ազուր գոյնզգոյն:

Գաս առ զսո փոփին մարմինք լուսեղէն
Համերամ կթեալ ի յետս զաշտ իւրեանց,
Եւ թև քնդ թևոց պարակցեալ շրջին
Կալ ի սպասու թաղուհւոյն բարձանց:

Աղնիւ կերպարան ի կուտ հրափառ
Ամբասնայ մեղմուլ ի բարձունս ի վեր
Յաջմէ՛ և յահեկէ՛ կուսանք շրջապար
Բոլորեն նմա պտակ երկնանուէր:

Ի դիմաց նորա լոյս հառադայթէր.
30 Եւ շունշ նորա փշէր հոգի տիեզերաց.
Գեւա աշր նորա քաղցր աստ և անդ հայէր
Գեւա բոլոր երամն սպասէր լուսկաց:

Ձեռք արկեալ նորա հնչեն միաձայն
 Երկինք և երկիր ներդաշնակաբար
 «Սէր է որ սլահէ դարբարածս համայն
 Սիրոյ թագուհւոյն, փառք, պատիւ յամայն».

Յայս ձայն խնդալից մարմինք երկնային
 Դարձ առեալ կրկին անցնիւր յիւր շրջան
 Տարածեալ բազկաւ շրջեն, բոլորին
 40 Գրկեալ կաթողին զլոյսն յավիտենական:

Իսկ բացեալ իմ զաշտ զքեզ գտի միայն
 Զքեզ գոյացութիւն յերկնից նուիրեալ.
 Որ նազուր ձեռք գիմ ցաւոց դարձան
 Տաճէր ասելով «Լինել ինձ ժուժկալ».

Այո՛ դու էիր հոգւոյս խնդովիւն
 Որոյ տեսութեան սպասէր աշխարհ
 Որոյ նրեայք զբոլոր բնութիւն
 Փոխադրեաց ի լոյս սիրոյ մշտավառ:

Յաստեղաց վերայ ի գոգս հալրենի
 50 Խնդրեցից զքեզ ի բոլոր իմ կեան.
 Մեղցի՛ ինձ այժմէն աշխարհ ցաւալի,
 Որ զրկեաց զմեզ ի միմեանց յաւիտեան.

1833. 17 Օգոստ. արտագրել
 Գորգաս. Քոխի տանն.

ՈՏԱՆԱԻՐ ՅԱՇԽԱՐՀԱՐԱՌ ԼԵՋՈՒ ՄԵՐ ՅՇՐՈՆԵԱԿ. ՀՍՏ ԽՆԴՐԱՆԱՑ
ՊԱՐՈՆ ԵՋՆԱԿԻՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ.

Արտագրեցի ի Պետերբուրգ 1834. Դեկտեմբերի 22.

- 1 Ջանուարս ջան չի՝ մնաց, որ իմ ահվալն քեզ ասեմ.
Բերանս խոսք չի՝ գալիս, որ իմ խիալն քեզ ասեմ.

Թոփ ու թոփխանա ես սարքել, քանդեցիր բուրճ ու բանդըս,
Յարի պես բճամ եկար կերար, մաշեցիր իմ ջանըս,
Դարդիմանդ ես մի ֆիթր արա՝ ինչպես ըլի էս իմ բանըս,
Ոչովեմեն ումուդ չունեմ, դուն ես իմ ճարն ու դարմանըս
Թե ուզում ես դիփունիմեն դուն ըլես իմ սերն ու սանըս,
Յար ու քյար տո՛ւր էս բանին, որ սկսեմ լավիցն ասեմ:

- < Ջանուարս ջան չի մնաց, որ իմ ահվալն ասեմ.
10 Բերանս խոսք չի գալիս, որ իմ խիալն քեզ ասեմ. >

Առավոտուն ծեփն տալիս ֆոֆուալով գլու ջանդ
Բաց ես անում ալ տերեւով գլուլի սարահի մամանդ
Յախութն ասեմ, զմբոլթն ասեմ թե էն վզիդ շար մարջանըդ,
Որ տանողն մաթ է մնում, դովում է քո յարազանըդ,
Ոսկեթիւ մազերիդ շարքն հոսակով քո սիրուն նանըդ
.
.
.
Յարար խղճիս բույրուդ կըլի մոտիդ նստած էդ բերանըդ
Բացվի ու ինձ հետ խոսա, իր ի՛մ խիալն քեզ ասեմ:

- < Ջանուարս ջան չի մնաց, որ իմ ահվալն քեզ ասեմ,
Բերանս խոսք չի գալիս, որ իմ խիալն քեզ ասեմ >

- 20 Վարդի պես դուս ես եկել հովն տալիս բաց ես ըլում,
Երկնքին ցօղն երեսիդ շաղակոլու թաց ես ըլում,
Զորս կուռդ գիշեր ցերեկ միշտ փշով պատած ես ըլում.
Բյուրբուլիս սիրտն մեռած տեսնելիս հեշ չե՛ս լաց ըլում.
.
.
.
.
.
.

- 1 Արեածաղկիս դեմն առջևիդ բանդի ֆարման ա
Դվորն որ դուն շուռ կը դաս, հետդ երեսն կը դարձնա
Հենց բռնենք թե արեգակ ես, ես էլ քո դուլուդ դարնա

Ինչ կրլի որ բազի քյարա, շուրդ ինձի ռահմ անա
Որ էն լուսույն կարոտ սիրտս մխիթարվի ու հովանա
Լուսնի պես ես լույս տամ...

Անաստված մե ֆիրք արա', էս ինչ անիրավ գիվան ա
Տված լարերդ ամեն մեկն արել է ինձ սալթ գիվանա
Ինչ մարդի ես գուրը գնամ, որ իմ դարդին դարման շանայ
10 էս բանին անեղեն չետե քո օտալն քեղ մնա.
Քանի աստված օր ա տվել...

Երեւոյն ցաւում, պատմելի բարեկամ, որ տասներկու տուն ոտանավորիցս
միմիայն էս բանի կտորն ա մնացել. ամեն տուն այնքան շարք ունեք՝ ինչպես
առաջինն. մանավանդ մեկ տան վրա շատ ցաւում եմ, շունքի էնտեղ իմ
սրտի դարդս իմ անանուն սիրուհւոյն լալով, նրան հաթաթա եմ տալիս, թե
նա աշխարհումս կարճ կյանք ունի, նրա գեղեցկությունը շուտով անց կը կենա.
Թե որ նա ինձ էնպես շատ շարշարելու է, ես դատաստանի օրը աստվածա-
նից վրեժխնդիր կլինեմ նրա արածի համար. ես ուրիշ հազեր էլ ունեի շինած,
այժմ շատը մոռացել եմ. դու մի՛ համարի՛ր սիրելի՛ թե ես մեկ հատով սի-
րուհի յերևանումը ունեցել եմ: Քա՛ղ լիցի. ես կանանց հետ ի մտնկությունն
սեր ունեի. և այժմ էլ անշափ ունեմ, այլ էնպես սեր, որ ես նրանց տեսնեմ,
նրանց սիրուն և շախմուր երեսովը մխիթարվեմ: Մեկ օր նրանցից պակսելիս,
սիրտս ուզում ա պատուել. բայց հավատա՛ ինձ թե էնպես արդար սերը, մի-
միայն սրտով եմ ուզում. ուրիշ բան ինձ պետք չի՛. թե ինձ աստված օր
պաշ էլա շեն տալ ինձ, բայց ինձ համար ցաւ չի:

Սլոտպայումը թաղուհիք իրանց համար փառք են համարում, իրանց բա-
նաստեղծի սրտի ուղածը կատարել: Ես գիտեմ, որ մեր աղգը դեռ էդ տեղը
չի հասել. էնքան էլ ինձ համար մեծ փառք ա, եթե մեր աղնիվ խանութները,
մեր գեղեցիկ աղջիկները իմ բանը լսեն, ինձ իրանց մտքումը մեկ տեղ տան,
թե իրանց սրտումը շեն կամենում. ես իմ ոտանավորը գրեցի և տվի Քանաքե-
ռումը մեկ տղայի, կարելի է թե նրանից կրկին ստանամ, եթե ինձ էլ շատ
ցանկալի է, էն ժամանակվան արած բաներս, հիմիկվանից հետ համեմա-
տել:

ԷՍ Է՛ ԿԼ ՄԵԿ ՈՒՐՈՇ ՈՏԱՆԱՎՈՐ Ա:

Ականջ արա, նաղանի քո թարիֆն իմացիր,
Զիվան շանիդ զատր արա, խոսքիս հարիֆն իմացիր.

Շատ օր ու ժամանակ, քո կարօտն քաշեցի,
Գիշեր, ցերեկ հանապաղ զիս քո սիրովն մաշեցի,
Էրվեց, խորովեց սիրտս բոյնի բուսուն մնացի,
Որ էդ քաղցր լեզվովդ ասես արի՛, դեսն անցի.

ՈՂՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ, Ի ՎԵՐԱՅ ՄԱՀՈՒԱՆ ԲԱԶՄԵՐԱՆՏ ՌԻՍՈՒՅԶԻՆ ԻՄՈՅ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԿԱԳԵՏԻ ԱՆԱՄԿԱՐԵԱՆՑ. ԱԶՆԻՎ ԲԱՐԵՎԱՄԻՆ
ԻՄՈՅ ԱՂԱԶԱՆԱՑ ՇԻՐՄԱԶԱՆԵԱՆ ԵՒ ՔԱՂՅՐ ԶՕՐ ԻՄՈՅ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԻ ԱՐՈՎԱՆՑ:

Զորաց զբօրաւուրն ի միում շաբարուշ ստացայ ի լինելն իմ ի Գեղար
1834 21 նոյեմբերի:

1 Ի կողմանց տարածիդ ի վայրաց հայրենեաց
Հնչի հոգն դժնդակ, մոլեխանձ երկր'կրծան.
Նա դռույ, կատաղի, արշաւ՝ սրբն'թաց,
Թօթափէ անխնայ բզրազմաց անգին կեանս.
Խորտակին բլուրք, պատառին վէմք,
Գալարին դաշտք. խարշապին սէզք,
Եւ անդունդք փախս առնալ դառնագոշ դըրդան:

Լան ծնօզք, մորմորին անսփոփ, աղէխարշ
Ընտանիք և որդիք աշխարհն մենացեալք
10 Բարեկամք բողոքեն դայս զուժան հոգեքարշ
Ի ծով արեան դեղերին, ծփան որդիք ցաւագնեալք.
Գուժէ Հայաստան, փայլատակեն ամպք
Սարսափին երկինք, սասանի երկիր:
Լերինք, ձորք քարանձաւք հեղեղեն զայրագնեալք.

Ողբս առնալ արտասուեմ զիմ օրհասս դժնդակ
Աւաղեմ անբուժան դայս կորուստս թանկագին
Ի վայրէս պանդխտեան զրկելոյս աղաղակ
Թաւազոշ ցնորին, խսկ չումնք հասանին,

Ընկճին բարեկամք, անկանի ծնօղն
Կոծեն աղաղակիցք, հառաչեն մանկունք
20 Այլ իմ ձայն ցնդի յօգս, կորնչի աստատին.
Ո՞ր սաճման, ո՞ր դարձան ես եղից իմ վիրաց.
Որք մաշեն ալէտանշ, զիս անխիղճ, անմխիթար,
Ո՞հ յուժմէ՞ ստացայց զձեռ սէր երկնամբարձ
Չորս լիշեալ կոշկոճիմ և տանջիմ շարաշար.
Անօգնական զիս անաւերունշ
Անալցելու—անապաւէն.
Գուք թողք զիս միայնակ յայս աշխարհ դառնավայր:

- Ելանէք, անցանիք շրջանէ ի շրջան.
- 30 Ուր խմբին, պատասեալ երկնագնդը հրեղինաց.
Վերճեմիք լուսափայլ ի յիւս ամպոց յայն կայան.
Ուր հրճուին զմայլին, հոգեհոյժը հրեշտակաց.
Դու բազմերախտ դաստիարակ
Քնքուշ իմ հայր, քաղցր բարեկամ.
Դուք անուն տօնելիք յաւիտեան անմոռաց:
- Իմ ոսկերք, իմ երակք, հոգի, սիրտ, զգայաբան
Ձեօք շարժին, ձեօք խորհիմ ի յիմում մարմնի աստ.
Մինն զուսումն, մինն զսէր, միան զարին կենդանական
Որովք, շնչեմ, կամ գործեմ, ներգործեմ յերկրի աստ.
40 Դուք հեղիք, ի յիս պատճառք իմ կենաց
Դուք ետուր ինձ կեալ հողույս սիրեցեակը:
Եւ կրկին դուք տանիք զայնս ընդ ձեզ անանշատ:
- Քայրային իմ կաղմուածք իմ աղիք գալարին,
Մինչ զգամ զայս աղէտ, դառնալիտը զայս հարուած.
Ի կրծոցս թխտակերպ հառաչանք կուտակին
Խնն միայն յափշտակեն զաւուրկայս յիմ աչաց.
Ես փակեմ զիմ դէմս, ծածկեմ զիմ գլուխ.
Անկանիմ ի վայր անձայն, անշշունջ
Այլ իմ կակիծք, տոշորմունք յառնն ինձ մերձակաց
- 50 Երկնաթռիչ վերելեալ ի թիթե թևս մտաց
Տարբերիմ ես ընդ ձեզ ընդ ոլորտս ամենայն.
Ձեզ հանգիստ, օթեան, կամ տեղի ամբակաց
Ես շուրեր գտանեմ յարարչութիւնս համայն.
Աստեղք լուսինք միլիօնաւորք
Աշխարհք, կայանք, բիրտ անհամարք
Կեանք օտար և շարժումն և շրջան տարաձայն.
- Անեղր, անսահման, անկշիռ, անքանակ,
Ձիք աստ վեր, զառ ի վայր, շէր աստ կէտ, շիր աստ արփ
Ո՛չ միտ, ո՛չ հոգի, ոչինչ թիւ, ոչինչ չափ
60 Չզօրեն հասանել, տալ սրտի վեր փափագ
Բարձունք վերին անդունդք ստորին
Պարապտեն այս գայացութեամբք
Այլ թե ո՛ր ձեր ժողով, կարկամիմ ուշաթափ:
- Ուր հայիմ ես գրդեալ ի ցառոց ի կրից.
Ո՛ւր մտաշիմ շօշափել գէթ միայն մտածմամբ.
Սայթաքիմ, սուղանիմ բռնածիւղ յարկածից
Որք զապստամբս ի խորխորատ գայրացմամբ.
Աստ կերպարանք ստրաստիկիք
Շարժօղ, շարժիւնք անմատչելիք
70 Ուր յառնեմ զքո տես, խորտակիմ խարխափմամբ:

Աստ մուսլ միգրացիայի, զոգրացիայի ղիս պատէ.
Արհաւիրք, սասանմունք, զմեղակք, այլանդակ
Սրտամեռ, խելացնոր յաճիմ պատ ի պատէ
Դանդաշեմ անդգայ իբր անել զընդանափակ.
Աստ վիհ, գեհան խաւարամած
Տանջանարանք անդերձ տնկուրք,
Քստմնիմ, տուայտիմ հոգեպաշտ յայս դիպակ:

Գտանել զփախուստ շի'ք ինձ աստ այլ ուրեր
Շողտպրիլ, զերծանիլ ո'չ կամիմ ո'չ իշխեմ.
80 Թէ և հուր լափեսցէ զիմ զոսկերս աստ անխիղճ
Ես զձեզ որոնեմ, ձեր անուն հառաչեմ:
Մերկեսցի մութն, բացցի տարտարոսն
Խռուեսցին այսր, կլցէ զիս անդունդ
Այլ և անդ ես հանդեպց ի տեսիլ ձեր անտխնդծ:

Լերուք ինձ այցելու դուր որդիք լուսածին
Գէթ քթիք մի վայրկեան ինձ կացէր յանդիման
Տո'ւք սրտիս զիւր կարօտ, որ հաշի թախծադին
Եւ աշօք մի հայիլ ես եղէց բաւական.
Խաւար կամ մութ, վիշտ աղաղակ
90 Եւ վարանմունք այս հոգեպաշտ
Փոխին ինձ ի խրախոյս, դարձցին ի լոյս տունջեան.

Ի հեռուստէ անդ թնդայ ահագոչ ինչ բարբառ
Նա ընդ երակս էակաց զդրդայ հրաշաձայն.
Նորա գան, նորա գան, ով հրաշխոյս այս անճառ.
Լուսազգեսց պճնազարդ, սիդարայլ մերձենան.
Լուսացնցուդ զլմք, անհամար անհատք
Մանօթք, անծանօթք մի հոյլ ի մի խումք.
Պակուցեալ տատանիմ յանսովոր այս Ատեան:

Դուր կանգնիր կենդանի առաջի իմ աչաց,
100 Բարբառիք ինձ սփոփ խօսիք ինձ մխիթար
Մինն զրկէ, մինն փարէ, միւսն սրբէ զարտասուս.
Չիս կանգնել ի յոտին շանայր զուր սիրահար:
Յիմ օտար ձայն, զինչ կերպ անլուր
Չէ'ք զուր մարմին, չէք երկրածին.
Սարսափիմ ձեզ հայիլ դուր հոգիք լուսավառ:

Բացափայլ ընթանայ ճարտասանն այն շրեզ
Դէմք նորա հրոստն թօթափնն հուր կայծակը.
Աղանակերպ ոստոստայ պատանին այն համեզ
Փաղարշէ,¹ է իւր ձայնիւ քաղցրանուագ.

¹ <մեկ անգամ>

110

Ջձեռանէ ածեն զայն ծեր
Որ ի յերկնից դեռ իշանէ,
Առնուլ զփափագ իւր հայրենիս, օրհնել զկարօտ անբաղդ գաւազ:

Շրջեցան բազում ամբ և պայմանք վերջացան.
Յորս դու դալ առ մեզ «ուխտեցեր» ասէ ցիս.
«Հեռացար աշաց լոյս, թողեր զմեզ ի վարանման
Մաշեցայ ծերունիս յուշ ածել զյոյսսդ սրտիս.
Մտի՛ր առ իս հոգւոյս խնդանք,
Թող զիս փարիլ զպարանոցաւդ.
Արտասուք եղերերդ այլ շօղենա՛ր քեզ յաստիս»:

120 Սոյն երեք անժարմինք շրջարկեալ աստ զինե
Հային յիս վարդաբեղ, սիրակաթ իւր տեսեամբք.
Ձեռն եղեալ յիմ վերայ տարփողեն ակներե
Միաձայն միաշունչ երկիանուագ իւր հնչմամբք.
«Էներ հայրենեաց հաւատարիմ,
«Էն՛ր ազգակցաց զաւակ օրհնեալ,
Հովանի մեր լիցի քեզ պաշտպան անդ ի յամպս»:

Սլացէ՛ր սաւառնեալ անարատ դուք հոգիք,
Մի՛ թողուք զիս զրկեալս անտէրունչ յաշխարհի,
Ջերախտիս, զձեր սէր, զհայրութիւն յերկրի աստ
130 Օրհնեցից յարաժամ որբան եմ կենդանի.
Անմեռ, ի հոգիս անմահ ի միտս իմ
Անմոռաց պահեմ զբանքարս անկորուստ
Եւ զանուն, յիշատակ, զձեր տապան պաշտելիս:

Ո՛վ կարաց անհնոյն դնել կարգ կամ օրէն.
Նա միայն քննէ զիւր վճիռ, զիւր հրաման.
Նա ի միտմ ակնթարթ հատանէ զթեւ տատէն
Խէթ նորա աշաց եւ թափ մի ոտին
Կամ շարժ մի մատանց կամ ծալուտ շրթանց.
140 Փշրեսցէ, մանրեսցէ զտիեզերս ի մի վարկեան:

Գետնամած անկանիմ ես փռչիս աստ ի դուճ
Գրկհամբոյր ծնրադրեմ առ նորա պատուանդան.
Փառատրեմ ներբողեմ զգործ նորա անտրտունչ
Ջնոր անուն տօնելի որում է հնարական
Ձիս փրկել, ազատել. սփռիել, դարմանել
Իմ վիրաց, իմ ցաւոց սպեղանիս պատրաստել
Ի բանդէ զիս հանել և զգուել հայրանման.

- Սփիւռք համայն ծովափին, տարփողեն զնորա խնամ.
 Եւ անշունչ չեն գրկեալ ի մասանց նոր՝ բարեաց.
 150 Ես միայն մնացից անհաղորդ կամ տարտամ
 Ես զաւակս սնուցեալ ի նորա դաստակաց.
 Ամուր հաւատով, անխարդախ յուսով
 Դիմեմ ի հայրենի ծոց նոր գթալից
 Եւ օրհնեմ յաւիտեան զանազարա գիր կամացն:

ՅԵՏ ՓՈՔՐ ԻՆՉ ՄԽԻԹԱՐԵԼՈՅ ԻՄ Ի ՅԱՌՈՅ ՎԱՍՆ
ՄԱՀՈՒԱՆ ՀՈՐ ԻՄՈՅ: ՆԿԱՐԱԳՐՈՒՄՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ
ԱՌՈՒՐՅ ԵՒ ԽՆԱՄՈՅ ՕՆՕՂԱՅ՝ ԸՆԾԱՅՆԱԼ
ՅԻՇԱՏԱԿԻ ԼՈՒՍԱՀՈԳԻ ՀՈՐ ԻՄՈՅ:

1834. 24 Նոյեմբերի Ի Դօրպատ.

1 Երազք իմ անցին / և ևս դիւրախաղ
Ի վերայ թիկանց հողմոց մեղմագին.
Վերացեալ դառնամ յայն յարկ մեր խաղաղ,
Ուր դիւս սիրեցեր, գրկեցեր ջերմին:

Խղճիկ այն խրճիթ, անդարդ այն սրահ
Երկերթիկ այն տուն, ծխածեփ բարեայ,
Լուսահատ անկիւնք, խոռոչք բաղմաահ,
Յատակ ի հողոյ, առաստաղ փայտեայ:

Ի տանեաց ի յորմոց ի ճեղքաց լուսամտից
10 Աստ ի ներքս տեղային, հոսէին, թափէին,
Եւ կարկուտ և հեղեղ և անձրեւ, ուսմք ձիւնից,
Եւ մրրիկ և հոսան, փոթորիկ սարսռագին:

Տիւ, գիշեր՝ անծածկոյթ, և անփակ անխափան,
Մղէին ի յարկ մեր սոսկազէմքն այն բնութեան
Գոռալոյ, վանկլոյ, մոնշկոյ կատաղաձայն
Խրոխտային, կռուէին, քանդէին զմեր կայան:

Եւ ամպք մեղմընթացք՝ լուսափայլ դիմօք
Չուէին ի վերայ գլխոց մեր աստէն
Արև և յուսին և աստեղք լուսովք

20 Խայտային անոյշ ի բարձանց բեմէն:

Ընթալ նոցա ամօք, ժպիտ հոգեղմայլ,
Ծիծաղ ի շրթունս, յայտս փաղարշութիւն,
Մուտք նորա քնքուշ, ելք մարմանդաքայլ,
Համբոյր նոցա քաղցր և խաղ սիրագոյն:

Կապտաշուրթ, դունագեղ վառաբանն այն երկնից,
Մաւալէր, բոլորէր լուսացնցուղ զմեօք,
Ջահք և ճրագք՝ անաղօտ փայլէին հրաշագիծ
Ծիր նոցա և սահման շրջալիկալ զմեր տրմովք:

Եօթներանգ փայտալէր ցողալից, վարդազեղ
30 Ծիածանն շքնաղատնայ խաղաղարեր նշանն,
Օրիորդը ցանկային աղալանալ ընդ նորա զեղ
Եւ աղայք աղջկանալ թէ անցցեն ի ներքոյ:

Մէթէօրը ի թռիչս մահճ գաշակելին
Աստեղը ճաճանշօղը հզօր որ իշխան,
Մանրահատ այն գիծը ի թիկունս երկնային,
Մանկանցս էին տունալ¹ խնամածու պաշտպան,

Որոնել, մաղթել զմեր ճակատ աստղփառ
Անթարի Հայեցմամբ, անգույն նայէար.
Կաթողին դիմօր, ակնապիշ յառեալ
40 Ծնրադրեալ լսին երկրպագանէար:

Աստ թռչունը ճախրէին անվտանգ անխարդախ,
Ոստոստեալ ամպալթիչ կամ ծածկեալ ընդ յարկաւ,
Երգէին, հրջուէին, ծափէին թևաբաղխ,
Կամ գաճեալ տնէին զիւր ձագունս ընդ գրկաւ,

Մերթ ի գոգս, մերթ ի բուռս, մերթ միայն զերեսօքս
Անցանէր խալաւալով ճիծնունիկն հեղատիրաւ.
Մերթ համբոյր, մերթ պաշար, մերթ միայն
քաղցրամօր
Բան ինչ նմա ճամբէար կեալ ընդ մեզ ի սէր սիրաւ:

Ընդ հիւլէս մանրտնջալ² որ ի ներքս սինաձե
50 Ուղղակի կամ շեղեալ անկանիւր տրտաբուռս,
Վահանեալ կտուէար արկանել ստորեւ,
Կամ վանել ի տանել, կամ տանուար զփախուսաւ:

Ձայն բարձեալ ի հեռուստ օղտալար ճնմելով
Գայք խմբեալ մեղմասնդ զումարտակ կռնկաց,
Ի ախար նոցա ձայն ի նուաղ անխոռով
Աստ ամէնքս զդաստապեղեալք հայէար ուշադնաց:

Կարօտեալ հարբ և մարբ, սիրահար աղայք, կուսանք
Կամէին աստ աննայ զիւր սրտի իղձ, փափաղ.
Ոմն թառաշ արձատկեալ հաբցանէր զիւր զաւակ
60 Տարակաց: Ոմն ճամբէր սղջունիւ զիւր նամակ:

¹ [Զրեալ]

² [Կաթողին դիմօր ակնապիշ յառեալ
Ծնրադրեալ լսին երկրպագանէար]

Սիւն ծխոյ ծծմբակերպ ի թունրէ կուտակեալ,
 Ծեղջ առ շեղջ դիզանայր սեւագծէր դմեր կայան,
 Ի յերթիցայ, լուսամտից թխակերպ վերեւեալ
 Դանակայր յամպս, դի կալցէ զսաստ նրկնից
 Բարկութեան:

Ի տանիս, ուր յետին շունչ նորա սպառէր,
 Թուէին կաճառել սեւազգեստ դունդը զօրաց,
 Նորա խորդ երեսօր և գունով սարսուռներ,
 Սաստիկն մեզ մատամբ կալ ի ներքս լուկաց:

Իսկ հրավառ բոցն վարսիւր ծիրանի
 70 Անդ յանդադար խաղս ընդ տան և բնակչաց
 Մերթ բարձաթուիչ, մերթ ստորագիմի,
 Մերթ լի կայծակամբբ, մերթ հանդարտադնաց:

Զպէծս ուռուցեալ կամ շանթս կիզանօղ
 Հրոսեալ ի յերկինս, կամ արկեալ զմեօր
 Ժոճէր ելանէր կամ դիջեալ անոխ
 Ընդ թեօր գումարէր զկրակաշեղջն ջերմով:

Ի յորմոց, պատուհանից ի յանկեանց քառակողմն
 Պլրէին, սաստէին և զմանիս՝ կրճտէին,
 Այլանդակը դժոխակերպք քաշք և այսք անողորմն
 80 Հուր, ծծումբ, թիւն լեզուի յամէնուստ թափէին:

Կնճռեալ, խորանկեալ դէմք, ճակատք սեւամորթ
 Վարսախճուճ, ծուէնահեր անդ կացեալ գողունի,
 Ընդ թաւախիտ խոխա յօնից սաստկասարսուռ բոց
 Երոտ
 Ամպրոպայր: Եւ նորա բանային զճիրանի:

Ի կոյտս արհաւիրաց նանի ձայնելով
 Զիս օրօրէիր հա՛յր գորովագութ
 Եւ ի գիրկս անկեալ ծնողական գթով
 Համբոյր քո կնքէր զիմ քուն քաղցրանիթ:

Հաղիւ շորշորեալ ի լուսոյ աւուր,
 90 Զքեզ տեսանէի յիս ընթերակաց
 Զի պաղատանօր կամ արտասուսթոր
 Հայցել զերկնաւորն լինել ինձ գթած:

Կամ ի դոգա քո տունը՝ գզուէիր խնդապատար
Ամփօփեալ զիմ երես, զձեռս և զոտս ի քո ծոց
Պաշէիր, Հրճուէիր սեղմեալ զիս Հայրաբար,
Կամ պատեալ ի կուրծ քո՝ Հանգչէի ի ցաւոց:

Կարմրաշուրթիս, մրայօն, աղուակնեալ ծերունի
Թիկնաւէտ, Հսկալարարձ, ուղղածից, լաղթանդամ,
Ի բաշաց ի շրթանց տես և խօսք Հրաշալի,
100 Մեղուածար կաթիլին ի Հոգիս իմ դեռաթարմ:

Նեղեալ ի ցաւոց դու գարովսիրտ
Համբարեալ զանդիս շրթամբք բուժէիր,
Ի դալթիս անզօր զեռ մատաղամիտ,
Բարձեալ զիս թիկամբք արդահատէիր:

Եւ զեռ քաճամբեալ սիրտ իմ պատառէր
Փոխել զանկողին առանց քեզ ննջել:
Այլ քո շունչ քո կեանք առաքինաւոր
Ո՛չ ետուն և անդ բիծ ինչ խնձ յայտնել:

Մայր, որդի, քուր, եղբայր, փեսայ, Հարսն միաշար,
110 Եւ ուստերք և դստերք քերց, տատից, Հօրեղբարց
Միաշունչ, միակամ, միաբնակ Հաւասար,
Ննջէին յառնէին զրկախառն բնդ միմեանց:

Այլ դու Հայր բարեգութ, անխարդախ, անաշտ
Տածէիր բնդ թեօք զքո ջերմին գերդաստան.
Զցայգ, զցերեկ անհանգիստ, անարտունջ անզազար
Գու էիր նոցա զլուխ, դու նոցա կերպարան:

Շրջարկեալ զքե զուարթամիտ Հոգւով
Հաէար ուշիւ խրատուցդ Հոգելից,
Ցարդել մեծարել մշտնաւեղ սիրով
120 Զբնառնիս, օտարս, ծնօղս մերձակից:

Ի տան թէ արտարս բնդ արձակ երկնաւ
Ուղղեալ քո պատկառ առ էակս Համայն,
Պատմեալ մեզ զիարդ Հեշտաշունչ լեզուաւ
Հարկէիր լինիլ նոցա յանձնական:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՆԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆՈՅ
ԸՍՏ ՀԱՄԿԱՅՕՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՅ.

1 Կապտագոյն, որդեակը իմ՝ այս կամար աստղալից
Դադարի ի վերայ նուրբ քողոյ թափանցիկ.
Նա պահէ, ըմբռնէ զանհուն շափ ջրալից
Առ ի տալ մեղ անձրեւ կամ զցօղ դալարիկ:

Եւ աստեղը այս ճաճանչը են տկունք լուսաւորք
Չորս Անհասն անդ կարգեաց տեսանել զգարծս
մարդկան,
Որքան ազգք, կամ հոգիք կամ անհասք երկրաւորք
Այնքան թիւ և նոցա ի բորձունս վերնական:

Անքուն, անզտադար, բացարձակ աշօք
10 Քննեն նորա զել և մուտս մեր աստ,
Ննջեմք թէ արթնումք կամ գործեմք իրօք
Յայտնի են նոցա մեկին և անզտադար:

Ուր և ընթանումք, մեղ առաջնարդեն
Թէ տխրեմք ախրեն, թէ խնդամք խնդան.
Փակի որ ի հոգ և նորա շիջանեն
Դայ որ յայս աշխարհ, նորոգ լուսանան:

Իսկ այս սերտ սիրահարք մեծագոյն աչք երկնից
Որք սիգան նաղաքալլ, հրաշակերալ, լուսաւորանչ
Մերթ ի միտ իողմանէ, մերթ ի ներհակ ընթացից
20 Կամ յողջոյն դան միմեանց, կամ փախչին յերերաց:

Են պատկերք նախաստեղծ փեսայի և հարսին.
Որք եղան յօրինակ անդ ի խումբս վերնոց.
Փափկամիտ կուտանաց դոյք նման արեգին
Եւ սղայոց յազմանդամ յարատիւ այս լուսնին:

Քնքալից սիրուհին ընտրեաց զօրն յիւր թաւրօն
Անվեհեղ պարայածել, աննել զիւր շրջանակ.
Իսկ ըմբոստ պատանին քաջասիրտ, մեծազգօն
Յատկացոյց յիւր լընթացս զգիշերն մթնափակ:

Տես ի հայիլ մեր մարմնաւոր աշօք
30 Զիարդ ծակոտէ՝ նա զմեր տեսիլ.
 Զմայլիլ պարտիմք ի լոյս նորա ամոք,
 Այլ ո՛չ յանդգնիլ առ ի նա հայիլ:

Իսկ լուսինն կայտառ բազկաւ կորովի
 Հերքէ զմութ, մռայլ անվհճեր, անահ
 Միծաղի ընդ մեզ ժպտմամբ սիրալի
 Կարկանդակ զդէմս ամենից վստահ:

Միզաճեմ պանծալով աւարտեն անդ զընթացս
 Փոխադարձ նպաստիւք վառելով զլոյս երկրի.
 Ի յանդունդս ստորե՝ որ ծփայ ծովամած
40 Վայելեն զիրենանց քուն, հետեւեալ միմեանց զկնի:

Ի յեթերս այս անհուն հանդիպեալ դիմահարաց
 Որք զինուք, գեղարդեամբք զինուորեալք անդ շրջին
 Նսեմանան առ ժամ մի շրջարկեալ ի շարաց
 Որոց բուն և դարան գիծն դարմանադողին:

Սոսկալի են այս շարք դժոխակերպ, քստմենլի.
 Եւ ընկերք Բելիարին՝ որ անկաւ յաթոռոյն.
 Ի վրէժ ի նախանձ վառեալ միշտ կատաղի,
 Դարանեն նետաձգել զարարածս վերնոյն:

Ի բարձանց ճողուակ ահուելի դիեցմամբ
50 Ոմն զժանիս, ոմն զհուր, այլ զսուր ցուցանէ.
 Իսկ իշխան նոցա ժանդ եօթնազլոյս այն վիշապ
 Մի ոտով ի բարձունս, միւսովն զմեզ ճնշէ:

Սեւերդ նորա մորթ և մարմին հերարձակ
 Կուրծք անկեալք իբր շանթս եղեռնադէմ.
 Փոր նորա լի օձովք՝ որք սողան սանձարձակ
 Ի ձեռաց, բերանոյն, ի յաշաց սոսկադէմ:

Լեզուակախ մռնշայ թոթափէ զժանդ իւր
 Կրճտէ նա զատամուռս քոցավառ, ահաւոր,
 Մխասիւնք մրճոտեալք զիզանին ծծմբամուր,
60 Ի բերանոյն՝ ճղտեալ իբր հնոց կենսակուր:

Ի շարժել զմատուռս, զաշս, զեղջիւրս և զեղունգս,
 Հրոսան այն կայծակք, փայլատակք սոսանահար,
 Ի հանել նորա շունչ, այն դոռոցք և ճայթմունք,
 Յոռ երկին և երկիր՝ բեկբեկին շարահնար:—

¹ [որք գերկին և գերկիր]

Տես զիա՞րդ մեռանին, իսաւարին արարածք,
 Ի լսել զայս որոտ ի հայիլ յայս վառ լոյս.
 Տես զիա՞րդ շառաշեն, սասանեն անդ էակք,
 Խորք և ձորք, այլքք, լերինք, քարանձաւք յամէն կոյս:

Ի ծով մթին սուզանեմք, խարխափեմք զարհուրագին
 70 Յետ ցայտել այս լուսոյ, անբորբոք, դալկադէմ.
 Թէ զիա՞րդ օձանման կուտապի նա յերկին,
 Կուրանան հայեցուածք, խլանան¹ լսելիք:

Կործանի բիրակտոր, տւր շորշոփ նորա ձգի,
 Ճոնշայ, պատառի, հերձանի ի ծուէնս.
 Աստուածք խորտալիին, ծով և շուր ցամաքի,
 Ի թափ ոտից նորա ժանդ՝ որ քակտէ այսրէն:

Յարեւոյս, յարեմուտս ի հարաւ ի հիւսիս
 Տարածեալ նա² զբազույս, ըմբռնէ զբեկո.
 Անդ կաճառք, սեւագունդք, արբանեակք նորա գիժ
 80 Բացաշուրթն, սպասեն, կատարել զնորա պատուէր:

Հազիւ զարկ իւր բազկին տայ զգալ նոցա զխէթն
 Միրկեն, փոթորեն, խռովեն այս խենէշք՝
 Դրդրան, որոտան, փշեն, հնշեն դառնադէտ
 Յժրերեն, կործանեն, զանդ, զայգի ծառուղէշք:

Տուտ նորոտ աներև տարբերի աստ յերկրի,
 Պատճառէ զայն դիւրանց սատան <ա> քամի աստ
 և անդ.

Տես զիւրդ դիւրաշարժ, մեղմաձայն ուղղակի,
 Քար և հող, ծառ և թուփ արձակէ ի վերուստ անդ:

Այլ գթած հաստիշն ի խումբս արհաւիրաց
 90 Ոչ թող զիւր ընտրեալս անխնամ անտէր.
 Նա բաշխեաց նոցա թեւ դիւրասլաց
 Վազել, արշավել անվնաս, անվեհեր:

Պաճուճեալ զնոսա ի լոյս անաղօտ
 Յորմէ թշնամիքն կուրացեալ փախին:
 Պճնեաց, զարդարեաց լուսազգեստ զիւր յօդ,
 Զի մի մխեսցին նոցա զէնք շարին:

¹ [խլան]
² [նորա]

² [կործան]ենն

Նորա միայն կաճառեն զնոքօք շրջափակ
Ընդ ստուերս նոցա հետոց լրբենի մարտնչին.
Յոխորտան, սպառնան, հայհոյեն համարձակ
100 Այլ հպիլ, մերձենալ, շոշափել ոչ իշխեն:

Գիշախանձ զայրացմամբ պնդեն նորա զհետ նորա
Կամ լարեն սպարանոցս, կամ բռնեն եղջերօք
Մերթ ճոճեն զստանքս, մերթ դիտեն դէպ ի նա
Մերթ բանան տատ զսրկորս լի զսղիթ գարշելիօք:

Նորա ճշան կամ ճզան, կամ բոռան ահագոչ
Կամ կմճթեն զմարմինս՝ կամ քծծեն զհերս
Իրեանց.

Հարկանեն ատամմբբ, կլանել դեպերին
Կամ բոզսր ամբարձնալ նզոմեն զանձն իրեանց:

Մինն կեռէ շրթուէս, միւսն հանէ զլեզուն,
110 Մինն մատամբբ ճողոպրէ զներքին թերթ իւր աշաց.
Մինն լարէ զցուցամատն ի կրծոց առ նոսա.
Այլք պշտեալք թափթափեն անբնդհատ զգլուխ
Իրեանց:

Կամ կծկեալ թռչի որ իբր դժեկայ նկատօձ
Խածանել կամ շանթել զսպարանոց նորա փայլ
Այլ բացեալ զկուրծն² մղեն ձեռնարկել նորա օդոց,
Կամ յառեն ձեռնարունուկ արդելել զնորա քայլ:

Այլ դշխոյն շքնաղ³ փեսայն պանծալի
Երթան անխռով, քայլեն անարդել.
Մինն սպրկեշտ տեսեամբ ի բուն իջանի,
120 Իսկ միւսն զարթուցեալ գայ զգիշերն հսկել:

Ձիա՞րդ կարմրերանդ, հի՞մ լուսամանանչ
Շրթունք, հօրիզոնի՞ ուր տան զհամբոյր,
Հի՞մ դիրաշարժուն նա բաղկատարած
Կամ փարէ զիւր որդւովք կամ յղէ ի վեր:

Սիրտ նորա ճխայ բնդ գալուստ նոցա
Հրճուի, փայփայի, զմայլի դուարթալից.
Բանայ նա զիւր ծոց, պատրաստէ զիւր կայ.
Դարմանել զնեղեալս յուղին յաղցալից:

¹ [կրճտեն գտտամուշա]
² զկուրծն [իւրեանց]

³ [պանծալի]

- Կարօտիւ մաշի գրկէն զերկօքին
 130 Յերկար ժամանակս սիրով փաղարշմամբ.
 Այլ Հաղիւ պարզէ մինն զգլուխն մեղմին,
 Թռչի վերամբարձ միտն ժպտմամբ:

Տեսի՛ր ոչ արդեօք դուր զայն ամպածով
 Որ աստ դիզանայ ցայդ կամ յերեկոյին,
 Այս թառալք նորա, սուղ Հոգեվրդով
 Զորս անդ արձակէ մայրն կաթողին:

- Քանի՛ցս եւ աստի ձայն Հառաչանաց
 Մորմօք, աղաղակ, աշխար լալագին.
 Քանի՛ցս թնդացին երակունք լերանց
 140 Յորոց թիկնամէջս նորա գլորին:

1 Ի հրատապանալ հռանդա սրտի մատչիմ անհամբեր
Որդիս նժգեհեալ ի տուն Հայրենի քաջազանց ազգաց,
Միտք իմ վերանայ, ձգի ամբառնայ յուսով խնդարեր
Ի տես վսեմասրանչ գլխառատ ծնօղի մեծաց քաղաքաց.

Ընկլուղեալ ի խորս ծովախուփ ալեաց մրրկայոյզ ոգւոյ
Առարկայք անհունք լեռնաման կուտին աստ յիմ երեակ
Ննջիմ թէ արթնում ահաւոր տեսլեամբ յանդիման հոգոյ
Կարկառեալ կանգնին աստ արձանակերպ հրաշք անբովանդակ:

Քօւն ընդ երազոյ նինջ և արթնութիւն ժպտմամբ զիս գրկեալ
10 Ի թռիչս օդընթաց աստ թեաժափեն
Տրօրեմ զիմ աչս, բանամ զիմ երես անձնամարտ մղեալ
Ձեռնամուխ դրաւեալ զխոյւ ցնորից խոկեմ յումզնակի.

Նժոյգը հողմավարք ձգեն զսահնակն ի ձիւն կամ ի փոս,
Բեկորք ձիւնափշուրք սլաքեն կամ ցայտեն ի դէմս յահեակ կամ յաջ.
Փախս առեալ երկրի ի վազս դողալից խուռէ սրահոս
Եւ առարկայք համայն յերկունս ըմբռնեալ ծվան դառն հառաչ:

Հազիւ ի ներքոյ յօնից կիսարաց աչք իմ ամբառնան,
Ո՛հ ո՛ր տեսարան ծագի յիմ հանդէպս անպատում անլուր,
Աստ խնում զականջս յանդուսդ զօղանջմանց թրթռուն զանգական,
20 Ձմայլիլ ի դեղապանծ, յայս նորասրանչ տես անտես ահաւոր.

Ի թանձր շամանդաղ անդ քողածածուկ զիմօր մառնամուխ
Դնին ապարանք, կրկէսք, ամբարտակք, ամրոցք երկնանման,
Գոլորշի ծովուն, մուխ ծխաքարշից մթին խառնամբոխ.
Կռատակին ի վեր սիւնաձեւ ի յամպս իբր շունչը դիթական.

Բրդունք լուսանկարք, զմէլթր ոսկեծոլլք դազաթր արձանաց,
Հրոսան աստ ի վեր փոփոխ վերբերմամբ ի ծովոյս միգապատ,
Մինն յոխորտայ, միւսն խոնարհի, մինն մերձենայ ալլ ոմն թաղշի
Շուք տալով միմեանց, լեալ ողջունարեր սիրով անանջատ.

Անդ դրօշակք նաւուց երփներանգ թերթեալ ի թեւ հողմոց
30 Ճոճին մշտաշարժ ի յայս կամ յայն կոյս դիրամէտ սահեալ
Լարք, ապաւանդակք, առաքատք, սանդուխք միեալ յամպածոց
Կախին սոսկակերպ իբր անատո անտոն ի լեռնադօշս ձգեալ:

Նշուիք թափանցեալք ի ծաղա տանեաց փայլուն արեգին.
Ծառանշեն վարվառ, ցնցեն հրահոսան շրջանառագայթ.
Խաչք եկեղեցեաց, աստ գլուխք անձանաց՝ որ կոյս և հայրմ.
Թրթռեն, շողշողան, պէծուռոյց ցնդեալ իրր աստղ բոցահայտ.

Իսկ համեստ կուսանն մեղուագին դիմօք անդ ի հորիզոնի
Հիւսէ փոքր առ փոքր զոսկեթել իւր վարս ի գլուխն պսակազարդ
Աչք լուսածորան, այտք ծիրանափայլք, շրթունք նռնահատք
40 Ստինք վարդափունջք փակեալ նա ժպտմամբ թողու զմեր աշխարհ:

Աստ խաւար համածաւալ
Փակէ զուրրաս պատէ ի պատ.
Աստ մոռալ քստմեամեակ
Գունէ, կրխայ ի դաշտ, լանապատ.

Բարեր ան փոթորիկ
Դժոխասարաս ժանդ բորեաղի
Ի հիւսիսոյ անդ թափանցիկ
Քացոտէ նա զգոյս համայն.

Ապերասան, անգութ, անխնայ
50 Նա յարձակի յաջ և յահեակ.
Շնչօղ, անշունչք կենազրաւեալք
Դնին զինե պատանափակ:

Յանցուկս ցաւոց սիրտ իմ մտեալ
Պայթին երակք իմ անժուժկալ
Դիմեմ ուժգին ես ընդյառաջ
Բեռնեալ հոգովք դառնահառաջ:

Աստ գիշերն արհաւիրելից
Խլէ զբոլոր իմ տեսութիւն
Ես վտենմ տարտամալից
60 Ոչ գիտելով զիմ կացութիւն:

Ի ծովս ընկելուզեալ անհուն մտածմանց, տարրերիմ անասատ.
Խնդրեմ գտանել զեկտ ազատանաց կամ տեղի անխռով.
Այլ իմ շրջակայք անողորմ, խորդղէմք, ժանդ մառախլապատ
Սպառնան դառնակերպ, հերքեն զիս անսիրտ ի յետ տազնապով.

Միմիայն լոյսք հիասոյ, շիկնախառն ամպովք դալուկ իւր
տեսլեամբ,
Հրոսան գոլորշեօք ի ջմջմայ տեղւոյն, ուր Պետրական,
Ի բարձունս ի վեր շուին նորա աստ բազմյառաջ ձգտմամբ
Յատուերս, ի շաւիղս յիւլէջս նոցա ոգիք հրակերպեան.

Յանդղղուն յարձակմամբ Լեւոնածեալ ալեացս դիմեմ ի սահման
79 Անեղբ տէրութեան այս տինդերաստատ ազգաց հղօրաց.
Ի լեւոն և ի ձոր, ի ծով ի ցամաք ի քանի վայրկյան
Անցեալ. կայանամ ի ծագս տպաւորից սրածայր լեռանց.

Այլ ի նոր հողոյ կենսամեռ բեռն այն հիւսիսային
Ի դէմս սլաքեալ, խոկէ դիս ի տուտ կամչատեան ծոցոյ.
Աստ անդունդք կոծեն, արեգակն, փախչի ի խորս երկրագնդիս
Իսկ ես ահաբեկ դառնամ ի սեաւ ծով կամ յանդս Ֆրանսիոյ:

Ազգք և տէրութիւնք, լեզուք, բարք և կեանք անթիւ, անհամար
խոնուին զմիմեամբք յայս խառնիճաղանջ խառս սոսկալի
Սլազեանք—կկիւթք, վարեազք և Մոնղոլք, Հոնք, Կապկասացիք
80 Գոթք, Սիբերացիք, Հայք, Պարսիկք և Բուրք կուտին միտամի:

Աստ թեաքեկեալ ընկճիմ ի բարձանց երևակայութեանս.
Անդունդք անյատակք, բացեալ զիւր որկորս փրփրան յորձանստ,
Ալիք դառներես, մորկեալ աստ զինե, սաստեն և դռան
Կորնչի իմ յոյս գտանել զազար ի վիհէս աստուտ:

1 Իմ կյանքս ու արևս ես քեզ զոհ կուտամ,
Ինձմեն մի՛ հեռանար քա՛ղցր իմ բարեկամ:
Ա՛խ՝ ի՞նչպես, ի՞նչպես, ի՞նչպես քո սիրտդ իմանամ,
Կամ ընդո՞վ ես իմ սերս իմացում քեզ տամ:

Ո՛չ լացս, ո՛չ արտասուքս քեզ չե՛ն ներգործում.
Որ դու՛ իմանաս թե՛ ի՞նչ ցավ եմ քաշում.
Ա՛խ՝ ի՞նչպես, ի՞նչպես, ի՞նչպես, ի՞նչպես ես տանում,
Որ այսքան քեզ համար տանջվում եմ, մաշվում:

Ա՛խ, ո՛ր ես քաշելով՝ հոգիս մաշվեցավ,
10 Քո անունդ հիշելով կյանքս խավարեցավ:
Ա՛խ ե՛րբ կլի, ե՛րբ կլի՝ որ իմ բոլոր ցավն
Քեզ հայտնեմ որ ինձի մեկ շարա անեմ:

Միթե քեզ Արարիչն այդ քաղցր հոգին²
Էնդո՞ւր համար տվեց որ՝ տանջես իմ հոգին.
Ախ մի մաշիր, մի մաշիր, մի մաշիր ինձ ո՞վ սիրական.
Ախ՝ իմ վիրավոր սիրտս, մի խոցեր այսքան:

Բացվի առավոտն՝ իմ սիրտս մթանա.
Նս լամ և սղամ միշտ, երբ աշխարհ խնդա.
Ա՛խ՝ ի՞նչպես, ի՞նչպես, ի՞նչպես, ի՞նչպես ես տանում,
20 Որ այսքան քեզ համար տանջվում եմ, մաշվում:

Դու ես իմ արեգակն, իմ լույս և արև,
Առանց քեզ իմ օրս խավար է և ստվեր.
Ա՛խ՝ ի՞նչպես, ի՞նչպես, ի՞նչպես, ի՞նչպես ես տանում,
Որ այսքան քեզ համար տանջվում եմ, մաշվում:

Թե հոգն էլ ես մտնեմ էս քո կակժով.
Իմ գերեզմանիցն էլ ցանկամ կարոտով.
Որ դաս և շրջես դու ա՛խ քո սուրբ ոտով,
Իմ հրեսի վրա և տաս ինձ բարով:

Էն ժամանակն էլ հոգիս անբաժան
30 Քեզ հետ միացյալ, մնա հավիտյան:
Մեկ միտքդ բերես քո բարեկամ,
Մեռյալ ոսկերքն իմ էլ՝³ զգան և խնդան:

¹ [զարգս]

² [գերպարանքն]

³ [տեղ]

ՏԱՂ Ի ԳՈՅՆ:

- 1 Կարե՛մ սրտիս կսկիծը լեզվով քեզ պատմել.
Թե իմանաս իմ իզձը, թողո՛ւս ինձ 1 տանջիլ
Ամեն մեկ քո անունը միտքս բերելիս
Բոլոր ոսկերքս ջանումս մաշին՝ Հիշելիս:
Ախ քո սուրբ Հրեշտակային դեմքն իմ աչքիս
էլ ո՞ր օրն ինձ² կերակին արև իմ սրտիս:
Լաց ու 3 սուգ ու հառաչանք ինձ խավարացրին.
Էլ ի՞նչ օգուտ ինձ էս կյանքն՝ որ թե քեզ շունիմ:
Ընչո՞վ կարն վերա՛վոր սիրտս մխիթարել:
10 Թե քո սուրբ ձեռն զորավոր չկամի բռնկել:

- Քո փանջարի⁵ առաջին բոլոր դիշերը
Շրջիմ, սգամ ցավագին իմ դառն օրերը:
Լուսինն պայծառ անմասն փայլի՝ երկնքից⁶
Նրա լուսով բոլոր աշխարհ⁷ ցնծա խնդալից:
Բայց⁸ իմ կարոտ աչք ու սիրտ արտասուա⁹ արյան
Ծփին դառնագին ցավոք ի խորս տրտմության:
Բացվի՛ր, իմ լուսին քաջվի՛ր, միայն¹¹ քո տեսություն
Կարն իմ բոլոր ցավերն տանել ու ¹²բառնալ:
Ախ թե սերն իմ մարմինը մոխիր դարձնի,
20 Կաթի՛ր՝ մեկ ցօղ երեսիցդ՝ որ ինձ կենդանացնի:

1 [դիս]

2 [Ե՛րբ արդեօք էլ]

3 [է]

4 [է]

5 [խառնաճախ]

6 [խեղճիք]

7 [աշխարհ համայն]

8 [ալ]

9 [է]

10 [բառասուս]

11 [չէնց]

12 [է]

ՏԱՂ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ.

1 Սիրտս արժրվում ա ձեր մտածում եմ
Թե վախտը հասելա իմ բաժանվելուս.
Հեղուս կապվումա՝ որ դարդս պատմեմ,
Թե յոթան քաղցր եք ինձ սիրելիք հոգվույս:

Թողի իմ ընտանիքս լալով, սղալով
Անհույս, անբարեկամ ես ձեր մեջ մտի
Քանիցս հուսահատ հոգոց հանելով
Միայն դառն օրերի վերջն սպասելի:

Հավիտյանս իրարից պետք է բաժանվենք,
10 Ո՛վ գիտէ գլխիս ի՞նչ կպատահի.
Իրարից հեռացած, մեռնինք թե ապրենք,
Մեր սիրտը կարոտով միայն պետք է մաշվի:

Իմ զարիւր օրերս դարձրիք երազ,
Ես, աչքս բաց արի հազար հրաշքի մեջ,
Թող հրաշքներս անցկենան, էս ա իմ մուրազ
Գիշերն էլա տեսնեմ ձեզ երազիս մեջ:

Թե դարունքը բացվի թե ամառն դա,
Ձեռս ծոցիս դրած, ախ պետք է քաշեմ.
Որ իմ բարեկամաց մեկն էլա չի կա

20 Որ սիրտ սրտի տված իմ հալս հայտնեմ:

Ինչ կլեր՝ որ ես մեկ զուշ դառնայի
Բազի, բազի քյարա սիրտս ուղեկիս,
Սարերի, ձորերի գլխով անցկենայի,
Թուշիլ գալ ձեզ մոտ, ձեր կարոտն քաշելիս:

ԱՌ Մ. Ա.

1 Արգելեցէ՛ այս քուրձ մարմնոյ նեղանձուկ զայն կայծ մշտավառ
կաթիլ ի շողոյ երկնիշխան տէրանց ի սիրտս մարդկան.
Ընդ անմահիցն կապել շղթայ անխղիւ՝ զկենաց մեր լար
Ընդ երկնից զերկիր յօղել և մնալ մարդ աստուածանման:

Ի հոյս աստեղաց սլացեալ թեօք մտացդ լուսածին
Գտեր քեզ բացեալ զայն մատնան գործոց անմեռ գիւցազանց,
Անմարմինք լուեալ գրո ձայն բաղձանաց ի կուէ վերին
Խրախոյս բարձին պահել զքո շաւիղ ի վայրս այս անանց:

Ո՛չ զինու վառեալ՝ որ կտրէ զթել բիրաւոր կենաց
10 Այլ գօտեպնդեալ սիրով հայրենեաց մտեր յասպարէզ
Ոչ արեամբ կնքել զքո բարձր լիշատակ ի սիրտս յետնորդաց
Այլ արդար քրտամբք, անկշիռ արգեամբ քո երկնահանդէս:

Հսկանանձն մխեալ ի ճակատամարտ անթիւ փորձանաց
Հարին, փշրեցան քո դիմակալութ զամօթի հարեալ,
Յաղթանակ կապեալ անմահ քո անուան ելեր բարձրապանձ
Ձխոր և զապառաժ անհաշտ կենցաղոյս քեզ աստ ընդոտնեալ:

Ժխտեցին լինել ժամանակակիցք՝ քեզ երախտագէտ
Ոհ առաքինիք ե՞րբ գտին զալ վարձ ի դարս իւրեանց
Իսկ շնորհակալու ասպառնին կշռեալ զքո երանաւտ
20 Գործս, կառուցէ քեզ արձան կենդանի անմոռաց անանց:

Պսակ քո դարու բարեկամ անբախտ ազգային հայրենւոյն
Որոյ սիրտ քնքույշ այնպէս խոր զգաց վիճակ գառնութեան,
Վառնացի՞ն արդեօք Հայկազանց մանկունք նախանձու սիրոյն
Որով վերերգես իրաւամբ գտեալ մխիթար մարդկութեան:

[Թեղ] Ժամանակակիցք.

ԱՌ. ԷՄ. Կ.

1 Շարժեաց զմատունս բո ստկեծոյ
Ամբիժ կուտան երկնածնունդս.
Շարժեալս՝ զլար նուագարանիդ՝
Յարմէ հնչին բարբառք հոգւոց:

Հա՛ն ի ներքին խորոց արտիս
Զերկնակարօտ իմ ցանկութիւն.
Հոգի բնդ հոգւոյ զուգաւորել
Վերատանալ բնդ քեզ ի վեր:

Կենդանարար շունչ նուագացդ
10 Լնու զհոգիս հրոյժ երկնային
Ի ստորիցս զիս բաժանեալ
Միաւորէ բնդ երկնայնոց:

ԱՌ ԷՄ... Կ...

1 Հեռացեալ յինչն ամպովք տարածիդ,
 Զքո բարեկամ թողեր ի վարան.
 Միրտ նորա մեռեալ յաշտ նորա լալիք,
 Զքեզ որոնէ, անսպիտի, անբուժան:

Հոգւոյս հրեշտակ քաղցր իմ էմմայ
 Տեսի՞ց զքեզ այլևս յոյս կայ:
 Թէ մտից ի հող կարօտ քո տեսեան:

Զիա՞րդ քնքշալից համբոյր և գրկումն,
 Զորս յաւուրս գարնան սիրով կաթողին
 10 Երկինք լանճակից ընդ երկրի մերում
 Հանուրց էակաց տայ փոփոխագին:
 Այ ուր հողիք սիրաշաղկապ
 Ի բաժանման դեռ ևս անբախ
 Մաշին, զի՞նչ այլ ևս նոցա խնդագին:

Գայ տիւ, նորոգին տարերք արարածք,
 Նոքա խնդան ի տես շքնաղ արևոյն
 Զերմիկ նորա լոյս կաթեալ ի բարձանց
 Նորոգ ստեղծանէ զհամայն բնութիւն:

Այլ ինձ գիշեր է և խաւար
 20 Համայն կենցաղ մութ դառնալայր,
 Եւ բարձեալ յինչն հանդիստ, խնդովիւն,
 Զուարթամիտ արտուտն ճախրէ խայտալով
 Եւ ծիծեռն անմեղ շրջի աւետօք
 Սիրալառ սոխակն սխալի¹ երգով
 Զիւր վարդն ներբողէ եռանդնաբորբոք.
 Ո՛հ իմ միայն փակի բերան
 Ո՛չ դայ ի միտս խոսք ինչ կամ բան.

Այլ զգացութիւնք նուաղին ցաւովք.
 Մոռացայ զերկիր, այն ինչ սիգաճեմ
 30 Ի թևս նուագիդ ամբարձեալ ի վեր
 Երկինս բացեալ առ մեզ քաղցրադէմ
 Միանձն, միաշունչ, մտօք անլեհեր

¹ [անբարբառ]

Այլ ո՛չ տեսից ես զայն վայրկեան
 Այլ ոչ լուայց զքո անուշ ձայն.
 Եւ իմ կեանք ընդ երկնաւ յամայր վշտամբերս

Աստ օրէնք բնութեան խախտի ի հիմանց,
 Սէրն հայրենեաց ընդ սիրոյ սրտի
 Անհաշտ մոլութեամբ բռնն հարեալ միմեանց
 Մինն զպարտ, միւսն զհարկ դնեն իմ առաջի.
 40 Սիրտս սիրելւոյդ, կեանքս հայրենւոյն
 Զոհեալ մտից յայն մթին տուն.
 Ուստի յարուցեալ ընդ ձայն աւետեաց
 Յաւիտեան անքակլ՝ ընդ քեզ միացայց:

1835. 3 Մայիսի. Գերգո.

ԱՌ. Ն. Ն.

1 Կտրեա՛ց քո ձեռամբ զնեղաշնակութիւն սիրաբորբոր հոգւոյս,
Այլ և անդ լիցին խղեալ լարք սրտիս քեզ միշտ գովաբան,
Թագեալց ի կորուստ ի թիկունս տարածիդ լեռանց և ձորոց,
Այլ և անդ առցին արծադանք զձայն սիրանուէր հնշմանս:

Տիբ, տեսք, ձև, քանակ, շարժմունք և քայլուածք չքնաղ երկնաման,
Ժպիտ, հայեցուած, բարբառ հրեշտակի լի անմահութեամբ.
Գանգուրք ոսկեհուռք, ձիւնեայ պարանոց, այս ծոց հրաշագան
Արփիացնցուղ այս գիծք լուսերանդ լուսցեալ կաթամբ:

Յօթնագնդ ցնցեալ կամարք քո յօնից իբրև ծիածան
10 Աչք քո սիրանիշք, աստեղք լուսաբերք հոգւոյդ արեգին,
Նրկթերթ փայփային կարմրատիպ քո այտք, շրթունք ծիրանեան
Վարթափունշ քո կուրծք բուրումն հոտանոյշ, ծաղիկ դրախտին.

Շարժես զգալալակ ձայնիդ հոգեզուարճ և կենդանագործ,
Շարժին տուր և առք շնշոյդ քաղցրահամ և գարնանարեր,
Ցնծայ բնութիւն, սիրտ քեզ նտփրեալ, զեփի՛տ հրաշագործ.
Մոխա՛կ երկնընծալ ի սահմանս երկրի աստ անտառեր:

Լե՛ր ինձ արեգակ ի շրջան կենացդ գթոտ և ջերմին
Տո՛ւր փափագելոյս կեալ շնշել լուսովդ ազդու, բարերար.
Սո քո մոլորակ, ուր և հեռացայց, անդր ի քեզ հաշին

20 Սիրով քով ձգեալ զգայարանք և միտքս անանշատ, յամայր:

Եւ կաթիլ մի եթ ցօղածին յաշացդ ընդ աղբերց սրտից
Միակցեալ տացեն ծովու յափտենից նոր մասն անսպառ.
Բա՛ց են քեզ կապել ի հիւսս էակացս զայն լար հրաշագիծ,
Որ զբոլոր Անհուն շաղկապեալ պահէ անքակ, անաւար:

Ձի՛ք ինձ կամք քննել զգաղտնի մատնագրիչն՝ որ ի մեր զգացմունս
Քանդակեաց անյայտ զայս կենդանագիր քարշուն զորութեան.
Ձի՛ք ինձ որոնել ի թիւս էակաց զայն պատճառ անհուն,
Որ մտաց մերոց ետ խորհել և լեզուի բարբառել զիւր բան:

Այլ փառաբանել, գովել անդադար զնորայն հրաշ
30 Որ ի կեանս ի մահ զիւր գոյակս համայն առ ինքն շղթայէ,
՛ի յանկույտ տապաւնաց տայ նոցա անհեռ, միանձն միատարր
Զմայլիլ զմիմեամբ ի լոյս անաղօտ՝ որ ո՛չ շիջանէ:

Յո՛ւց ինձ զայն կայան՝ ուր աժխոյժ եմանդ շերմ բանաստեղծին,
Առցէ զիւր փափագ և զայն հոգի նա սրով շնչի,
Ձեօք զմայլիմք, ձեօք մեծանամք, հրեշտակ լուսածին
Պսակ երկնածիր ի գլուխ արանց ընդ եթերովք երկրի:

Սուլէ մի թռուցեալ, ի քոց խորհրդոց յիմ մթին ներքին
Լոյս ծաւալեսցէ ինձ անպարագիր՝ ի ստորեւ թագստեան.
Քեզ հոգիս սենեակ, ես անդ պահեցից զայն գանձ թանկագին
40 Որոյ նմանիս ո՛չ արայ՝ ինձ աշխարհ-բարին, ինչ փոխան:

ԳԱՐՈՒՆ

- 1 Շնորհաւոր՝ մուտք քոյ առ իս՝ քաղցրիկ դարուն կենդանաբեր,
 Ի փոփոխել՝ քոյ զքալափոխս յառնուն մեռեալ դաշտք և հողեր,
 Դու զգիւղաբող՝ ժանտ ձմերան՝ ծուէնածուէնս պատառտեալ,
 Ածես հոգի նորաստեղծեալ՝ զպաղուցեալ բնութեամբ մեր:
 Միծաղ ժպիտ ամէնուրեք ընդ քոյ տեսիլ՝ զգնող առեալ,
 Զորք անապատք՝ քոյ ընդ առաջ դալարամած շրջանակեալ.
 Խնդայ խայտայ՝ ճաղատ կաղնին բիրկն՝ և սօսին որք կորսթիկն,
 Անյազ յուռով՝ սպասէին այցելութեան քոյ այս օրհնեալ:
 Յանմխիթար՝ տարակուսի՝ անյուս ի նիրհ մահու մտեալ:
- 10 Արի մըջիւնն՝ թիթեռն անզօր՝ ի դարանի իւր յամառեալ.
 Ի լռին անկեան՝ որմոց և տանց՝ սարդիոստայն՝ աչօք անթարթ,
 Իկսակենդան բեզ սպասէին տարւոյ զշխոյ՝ օրհնեալ եկեալ.
 Տարաշխարհիկ մեկնեալ ծիծեռն՝ վտարանդի անհայրենի,
 Տկարք թեօք յածեալ զլերամբք՝ խնդրէր իւր յարկ սպաստանի.
 Իսկ թէ սոխակն որ քունջ փշոց՝ զողողալով՝ կայր ի բունի.
 Սիրտ իմ ծփի՝ յալիս լալեաց՝ դայս ազգ կենաց՝ յածել յուշի:
 Կարկաշաճոս խուղք աղբերաց՝ յանձուկն ձորոց՝ ձայնահատեալ,
 Ի տապանի սառցադիզոյն դալով զիմօք զիմայառնեալ,
 Քոյ սիրալի դահ զուարճալեաց՝ մայրին թաւոտ մտեալ յալիս,
- 20 Խոժոռ այտուց յօնքս վայրաձիգ՝ յայս տեսարան ի դուճ անկեալ:
 Վաստակասէր քաջ երկրագործն՝ յագարակէ իւր անկենդան,
 Խաշեալ զձեռս երթալոյ ի խուղս յիւր մենարան լալեալան,
 Մերթ ի տանէ, մերթ ի դրանէ՝ հայէր տխուր՝ յարտ իւր սերմանեալ.
 Ե՛րբ Եկեսցես անոյշ՝ մայիս կրկնէր թախծամբ վարանաձայն
 Շայթեն՝ բեկորք սառցաշեղջին: Զի՛նչ այս որոտ՝ ցնդէ խղճովն,
 Զի՛նչ սպառնալիքս նա յիւրսն դռնէ՝ սասանահար իբրեւ զմանուկ:
 Գարունն է այս՝ դիմէ յարօտ իւրոցն տուեալ ձայն աւետեաց
 Վազէ, խաղայ ծիծաղելով՝ յիւր դաշտ քաղցրիկ խնդրել զներմուկն:
 Թիթեռն՝ եկեալ ի յուշ հօր՝ վազս լայնաձիգս վտաճարար.
- 30 Զբոլոր ծաղկամբք՝ կարճիկ թեօքն՝ փայփայելով առնու դադար.
 Արտուտն երգէ՝ դոճարբերան դայս երախտիս քոյ անպայման
 Մերթ ճախրաթուիլ՝ մերթ սաւառնեալ անկեալ ի ծոց քոյ ուրախարար,
 Ահհարկ երթայ երկայն ուղին զիւրն ժողովել պաշար կենաց.
 Մըջիւնն անբուն՝ որ դասադաս կրէ դրարիս՝ առատ դաշտաց.
 Մեղուն զգոն ակումբ առեալ սերտ ընկերօք երամովին,

Ճարտարարուեստ՝ դայ յօրինել զփննջ մեղուի իւր փեթակին։
Այլ ես յայս քոյ նոր շնորհամուտ հոգւոյս պսակ՝ անոյշ դարձուն,
Դեռ ոչ բանամ՝ որ ի սրտիս՝ քեզ ովսանայ կայ անխօսուն։
Ի հիւսիսոյ՝ դու առ իս թէ ի հարսոյ՝ ուր հայրենեացո
40 Աշխարհ հեռի յիմ տեսնել յիմոց աշաց՝ ձգի անհուն։
Փթթեցան և դաշտը արդեօք իմ հայրենեաց քաղցր աշխարհին
Իմ սիրափուլի ալգեստանեաց տունկը և դաշտը՝ պարարտագին։
Ուր քոյ առատ ձեռք ողորմած՝ մինչ ես մանուկ փափկամարմին.
Ի գիրկ ծնողացս յոստոստալն իմ անխնայօրէն խնամէին։
Անծանօթ են ինձ այս կողմանք՝ դաշտը և լեռինք բոլորովին,
Անծանօթ ինձ՝ այս ձայնք երգոց՝ որք ի թռչնոց համակ լսին.
Պատմեա՛ դա՛րուն, հնչեաց զեփիւռն յԱրարատեան իմ արտեան.
Որոյ կարօտ դիս անկենդան զօր հանապազ մաշէ բնաւին։
Եղիցի՛ս դու ինձ բարերար, ով երկնածիր հրեշտակ ուխտի.
Եղիցիս դու ինձ լրատար յիմ հայրենեաց ի ծագս հեռի.
Թէ ես պանդախտ՝ զգիշեր զտիւ փոփոխանօք անձեռոցկաց,
Ո՛չ շատանամ սրբել դարտօսը՝ ի սէր սիրոյ իմ աշխարհիւ։—

Ս Է Ր ԱՌ՝ ՀԱՅՐԵՆԻՍ

- 1 Հեռուոր տարածուն այս միջոց լայնութեան
Որ խլէ ուժգին ի քոյ սուրբ տեսութեան
Կարօտիւ զնա ի սէր քո անբաժան
Հայաստան իմ քաղցրիկ Հայաստան,
Ճամբեցեր զիս անհաց, անողաշար, անդարձան
Անընկեր, աննսպաստ, յուղի այս տարական,
Այլ զքո քաղցր անուն կալայց ես սրբազան.
Ե՛րբ եկից երբ տեսից զքոյդ սահման տննման
Ուր Մասիս, Արագած հոյակապ հոյանան,
10 Երբ եկից երբ մօտից ի դաշտ քո ի գեղազան Հայաստան
Ուր կամար երկնային կայ զքեզ շրջական,
ԶՈ՛հ վաղուց ոչ տեսին զայն աչք իմ լալական
Որ ընթացք փոփոխեն զմանկութեանս իմ կայան. Հայաստան.
Միծաղին՝⁶ քերես այն աստեղաց վառարան,
Ի վերայ մարմանդոց քոց վայրից հրաշական
Իսկ թէ լան ո՛չ գիտեմ: Կամ բացեալ տարական Հայաստան:
Յանձնեցի քեզ զծնօղս, զընտանիս, զգերդաստան,
Յանձնեցի սրամած, ի լաց յոգր անպայման,
Լան արդեօք՝ տակաւին, թէ արեօվր քո խնդան Հայաստան
20 Թէ արեն ելանէ՛ կամ նորա յանդիման,
Թէ գիշերն տարածէ՛ անկանիմ ի վարան.
Ե՛րբ տեսից կողկողեմ ի հայրենիս զայս վայրկեան, Հայաստան,
Ծխամած իմ հեծեմ իմ՝ մորմոր հառա՛ման,
Թխապղին քան ամրոց՝ ի բարձունս վերանան
Ո՛չ գիտեմ բերե՛ն ամսրը՝⁷ քեզ ցաւոցս զայս գուման, Հայաստան
Սիրախումբ՝⁸ քոյդ զաւակք որք ի քեզ զօրանան
Ի դասուց, որոց ես կամ օտար, զուրկ միայն
Ո՛հ յիշե՛ն զիս արդեօք, թէ վաղուց մոռացան, Հայաստան,
Ոչ լսեմ զ<ձ> այն երգոց՝ զոր ի դաշտ՝⁹ քո
30 Գա՛ն արդեօք յայդ կուէ՛ կուէ՛ն թռչնակաց ինչ երամ
Զի տացես ինձ ոչ լուր ի՞նչ վայրեաց սիրական,
Զայս տեսին ո՛չ աչք իմ, որքան աստ կամ մնամ Հայաստան.
Զիմ սիրոյ զիմ հոգւոյ տո քեզ միշտ զեռանդեան
Ա՛ռ վերջին զայս կտակ՝ զոր շրթունք իմ քեզ տան,
Կաց դու ինձ, որպէս ես քեզ սիրող՝¹⁰ անբաժան: Հայաստա՛ն:

1 [Բարաստան]

2 [Ոչ տեսին] ո՛չ վաղուց

3 [Երես ու ձիւնացեն

4 [Թէ խնդան], լան

5 [Ան ո՛հ]

6 [օգր]

7 [Երկնա] խումբ

8 [Որով] դաշտ քո

9 [Բայ] վայրեաց

10 սիրող [միշտ]

ԱՐՀԱՒԻՐՔ ՊԱՆԴԽՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԽՐԱՏՔ ՆՈՐԱ

- 1 Մատաղ՝ չերձ հասակ իմոց վալրկենից՝ դեռ ի պատանի,
Անկայ ի յորձանս՝ այս կատաղածոր՝ խորոց աշխարհի,
Փոփոխ վերբերմունք՝ կենաց վիճակաց՝ միշտ ի յերբրի,
Առեալ ձգեն զիս յայս զնդանափակ՝ դուր տարտարոսի:
- Քնքուշ, թարմ, անգործ զեռախայծ՝ տիօք տհաս՝ պատանի,
Սահիմ գիրաւմէտ յայս ձոր վիճակոյտ ինձ՝ անժանօթի,
Նրկուտէք շէն, թաւք, անտառք, մարիք՝ արձագանք, վայրի,
Նրկուտէք վայեն՝ դարեանդք և վայր՝ գաղանք կատաղի:
- 3 Զաջմէ՛, յահեկէ՛ ծործորք զայրազնեալք՝ առ իս ժանդագին,
10 Կուտեն զվայրեօքն՝ զահ, զերկիւղ սարսուռ՝ լի արհաւիրակին,
Գրահան վեր ի վայր՝ դէտք յոխորդածորք՝ լընթացս ստորին,
Ահեպատ ցուցեալ՝ ինձ մենացելոյս զանապատ տեղին:
- Մոլի, անողորմ՝ անգութ՝ արբանեակք երկնից սահանաց,
Հրաթափ թօթափմամբ՝ յորդ յորդ լիս տեղան դուռմբս կարկտեաց,
Տնդին պէժուռոյց՝ կայծակք դառներեսք՝ երկնից ի բարձանց,
Խարխլեն բացարձակ՝ զայր և զապառած ձերպալերդ վիճաց:
Դալուկ թալկութիւն՝ պատեալ զիմ ոսկերս՝ զսիրտ և զաղիս,
Բերեմ անկենդան՝ առ ցաւս ահեկոծ՝ անզերծ տաղանափս,
Հերձեն, ճաղատեն՝ գաղաթք ծամախուր հերարձակ զլիսիս,
- 20 Իսկ ես ուշագնաց՝ չղգամ ինչ կսկիծ՝ ի դառն աղէտիս:
Դիաղարդ ծմակք՝ պատեալ զերեսօքս՝ ո՛չ տան նշմարել,
Յանձերպ դաղաղէս՝ զփախուստ զճրդշպուր զհնար կամ զել,
Յածիմ, թաւալիմ ապուշ պակուցմամբ՝ յայս զնդան անել,
Սորեալ զարտասուս վտակ առ վտակ զլանջօքս անարգել:
Գան ի հեռուտէ՛ ձայնք երգեհոնաց՝ երգոց տաարակաց,
Գան ի հեռուտէ՛ անոյշ պողպատմունք՝ ուղիսից վտակաց
Շարժիմ մերթ ընդ մերթ՝ լսել զնդանակ՝ քաղցրիկ հազներգուաց,
Անդրէն սասանիմ՝ հաթեալ ի շանթէ՛ այս բուռն յարձակմանց
Դեղձակ պաշտօնեայք՝ գաւառիս անշէն՝ այս մեռելախիշտ
30 Եւ սով և ծարաւ, մերկութիւն և քաղց արհաւիրք և վիշտ
Աստ տիրէ, իշխէ խեղձ դժբախտութիւն՝¹ անորհանգակ ուիշտ,
Անտէք նժգեհից լարեալ զիւր նշտար ցաւոց դառնաւիշտ:

1 [պանդխտութիւն]

2 <անընթեանի>

- Խլէ նա զձեռն մերձակայ աղղայ մերձ՝ բարեկամաց
 Խլէ զգութ և սէր՝ ընտանեաց, եղբարց, քոյոց սիրելեաց:
 Դժոխք են նորա ապարանք և շէնք կաղմեալ յամայնս,
 Ուր շի՛ր տեսանել՝ զսր քեզ տկնածու՝ ուղղիշ առերես:
 Բնութիւնք համայն յանշուք պատառուածն՝ ցնցոտի քրձաց,
 Պատկերակերպին՝ անդ քեզ յանդիման տեսիլ սղաղղած
 Անդերձ հեծութիւն զառամեալ մաշուն՝ նման պառաւանց
 40 Սարսափ տարածէ զբոլոր երակամբքդ՝ անանց անմոռաց:
 Կրկնեն քեզ Հաղբատ՝ Սանահին, Օձուն՝ իմ պանդխտովայրք,
 Ուր մամուռալ թախտին՝ իմ արտասուարանք՝ բարայրք առապարք,
 Անդ դրին ի ծոցս՝ ձորոց և լեռանց՝ իմ լալիք անդարձք,
 Անդ քնէ աշխոյժ, տոյզ մանկութիւնս քնդ ծածկովք անյարկ:
 Բազմիցս աստ հիւծեալ՝ խնդրէի զտուն՝ զհարկ, զտեղի,
 Թափառեալ՝ ի դրունս տնգութ շինացոց՝ ձեռն ի ծնոտի
 Բազմիցս կարօտ մաշէի ի բազցս կենսաբոյժ հացի:
 Զոր ինձ խնայէին անգութ՝ խաժամուժն՝ այն զաւառի
 Խոնեցէ՛ք բարձունք՝ բազմիցս մաղթէ՛ր՝ առ իս ի վերտոտ
 50 Խոնեցէ՛ք ուժգին յօրբացեալ թշուառ՝ յիս ողորմ պանդխտոս,
 Որ արհամարհէ զառատ բնութիւն, զխրատ և զովատ
 Այսպէս վիճակի՝ այսպէս թափառի՝ յայս ձոր խորամուտ:
 Ո՛ւր իմ ազգականք՝ մայր, եղբայր, ծնօղ՝ երամբ սիրելեաց,
 Ուր փափուկ սենեակք՝ քնքուշ անկողինք՝ դահլիճք ճեմելեաց,
 Զիս՝ ող խորզաղէմ՝ զիսրդ սառնաղէմ բերին յայս դիպուած
 Զիշեն գիշատակ՝ զհամ, զմեռելութիւն իւրեանց մերձակցացն
 Հա՛տ զթել աւուրցս՝ հա՛տ կտրեա՛ ի բուց բազմիցս մաղթէի,
 Առ անհպելի՝ աստեան երկնամբարձ Հօրն ահաւորի.
 Այլ զի՛նչ, Այս դատմունք է վտարանգեալ ցնորք անմտին,
 Որ անյուս հայի՝ յիւր ներկայ վիճակ՝ անկայուն բախտին,
 Ո՛հ, անսիրտ օրհաս՝ խամբեալ ընդ յարկաւ դառն պանդխտութեանց,
 Ո՛հ, որոց դիպի՝ անդէն հատանէ՝ զթելս կենաց,
 Ի նա հայեցեալ գլխոտ արեգակն՝ խնթիւ ի բարձանց
 Սրահետ վարէր՝ ծածկեալ ընդ գողովք մռայլապատ լերանց
 60 Պտուղ այս իմոց՝ շարակիր վշտաց՝ դտուն օտարութեանց
 Խրատ եղիցի՝ քեզ առ ապագայն, մանուկ նորակայժ,
 Մի՛ խարդաւանել՝ յայս սնդապարոյր պատիւր հեշտութեանց,
 Մի՛ տալ կորստեան զանոյշ զվիճակ՝ ծաղկեալ քոց ամաց:

¹ [տարժանօք]

² [աղղբ]

² [Բազմիցս] թափառեալ

✱

1 Նահատակաց մերոց կայան,
 Ուր Հայկ, Արամ և Արմենակ
 Տիեզերասպտո որոտային¹
 Յադիական շրջանախակ,
 Թագաւորաց տիպ և պատկեր
 Պարոյր, Տրդատ և Վաղարշակ
 Որոց գործոց անհամեմատ
 Զիւր գեռ² սահման, չի՛ք օրինակ
 Նախանձաւորքն այն հայրենեաց,³
 10 Վարդան, Արսէն և Հմայեակ,⁴
 Սուրբ նահատակք, այն երկնաթռիչ
 Փառք և պսակ մեր իշխանաց:
 Իմաստնալից դարուց հանդէս,
 Մերոց նախնի սուրբ թարգմանաց,
 Իսահակայ և Մեսրոբայ,
 Եւ Մովսիսի և ալոց բազմաց.

¹ [յորտորտային]
² [էնչ]

³ [Մեր այն] իշխանաց Վարդան
⁴ [չլուիս] պարծանաց մեր Հայրենեաց]

* * *

! Հանգի՛ր հրեշտակ իմ լուսնդէն, Սօֆիայ սրբոց դու ցանկալի.
Որ զծնողաց քոց սիրտ աստէն լցեր ցաւօք անբուժելի:
Անգին փողոց քո նուիրի սոյն այս լռին հանգստարան.
Այլ յիշատակ քո սխրալի մնասցէ՛ անմահ ի սիրտս մեր միայն:

Դուք դիւրագգած աղերսարկուք որք ողբերգել զայք զսիրելիս
Հացէ՛ք զանբախտ ծնողաց զսուգ, բայց յիշեցէ՛ք զանմեղն աստիս:
Ի ծաղկեալ տիս մետասնամեայ ուսման միայն զիւր սիրտ բացեալ:
Փնջեաց վերնոյն ի հոտընծայ: Տխուր այս շիրիմ նոցա թողեալ:

Լ Ա Ո Ւ Ր Ա.

1 Ո՛ր շինչ հայեցողած յուսոյ մաքրէ՝ զանկապատ լուսով
 Զմռայլ իմ տխուր հոգոյ ո՛հ այլ ո՛չ եւ չառա
 Հանդիպեսցին աչք քո աչաց իմոց
 Եւ խոսեսցին կրկին զսիրոյ մերոյ:

Խորիտայր ինձ յաճախ ոտնաքայլ քո երկաթագամ
 Ո՛վ մահ անգատին՝ յաղջամուղջս մանկութեան իմոյ
 Ի արտասուք ինչ ինչ մայրենի հեղաւ
 Ինձ ի վերայ թարշամեալ այտուց տղայութեանս:

Եւ ո՛ր դու այժմ ո՛վ ասեալսքեր՝ որ արձակես
 10 Ի վապանաց զմահականացուս ե՛կ արձակեա՛ զիս
 Ճանկալի մահ: Յայնժամ սլացայց
 Ընդառաջ չառայի՞ս² և հրեշտակ նորա.

Մի՛ լա՛ր անմխիթար ո՛վ սգաւոր³ գոչէ
 Ինձ մահն արժաւենեօք զհասարակ գիշերեան
 Հնչեն ինձ տխրածայն կոյնակք⁴
 Զանգաղաց մեռելոց և բահք տապանաց:

Անձն իմ մխիթարեա՛ց փութով սլացայց⁵
 Զչառայիլ իմով
 Հոսեա՛ց յափշտութիւն իմ անդ, որ ծնրադրէ չառա,
 Աղօթք և մաղթանք վասն նորա
 20 Մինչ՛ ըմպեսցէ ի բաժակէ սիրոյ:

¹ Եւ [կամ]
² [անողորմ]
³ և [եղբայր]
⁴ [լալակա]

⁵ Հնչեն ինձ [զանգաղաց մեռելոց...]
 տխրածայն [հեծ] < եծաւք >
⁶ [վերայայց]
⁷ [եթէ]

* * *

1 Յաժխտի՛ժ եռանդոյ պնդեալ պատանոս
Թողու՛ զհայրենին, թողու՛ զիւր աշխարհ,
Հասեալ ի ծայր իւր նպատակին
Համ, զի ընդոտնել զծոր՝ և զառապար:

Ի գրկաց զրկեալ, նազուկ սիրելեաց
Սուղանի ի ուտոյտ անյայտ ապառնոյն
Յանձնիւր քայլափոխս հայր նորա ընթաց
Յիշել՝ նորա՝ զիւրսն, և զահսօ օտար տեղոցն:

Անյոյս դտեալ նորա՝ զանձանօթ հողիս,
10 Որք դարման լինին բեկեալ նորա սրտին ցաւած,
Ծնորհաւայնու՝ մաղթէ՛ նա զերկինքն՝ զթնտ.
Վարձել զամենայն՝ երախտիս բարեաց:

Վայելեա՛ց՝ զկեանս, լե՛ր զուարթամիտ
Մատաղ պատանի դու իր՝ դարնան հասակիդ,
Ամուր կալ՝ զպատկերս՝ երազոյ մտաց,
Նորա միայն են քաղցր յաւուրս՝ ապառնի
Մինչ քնքուշ ձնօք զեռ անմեղութիւն
Քակէ՛ զերջանիկ զրախտ քո երկնամման
Սէր, բարեկամութիւն և առաքինութիւն.

20 Զանա՛ առդ սնուցանել առայժմ՝ և յանկայն:

Այլ քեզ, մուգայ սուրբ, միայն ես յանձնեմ
Զաղերս իմ սրտի բիւր ցաւաց կցորդ
Հա՛ն զնա ի վեր յայն վայր սխրալի
Ուր ի թեւ թեթեւ ընդ քեզ վերանան

Եւ նոցա ջերմին մաղթանք երկդիմի
Որոց սէր ջերմ լիս մնասցէ յաւիտեան:

Դու օրինակ անմեղական
վարդ իմ շքնաղ անուշահոտ
Ընդէ՛ր բացուեցար դու անագան
Թողիր սիրտ զիմ քեզ միշտ կարօտ:

Ախ քո աննման¹ գոյն հրաշալի
Եւ² բաղդը հոտ դմալիեցուցիչ
Վաղուց մաշէր, կարօտալի
Զիս³ խղճահարս⁴ աստ ցաւալից:

Ոհ միթէ՛՜ ձմեռն բոնակայու
Փակեաց այդպէս զքո տեսիլ
Եւ⁵ խստութիւն նորա ուժկու
Ոչ⁷ եթող քեզ շուտով ծաղկիլ:

Այժմ դարունն կենդանաբար,
Զարթոյց զքեզ⁸ ի ծանր քնոյ
Զի լիցիս դու զուարթաբար⁹
Տրտմահարեալ մերում հոգւոյ:¹⁰

Բացվիր, բացվիր անոյշ իմ վարդ,
Մի թառամիր այդպէս շուտով¹¹
Որքան հայնմ քեզ մնամ զուարթ,
Եւ ոչ տանջիմ քս կարօտով:

Այդպէս անմեղ իմ սիրելի
Մնասցէ որ քեզ այսօր հոտ ինձ
Եւ ի¹² ծաղկեալ իւր հասակի
Լիցի մարտիր և խնդալից:

¹ [շքնաղ]

² [Գո]

³ [Զիմ]

⁴ [խղճակիս]

⁵ [միթէ՛՜ ձմեռն բոնակայու փակեաց

զտեսիլ քո]

⁶ [Ոհ]

⁷ [անմեղայ] ոչ եթող [քեզ երեկի] քեզ

[մեզ շուտով]

⁸ [ի քնոյ]

⁹ [մեզ հոգեպարար]

¹⁰ [տրտմալ մեր հոգւոյ]

¹¹ [ընդէ՛ր շուտ թառամիր] [և մի շուտով թառամիր]

¹² [և օր]

Արդեօ՞ք սոխակն հտես նոյնպէս
 Զբացվիլ քո զարմանալի:
 Ընդէ՞ր թողուս զնա տիրամաշ
 Ընդէ՞ր մաշես զնա ցաւալի:

Որ ձեռն օրհնեալ զքեզ զարդարեաց
 Այդպէս անհաս գեղեցկութեամբ,
 Կարեմ և ես՝ պսակ ժաղկանց
 Քեզ նմանիլ՝ անմեղութեամբ:

¹ [արժանանալ]

- 10 Սիրելի թռչուն որպէս հանգստեամբ ննջես աստանօր
 Ի մէջ թևոց¹ քոց² եղնալ զգլուխդ զառ ի վայր հակեալ
 Երազես զնուագս քո տունքնային և կտցես զամենայն օր
 Ի քնքոյ³ ձեռաց չքնաղ Դաֆնէի կամ շաքար մանրեալ
 Կամ զոր ինչ երազք քո զարմանագոյն⁴ քեզ յառաջի բերեն
 Ոհ⁵ նախանձելի տասըն⁶ անգամ միճակ քո նախանձելի
 Երջանիկ թռչնակ քան զվիճակ իմ⁷ որ ինձ ծանրագին⁸
 Ոչ կափուցանեն զաշա արթասուսթոր⁹ վարդերանդ փետուրք⁹
 Անոյշ նիրհանաց: Եւ Դաֆնէ¹⁰ յամենայն զարկ բազկի իմոյ
- 10 Կաշկանդի և կայ յինէն տարակաց յինէն հեռաւոր
 Երանի աստուածք զիս փոխարկէին ի ձև այն թռչնոյ
 Հիմ ոստոստալով զիա՝րդ ճխալով¹¹ կամէի թռչիլ
 Ընդ առաջ Դաֆնէի տատանեալ¹² ծոցոյն շարմաղ, լուսափայլ¹³
 Հիմ օրօրէի զիս ի վերայ թիոց և ի պսակաց
 Ոսկեթիւ հերաց նորա ինձ հիւսիսի զերգ քաղցրանուագ¹⁴
 Եւ ի հարկանել շնորհալի մատանց նորա զքնար
 Կամէի հեծել առ թևք նորա և հողոց հանել.
 Մինչև ստանալ զհամբոյր զոհոյթիան ի շրթանց նորա.
 Անդ ոչ փոխէի զարթայից ինչ փառա ընդ իմո՞ւ փառաց
 20 Եւ եթէ հարիւր չքնաղ օրօրդք ի շինականաց
 Տեսեալ զմտաքսեայ պալար հանդերձից պատիւ համարեն
 Հաւատալ այսմիկ, յայնժամ և շատուածք իսկ բոլորովին
¹⁵Ի ծագս Ոլիմփիա ոչ սակաւ առ այս զիս նախանձէին:

1 [կտուց]

2 քոց [թևք]

3 [ի չքնաղ]

4 [հրաշալիք]

5 [Թու]

6 [Ոհ] տասըն...

7 [աղբեր]

8 [հարկանեն հարկ] զաշա [իմ] արտա-

9 ոչ [ծանկեան վարդեայ փետուրք]

10 Եւ զաֆնէ 'գեղեցիկ]

11 [հիմ] զիմարդ [երգիւով]

12 [քոցավառ] ծոցոյն

13 [որ այնպէս անզազար ծփոյ]

14 Թառաշել հարեալ զիմ քնար ի լարս

նորա կամէի ողբալ

15 [Զիս նախանձէին]

Հ Ա Ն Պ Ս Տ Ո Ւ Թ Ի Ն

- 1 Դուռարը եղեմի ո՞վ հանգստություն բնակեալ ի միան աստ լռին մայրեաց
Որ յաղշամղջին ամփոփեալ¹ ձեռք հանգչիս ի լուսափայլ թաւա
ժառանգանեաց:
Փողեա² ընդ հովուաց ի վերայ աղբերց երգես ընդ հովուհեաց ի ներքոյ
ժողկանց:
Փնջես նոցա պսակ լուս զհնչին զանգակաց նոցա³ պարօղ ոչխարաց
Սիրեմ ես զքեզ որպէս պատանին, սիրէ զհարսն իւր քաղցր
հանգստութիւն
Հեզ զքեզ համարի ի գաշտս հասանայշ, կամ անդ ի թփին, աւ սոխակը
հանգչին:
Հաղիւ նուիրես սրտիս լուսարեր⁴ զքո անթառամ պսակ երկնային.
Եւ ո՞հ զրկես զիս որպէս զրկեցեր զփողահար⁵ հովին զերդող հովուհին:
Անցնիւր շարժ ծռուոց, անցնիւր կական աղբերց, երգ շինականաց⁶
որ գայ ի գիւղէն
10 Ծունշ քո արդեն իսկ ով աստվածուհի ինձ ի յեղանակ երկնայնաց փոխեն:
Անկեալ ի վերայ, կաթուածոց ցողոյ գիտեմ⁷ երեկոյան աստղ քո
սիրահար.
Դիտեմ⁸ ի լուսինն ո՞վ հանգստութիւն՝ որ ի գլուխ⁹ լերանց հայի
քաղցրաբար
Ժպտեա՛ց ինձ համար¹⁰ ով հանգստութիւն, որպէս ժպտեցար յաւուրս
մանկութեանս
Մինչ գանդուրքս կոկեմ վարդովք¹¹ պստկեալ խաղայր ընդ օդոյ
երեկօրէին:
Ոչ օրիօրաց քաղարին հրապոյր¹² ոչ կապուտ ինչ աչք ոչ պտկեալ բերան
Զգեսցէ զիս ի քո ձեռաց ի հրճուանս պարտուուաց կամ թէ քնարից
քաղցրաձայն.
Աստանօր ի մէջ պտուղոց եւ կոթին ընդ հարթեայ յարկաւ բարեկամո՛ւհի
Կաց աւ իս մինչն տարցիս ի խուզ եղեմի ի ձեռս քաղցր¹³ աղջկան մի:

1 [տարածեալ]
2 [Շուես]
3 [սեւ քաղցրութեամբ, մինչն հնչեն
գանգակը]
4 [զուարթաստուր]
5 [զշուռղ]
6 [սոյլ]
7 [հայեմ]
8 [հայեմ]
9 [որ ամօք]
10 [ժպտաւ քո ինձ միշտ]
11 [ժողկամք]
12 [ժնչինչ հրապոյր հարսանց քաղաքին]
13 [զուարճաղէմ]

* * *

- 1 Տեսք անկանիլ լերանց անտառաց,
Անշափ հեռաստան թաղեալ ի պահ մի,
Ի թեւ մտաց ի ծով¹ եղաղի,
Օղախաղ, դիրասահ²
Վերճեմեալ յայն աշխարհ
Ուր օրրտ ին՝ ձդի յանուրջս անմոռաց.
Ի խումբս ձեր մեռալ ընկերք մանկութեանս
Մխրալիք հոգւոյս զուարթանամ ընդ ձեզ,³
Զմայլիմ ցաւագնեալն ընդ քաղցր ձեր տես,
10 Անդ այդի բուրաստան
Վարդագեղ ծառաստան,
Որովք⁴ մխիթար լինիք տխրութեանս,
Մովածոց բացեալ⁵ զլանջս մայրենի,
Գրկես զիս շերմին, զանբախտ նաւաբեկս,
Լսես զիմ հառաչ, առնուս զիմ հեկեկ.
Մայր իմ քաղցր գորովալից
Պսակ հոգւոյս ցաւալից
Դու միայն դադար ինձ⁶ յայսր կենի,
Արտասուք, շրթունք, այտք թերթերք աչաց,
20 Մի մարմին դարձեալ, կապեն զերկօքինս,
Խոստմունք, ուխտադրութիւնք ի լեզուս մեռանին:
Մինչ խլեալ սթափիմ⁷
Յանկողին իմ դարթեալ.
Ուր⁸ լսեմ դեռ զձայն համբուրիդ խղմանց.
Մի դառնայր ի լոյս⁹ գիշեր բարեբար,
Ես զիմ արեգակ սստ միայն դտանեմ.
Յապաղեաց առ իս, լեր ինձ շնորհագեմ¹⁰
Տուր ի քեզ տեսանելի¹¹
Զսիրելիս անարգել.

¹ [յանուշը]

² [զէժք ձեր կարօտեալ]

³ [դուք]

⁴ [ջանայ]

⁵ [կացեալ]

⁶ [զգաւտանամ]

⁷ [ջայն]

⁸ [մանր]

⁹ [խնդագեմ]

¹⁰ [հայել]

30 Նորա իմ տիւ, լոյս ինձ կենդանաբար,
Անկեայց ես արդեօք կենդանի աչօք,
Զբոյդ պարանոցսւ ծնօղ սխրալի,
Թող անդ առ յաբիբդ շունչ իմ սպառնացի
Սւ ընդ քնդ զուգակցեալ
Վերասցուք առ մեր հայր,
Հոգի շնչակեայ միանալ փառօր:

ՏՆՈՒՐ ՏՆՍԱՐԱՆ ՍՔՈՅՆ ԵՎ ՍԲԱՆՉԱՆԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՌ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ ՍՐԵՏՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ.

Ա Ղ Ե Ր Ս

1 Յարևան կրկին յիմ յիշատակ դործք մեծապանծ¹ իմոց հախնեաց
Յարևան կրկին յիմ ֆանտազի հակայից "դար յաղթանակաց
Ե՛կ ինձ մուտայ հոգիդ առատ հեղ ի հոգին զբոյգ ի բարձանց:
Առնուլ զկիթառ նաղարանել զշահատակ իմ վարդանանց:
Ե՛լ դու ի հանդէս ճակատամարտին
Ի քոյդ հերոսաց տես ասպարիզին:

Մեղուսպարուց ջոկք ամուսնեաց իշան ի փոյթ վաստակ բերեալ.
Զարդաւանդ թարմ Հայաստանի սերմամբ բուսողք տնեկաղարդեալ.
Անհոգ հոգան Յորդուց և դառտին սպաս ընտանեաց

10 Հարբ ժրջան մարբ գլխալիցք ասքանաղեան տոհմին օրհնեալ.
Ի ձմեռ և յամառ, դարնան և յաշնան.
Զուարթալից տրնին մըջմանաց համանման:

Ի մեղմ լոխն օթարանի սուրբ ընտանիք ի կաթիլս քրտանց
Շահաւորեն քերուշ ձեռք զսլարենին իւրեանց կենաց.
Անակընկալ յանկարծահաս բեկեալ վուչկանն յերեւելից.
Փակեալ զփայլուն շողջող երկնից լաւայ ածէր Հայաստանեայց.

Գոժէ զգաշտ Արարատեան, Հայկաղունք իմ զիւրեանց պաշտօն
Թողեալ, զհուր, զջուր, պարտին պաշտել պալ ի պարսից պիղծն այն
դեմոն

Պատիժ վրէժ յանցանողաց պարգև պսակ՝ որք ընդունեն
20 Զհեթանոսաց դարշ աղտեղին փոխան անուան վերին սրբոյն:
Բանդ, արգելանոց, վճիռ կորստեան
Վա՛յ որ զայս հրաւէր լսէ ոչ ժամայն:

Շահնշահի է այս հրաման չար դերնշապուհ՝ աղաղակէ.
Ի քաղաքէ քաղաքս անցեալ փողոցս ի տունս կարգայ ասէ:
Պարսից հօգր Յաղկիրտ Արքայ՝ փառք աստեղաց և արեգական.
Դարձէք ասէ, ի չար կրօնից՝ որ օրինաց մեր դիմադրէ:
Դարձարո՞ք անմիտք պաշտեցէ՞ք զանուն.
Հղօր Աստուածոց մերոց մեծանուն:

1 [իմ]

2 [մեր < ոց >]

Ապառաժացեալ պիղծն այն Յաղկերտ ի պաշտամունս իւր գլուխն.
30 Խորհուրդ խնդրէ մոգաց բողաց խորհուրդ զդայ ե կորստեան.
Տալ զսուրբ տաճարս քրիստոնէից նամանաւանդ մեր աշխարհին.
Այն անիծեալ իւր շնատուածոց տեղի զսհից ե պաշտօնարան,

Ի Քուշանաց աշխարհ հեռի առ Քրիստոնեայս եւ հրաման.
Արեաց մեծաց ե անարեաց զօրաժողով կալ յանդիման.
Յետ թշնամեաց՝ յաղթանակին սկիզբն առնու խնու ե դաժան.
Զիժաշնչին իւր ժանեայ թոյն՝ բաց համարձակ ածել յատեան:

Որ զծիրանիս իմ արքունի ե որ զգահ զյարդ փառաց
Կամի, դարձցի յիւր կրօնից՝ հլու լինել առաջադանաց.
Ե՛կկայ են մեզ երկիրն երկիր՝ ո՛վ արքայ մեծ գոչեն հսկայքն:
40 Քրեզ հպատակ կամբ մինչ ցմահ՝ բայց զմեր օրէնն՝ ոչ թողումբ բացա:

Յեղեմական դրախտէն ծնունդ թարմ պատանեակն այն Գարեգին
Յառաջ հրոսեալ կայծակնադէմ զգալլաին առնու անոյշ լեզուին:
Մինչ կենդանւոյն՝ անուան քարոզ անմահ անվախ շահատակէ.
Պատարագէ անդէն ե անդ զշերմիկ արևն հրկնաւորին:

Շուր մարդպանաց՝ օթիբբ բաշաց՝ պատմապարտից ի քուրձ փոխեալ.
Ի բանդ քարշեն՝ ձեռն ի ձեռն ի խոնշառունս անլոյծ կնքեալ.
Մի երկիցուր՝ յայս անցաւոր վայրկենական յատուհանից
Արտասուօր՝ ձայնէր միմեանց՝ աղաւնաշող երամն օրհնեալ:

Ամենատեղծ արարօղիդ շեղեն ինձ կամբ՝ յայն սուրբ երամ
50 Խառնել ե զիմ ընդ նորա արին, ի պատարագ անուան.
Այլ զէ՛թ հողով ըով զօրաւոր տացէ թերեւ շիս սիրահար,
Ի սէր քաշաց իմոց նախնեաց՝ յաջողածեան ուղղել զիմ քնար:

Ա Ռ Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Քեզ զո՞հ նուէր՝ սիրտ իմ ե բանքս քաշդ Վարդան Մամիկոնեան.
Իմ հայրենեաց պարծանք պսակ՝ իմ հաւատոյ ջահ ոսկեղան.
Ես ո՛չ լալոյ ո՛չ արտասուաց՝ ո՛չ գողնալից տացից վախճան,
Որբան միտք իմ վերածբարձցին յԱղուանս ուր կաս դու միշտ կենդան.
Կարե՛մ արդեօք զքոյ առպարէղ՝ անմահ մարտի՛ ինձ դիմադրել.
Կարե՛մ արդեօք զԲոյզ բնկերաց սէր սուրբ, ի նոր գրուատ ածել.
Զբոսորածին արեան կաթիլս ե զոսկերաց նշխարս մարտիս.
60 Որբ զերկնայինս ի կարօտ ձգէ թող թէ՛ զիմ սիրտ քե շաղկապեալ
Զքեզ՝ որ աստ ո՛չ թուլացար ի սէր փառաց կամ յահ մահուան.
Ո՛չ տանջանաց դէմս դարձուցեալ ե ո՛չ պատուոյ անցողական.
Այլ զբահեցար զինուորեցար՝ Հայաստանեայց՝ մանկամբ ծերովք,

¹ [Բայց հէ]

Զծագիկ կենացդ փունջ ոսկեձող՝ վերնոյն նստիլով յանձա՞ն նշան:
 Հայաստանեայց դաշտը և լեռինը դեռ զերկնաթիռի՞ ձերք մբմունջ:
 Փոփոխ առ փոխ հեկեկելով տան լսողաց լուռ անմոռնջ:
 Ուր ծարաւայ սովոյ մահուն խոնջանք զկուրծս ձեր մաշեցին,
 Այն զի վերինն՝ ձեզ շահեացի լինիլ անձա՞ն բոց երկնապարույշ:
 Զերզոց քնար ի ձեռն առեալ տամ զիմ տաղի լալակական:
 70 Զտառապանս որպէս դշանս Զեր հարկանել՝ յիմ լար անբան
 Թող Հերթիւն և Հերթիւն՝ շտաբեսցին ընդ խրեանց հիգարայ:
 Այլ ձեր մրցան գեր անցանէ գեր քաջութեամբ քան զնոցայն:

Ա Ղ Ե Ր Ս.

Շնորհածիր դուտը արգարութեան շքնաղ Մուղայդ դու նազարան,
 Որ ամբարձեր զնա յայն կայան՝ ուր մեծացն յարկ բնախովեան:
 Դու մերձեցո՞ւ ի սիրտս իմ լոյս զարփին այն ջինջ առաւօտեան,
 Ինձ դիմադրել կենդանապէս հարի՞ց և տալ զնշմար՝ գեղոյ նորայն:
 Ընդ անձիկ շափոս յախտենին՝ յոր ճեմելով նա վերանայ:
 Անհայելի, ոչ տեսութեան և ո՛չ մտացն նա մերձենայ:
 Դու ճանաչե՞ս՝ զայն քաջ հերոս դու զնորայն առ այս շնորհ:

80 Կարեն բերել ինձ և զիմ փոյլ յառաջ տանել ի սէր նորայ:
 Առաւօտեան վայղփիւն տատել որ ի յեթեալ երկնից մայրեաց:
 Ճեմէ: Ընդ առաջ ել զեղերգել զնորայն պսակ անձա՞ն դաբնեաց:
 Զի շուք առցէ Առաքինութիւն որ զնա փափուկ՝ ձեռք ընծայ:
 Ողջ անարատ Հօրն վերին ետ պատարագ՝
 Նա որ զնա յայնժամ գրկէր՝ մինչ թարմ մանուկն ի գիրկս մօր
 Դեռ սնանիւր «գգուէր» առէ: Իմ եղիցիս՝ նաւեր դու նոր:
 Անդ ընկալաւ և սէրն քաղցր յաջս իւր գողտրիկ եղեալ զնա:
 Նուէր ամէլ սիրոյ վերին յախտենին զամբիժ մանուկն՝ վարդան աշուոր:
 Նա դեռ աղայ բորբոքեցաւ ամէլ պարխաղ զՀայրենեօք:

90 Անձնանուէր ճիգ ամբարձեալ՝ զնա նորոգել կրկին փառօք:
 Ի ցուանալ նորա յերկնից յայս ճգնութիւն սաղմոսելով:
 Սէրն զիւր մուգայ անմեղութիւն ետ զեղգեղել զնորայն գով,
 Զգէնս կայծակամբք վառեալ կաղմեալ անշէջ լուսով՝ յախտենին,
 Ի պատենին լիպոր ամաց ել պաշտպանել զՀայրենին:
 Սուրբ հաւատով սիրով լուսով նա պսակեաց զիւր յաղթանակ:
 Նա՞ որ է վարդ Հայաստանի յայս աշխարհի որպէս յերկին:
 Դու ինձ սիրոյ մայր գթութեան առէր նա առ սէրն հայրենեաց:
 Առից զքեզ մօից ահա ի հանդէս լուսոյ հօրն փառաց:
 Դու ինձ հրեշտակ պաշտպան ուխտի ի յեւ և էջս իմօց կենաց:
 100 Իսկ դու ինձ հարսն դուտը քնրուշ Հայաստանեայց իմ փրկութեան:
 Տարերք համայն ի կիրս եկեալ լային զվիճակ Հայաստանի
 Տիւր գիշերոյ փոխանակեալ խաւար սփռէր՝ ի մերս զնդի:
 Սուգ զգեցան սուրբ զղերկոք սուգ անսփոփ ի յախտեան:
 Սուգ զգեցան ուխտի մանկունք անմեղ հօտինն Քրիստոսի:
 Ի սուրբ հաւատոյ ո՛չ մեկնեացէ դմել:
 Ո՛չ սրոյ խողխողումն ո՛չ հուր բոցակէզ:

Խոռովեալ գրոհէր՝ յամենուստեք՝ քաղաք և շէնք և անապատ.
 Չայն կատաղի յալիս մտեալ փրփրելոց պատէ ի պտտ.
 Նաւապետին՝ միայն մնայր սաստեկ ալեացս այս գաղաթիլ.
 110 Եւ զալ փրկել՝ զՀայաստան աշխարհն անտէր և անկապատ:
 Փռլթա՝ եկ փրկել ո՞վ ամենատես,

Որք կարգան դանունդ, չեմք յիշեն դեկդ:
 Գեաք արտասուաց հոստնէին ի սրբանուէր տեղին ուխտից,
 Յեկեղեցիս յանկիւնս տանց և շերմնաւիճ մարտի սրաից.
 Ամէնուրեք խնկաւորէր մրմունջ գարոմ սուրբ սաղմոսից.
 Ամէնուրեք բոց ելանէր պաղատանաց և ազօթից.

Ելէք հարսնացեալք սուրբ առնել զանուն,

Մեր պաշտեցին յայս տուն:

Ի դժոխոց յարեաւ կրկին ի դժոխոց շար բան զնախկին.

Ի դժոխոց ի Պարսկաստանէ՝ Միհրներսէ՝ զիւլամոյին.

120 Սուր զլեզու հուր գրարբառ նախանիւթիւ նա բորբոքէր.

Հազարապետն՝ այն սեպուհոյդ աշտածառանդ լէդէօնին,

Ղափիրելոս՝ նա զիւրն բացեալ շոս լբքենի կառաւկանօր:

Եւ ծանախօր ժպրհի խօսիւ զնախորէն՝ ոչ որ որ սր սր:

Պատկանցան երկինք լսել՝ զայս զիւաշունչ նարայն թլիմայ.

Թող թէ խղճուի աշխարհ՝ Հայոց որ ի վարանս՝ ծփայր ալեօր:

Միհրներսէ՝ վերուկ Հարմատայ՝ իշխան իրան և տաներեան

Ողջոյն հայոց ի դիւն մաղթէ ողջոյն, բայց բոթ Աստուածոյ տան,

Խարամանայ գիւաց շխարիւ նա զմրմղայն անցս ճառարկէ,

Զի ի սկզբան զրոյսը աշխարհ՝ վարել տայ նմա մեծն գրուան:

130 Ի ծնանիւ արեմին ասէ՝ արարածոց՝ բաժանք լինին.

Հրեշտակք բարիք Որմղայն լեւել դեր շարք ամէն Արեմայ գրին.

ԶՀրեանդութիւն զպատուհաս՝ զշարին համայն Արեմն ստեղծեաց,

Որմղայն են բարիք և փառք՝ յորմէ ելեւ և մարդն առաջին.

Յաջողութիւն՝ և Տէրութիւն փառաց պատուոյ իշխանութեան,

Գեղեցկութիւն, զիմաց մարմնոյ առաջնութիւն և ճարտարութիւն

Խօսից կենաց յերկարութիւն և ամենայն մասանց բարեաց,

Պատճառն սկիզբն և հեղինակ Որմիւզն է մեծ զիոց Արքայն.

Կոյր է և խուլ որ զայս ասէ թէ յԱստուածոյ ստեղծաւ մահ՝

Եւ թէ Աստուած նախանձառ է՝ զի վասն թղոյն արար զայն ահ՝

140 Եւ թէ Աստուած ի կուտ ծնաւ որ նախասկիզբն՝ է զյոյսլեանց

Տո՛ւր զուր վախճան մոլորութեանց կամ յանձն առէր ձեր վերջին մահ:

Նազօրացոյ խաբերայի Առաջնորդաց ձերոց դենին.

Մի հաւատալք կուր զկուրայն զի զոր ասեն շառնեն ինքնին.

Ինքն ոչ ի միս ի կին հայր և ձեզ թողու զայն կատարել.

Չեն մեղք սատանա զկարասիս բայց՝ ինքն փ բուրձ կայ զլիսոյին.

Գովեն զմահ՝ զկեանս անարգեն՝ զբաղդն իսկառ ո՛չ ճանաչեն,

Զյաջողութիւն ծաղր առնեն՝ ի թշուառութեան խնդան պարեն,

Զաստուած խաչեալ ձեզ բարոզին որ շարադոյն՝ քան զամենայն.

1 [անեն]

- Ձի և շար դեր ո՛ւ շարշարեն թո՛ղ լի՛ Աստուած որ միշտ որ էն:
- 150 Յայտ ամօթոյ պատկառանաց՝ որք են դիաց՝ խարամանիք
 Յայտ օրինաց՝ սուտակասպաս դերժ տուր տնձանց այժմէն հիմիկ.
 Թէ ո՛ւ կոշէ՝ զձեզ դիւապետն՝ և պարտեկտն՝ յազկերտ Արքայ.
 Ածել յԱտեան՝ ի հրապարակ՝ զի՛նչ են ձեր բանք պատասխանիք:
 Ձեռք որք կալան զայս բօթազիր տնջօրացեալ բնդարմանային
 Սիրտք որք զզացին զայս նոր շարխա ազէբորբոր վարանէին,
 Որդիք զհարբք գտներք զմարբք ծնօղք զսրդւովք՝ գալարունօք
 Դրկեալ, փարեալ լանջադուճեալ զբարձանց նպատաւ պաշտաւէին:
 Առաջնորդաց սրբոց կայան կաթնզիկոտացն՝ վեհաբան
 Գրոհայր ամբոխն լալով ողբով բոկոտն ի սուգ ի կոծ և կական,
 160 «Բուք անբիշք՝ ասցեն զմեր տուն ալլ մեր յօրէնտ մեր մեռանիմք»
 Չերմիկ մայէր փարախն անմեղ դարնանաճին գառանց նման:

Եւ լինելն իմ ի Մոսկով 1836 ի 18 մարտի առաջնորդն յանկարծ պատահի ինձ դադար դեռահասակ պատանւոյ Գրիգորի Յսայան Հայրապետեանի ուսումնասիրի ի համալսարանին Մոսկովայ առաջնորդեալ բազում կառօք և ի կառաւ նորա ընկերք նորա սեպղեպետեալ ունին զդադարն ի ձեռինս:

* * *

1 Մանրաշարժ քայլին սայլք ի հեռուստէ
կարգաւ լուսնայն ծառայք սեպղեպետ.
կապտերս ի ձեռին յաջմէ՝ և յահելէ
Զուին ի փողոցն անստուն, մեղմընթաց:

Ի միջօրէի լապտերք բոցավառ
Գլխաբաց ի կառաւ պատանիք լոխն.
Ո՛հ, զինչ այս տեսիլ տխուր անբարբառ,
Թուլանան իմ քայլք, էրակքս ցամաքին:

Զքե՛զ առաջնորդէ այս խումբ սոսկալի
Քո՛ւ է այս հանդէս ծագկեալ պատանւոյն.

10 Ի սիրո՞ւյ ստիպեալ ընկեր սիրելի
Հաննն արտաքս զքեզ յա՛յն հանգստեան տուն:

Մերձենայ գարունն նոսրեցի զընդմիջն,
Բոյսք և անգլաստաւք յառնուն ի քոյ,
Եւ դու առաջնս մտանել ի քուն
Դեռ ի ծաղկափթիթ գարնան ամաց քոյ:

Վէրք իմ հնազոյն շարժեցան կրկին,
Սո՛ւ կամէի ընդ տուջ քո գալ.
Տեսանել զարեւ առօրեայ՝ ջերմին
Այլ քոյդ ի կենաց սպողեալ՝ նուաղեալ:

20 Մաղիկն մայիսի ո՛հ խորշակահար
Թարշամեալ դիմ առ տերեւթափ
Տարերք անշղթիմ մխնալ շարաշար
Խախտեն զնսրա կենաց ցանկ և կապ:

Կործանեցան հոյսք, փակի ասպարէզ
Դիտմունք և ձգտումն իղձ և աժխոյժ եռանդ
Փոխեալ ի մոխիր մահուամբ բոցակէզ
Յնդին հողմահար յընդարձակութեան անդ.

Անողորմ աշխարհ ո՛չ կարաց զքո
Հանել ի կատար, իդձ, կենաց շրջան.

- 30 Այլ ցաւե՛ս առ այս, թողու՛ զտունն սգոյ,
Որ ըն՛ւմէք զթայ տաւ-գայս վէ՛ր անբուժան:

Ի յաղաղութիւն ե՛րթ ամուր յուսով.
Ո՛չ այս բուռն հողոյ է բաժին մարդկան,
Որ զիւր նմանատիպ դարդարեաց հոգւով,
Տանի զքեզ առնել մասնակից ինքեան:

Երազք քո անյին, ուր երեակայն
Փաղաքէ՛ր զքեզ բիրուկերպ հրաշիւք,
Այժմ բացցի քեզ այլ շինաղ տեսարան
Լի սքանչելեօք այլ՝ մեզ գաղտնածածուկ:

- 40 Կրկին տեսութիւն յայն խումբ անճառից,
Կրկին /կապեց՛ զմեզ անդ անբաժան
Ցայնկոյս ապտեղաց ձեռն և լանջակից
Խրախասցուք երբեմն ընդ քեզ յաւիտեան:

Սոսկալի նոցա միայն է տապան,
Որք դեռ կենդանի նն տիպ մեռելոց
Այլ առաքինեաց նա յիշատակ արձան
Պաշտպան նշխարաց ի մայրենի ծոցն:

- Ե՛րբ այն արշալոյս բացցի ի բարձանց,
Ուր սիրակարօտ քո սերտ բարեկամ
50 Խնդացեալ ի դէմս քո քաղցրահայնաց
Փարեցի զքե չհր.ինն միւս անգամ:

ԳՐԵՑԱԻ Ի ՎԵՐԱՅ ԴԱՄԲԱՐԱՆԻ ԸՆԶՄԵՐԱՆՏ
ՈՒՍՈՒՅՁԻ ԻՄՈՅ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ
ԱՂԱՄԴԱՐԵԱՆ.

Ի 1836. 15 Մայիսի. Ի Նորն Նախիջևան.

1 Տապան սառնադէմ, աշխիւն զանկուի.
Ո՛չ տեսնալ զնոյր զքեզ, նայեմ երեսի
Հօր արկեալ անշէջ ցառոց անճարակ.
Մաշեաց զիմ հոգի, որ աստ ամփոփի:
Կարեմ լըջամիտ հայիւ ես ի քեզ
Առանց ողբալոյ զօրհոսս դառնեբեւ:

Խօսեալց արգ ընդ իս անուշ իմ դու Հա՛յր.
Որդին կարօտեալ կացեալ առքնկեր,
Ուր քո ամփոփին նշխարք երկնանուէր.

10 Յանկալ զքոյդ լսել ձայն քաղցրարարբառ.
Այլ ո՛հ մեռանին ջանկութիւն սրտիս
Ընդվայր որունեմ զերկատնուեղջ յաստիս:

Հայիմ ի սենեակն, հայիմ ի տաճար.
Կենդանահայեաց զէմք քո հրեշտակային
Ինձ անձանտանն եւ ի վայրս միին,
Հոգիտք ՚ւ անդաստանք ձոր եւ լեռնավայրք
Ծեպմամբք քովք զմայլեալ ՚ւ այժմ ձիծաղին
Այլ ինձ նորա միայն առարկայք սգադին.

Ա՛ստ էր թափելոց արիւնն՝ որ բիրոց
20 Կարէր ներշնչել նոր կենդանութիւն
Կեանք այն թանկագին լի բարեք անհուն
Ա՛ստ էր արժանի այսպէս կանխակործ,
Յառաջ հասակի եւ յօտոր երկրի
Գաղանաց լէնել զո՛հ անփոխադրելի:

Ջնշեացի՛ զիշերն ի ժամանակաց
Կարգէ՛ որ ի քործս իւր աղլամզըին
Թաղուցեալ ի մութս զորդիս խաւարին.
Նոյն զանմեղն ակնայ ի ձեռս մեղսամած.
Զորացի՛ բազուին մի՛ տեսցէ նա լոյս

30 Կենաց՝ որ զքո Էհատ կենաց յոյս: (հիւս)

- Երկինք մշտարգար, զայն վրէժ միթէ՛
 Յայս սակս չնլէց, զի նախանձաւոր
 Չնաշխարհիկ տեսցող աուրք և փառաւոր
 Օր յառաջ Պամէր հանել յայս բանդէ
 Զքեզ զա՛րդ աղբի, պսակ բո դարու
 Զի փառակցեացիս երկնայնոցն դասու
 Այլ կարէ՛ այս յոյս սփոփել զայն սիրտ՝
 Որ ընդ քեզ միացեալ, ընդ քեզ անբաժան
 Կամէր կեալ, չնչեւ միանձն, միաձայն
 40 Իսկ արդ մենացեալ դառնութեան ի հովիտ
 Դառնայ, ուր երբեմն իւր քաղցր վարդապետ
 Փաղարշէր, գգուէր զմանուկն խակամիտ
 Բաժանիմ ի քէն ոսկե՛րք սխրալի
 Այլ իմ քայլք կային, շրթունքս պապանձին
 Ասել զբարեւու մնայն, տալ զհամբոյր վերջին.
 Պահել զկարօտն տեսեան երկնակի
 Յայն օր ահաւոր, ուր համայն աշխարհ
 Պարտուց միայն կոչի տալ անդէն համար:
 Այլ առաքինիդ և ի թիւս անհուն
 50 Հուսամ տեսանել փառօք պստկեալ
 Զորդին սիրելի անմտաց պահեալ
 Ասնել մասնակից հայրենի զթոյն
 Գրկեալ համբոյրել և ընդ իւր յաւիտեան
 Անբուժ իմ ցաւոց տալ կրկին վախճան:

ՍՈՒԳ ՀԱՐԱՋԱՏ ԵՒ ՄԵՌՂԱՍՏԷՐ ՈՐԴԻՈՅ Ի ՎԵՐԱՅ
ՀԱՆԳՈՒՅՆԱԼ ՄՈՐԵ:

1837. Փետր. 5. Թիֆլիս:

1 Շատ օրեր անցին ու շատ ժամանակ
Որ անուշ տեսույդ քո զրկյալ որդի
Ո՛չ ձայնդ լսեցի, ո՛չ առի փափագ
Կարոտյալ սրտիս մա՛յր իմ սիրելի:

Արյուն, արտասուք թափին իմ հաշաց,
Կրակ է ընկնում հոգիս ու մարմինս,
Որ ընկերքս ի դիրկս յուրյանց ծնողաց
Փաթութին և ես ա՛խ անմալը տանջիմ:

Ինձ որք թողնցիր հաշխարհիս վրա.

10 Հավիտյան մնամ կարոտ տեսությանդ.
Թե դիշեր, թե օր թե առավոտ գա.
Ես պետք է մաշվիմ քո քաղցր սիրովն միայն:

Միթե լա՛վ է հողն, ուր հանգստանաս
Քան զտուն ու տեղն՝ որ դու շինեցիր
Միթե հա՛յր, որդի, քո զավակաց դաս
Այդքան դու շուտով մտքիցդ հանեցիր:¹

Որքան ես իմ հորն ա՛խ ու ո՛խն լսեմ
Սեանում է ինձ աշխարքս ամենայն.

Լեզուս շի՛ր բերում՝ որ խոսք ինչ ասեմ.

20 Տրամյալ ծնողին մխիթարություն:

Հաշխարհն հաշխարք էկանք՝ որ թողուս
Մեզ ցավով, սգով անբժշկելի.
Է՛դ էր կամքն՝ որ մեք մնամք անհույս
Մա՛յր իմ բաղձագույթ, մա՛յր իմ սիրելի:

Ո՛ւր այն գթալից ձեռք քո մայրենի,
Որ պահեր ինձ միշտ, անփորձ, անսասան.
Իմ սիրտս ու հոգիս, քար պետք է կտրի,
Որ ես մոռանամ Լստոնք ամենայն:

¹ [զգվելի բեզ համարեցիր]

Ձեռս ծոցումս շինիս ծուած

30 Ա՛խ ոխ քաշելով կյանքս սեպցավ.
Իմ դառն օրերիս լերդս խորոված
Անունդ հիշելով սիրտս մաշվեցավ:

Գամ դերեզմանդ ո՛չինչ ձայն լսեմ¹
Երթամ ես ի տուն՝ քո տեղդ է պակաս.
Լամ թե արտասովեմ թե հողոց հանեմ,
Ո՛չ ես հովանամ, ոչ դու իմանաս:

Խղճալի իմ հայր երբ որ քեզ հիշե,
Սգամք մենք բոլոր, լամք անմխիթար,
Ի՛նչ կլենք մեր կյանք քեզ համար պակսեր.
40 Որ քո շվարքն մեզ վրա շնորհակատ մնայր:

Ե՛րբ կլի որ ճտովդ ընկած
Էս բոլոր իմ ցավս քեզ մեկ մեկ ասեմ,
Էն սրբոց միջումն քո կշտիդ նստեմ.
Քո քաղցր երեսդ տեսնեմ, վայելիմ:

Ինձ մի մոռանար ո՛վ անույշ իմ մայր,
Քո որբ դավակդ միտքդ բեր Լդտեղեն.
Որքան շունչս կա դու մի՛ հավատար,
Թե քո արածդ կերթա իմ սրտեն:

¹ [ոչ լսեմ ինձ ձայն:]

ԿԱՐՕՏՈՒԹՅՈՒՆ ՄՆՁՂԱՅ ԱՌ ՇՆՈՒՄՈՐ ՈՐԳԻՍՄ.

1 Քեզ հիշելիս սիրտս մեռնում ամ ցավով
Կրակ ամ բնկել ջանս տեսույդ՝ կարոտով.
Էրենկ կտամ էն սհաթին՝ որ դու գաս բարով,
Աստված քեզ հետ ըլի, հոգույս սիրելի:

Աչքս ջուր կարեց ճամբրեզ տպանելով
Ջանս շուտումիշ էլավ ա՛խ, ա՛խ քաշելով,
Երար քեզ ել կանանեմ բնկած իմ ճտով:
Աստված քեզ հետ ըլի, հոգույս սիրելի:

Առավոտն ամ բացվում ինձի խավար ամ
10 Իրիկունն ամ գալիս, ինձ շկա շարա
Բոլոր աշխարհն ուրախ, իմ սիրտս յարա:
Աստված քեզ հետ ըլի, հոգույս սիրելի:

Բերնումս խոսք չի կա, ո՛չ աշքումս քուն,
Ամեն մեկ թիթեւ ինձ քար ամ դառնում,
Թե մեռնիմ էլ ով ամ ինձ ճար անում:
Աստված քեզ հետ ըլի, հոգույս սիրելի:

Ման էկած տեղերիդ երեսս քսելով
Սիրեկան դառնիդ ես մտիկ տալով,
Ջանքհան էլա, հոգուց հանելով:²

20 Աստված քեզ հետ ըլի, հոգույս սիրելի:

Ա՛խ էրնակ էն աշքին, որ քեզ տեսնում ամ
Էրնակ էն բերնին՝ որ քեզ հետ խոսում ամ
Մատաղ ըլիմ էն մարդին՝ որ քեզ սրահում ամ:
Աստված քեզ հետ ըլի, հոգույս սիրելի:

Անումիդ մեռնիմ իմ դարբի բրդի,
Էն կաթին՝ որ ծծեցիր, քեզ դուրբան ըլի,
Քանի դեռ շնամ մեռել, միտդ բն՝ ինձ արի:
Աստված քեզ հետ ըլի, հոգույս սիրելի:

¹ [սիրտույդ]

² [միշտ ախ]

Հաշս գերեզմանում, երկնքումը հողին,
 30 Մտկիցս չի՛ գնալ թե ես աշխարհումս
 Քո մեկ բուռ հողի կարոտ մնացի:
 Աստված քեզ հետ էլի, հողույս սիրելի:

Թո՛ղ արդարք ու հրեշտակք միշտ ուրախանան,
 Դժոխք թե արբայություն ինձ համար մին ա,
 Որ քեզ չեմ տեսնիլ՝ որքան աչքս բաց ա:
 Աստված քեզ հետ լի, հողույս սիրելի:

* * *

(Ուր ես գնում Նազու շահն հոգևոյն թագուհի
Հուրի մալարի պէս քուշած, դարգարած,
Անքոք բա՛ց ինձ մահի տուր քո սիրույդ գերի,
Որ զլի պէս չոքընք քո դուռն եմ եկած:

Ես քաղաքի ցաւոց տշնամբս ինձ համար.
Ո՛չ գիշեր, ոչ ցերեկ չեմ ես դինջանում,
Մարեր ու ձորեր ինձ կանչեցի համար,
Ճարքս քո ձեռին ա իմ ազնիւ խանում:

Կարոտդ քաշելով, օրերս սկսեցի
10 Աչքումս փուշ դուս եկաւ արտասունք գաւով,
Բլուրբլուրն էլ իր կարոտ մարտդին հասաւ.
Ես մենակ շարշարով եմ լալով սգաւով.

Սաղս դռնիս դուռ քո թարիֆն կանեմ,
Ուխտ եմ եկել քեզ մօտ, արդքս իմացիր.
Ոտիդ տակին երեսս փանդաղ կանեմ
Դարգիս դարման արա, դիւակս իմացիր:

Թող սերս կրակ դառնա իմ շանս էրի,
Իմ լաշիս մոխիր՝ դռանդ թափի.

Երեսդ հանելիս թե շողքդ ինձ դիտլի,

20 Նոր կկենդանանամ բույրսդիդ արի:

Ենդը բացվելիս ծաղիկնք ու տերե
Մեկ մեկու ճտով ընկած պաշււմ եմ սիրով,
Հենց ես պետք է մնամ իմ քաղցր ա՛րի
Էրված, խոթոված տեսույդ կարոտով:

ԱՂԱՍՈՒ ՍՐՏԻ ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ:

1 Լուսինն ամսիբրի միջովն լինդ տալով¹
 Սարերի ծէրին շողբը² քցելով.
 Հազար տերևի, թփի առանքով
 Ոսկու պես փռփռում, փայլում է լուսով:

Մեկ մուրը ձորում, քաշվել հմ նստել.
 Միրուն աղբրի ձենին՝ ականջ դրել.
 Չորս կողմն հավացել, անուշ հոտ բռնել.
 Իմ սիրտն ա միայն խալտը մնացել:

Երբ էս ոհաթին ո՛ր բարի հրեշտակն
 10 Թեւրը փռած էրեսիդ: Ու փակ
 Աչքերդ իր լիսը աշխարհից ծածկել
 Հոգիդ անուշ քուն մտել, դինջացել:

Կամ թե չէ՝ դու էլ կանգնել ես դռանն.
 Ինձ միտքդ բերում նազլու հրեշտակ ջան:
 Ի՞նչ կլեր, մեկ հով շունչդ էլ ա բերեր
 Երեսովս տար, ա հոգիս տաներ:

Առավոտն էլի լիսը կբացվի,
 Բալբի թե աբեա էսօր մեր մտնի.
 Թող էս շոր քարը գերեղմանս ըլի,
 20 Նազլո՛ւ ջան՝ մեկ օր էլա վրես աբի:

¹ [լողալով]

² [շփաթը]

ԱՂԱՍՏՈՒ ՍՐՏԻ ՓԱՓԱԳԸ: (Աշըղ Ղարբըրի հանգով:)

1 Ես ի՞նչպես տեսեմ՝ ա՛խ, նաղլու ջան՝
Որ սրտիս¹ դարդերն քեզ² լինի աշան:
Ի՞նչ հնարք ունիմ, կամ ի՞նչ զորություն,
Որ իմանաս դու իմ սրտի լեզուն:

Լիսն աչքս տեսնելիս դո՛ւ ես հենց գիտեմ,
Ցողը կաթելիս՝ դու ես ասում եմ,
Որ ծաղկի հոտի, վարդի թփերի,
Երկնքի ցողի, բլրուկի ձևի
Հետը խառնելած՝ սիրտս քաշում ես,

10 Որ հայիլ մնամ քո տեսուն՝ ա՛խ ես:

Վարդի թերթի պես դու բաց ես էլել.
Անմեղ երեսիդ հրեշտակ է նստել.
Աչքիդ պայծառ լիսն վրես ընկնելիս,
Հողիս կրակված՝ մոռովդ անցնելիս.
Կարծում եմ, թե ես էլ հողի շունիմ,
Որ խլիս. շտապ, էլ ինչպես կապրիմ:

Ա՛խ՝ դու էլ որ ինձ քո սրտիցն հանես,
Էս դառն աշխարհումն ինձ մտիկ շանես,
Էլ ո՞ր մութ, խավար ինձ դժար կըլի

20 Քանց իմ չորացած մարմինս, որ ինձի
Գիշեր ու ցերեկ տարտարոսի պես
Կտանջի. կմաշի, թե ինձ շաղատես:

Մեկ հով տեղ նստած, մեկ սառն աղբրի վրա,
Քամին որ փչի երեսիցդ ու դա,
Մոխիր դառած բլիմ, նոր հողի կառնիմ,
Որ մեկ էլ տեսնիմ քեզ, տամ հողին իմ:

Էրվում եմ, էրվում, դու չես իմանում,
Սե օրբս լալիս, քեզ կարոտ մնում.
Էն չի դարդս թե էս ցալն ինձ կտանի,
30 Վախում եմ մեռնեմ, քեզ աշան չըլի:

¹ [Իմ] սրտիս

² [ք] քեզ

Մի թողար՝ էս կրակն՝ որ իմ ջանս էրի,
 Մի՛, իմ նաղու ջան՝ էս գինումն էլի
 Մենք շենք պատահիլ, էն սառը գետինն
 Ա մեր փուշ փուշը սև հողի տակին:

Վարդին իր հոսը ի՞նչ պիտքը կգա,
 Թե՛ ինքը ծածկի ու մարդիս շտա,
 Բայց ի՞նչ անիրավ նրա անմեղ ծաղիկն
 Կրակը կքցի, որ հովանա միտքն:

ԳԵՂԻ ՏԱԿՈՎ ԱՆՅ ԿԵՆԱԼԻՍ ԵՐԳԷ:

- 1 Աշքե՛ր՝ ընչի համար դուք շե՛ք դուս գալիս, ա՛խ
 շե՛ք դուս գալիս.
 Մեկնե՛ր, ինչպե՛ս շե՛ք շորանում, թափում, ա՛խ
 վրես մնում
 Ոտնե՛ր, ինչպես եք էս հողը կոխում, ա՛խ ինձ
 տեսնելիս
 Քարե՛ր, ինչպես շեք ինձ տակով անում, ա՛խ ինձ
 սպանում:
 Վաթա՛ն, քաղցր իմ վա՛թան, անուշ վաթա՛ն—
 իմ օրս, ումբրս, արես քեզ գուրբան,
 Հնչի՛ քո միջումն աշքս քաց արի, ա՛խ քեզ սիրեցի.
 Հնչի՛ քո սէրը ես վայելեցի, ա՛խ քեզ ուզեցի.
 Հնչի դեռ քո լիսն երեսիս շղիսպած, քո երեսը
 շտեսած
- 10 Ես չքարացա, ես՝ հող չդառա, ես հոգիս չտվի.
 Մեկ քար դառնայի, քո միջումն ընկած.
 Մեկ փուշ դառնայի շոյումդ դուս էկած
 Մեկ փուշ դառնայի շօլումդ դուս էկած
 Էլի քո ջուրը վրովս անցնելիս, ա՛խ ինձ
 դիպչելիս,
 Էլի քո հովը ինձ վրա փչելիս, ա՛խ ինձ կպչելիս,
 Թո՛ղ հաղար ոս իմ երեսս կոխեր
 Թո՛ղ հաղար ձեռն ինձ վերցնեք, տանեք,
 Էլի քո շունչը ինձ վրա կըլեր, ա՛խ ինձ կսպհեք
 Էլի քո հողը ինձ տակով կանեք, ա՛խ ինձ կթաղեք
 Էլի կամ քո դուշդ վրես կնստեք.
- 20 Կամ մեկ աղիդ՝ ջան ինձ տակով կաներ:
 Վաթան— նազլու-նաղլու— վաթան.
 Խեղճ հեր, խեղճ մեր, որդիք ջիվան
 Ա՛խ ո՛ւր եք ա՛խ մեռա՞— ձեզ գուրբան
 Ձեր շարը տանեմ— Աղասուն տարան:
 Ջուրն ուղեմ ընկնիմ, ոտներս ա կապած.

1 [ախ]

2 [տիւրեւում]

3 [գուր] մեռա

Թուր խրեմ սիրտս՝ ձեռներս ա թորած.

Քարերին ձեն տամ, նրանք շեն թմանում,

Գետնին եմ խնդրում, նա չէ պատուում.

Ախ ո՞ւմ ասեմ դարդս, որ էս հագաղումն

30 Իմ հոգիս անի, շունենամ անում:

ՂԱՐԻՔՆ (ՊԱՆԴՈՒԽՏ):

1 Արեգակն առաջիս մեր մտավ
Սոր ու ձոր ա՛խ քաշեց, մթնացավ
Սև դիշերն իր թևը տարածեց,
Լիսը մթին նոր մեղրան բաց արեց:
Սև հողին՝ ա՛խ էրված խորովված
Իմ դարդերն¹ ա՛խ էլ եդ արեց բաց:
Ո՛չ դաշտի խոտ, ծաղիկ իմ սրտիս
Ոչ սարի հովն ու ջուրն իմ մտքիս
Ոչ ցերեկն ոչ արևն իր լուսով,

10 Յավերը կարացին՝ մեկ կերպով
Բժշկել, դինջացնել, կամ սրբել
Արտասունքս՝ որ էսքան շմաշվիմ էլ:

Ա՛խ իմ սիրտս՝ որ մռնն ա խավար
Հազար թուր միջումը մուղարար
Որ տնկված, ու արինս ցամաքել
Էլ ի՞նչ դեղ ինձ կարա սաղացնել
Հուսնին եմ ես նայում, ա՛խ քաշում
Աստղերին² իմ կակիծս եդ պատմում,
Որ դիտիս փալլում են, մտիկ տալիս,

20 Ի՞նչ կարեն իմանալ ես լալիս:³
Իմ երկիրն, իմ աշխարհ ինձանից
Իմ սարերն, իմ ձորերն իմ աշրից
Որ հեռու, ես զրկված, սարեսար
Ես ընկած, ա՛խ՝ դիպչեմ քարեքար:
Էլ ինձ ինչ կյանք, էլ ինձ ի՞նչ կարեն
Որ հողիս յա պահեն, յա առնեն:

Զոկ մարդիկ, ջոկ երկիր, ջոկ լեզու
Ո՛ւմ ասես քո դարդը՝ որ ա՛խ դու
Մեկ դարման քեզ ճարես դինջանաս,

30 Կամ մեկ օր հողիդ տաս, վերջանաս:
Ա՛խ վա՛թան, իմ անուշ դու վաթան
Աշխարհին երեսին աննման:
Քո սուրբ հողն, քո սիրուն սար ու ձոր
Որ աշրից հեռացած, ու հորն մոր
Էն աղիգ՝ ախ քյուղեն, էն ալդին

¹ [Բա] < ց արեց >

² [ախ] իմ կակիծն...

³ [ցաղելիս]

⁴ [ես]

- էն հալալ կաթն ու հացն, էն բարին,
Որ քեզ քերն իր արդար սուրբ ձեռով
Յա ախպերդ՝ տուն դալիս քեզ սիրով
Տալիս են ու մոտիդ ծունկ ծնկի,
40 Սիրտ սրտի, աչք աչքի, ձեռ ձեռի
Տված քո հետ նստում քեզ սիրում,
էլ ի՞նչն ա՛խ ինձ էս դառն աշխարհում
Որ դարերս անճանաչ մեռնում եմ,
Շունչս բերնումս, քեզ հոգիս տալիս եմ,
Երազում թե անքուն քո սիրով,
Քո հասարակն քաշելով, մաշվելով
Ընկել եմ գերեզման աչքս բաց
Բայց հոգիս չե՛մ ուզում ես կորածս
Որ դարիր— էս հողումն տամ պրծնիմ,
50 Քո միջումն քո ծոցումն ես կամիմ
Իմ ազի՛ղ սուրբ աշխարհիմ վաթան
Մէկ օր տամ: Սիրելի ազգական
Ախ՝ վրես գան կանգնին մղկտան
Աչքս կապեն ու կարեն իմ պատան
Խունկ ու մոմ ժամ, պաշտում, պատարագ
Ինձ վրա ծխելով քո զավակն
Միտք բերեն, ողորմի տան ու լան,
Իմ անունս, իմ հոգիս, հիշեն, դնան
էլ ինչ ախ՝ ինձ անտեր նժղեհիս
60 Ինձ անհեր, ինձ անմեր դարբերիս
Սիրտ կտա, սիրտս կառնի՝ որ շէրվեմ
Անեման երեսիդ ես մեռնեմ:
Վա՛թան, վա՛թան, անուշ վաթան.
Քեզ իմ օրս, ումբրս զուրբան:
Մովն առաջիս ալեկոծի, փրփրա.
Անդունդն տակիս բերանը բաց՝ ո՛հ գոռա.
Երկիրնքն գլխիս շանթ ու կայծակ ախ սրել.
Երկիրն իր փորն աչքիս տակին եզ ճոթնել.
Բերանս՝ միովել, աչքս սեպնել, սիրտս մաշվել.
70 Էլ չե՛մ ուզում քո տված կյանքը, ա՛խ մեկ էլ
Բող քո սուրբ հողն՝ ես համբուրեմ. ու շոքիմ
Սուրբ երեսիդ վրա անշունչ ես ընկնիմ
Որ թե հոգիս երկնքումն էլ ա՛խ ըլի,
Իմ արտասունքս քո գետնի վրա թող թափի,
Քո հողն երեսս կալնի, հողիդ ես զուրբան
Կործանված՝ որդուդ էլ եզ դո՛ւ տաս գերեզման:

1 [ի՞նչ]
2 [Աչքս] մեկովել

3 [հողը]
4 [քո] կորած

1 Ո՛ւմ ասեմ սրտիս դարձերն ես, ա՛խ ո՛ւմ
 Լսվել ա լեզուս, փակվել իմ բերնում.
 Լեզուն որ սրտի դարձը եզ շատի,
 Էլ ո՛վ կիմանա, ախ, ո՛վ կցավի:

Մեր սրտի դարձը կրակ է ու բոց
 Քանի որ պահես, շատես դու այլոց,
 Կէրվիս, կմաշվիս անզեզ, անդարման.
 Մարմինդ բեզ համար կդառնա գերեզման:

Սրտի բալանիքն լեզուն ա, լեզուն,
 10 Բերանը՝ դուռը, աչքը՝ լուսատուն.
 Թէ փակ կպահես, կսկիծն ու զուտուն
 Քեզ կփոխոթեն, աչքի լույս՝ սիրուն:

Շունչ որ չքաշես, ու նոր շունչ չառնես,
 Ապրել չես կարող՝ հոգի՝ կհալվես.
 Ի՞նչպես ես սուղում, որ մնաս հանդարտ.
 Թե շատես սրշին քո ցավերն քո դարտն:

¹ [յարեւել]

ԲԱՆ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ ԱՌԻ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԻ՛
ՈՐ ԴԻՄԷՐ Ի ՀԱՅՐՆԵՒՍ.

Ի 1836 ամին:

1 Գնա՛ բարեաւ իմ սիրեկա՛ն,
Ի հայրենեաց յաշխարհ քաղցրիկ,
Մի՛ մոռանար զիս բացական
Քոյ բարեկամ տարաշխարհիկ:

Գնա՛ բարեաւ՝ իմ բարեկա՛մ,
Ես ի զիշեր և ի տունջեան
Զքոյդ յիշեալ սէր քաղցրա՛մ,
Ընդ քնդ և զէց միշտ անբաժան:

Ա՛ռ զիմ համբոյր կարօտագին
10 Իբրև անկնդծ սրտի զաւանդ.
Թէ՛ ո՛չ աստ դայն առցուք կրկին,
Ի խումբս հոգւոց ստասցուք անդ:

Ես արտասուօք թացից տեղին,
Ուր շրջէաք ընդ քնդ սիրախառն.
Ի հառաչելն առից զքերմին
Օդն, ուր սլանայր սրտից մեր բառ:

Միթէ՛ հոգի մեր անհագո՞րդ
Կացցէ, երբ ձեռն ժամանակի
Խլեալ բռնի զմեր կենաց կցորդ,
20 Սիրելեաց տես, տանի հեռի:

Մինչ զեփիւտին հողմոյ մեղմիկ
Սուլէ ի դաշտս շունչ զուարթար.
Միայնութեան կացեալ ի լոկի,
Զքնդ յիշեցից՝ ո՛հ սիրաւառ:

Մինչ ի կամար երկնաստեղաց
Փայլի անմեղ ջաճն զիշերոյ.
Ուր տիեզերք զքուն թանձրամած
Նիրհեն: Եւ ես ի քերմ հոգւոյ

Զքո խնդրեցից դեղ շնորհափայլ
30 Ի լուսնեան դիշերային,
Քե իմ երազը անցցին, Դարձեալ
Քոյ համեստ գէմք ինձ առաջին:

Խորք և ձորք ինձ տապալեցին.
Լերինք, բարձունք առեալ զքոյ ձայն.
Ի հեռուստ աստ դիմ մեղմովին
Շարժեցեն սիրտ ընդ քեզ կապեալ:

Արտասուք ջերմ՝ որք հեղանին,
Են զրկման միայն կաթիլք ցաւոց.
Այլ ի նոցա շիթս ջերմագին
40 Բորբոքեցին իղձք մեր հոգւոց:

Քեզ յառաջեն զուարճատեսիլ
Արարատեան ամբարձ լերանց
Մագք երկնածիրք անդ ի ներկիւ
Յարեին շող ոսկեճաճանշ:

Մարմանդատիւ դաշտք և հովիտք
Պճնեալ ի զգեստ բիրականպեան.
Ի ծոց շքնաղ՝ ծաղկափթիթ
Դարմանեցեն զհիւրդ պատուական:

Քեզ անդ նախնեաց մեր՝ սուրբ կայան,
50 Անդ ծննդեան վայր ցանկալի
Մատչին յողջոյն՝ ի՛մ սիրեկան,
Եւ դու ցաւի՞ս ի քում սրտի:—

Քեզ ի Մասսայ երկնակատար
Կանգնեցի տիպ բարեկամին.
Յայդ և ցերեկ նա անդադար
Զքեզ տեսցէ կարօտագին:

Եւ առ դրան դերեղմանի
Հառաչանաց իմ շունչ վերջին
Քոյդ զգացեալ՝ քաղցր սիրելի,
60 Սէր՝ խնդովեամբ ելցէ յերկին:

Անդ զուգակցեալ ի մի հոգի՝
Թէ աչք մարմնոյ շտեմեցեն զմիմեանս:
Կարօտութիւն և իղձք սրտի
Մեր՝ եղիցին սէր անվախճան:—

Յոյս, նպատակ ի մի վախճան
Վառելով զմեր եռանդն հոգւոյ,
Եւ ի ծագաց Արեւմտեան
Յարեւելս ինձ բերցէ զձայն քոր՝

Եւ ի մոխիրն ես ամփոփեալ
70 Միրտ իմ զքե սաւառնաթե
Միշտ շրջեսցի՝ խանդակաթեալ՝
Միշտ փայլեցցի ինձ քոյ արեւ:

Մի՛ տար ի վիշտս սիրտ քո զփափով,
Ջրոյ հասակ թարմ և կայտառ:
Բարեկամին ի սիրտն անձուկ
Արձակ է ուհ, լայն՝ ճանապարհ:

Պանդուխտ յերկրի՝ անծանօթ ինձ,
Ջուրկ ի ծնողաց՝ սիրազումար.
Յածիմ աստ, անդ թափառալից,
80 Ոչ ունելով վայր և դարար:

Գնա՛ բարեաւ՝ իմ սիրելի.
Տո՛ւր զիմ ողջոյն քաղցր հայրենեայն
Ե՛րբ արդեօք և ինձ լինիցի
Հանգչիլ ի ծոց նորա սիրուն:

Եթե՛ զ՝ քաղցր իմ բարեկամ դեռ ո՛չ մտեալ Քո ի ծոց հայրենեաց՝ պարտ
լին յառաջել սակաւատող իմ այս բանը, այլ զբաղմունք բիրազգիք և հոգք
ծանրաբեռինք յանձն եղեալն ինձ պաշտօնի՝ կապեալ կաշկանդեն զոտս իմ
և զձեռս առ ի լնուլ զնպատակ ինչ ինչ առաջի եղեալ: Նոյն էր իմ և իղձ սի-
րամատոյց բանիւք ուղեկցիլ և ընդ մերն ազնուածնունդ պրօկուրորի՝ զերազ-
նիւ Թովմայ Ղօրղանովին, զորս ի գուն ձեր աստ ընթերցայքն և որ
թաղեալ կայ մինչև ցայսօր ժամանակի ի մոխիր մոռացութեան: Զէ՛ իմ կամք
ցուցանել սովաւ զգորութիւն չբաւոր իմ մտաց, այլ նկարագրել զորորոք դառ-
նավիճակ սրտիս: Եթէ չէ հնար մարդոյ յուսալ առ վաղուան իւր գոյութիւն,
քանի այն: Միթէ աղցաւոր այս փնջաղ միայն պարտ է տալ մեզ զամենայն
բաւականութիւն անցկալի: Կամ թէ կեանք մեր այս առօրեայ առ երկրաւորս
միայն պարտի հայիլ բարօրութիւն: Ո՛չ, ո՛չ, թշուառ լինէր մարդն, եթէ այս-
քան միայն լինէր նպատակ ցանկութեանց նորա:

Լե՛ր բաւական, որպէս բազմիցս լուար յինէն. վիճակաւ քով: Դի՛ր ի մտի
քում լինիլ պատկեր՝ արժանատիպ Քումդ Արարչի: Տէր բարի և հաղորդաւոր
բաւոյն միշտ: Սէր առ ընկերս ի վեր անցցէ յաշս քո քան ամենայն շուք և
փառք երկրաւոր: Յայնժամ յերկրի և յերկինս զմի շնչեսցէ մեր հոգի՝ շունչ
կենդանութեան, զմի զգասցուք զօրութիւն անշիջանելի: Մի շաղկապ բարե-
կամութեան կապեսցէ զմեր սիրտ՝ անասան: Շրջակայք մեր մի՛ լիցին մեզ
խոշրնդոտն առ ծայրագոյն այն խորհուրդ: Մի պարսաւադիր գտցուք անգթարար
անկեալ մարդկութեան, այլ դարման տարցուք խնամով՝ տկարաց: Խղճալ ցա-

իւր պա՛րտ է ընդ տկարութիւն ընկերին, այլ ո՛չ ի վերայ լինիլ նորա և յաւելույ
ցաւա ի վերայ ցաւոց: Ո՛չ երանի թէ ամացն որ զիրն նախ ի միտ ածցէ զվի-
ճակ ներքին, քանի դառնութիւնք, քանի՞ պակասութիւնք և շարիք ամբարին ի
մեղ, զորս անտես արարեալ զայլոցն միշտ ընդ ահամբ ածեմք և դատաքնն-
եմք: Մի լիցի քեզ սիրտ այսպիսի խտտազգաց: Զի՞նչ պարծանք ընդ բար-
ւոյն միայն լինիլ հաղորդ, զբարին միայն սիրել: Պատճառ այսօրինակ սիրոյ
ո՛չ սիրտ մեր, այլ առաքինութիւն բարւոյն և զլիցի: Նա է իսկապես բարի, որ
զշարն բարութեամբ ամոքեալ՝ ջտնայ զպատկերակիցն իւր՝ վասն մարդկութեան
սիրել և դարմանել. և ոչ վասն զսրծոցն: Ոչ դայս ճանապարհ ընտրեաց ին-
քեան և տատաւածային վարդապետութեան օրինակ մերոց: Եւ զի՞նչ, մեր կա-
միմք քան զնա առաւելո՞ւ կեանք. իմ նոյնն է, որպէս տեսանեն ի թողեալն
ևս այսինքն անզանազան, ի սրտնեղութեամբ և վերօք. աստ չի՞ք համբաւ նո-
րալուր, պատմեա ինձ զձերն և մի մոռանալ զքո մտերիմ բարեկամ...:

ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ ՊԱՏՈՒԵԼԻ ՊԱՐՈՆ ԹՈՎՄԱՅԻ ՂՈՐԱՆԵԱՆ
ՅՐԱՏԱՆԵԱՅ ԻՐՈՅ: ԱՅՆ ԻՆՁ ՅԵՏ ՈՒՂԵՒՈՐԵԼՈՅՆ
ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՄ Ի ՏՈՒՆ, ՀԱՆԴԻՊԻ ԻՆՁ ԴՈՒՍՏՐ
ՆՈՐԱ Ի ՍՐԱՀ ՎԱՆՔԻՆ Ի ՏՈՆԻ ՍՈՒՐԲ
ՀԱԿՈՐԱՅ ՅԱՆԿԱՐԾ ԵՒ ՀԱՐՑԱՆԷ
ԼԱԼԱԳԻՆ ԶՀՕՐԷ ԻՐԻՄԷ

Ի 1837 ամի Ի 21 Սեպտեմբերի, Թիֆլիզ.

1 Մեղադան ընտանեկան սիրոյ չափ
Ո՞ր կարէ ի կշիռ կամ ի բան
Սահմանել և զայն ջերմ գոգարիկ կապ
Ո՞ւմ հնար պարփակել ի սահման:

Արեգին հառազայլ զուարթարար
նորոգէ զառաւօտն ձմեռնային.
Մինչ կացեալ ծնողին վշտահար,
Պատրաստի թողուլ զքաղցր ընտանին:

Սիրելեաց խումբ առեալ զնովա
10 Զգալով զանձկաւոյն բաժանումն
Մորմոքին անսփոփ սուգ զգեցեալ
Բոլորին տալ նմա զհրաժարումն:

Դու մեկնիս ի յերկիր հեռաւոր
Ի մէնջ հա՛յր քաղցրագոյթ սիրական
Դու թողու ի դասն սուգ զմեզ այսօր
Անցանեա ի սահման բացական:

Զրկելով ի դիմացդ քաղցրագին,
Ի զրկացդ հայրական նազելի
Քեզ կարօտ տուն ընտանի ջաւագին
10 Ո՞հ յումմէ առցէ զիւր զով սրտի:

Գայ զիշեր, առաւօտ, երեկոյ
Փոփոխին ի բազում անցր մեր ի շրջան.
Ո՞ր լիցի մեզ ներկայ ի մօտոյ
Մեզ հազարդ տրտմութեան, խնդրութեան:

Ախ քանի՞ցս միայն ժպիտ քոյ ամօք
Միայն տեսիլդ սիրալից ի մեր սիրտ
Իբրև շող արևու երկնաբորբոք
Ցողացնալ սիրատեանց զմեր վիշտ:

Ոտնամուտ քոյ և ելք խնդաբեր
30 Առ բարին մեր ուղղնալ միշտ քոյ կամք
Ախ քանիցս ի ջերմ գիրկիդ օրհնաբեր
Յանմեղ խաղս զհոգս, զաշխարհ մոռացար:

Աստ ոչ ջինջ առաւօտն խնդալից
Ո՛չ երկինք հրաշքէմ լուսափայլ
Աստ ո՛չ իսկ սիրելեաց ցաւակից
Չգօրեն միտքարել զտրտմեալսն:

Արտասուք ծովանան յաշս ի դէմս
Հառաչանք կուտակին սպանման
Մայր և դուստր ամուսին տխրադէմ
40 Ի կսկիծ հեծեծեն միաձայն:

Մինն փարի, միւսն գրկէ շերմագին
Այլ սրբեն զարտասուա, անդրէն լան
Բանք համբոյր ի շրթունս մեռանին
Մինչ ասել կամին նմա զբարեաւ մնալն:

Եւ քնքուշ ծնօղին լոին բանք
Նա ի գիրկս, ի գրկաց խոնարհեալ
Անմոռնչ փաղարշէ և անձայն
Հեռանայ դանձկալիսն համբուրեալ:

Շարժին կառք, երիվարք արշաւան
50 Այլ կարօտ դերգաստանն լռաձայն
Տարածեալ դեռ դձևոս ի յերկին
Սիրելւոյն հետևի ի գրան:

Երեկոյն մերձենայ սրբութեան
Երեկոյն, ուր երամք թրխտոսի
Գան ի գահ տաճարի Աստուածեան
Նուիրել անդ զուխտ սրտի:

Աստ ի շողս սրբամիտ կուսանաց
Յառաջէ օրիօրդն ինձ չքնաղ
Ի ժպիտս ի շրթունս տրտմադգեաց
60 Նկարի տրտմութիւն հոգեքաղ:

Ո՛ւր թողիր դու զիմ հայր սիրելի
 Զի՛նչ ողջոյն ետ նա քեզ վասն մեր.
 Արդեօք սիրտ նորա ջերմ սխրալի
 էր հանգի՛ստ ի թողուլն զվարս մեր:

Արդեօք ի դէմա նորա քաղցր, գթալից
 Սպառեցան դառն արտօսքը ցաւագին
 Ա՛խ բերանն այն օրհնեալ և ամբիժ
 Դեռ օրհնէ՛ր զմեզ զրկեալս վշտագին:

Կարկամին աստէն բանք ի ցաւոց
 70 Ի բերանս երկնաման օրիօրդին
 Աչք նորա խոնարհին դէպ ի ծոց
 Շիթք աղեայ սպառեն զխօսս լեզուին:

Նա, ի տունն առաջէ դողդոջմամբ
 Ուր սփռփին վէրք սրտից ցաւագնեալ
 Ուր վերինն հայր բազմեալ գթութեամբ
 Դարմանէ զիւր որդիս վշտագնեալ:

ՈՂՐ Ի ՎԵՐԱՅ ՄԻՐՁԱԶԱՆԻ ԲԱՋ ԳՆԳԱՊԵՏԻՆ՝ ПОЛКОВНИКЪ ЗНАЧУЩЕГО
ՈՐ ՄԵՈՒՄԻ Ի 1837 ԱՄԻ Ի ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ. ԱՅՐ ԼԻ ՇՆՈՐՀՕՔ, ՍԻՐԵԼԻ
ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՅԱՌՈՅԳ ՀԱՍԱԿԻ ՉԲԱՆԵԱԼ Ի ԿՆԱՅ.

1 Տարէ՛ք զպանդուխտն յիւր օթեան, զի հանգիցէ ի վաստակոյ
Զվերջին ողջոյն հրաժարական տուք որ զիմէ ի մայրենի ծոցն:
Մի՛ լայք ընդ վայր սիրար ցաւակից, ընդէ՛ք խռովէք զխաղաղ ննջեալն.
Նա զնի ի գիրկս մօր զվալից, նա ելանէ առ հայր օրհնեալ:

Այլ զի՛նչ Քոյ դուժ սղապատում, Մուղայ՝ ի լոյս պայծաս տունջեան.
Ուր տիեզերք ի խաղս իւրում. խայտայ հրճո՛ւ յանհոգութեան:
Հանես անգութ ի տանց ի դրանց զաշտ խանդակախ աւուրն փայլման
Հեղուս ի սիրտս զթոտ ծնողաց զհուր վշտաց տոշրական:

Ուրախութեան դու շարժառիթ, բարբառ քնքուշ զպայնութեանց.
10 Հի՛մ մօրմոքես ի դառն աղիս՝ զաղիս ցերմին աստ սիրելեաց:
Հառաշանաց քոց նուագ տխուր լեզերս շարժէ և զսպառաժ.
Գաշտ, անսպասք լան ընդ քոյ դուր ուղեւորիս կոծեալ զօրհաս:

Եւ դու շունս այդպէս անհոգ ի սիրելի բոյգ հայրենեաց.
Յաշխարհ, ուր շի՛ք ծանօթ քեզ որ ի շրաղայանն անկեղծանեաց.
Ողբ աղաղակ զիմեն ընդ քեզ՝ քաղեն զոգիս անցաւորաց.
Այլ դու անսիրտ սպախտ առնես և սիրելեաց քոց սուր վշտաց:

Եւ ի մոխիրն քոյ ոտնակոխ, ուր սիգաճեմ կաքաւէիր
Կամի՛ս զնել զքոյ երկնաշնորհ Աստուածամեան պատկեր ընտիր.
Ո՛հ ո՛ւր քոյ լեզուի անոյշ վալլալուկ, ձայն քոյ թովիշ նուագ

հոգեզմալ.
20 Լո՛ւն կարեամբն աստ ձայն հաղներգակ և տոյգ հաստին պարտի
փոշիանալ:

Ա՛յ խ խիտ օրհաս քոյ երկաթեայ, ձեռն մօտիւ զշնորհատիպ կեանս,
նորաժաղիկ, մատաղամեայ մանկանց, աղայոց ի բողբոջման:
Յօրիորդին քնքուշ հասակ, յերկնահանգոյն քեզ լուսափայլ
Հազիւ հարեալ քոյ շունդ դժնդակ, ալսպէս խորշէ անակնկալ:

Ի շեքմ գրկաց յառապատուաց լոռի գրեալ դաման քոյ սուր
Տանի անդարձ, անընդդիմակաց, մեռելալարիկ յանել յամուր:
Հա՛ր զողբալի քոյ լար սղոյ, հա՛ր սաստկապէս ընդէ՛ք լոռն:
Աստ թե՛ւ կենաց, այս լոյս հոգու. Մուղայ ի շիր դառնայ անտես:

Տեսարան չընաղ զոտարթուն բնութեան փակի քեզ այժմէն ի քօղ
միգապատ.

30 Լեզու և բարբառ համեղ քաղցրաձայն այլ ոչ հնչեացին սրտիդ կենսահատ:
Հնկեբք սիրաշերմ զրկին ի բարեաց, զորս դէմք քոյ և շունչ նոցա
հաղորդէր,
Սէր, հարօտութիւն ի սիրտս անմոռաց վատենացին միայն ի թառաշտ
սրտամեռ:

Ընդ վայր հեծեծեն ծնօղբ գիտլից, բնդ վայր այս երամբ ընտանեաց
շերմին.

Ուր և թափառին աչք արտասուելից տխուր քոց հետոց ստուերք միայն
երկին.

Եկեացեն անցցեն աւարք և շերտիք քոյ բռուն մառարձան, կացնալ անդ
անձայն.

Գուժ բերցէ անդրէն՝ որ հային լոկի, ուրի՛ր հողածին զքոյ կենաց
վախճան:

Եւ մարմինն Աստուածատիպ պատրաստելի որդանց պաշար
Բռունք անկուշտք ի գուբն մթին կալցեն ինքեանց տուն և դագուր:
Ի մոխիր դիւրակործան դարձցի մարմին ճարտարահիւս

40 Եւ անյադն յիւր ջրանկութեան տոցէ աստու գիւր վերջին յոյս:

Միթէ յա՛յս վախճան ձեռք քոյ բարերար ստեղծ զհողածինն էալ
անքննին.

Վասն աչն միթէ շունչ կենդանարար հրաշագարդ զորդին սրար
մարգկային:

Հաղիւ ճաշակեալ զկենաց պտուղ հաղիւ մասնակցեալ անհուն քոյ
շնորհաց.

Բռնի խորտակել զկամաց նորա ուխտ ի կեր տալ զնա աստ անմեռ
որդանց:

Ո՛չ հաստիչ իմ քաղցր՝ ո՛չ յայս նպատակ ետուր մեզ աստ կեալ ի՛
վայրս բացակահ

Քոյ պատկերակից առեալ աստ զճաշակ՝ զայ առ քեզ լնու գիւր ըզմից
վախճան:

Անդ՝ ուր բիւրք բիւրոց դասք լուսնդինայ

Անճառ քոյ անուան եղեալ օրհնաբան.

Սլանամբ և մեք լինել խնդակեաց

Յանտրտում յաւերժ քոյ երանութեան:

Լի յուսով վերին, անթառամ փառաց

Եւ մեք ընդ հրաւէր փողոյն խնդութեան

Առ քեզ դիմեսցուք ի լոյսն կենաց:

50

Ի 1836 ՅՈՒԼԻՍԻ 27 ԵՒԱՆԵՄ ԿԱՆՈՒԽ ԸՆԴ ԱՌԱՒՕՏՆ ԼՈՂԱՆԱԼ Ի ԳԵՏՆ,
ԱՍՏ ՊԱՍԱՀԻ ԽՁ ՕՐԻՕՐԴ ՄԻ: ԹԻՅԼԻԶ:

1 Նոր էր բացվել առաւօտեան արեւին աշը ծիծաղագին
Սարերը և ձորը նոր զարթնէին ի խոր քնոյ գիշերային,
Հովն հանդարտ մեղմիկ թևովք փչի¹ երեսս լսիկ դաշտին.
Ժպտի, փաղայ, ընդ ալեաց գետոյն կենդանագործ շողը երկնային

Աղջիկն համեստ, գեղահասակ գայ գետի զրաղն ամոթով,
Առաջ հայի յիւր շորերկոյս ի տեսողաց կասկածելով
Ապա ուղղեալ գէպ ի յերկինս, ուր անմեղիցն սրբոցն ժողով,
Պատկառանք աղօթս առնէ զիւր սիրտ նոցա հաղորդելով:

Իբրև հրեշտակ նա աստ կացեալ երեսը նորա լուսափայլուն
10 Եւ աշը նորայ քաղցրահայեաց լուսցեալ ի շողս արևուն,
Արտասուք շերտ ցօղանման թափին ընդ թուշն այն վարդազոյն,
Ուր դեռ փայլի արփիատիւզ, երկնահամբոյրն անմեղութիւն:

Խոնարհի ի գետն լուսնալ գերեսս և դձեռս մարութի իւր ձիւնափայլ
Եւ գետոյն շուրք ծածանին աստ՝ յանմեղ դիմացն պատկառեալ:
Մինչ անկասկած նա զիւր երես սրբէ զերկիւղ գահ մոռացեալ,
Բանայ աստէն քնբուշ շորշուփ գեփիւռին զլանջն լուսածաւալ:

Սիրտ իմ զմայլեալ յայս տեսարան, ի թալստի կա կաթօգին
Անակնթարթ ի նա դիտեալ հայիմ օրհնեմ զայն շնորհածին
Շունչն՝ որ եհեղ յայս անցաւոր, դիւրաթառամ յայս հողածին
20 Զայնքան բարիս վայելչական, զայս երկնամասն հրաշագին:

Յանկարծ հային աշը նորա ցիս, սարսափ ըմբռնէ զոտս նորա,
Կամի փախչիլ, ջանայ թաղչիլ, զի մի եղէց նմա ներկայ.
Հուր բարկութեան վառին ի դէմս, զի նա զիս մերժէ և հեռանայ.
Եւ ի բացուստ զայրագին նա աստ, վրէժ ինձ խոստանայ:

Միթէ յայն սիրտ երկնանուէր կարէ անել զթոյն² դառնութեան,
Միթէ պատկեր քեզ նմանակից՝ այսքան բերէ ի քեզ զզուանս.

[¹Խաղ ոյ]

² Բնադրում՝ բիւն

Չե՞մ ես ստեղծուած պատկերակից քո օրիօրդ իմ սիրական,
Ընդէ՞ք խորշիս, չի՞ք նշոյլ միթէ՛ յերիտասարդն առաքինական:

Դու հեռանա՞ս կամ: զարհուրիս յինէն իբրեւ ի թշնամույ.

30 Դու զիս առես՝ որոյ սիրտ միայն յամբիծ գեղ աստ գերեցաւ քո.

եւ ո՛չ արիւնն, ազգակցութիւնն շարժեն ի քեզ նշոյլ սիրոյ.

Այս, ի քնքուշ զգայութեանց զուրկ ապառու՛մ ազգի Ասիոյ:

էս ոտանավորի գրելու պատճառը:

Ո՞վ շի գիտի, որ տեղիցը վեր կենողը հենց մեր խեղճ խաղիսի վրա ա ոտը բարձրացնում: Գիտուն մարդը նա է, որ պակասություն տեսնելիս, սիրտը ցավի, ձեռից էկածը շինալի ու պակասավորին ուղղի, չէ թե վրեն ծիծաղի, գրով լեզվով խայտառակ անի: Ամեն ազգ լավութեան հետ վատություն էլ ունի՝ ինչպես մեկ ծառ, որ սաղ պտղի հետ չոռոտն էլ ա բերում: Եթե անուսում մարդը պակասություն ունենա, չէ դարմանալու, այլ ներելու, ցավն էս ա, որ մեկ մարդ համ լուսավոր ըլի, համ պակասավոր, բայց իր ծեղը թողած՝ ալոց գերանը քննի: Թե աստված կտա մեր Ասիացիք էլ քիչ քիչ աչքընքը բաց կանեն, էն ժամանակը շեն թողալ, որ ամեն հայվարա մարդ իրանց վրա բերան բաց անի:

Կամենալով մեր փառիսի բնությունը էնպես իմաստուն մարդկանց բնության հետ մի քիչ համեմատիլ, ես մեր նազարփնչին մեջ բերի: Կարելի ա՝ թե շատ բառ, շատ խոսք քիչ մի ծանր թվի, բայց այլ ձևով հնար չի կար, շունքի բանն էնպէս պետք է շինած, գրած, որ կարդացողի սրտովն ըլի: Շատ մութը լեզվով գրիլ էնպես եմ կարծում, թե մեր խաղիսի գիր չի դալ:

Հ Ա Ջ Ա Ր Փ Ե Շ Ե Ն:

(Երգիծաբանություն էն բարի անձանց վրա, ու մեր խաղիսին փռլն եմ դնում. Խաչ. Արովյան)

- 1 Մեկ իմաստուն մարդ¹ մեր հազարփնչի
Անունը լսելով, ու մեր ումբի,
Մեր կռաքիթ կուլի, ու գինու պողի,
Մեր սե տկճորի, ու կպրած տկի,—
Ջահլենն գնում էր, սիրտը խառնվում:²
Քթին հուսի տալիս, աչքերը խփում.
Մեր խաղիսի գլխին թուք ու մուր ածում:
Հենց իր տեղումն էլ ոտը քարին խփում,
Թե վրաստանցիք մարդի հեռաբում
- 10 Զի պետք է ըլին՝ որ շեն խնայում,
Աստուծո սուրբ բաժակն էսպես մոռոտառում,
Իրանց բերանն էլ հետն ապակախում,
Նույի շարքաթը՝ գոմշի ու եզան
Կամ իծի, ֆորթի լպրդած կաշում

¹ [Եւրոպացի]

² [մաղաթիւ ըլում]

- Ածում ու պահում, ու նրանց բերանն
էնպես՝ դադարվ հուսի տալիս, փայտում,
Որ աղնիվ գինու քաղցր հոտն ու համը
Ռմբու, տկճորի կպրած փխ հոտումն
Յաղու ա դառնում, ու հոգին, շանը
20 Իրան փոքումը խնդում, ապանում:
Ժամի բաժան էլ հենց հարամ անում.
Տերտերի բերանն¹ ու իրանց փոքը
Կպրի կարասի պես սեպնում:—
Մեկ սուպի դալ հենց մեջ են քցել,
Անունն էլ մեծ մեծ՝ հաղարփնա դրել,
Լալ շէ նրանով կարեն խփշտել:
Որ չափա շունի, փեշն ո՛վ ա տվել,
Որ էսպես են իրան կնքել, մկրտել:
Դեռ գլուխը բերանդ չհասած, դրած՝
30 Կոթն են դեմ անում, գինով լցրած:
Ռումբին, տիկն հո՛ էնպես խմանաս,
Սնդի միշումն՝ թե որ ուստ դաս,
Անդուխ հալվան ըլի դես ու դեն ընկնում,
Մարդի ոտ ու գլուխ ուսովա անում:
Չէ՛ էսպես երկրում շունը չի կենալ
էնպես շան հաջաթն իրան բերնին տալ:
Ափսոս էն հոյը, ափսոս էն վաղը,
Որ էսպես հիմար մարդերանց ճանկը
Գինն էլ ա կորցրել, իրան պատիվն էլ:
40 Ընչի՞ չենք էնպեղ մենք ծնունդ առել,
Որ խտակ բռնկում, շուշն բուդիկում
Աստուծո տված բարին պահենք ամանում:
Որդիանց որտեղ սատանի քամին
Պատնեց ու մեր խնդն շնորքի կարասին
Աչքը թող լցրեց, քարեքար տալով.
Գլուխը ջարդելով, ոտը կոտրելով
Երկիրը հանեց ու դետին խփեց,
Կավկասի սարի էս կողմը շարտեց:
Աչքը տրորելով՝ հենց որ քաջ արավ,
50 Գլխին, ոտին վեր հատելով տեսավ,
Որ մեկ քանի մի ջահել վրաստանցի
Իրար մոտ նստած մի ծառի տակի,
Բաղբը քաղում, խաղողը կարում,²
Հնձանը բերում, առաքատն ածում,
Ոտները վեր քաշած կոխում, կիշորում.
Հետն ուտում խաղողը, կեսը դեն քցում.
Պանիր, խորոված՝ հենց տաք տաք ուտում.

¹ [փոքը]

² [մզում]

- Հաղարփեշեն բռնած՝ իրար դեմ անում.
Կուլեն կլկլացնում, ռումբին դարդակում,
60 Ու իրանց քեֆին խաղող կամ խնձոր
Իրար գլխի խփում, հետը խաղ ասում:
Վեր կենում ցոփ, ցոփ՝ սլար գալիս, նստում.
Իրար հիտ անում, էլ եզ հաց ուտում,
Երեսները վարդի պես կարմրացրած
Թունգերով գինին իրար գլխով խփում,
Կամ անց կենդին կանչում, նստացնում,
Ուտացնում, խմացնում, էլ համփու բցում:
Խելքները տեղը, ուշները գլխին,
Մեկին էլա մեկ վնաս չէ՛ր բլում:
70 «Տեր իմ և Աստված՝ ես ի՞նչ տեղ ընկա»,
Գեղզանգեջ գլուխը բարձրացրեց նա,
«Ո՛ւր մեր բալն, կոնցերտն, մեր էն թեատրը.
Մեր քլուպն, մեր բիրժը, ու մեր տրաբտիրը,
Ո՛ւր մեր մուդիկեն, մեր քաղցր սկրիպկեն,
Մեր դամերն ու մեր կավալերները,
Մեր կանֆետն, մեր տանցն, ռոմի թասերը,
Շամպանսկու ռումկեն, ու բուդիկները,
Որ ուտես, խմես՝ կոմպլիմենտ տալով,
Դամի ձեռքը բռնած՝ պար դալով՝
80 Աթոռի վրա, դիվանի միջումն
Նստիս քո դամի կշտին. կամ սրտումն
Քո սերն ու շնորքը, սրտիդ հասրաթը
Թափես, էլ եզ ձեռն առնես քո ձեռը,
Էլ եզ պտտիս, մինչև գլուխդ ուռչի,
Ու շշմած ընկնես դամիդ առաջի,
Նա էլ ազլխով խփի երեսիդ,
Կամ իր սուրբ ձեռովն շուր շաղ տա դռիդ»:
«Էս ի՞նչ տեղ ընկա, էս ի՞նչ ջհանգամ.
Որ կողմն էլ ընկնեմ, էլ եզ սախտ մնամ:
90 Ո՛չ լեղու գիտեն, ոչ ինձ հասկանան.
Սիրտս պատում ա, ո՞ւմ ասեմ իմ դարդն
Հայ ասես, վրացի գլխիս մոտ էլած,
Քեֆերները քոք, գլխերին լցրած.
Բոն ժուր եմ ասում*», «Քեֆ տրա» լսում.
Գուտն տաղ կանչում, «տո խմի» լսում:
Ջգրաստի գոռալով ես բերանս հոռթում,
Ուտա՝ են կանչում, գինին փոքս ածում.
Բեսթի եմ ասում, ես «դոսթ» եմ լսում.
Պոսկլլատիյ գոռում, «ալլահ վերդի» լսում.
100 Կանալլա տսում, «լաղշի օ՛ւ» լսում:

* Քաղղ[եհերեն] և գերմաներեն] կնշանակե բաշի ոտ:

- Մտղերս եմ ուղում պոկեմ, պոճոկեմ.
Դուել եմ ուղում կանչեմ, սպանեմ.
Ոտս եմ բարձրացնում, քացի տամ ջարդեմ.
Մեկ մեծ պարկ ուշունց, ու հաղար անեծք
Նրանց զլխին ածեմ, ու դուս դամ փախչեմ:
Շատ ուշունց տալով բերանս հոտեցալ,
Լեզվիս ու փորիս բոլոր նյութն հատավ,
Էս տալարները, հաստազլուխները
Բերնիս չեն նալում, իմ ասածները
110 Անկազվիր անում, թե հասկանում էլ,
Էլի թեկոց քաշում, նստացնում.
Հաղարփեղեն ու կուլեն դեմ անում:
Հենց գիտես՝ սրանք մարդի որդի չեն,
Որ էսքան խոսքին տանին, համբերեն:
Սատանին ասես, քեզ դժոխքը կտանի.
Մեր մեկին ասես փորըդ վեր կածի
Դուել կկանչի, արինդ կթափի:
Սրանց կոպիտ զլխումն դեռ մեր մարիֆաթն
Հեշ տեղ չի՝ արել, կամ քթին դիպել.
Որ դատած ապրանքդ, մալդ ու դուլվաթդ,
120 Պահես սե օրին, թե ջուր ուզեն էլ,
Ընչանք փողը շառնես, նրան տուն չթողաս.
Դուանդ ընկած ըլին, քացով¹ խփես, զնաս:
Էս ի՞նչ ավամախ են, որ իրանց հացը
Ում որ տեսնում են, ածում առաջը:
Փող պտի շինած ու ծոցը դրած.
Լավ հարած, մաշած ու կառնթ լծած,
Բալ տալ, բալ զնալ, իր փառքը ցույց տալ,
Մոտովդ անցնելիս, երեսդ շուռ տված.
Ինչ ունես, զլխիդ, ոտիդ խաբջ արած...
130 Լավ տեղ ու լավ շին, լավ նշան ճարած.
Ամենի աչքն էլ վրեղ մայիլ թողած,
Բուլվարն մտնելիս՝ հաղար աչքի մեջ
Կամ կրակ վառած, կամ սուր, փուշ ցցած:
«Սրանք հո մարդիկ չեն, իրանց շապիկն էլ,
Որ ուղես, կտան, էնքան խղճացել:
Անտես, անճառաշ տուն էլ որ մտնես,
Սուփրի զլխին դու կնստես, կրազմես:
Մեկ աչքդ աչքին, երեսդ երեսին
Առնելիս՝ կուղեն՝ տան իրանց հոգին:
140 Մեկին մեկ դարդակ դու բարով տալիս,
Ուղում ա ջանը հանի, քեզ բաշխի:
Ձե՛. սրանց մտքումն մեկ ֆիքր որ լըլի,

¹ [թաբով]

- Քեզանից մեկ բռն, մեկ ումուգ չըլի,
Մեկ խնդիր, արդա թե որ շունենան,
Էս տեսակ պատիվ քեզ ի՞նչպես կտան:
Ասածն էլ շանես, խնդիրը չկատարես,
Էլի ոսկիրը, գլխով շարարներ
Սուեզուկով շալը, շալ շալ մանեխներ
Էլի շեքդ ածես, նրանց հոգին հանես,
150 Թե փոսք էլ ասեն, քամակդ դեմ անես,
Ասիացի մարդն զակօն ի՞նչ գիտի,
Որ քեզ հետ խոսա կամ համարձակի:
Գլխին տուր, զրադին կանգնիր, քնֆ արտ,
Չնքդ լցրու, քո երկիր զնա.
Ո՛վ ա հարցնում, կամ գլխիդ կտրում.
Անլեզու հայրանն տուն թողում, պահում:
Շատ էլ որ անեն, մեկ պոզսուդ կտան,
Պրծար, գլուխդ առ, ու դնա՝ քո բան:
«Որ դնում անցնես, քեզ տուն են կանչում,
160 Հարսանիք, դռնադ առանց քեզ շանում:
Սազ ու սազանդար կանչում, մխիթարում:
Սրանք ի՞նչ գիտեն դակոն, հտիքեթն,
Գտակները գլխին, բերնին շիբխի փետն
Ձեռք բռնում են, վերըն նստացնում,
Ձազդրա՛վիս ուտա՝ հենց փանշում, դռում.
Ալլա՛հփեդդի, յա յախշի՝ օլ բղավում:
Տո ձեք ալլահն էլ, վերդի մերդին էլ,
Ձեք զդրավին էլ, ուտա մուռն էլ
Ձեք գլխովդ դիպշի, ձեք ալըը հանի՝:
170 Ախր տրաքեցի, էնքան լադեցի,¹
Ախր ճաքեցի, էնքան լափեցի,
Գլուխըս վրես էլ դուզ չի կանգնում.
Աչքերս սեանում: Խելքս ցնորվում,
Տո մեռա, թողեք՝ ա՛յ դուք մաշենիկ.
Ինձ հո չեք սպանիլ՝ ախ. դուք յաքեղնիկ.
Ձեք տունն էլ քանդվի, ումբին էլ տրաքի.
Ձեք հազարփեշեն, կուլեն ո՛չ ջլի:
Իմը ինձ հասավ, թողեք՝ մեկ դուա դնամ.
Մի քիչ շունչ առնեմ, իմ՞ գլուխը լամ:
180 Խեղճ վրաստանցիք մնացին սառած,
Իրանց դռնադի սահմալը տեսած.
Փարը մեկ կողմից, բերանը բաց էլած.
Ուզեցան քուն դնեն, նրա մոտը նստած.
Կամ իր ֆաթիքը մթնով հաացնեն,
Որ այլը շտենեն, վրեն շփծաղեն.

¹ [խմբի]

² [ձեք]

- Նա էլ շամաշի, իր երկիրը շխախշի,
Կամ իրանց մեկ շար խաթի մեջ շքցի:
Տեղից վեր թռավ դիժ կտվի նման,
Ջարդեց շարքյասեն, կուլեն ու ամանն.
- 190 Ուղեցավ մեկ քար, կամ մեկ փեղ առնի,
Նրանց գլխին քցի, նրանց շանը հանի.
Ինքը շորս ոտով գլխի վրա շոք, շոք,
Մաղալաղ տվեց ու ցոփ, ցոփ, լոք, լոք,
Շիրի կարասը ընկավ նա կուլի, կուլի,
Բերանն էր բանում, աչքն էր մնում խուփ,
Աչքերն էր ճմռում, քցում բերնի թուրն:
Գինին հարամվեց, բայց մեր խեղճ Հայերն
Գինուց ձեռք վերցրին, դոնադի շորերն
Ուզում էին՝ որ հանեն, շորացնեն,
200. Բարձ, յորդան, դոշակ քցեն, պարկացնեն:
Մեր փխլիսոփեն, մարիֆաթի պարկն
Կուռը վեր քաշեց՝ որ նրանց ոտի տակն
Անի, սպանի, իր շիգրը հանի,
Մեկ էլ որ շանին դուռ տվեց, բիրադի
Ջուֆտ ոտով ընկավ սուրբ ուսում գլխին.
Ռումբին կատաղեց, ուսը բաց արեց.
Մեր ուսյալ գծին խտիտը քաշեց,
Աչք, ունքեր, երես դեղ դրեց, կպրեց:
Մեկ էլ որ ուղեց, բերանը բաց անի,
- 210 Որ իր շկուլի աղոթքն եղ ասի,
Ռումբին շկուլի դեռ ձեն շլսած,
Ո՛չ վարպետ տեսած, մարիֆաթ շառած,
Որ իմանա թե՛ կոմպլիմենտն ի՞նչ ա,
Կամ ետիքեթը ի՞նչ փթած կոմշի ա,
Էնպես մեկ գոռաց, բողաղը ճոթեց,
Ու շուֆտ ոտով նրան էնպես քացի տվեց,
Որ հենց ուզում էր գլուխը հանի,
Քամակի վրա էլ եղ շուռ էկավ,
Մաղալաղ տվեց, գունդ ու կծիկ էլավ,
- 220 Ու փռալուով, աղոթք ասելով,
Հային օրհնելով, վրացուն գովելով,
Ընկավ օջաղի, քարաքրի վրա,
Շուռ տվեց, շարդեց պղինձ ու թավա,
Կրակն մեկ կողմից, շամփուրն մյուս դճից
Բարկացած, տուժի պղնձի դրաղից
Բռնեցին գոռալով, իրանց գլուխը լալով
Էնպես մեր խեղճի կարթացած բերանն,
Ու ղշի լեզուն, սիպտակ երեսը,
Նազուք ձեռները,¹ բարակ² ծնկները

¹ [երեսը]

² [աղիզ]

- 230 Բերան քցեցին, ատամի տակին
Հուսի տվին, ծամեցին, միսը թոցորին,
Որ կատու դառա՞ծ՝ ձեռները քցեց՝
Որ իրան հանեն, աղաչանք արեց:
Դու էկավ՝ թե չէ՝ էլ ասլան դառավ
Քարերով ընկավ. քղերով ընկավ.
Որ նրանց կերածն քթներին հանի,
Նրանց բուր տանի, պոլիցեն ածի:
Սատանի աչքը պետք է քոռանար,
Որ էսպես վախտին բանի՝ մեջ չգար:
240 Քոռաղագինա՞՝ մեկ պղնձով նաֆթ
Բերել էին՝ որ տկերը կանին,
Որ գինին շտանին:
Խելոք գինեգին հենց ֆոսանդ ճարեց,
Մեկ էլ իր ձեռը որ չի՝ բարձրացրեց,
Ճղղաց, թրպրտաց նաֆթի պղինձն ընկավ,
Դու լավ կիմանաս, ինչ գլխին² էկավ:
Նաֆթը դադած էր ու կրակի վրա.
Վա՛յ նրա օրին, դուշմանիդ չգա:
Գլխի վրա էր նա մեջը ընկել.
250 Ոտները դարդուտ ցցվել, մնացել:
Ձենը կտրվել, շունը պապանձվել:
Էլի մեր նաչար բարի վրաստանցիք
Ոտիցը բռնեցին, նրան դուա քաշեցին,
Ջուր քցեցին, երեսը լվացին,
Գնացին դեղ բերեն, կամ հեթիմ կանչեն,
Էլի իմաստունն՝ որ ասվաթափալ
Հենց մեկ շունը քաշեց ու թիչ գինջացավ,
Թաքրար քար, փետի նա վրա պրծավ:
Էրված, խորովված ձեռներովն սկսեց,
260 Որ մեր անաստված նաֆթի պղինձը
Նրանց գլխին քցի, նրանց փոթոթի:
Սատանին նալաթ՝ պղինձն իր գլխին
Շուտ էկավ, էրեց նրան, զարկեց գետնին:
Ձեռը շորս կողմը քողքոտ ածելիս,
Քարերը պոկելիս, դռին խփելիս՝
Որդիանց որդեղ մեկ հազարփեշա
Նրա ձեռն ընկավ քոռաղագինա:
Հենց իմացավ թե էս դաբանա ա,
Դռնին որ չդրեց՝ աստված կանչելով,
270 Իսկույն մեկ քանի հոգի ձեն տալով.
Մեկը սապոթնիկ, մյուսը կալբասնիկ,
Մյուսը պորտնոյ, մեկը տրաքտիրշչիկ,

¹ [462]

² [նրա]

- Քոթով-տոներով, ջվալ¹ բերանով,
Տեփուր-երեսով, ճարխալ-թշերով,
Զուռնա-քթերով, բհիր-ձեռներով,
Տրուբկա քաշելով ու բռնկա-փորով,
Ուրբի ու շափար, դռները քանդելով,
Վրա թափեցին, ռաները ցրվելով,
Գինու, արաղի, կարի փխ հոտով
- 280 Ուզում էին՝ որ հենց սոված փորով
Մեր խեղճ վրաստանցոցն թիրաղի ուտեն,
Իրանց հումարը նրանց վրա փորձեն,
Ահա մեր խալխի մուշտու հումարը
Դեռ չէին տեսել, որ իրանց ձեռք
Թոխմախ-գլխներով բալի տակ չթցնեն,
Հենց պատովսկերը լցրին ուշունցով,
Դուռակ ու շեմա՝ էկան ձեն տալով,
Մեր հայի մուշտին, վրացու քացին
էնպես թունդ դիպավ նրանց գլխին, փորին,
- 290 Որ ամեն մեկը հազար տեղ չոքեց
Թխկաց, զրիկաց, հազաց ու պարկեց.
Մեկ կողմը շապկեն, մյուսը տրուպկեն
Ցխումն թավալ տվին, տերները կորցրին:
Նրանք էլ իրանց տղոտ ֆրակով,
Հազար տեղ ցխին պաշարին սիրով.
Ուզեցան մեկ էլ քոռ հավի նման
Գլուխ վերցընեն, իրանց գլուխը լան.
Բաղմանչիք կնտով, թիով, դազանակով
Վրա հասան՝ որ նրանց ցխոտ բահերով
- 300 Գլխները շարդեն, նահատակ անեն.
Բայց մեր խալխի սիրտն կակող ըլելով,
Նրանց և՛ կանգնացրին, վրա թափեցին,
Փխստփեքին ցխից հանեցին.
Գլխները սրբեցին, երեսները վճացին.
Էլ ձեն տալ նրանք հեշ կարո՞ղ էին:
Սուս ու փուս իրանց զատերը կիտեցին,
Ուզում էին՝ որ քաշվեն, պրծնեն.
Բայց մեր սուփրի համն՝ դուշն էլ անց կենա,
Որ շոտանի, մեր սրտումն շատ դարդ կմնա:
- 310 Մեր զոշաղ տղերքն իրանց դուշմանին
Կանչեցին, սուփրի գլխին նստացրին.
Իրանք բեֆ արին, նրանց բեֆ շահնց տվին:
Հենց հազարփեշեն որ մեշ շրթերին,
Մատաղ գառի պես մեր եվրոպացին
Առավ՝ մուրազով պաշեց, դրեց բերնին:
«Սուրբ հազարփեշա՝ զորութունդ շատ ա.

1 [Բաբար]

- Մեր բաշն, մեր կոնցերտն, մեր տանցն ո՛րչինչ ա:
 Ո՛վ կախելիս սուրբ բաժակի համն,
 Բժբու, տկճորի ու կպրի ջուքամն
- 320 Ձի տեսել, նա հեշ մարդի հետաքրում
 Ձի՛ բլիլ բնավ բուրբ աշխարհումն:
 Քնելիս, դարձնելիս՝ թե ժամ դնալիս,
 Ընչանք քո համր շառնենք, շիմենք,
 Թող առաւօտն մտաք սեւերես մտնենք:
 Մեկ միտկիտանի դուքան տեսնելիս,
 Մեկ պուճախում կպրի հոտը առնելիս՝
 Փող էլ շունենանք, գլխենքս ծախենք,
 Գլուխն մերը շըլի, անթուկն դրավ դնենք,
 Մտնենք քո ստաճարն, ուսմբիդ համբուրենք.
- 330 Շատ անգամ մտտիդ վեր քնկնինք, քնենք:
 Թո՛ղ վրաստանցին քեզ կպրում ածի,
 Քեզ անլվա ոտով կոխի, կխշորի.
 Քեզ ճաշակելիս՝ էլ գլուխը ձեռին
 Ման դա, շշմի քո քաղցր հոտով.
 Հինդ թունգի խմի, բեղերն սրբելով՝
 Էլի դուս դա լուրջ ու պարծենալով
 Հազար տեղ ասի. «էս օր խմեցի
 Հինգ թունգի, կուղեմ բայց խմեմ էլի.
 Ինձ համար գինին, Քոյ ջուրն մեկ ա,
 Ինձ համար քո նա կրակ էլ դառնա,
- 340 Ինձ համար քո նա կրակ էլ դառնա,
 Էլի շի՛ կարող մեկ խեր, կամ շառ տա,
 Հազար էլ խմեմ, էլի կորցնիլ շնմ
 Իմ ուշս ու խելքս, իմ բանս կանեմ:
 Էլի տկճորը մոտիս կունենամ,
 Քե՛ք կանեմ ու իմ հոգսը կը հագամ:
 «Ձէ՛, սուրբ ուսմբի՛ սուրբ հաղարպեշա,
 Ձեր համն առնողը պետք է քնած մնա:
 Հազար օր բարձից գլուխ չվերցնի,
 Ձեր էշիին, թնֆին նա մատաղ ըլի.
- 350 Յիսումն էլ քնկնի, ձնումն էլ թաղվի,
 Էլի. ձեր էշիսը, ձեր աչրն ու հրաշքը
 Միտքը բերելիս՝ երազով քնկնի,
 Գնա՛ երկինքը, լերկիրը եզ դա.
 Ձեր արևի ձենն ածի ու խնդա:
 Օրիում էլ ուտի, ձեր գլխովն երդվի,
 Գեա՛ չայ չկերած, ձեր անունն հիշի,
 Ձեզ փարք ածի, որ բանն հաշտդի:
 Էս ա, որ հիկ մեր ամեն բանը
 Փոխվել ա, ամա մեր գինու ջանը
- 360 Դեռ կպրում մնում, զոռը բանացնում.
 Որ հաղարպեշա ու տկճոր, կուլա

Էլի մնացել են էնպէս միշտ թաղաւ:
Ով տսես՝ մեզ միշտ հարբաւ է գալիս,
Մեր ոմբու ձկնը հենց խմանալիս, ...
Բարեկամ դառնում, մեզ արտեր ըլում,
Մեզ պատիվ տալիս, մեզ քոմակ անում:

Ասացն'ք տղերք՝ դուք ալլահվերդի,
Յալլահ՝ օլ, ուսա՛, յիսմ զգրավի.
Բոն ժուրն, գուտն տաղն բանի պետքը չի՝.

- 370 Աստված՝ օր, արե ոմբու շինողին,
Աստված մեր հազարփեշի սարքողին
Մինը հազար անի, գերեզմանն օրհնի՝:
Նրա մեռած հողին միշտ լուսավորի՝:
Ու մեզ էլ պահի, որ մեր Կախեթու
Բաժակի զազրը միշտ խմանանք, ու
Միշտ հազար բերնով, ու հազար ձեռով՝
- Հազարփեշեն բռնած՝ հազար օր ասենք
Աստված Կախեթը շին պահի, հաստատ.
Նա է մեզ տալիս ուրախ սիրտ, զվաթ:

- 380 Աստված նրա բունյաթն միշտ հազար տարի
Ղալիմ, զաղըմի անպակաս անի:
Հազար ձեռով մեզ հազար փորձանքից,
Հազար շտրից, շոփից մեզ ազատ պահի:
Տղերք՝ ձեր մինը միշտ հազար ըլի:
Ուտե՛նք, բեֆ անենք, հո հազար տարի
Մենք չենք ապրելու էս փուշ աշխարհումն:
Մազ ըլիք, ուրախ՝ հավասարական.
Մեր մեռած ու սաղ բմբրով կշտանան:

1 [հազարփեշեն բռնած]

* * *

- 1 Աչքի լույս¹ ջան դառն² մի անիլ
 Խաչ³ կճարես, փառք աստուծո,
 Ի՞նչդ ա պակաս, աստուծո օրը
 Ռումբին լիքը տանդ ա ըլում⁴։
 Խանի խարաք, ի՞նչ ես ուռչում,
 Լեյպցիդ, Լոնդոն ման ես ձկնի,
 Ալվան բաներ շատը տեսել⁵
 Կուպեցուքյուն չէիր ուզում,
 Խաչ ու շնի հետը ընկնում,
- 10 Էսօր, էքուց փոշտը կզա,
 Մուրադդ կառնիս, տո քեֆ արա՞.
 Տպած գրքերդ դասթա, դասթա
 Յեց, մկներին դառել են փայ⁶։
 Մկներն են քո անուսդ օրհնում,
 Ում փող տվիր, վրեժ ծիծաղում.
 Աչքի լույս⁷ ջան շատ մի տուլի,
 Իմաստուն ես, շատ մի փրվիլ,
 Շատ էլ որ դու հենց հաստանաս,
 Փորիդ, քիսիդ զարար կտաս,
- 20 Դու որ չըլիս, էլ ի՞նչ կանենք,
 Քեզ շունենանք, էլ ո՞ւմ սիրենք.
 Մեր մեջլիսի վարդը դու ես,
 Մեր քաղաքի փառքը դու ես,
 Ասենք գրքի հոտ ես առել,
 Փիլիսոփա, վարպետ դառել,
 Չէ՛ էլի մեր քաղաքի ճուտն ես,
 Մենք լավ գիտենք, ի՞նչ պտուղ ես։
 Կարդացողից դու հեռու կա՛ց,
 Քոնն ա գաղը, դուքանդ բա՛ց,
- 30 Կապենկները դու կուլ տալով⁸
 Մարդ ես դառել տանով, տեղով,

¹ [Գարբիել]

² [Նադ]

³ [Խաչ]

⁴ [Հազար զեքք ա տանդ տղվում]

⁵ [սիրուն աղջկերք շատ ճիտ աբել]

⁶ [ե՛ս փառքել] փայ

⁷ [Գարբիել]

Տո էն թողի կեղտն ու հոտը¹
 Դեռ կպած են շինքիդ մոտը.
 Մեզ ընչի՞նչ ես բեղնամ անում.
 Ու քեզ ու քեզ թանկ, թանկ ծախում,
 Մեկ բոյ տանես գազ ու կես ա,
 Գլուխդ հետը լիտր ու կես ա,
 Սիրուն երեսդ ճարխալի՞ն ման
 Կարմրել ա, խիստ արմաղան,
 40. Կախեթու կուպրն, ումբին թողած,
 Հազարփեշեն, կուլեն կորած,
 Քու ի՞նչ բանն ա, խելքիդ զոռ տաս,
 Աչքերդ չոնս, ուտած ման գաս,
 Աչքի լույս² ջան՝ լալ չե՛ս անում,
 Կարգացողից չե՛ք հեռանում.

¹ [հետ]

² [աչքից]

³ [թունդրի խփի]

⁴ [Գաբրիել ջան]

11

1

1

15

ՆԱՄԱԿ ՀԱՆՎԵՐՄԱՋԻՆ

Ա Ղ ա

Ես տեսնում եմ, որ թեկուզ իմ գիրը ձեզ համար, թեկուզ Կապկասի քամին՝ Ո՛չ պատասխան կա, ոչ կատարումն։ Ափսոս իմ ժամանակին, ափսոս իմ բերնին, որ նհախ տեղը բանում եմ։ Էլ փողի հնաքի մասին չեմ գրում էս անգամ, ներեցեք մեկ երկու խոսք էլ ասեմ, հետո էգուց, էլօր որ գնամ, ո՛չ դու կարծես քո մտքումը, թե ես հիմար էի, բան չէի հասկանում, ոչ իմ սրտումը դարդ մնա, թե խոսքն ընկած տեղը՝ չասեցի։ Դու մի կարծիր, թե որ ես քեզ նման շատ փող չունիմ, էն ա աշքս ծակ՝ որ խաբրբայությունով այլոց ես փողն ուտեմ։ Իմ միան ուտիլ ինձ համար լավ է, քանց էդ բանը։ Աղքատ եմ էկել աշխարհ, աղքատ էլ կէրթամ, ամա հարամ քան ոչ բռնել եմ մինչև էսօր, ո՛չ էլ կբռնեմ։ Ես քո կամ այլոց մեկ քանի մուստաու մանեթի խաթեթ՝ իմ պատիվը, իմ խոսքը գետնումը չեմ տալ, լավ իմանաք։ Հստով շորս անգամ է, որ դուք իմ դառն աշխատանքով դատած փողը կտրում էք։ Հայտնի բան է, ոչ թուր ունեմ, ոչ թամասուկ, որ իրավունք գտնեմ։ Ես կցանկանալի, որ դուք մի աղքատ մարդ էիք եղել ու ձեռք որդու պես շնորհալի աննման որդի ունեցել, ես նրան անփող ուսուցանելի, որ իմանալիք, թե իմ դարդը փողը չի, այլ մարդի մարդատեղ չցցելն է։ Մեկ օտար ազգ որ էլի էի, էս չէիք ասելի։ Ավալի սֆիթա որ մեծ որդուդ ինձ տվիր, խոստացար տարին ութ թուման։ Տարի ու կես անց կացավ, փոքր որդիդ էլ բերիր, կես տարի էլ նա էր ինձ մոտ, հետո բուրդի համար վեց թուման տվիր։ Էլ փողի համար չէր, Հին մեկ անգամ դուա արի, շունքի կես տարին լրանում էր, փողն ուղեւով բերանս հոտեց։ Վերջը էլի որ կրկին նա ինձ մոտ մտավ, սեպտեմբերին էր, շունքի գրած ունեի, երկու տրետի փողը կարդին տվիր— հետո ասեցիք, թե մեր վաղեն նոյեմբերին է սկսվում։ Հիմիկ նոյեմբերին ու դեկտեմբերին եմ ուզում, ասում եք տվել եմ։ Հապա էս օխտը ամսվա հախիցը յսոսանք, որ մեկ կուպեկ չեմ ստացել։ Էդ կնշանակի, որ ես սուտ եմ ասում, քո փողն ուզում եմ ուտիլ։ Թե էսպես ըլի, անեծք տալը պառավի գործ է, բայց որ մարդի ճարը կտրվում է, սրտի դարդը անեծքով է դուա բերում։ Թե ես եմ սուտ ասում, Աստված էն միակ որդուս խերն շտա, նրանից դարդակ մնամ, թե չէ պ. Ամենաբարին արարիլը էս աղքատ վարժապետիս զրկանքը էնպես՝ քո առաջդ բերի, որ քանի մտածես, էնքան ցավիս ու էրվիս... մարդ Աստուծո՞ւ ասենք դատաստան, օրենք խղճատանք քեզ չեն ներդործում։ Որովոց, զավակի տեր ես, ախր նրանց էլա խեղճ արի, ինձ որ էդ ես անում, որ աչքի քն ու կյանք եմ փչացրել, բաս ուրիշին՝ ի՞նչ չես անիլ։ Էդպես մեր հնաքը պրծանք. քեզ բաշխեցի բուրդն էլ, որ դհա հարստանա։ Բայց արգարություն, անմեղուություն իրանց վրեժը կառնեն՝ Աղա, լավ իմացած ըլիք։ Մենակ դուք չեք էս քաղաքումը իմ հախը կտրել, բուրդն էլ՝ ես ճամբի օրհնությունը կտամ իմ սրտումս, քանի շունչ ունեմ, որ ինձանից փող կտրողը իր կյանքիցն ու տանիցը յսերվի, զավակին չեմ ասիլ, շունքի անմեղ զավակը ի՞նչ գլուխահ ունի։

Ուղեցա էս գիրը, ինչպես առաջ, փակեմ ու էնպես ուղարկեմ քեզ մոտ, աստուսի աչքը քոռանա, մոռացա կարելի ա ջնքիցս վիր ընկնի, ուրիշ մարդ

վերցնի, կարդա մեր սըռն իմանա, էն ժամանակն շքավիս, հախի մասին
գատաստան կերթան, էս ժամանակ վերսիլ շունի, գիրս էլ բիրադի գծվեց.
ոտը դեմ տվեց, որ հախվերմազ մարդի մոտ չեմ գնալ, չեմ գնալ, էլի ինձ
կհղի, դեն կբցի, յա հարկավորությանը.. չեմ գնալ. չեմ գնալ, յա պատուի
ինձ, յա ծոցդ գիր, պահիր. կարելի է՝ թե բազարովն անց կենալիս, շունշ
ըլի դիպած, գիրս վախու ծոցիցս թռած: Չբարկանաս աստծո խաթերա:

* * *

1 Տեսանեմ քեզ Այր ալեւոր
Անցեալ տմօք ու տարեւոր
Ասպարեզս այս յիմար անցիւր
Այլ ոչ ունիս քեզ կարեւոր:

Մերացեալ ես և դողդողաս
Զոր ինչ գտանիս որոճաս
Ասայ ինձ մինչ երբ բուն մնաս
Որ այժմուս ոչ արթնանաս:

Մերացեալ ես ապաշխարեայ
10 Անցեալ մեղքերդ ապաշաւեայ
Լեզուդ սանձեայ շատ մի խօսար
Աղերսեայ տեր զանձդ աշխարհայ:

Դու այլոցն կարծես յիմար
Բայց դու բազմօք քան¹ զայլս տիմար
Երբ դու քեզի ոչ ճանաչես
Մի դատեր զայլոց² քեզ յարմար:

Այր դու տեսանիմ քեզ բարի
Բայց յետեաս կամօք շարի
Այժմ հաճախ ժամ ընթանաս
20 Յետոյ անցուցանես տարի:

Երանի քեզ որ ծերացար
Եւ աշխարհմեն շուտ անցար
Իմաստութեամբ կեանս անցուցեր
Եւ բարի օրինակ եղեր:

Իմաստութեան դու սէր ունիս
Եւ բարի ուսման կարօտիս
Բայց ընդեր դու չարեաց լսիս
Եւ ընդ նոցայ միշտ վարանիս:

¹ [այլոց]

² [քեզ] այլոց

Ո՛վ այլը դու լուր չին իմաստնոյն
 30 Որ բազում ամօք չինազոյն
 Իմաստութիւնն Երկուդ տերան
 Անէ ավուրս քոյ միշտ դառն:

Իմաստուն ես, բայց փոքր հպարտ
 Վասն այն մնայ, քոյ վերայ զարդ
 Խոնարհեցիր որ բարձրանաս
 Եւ մեծութեամբ արժանանաս:

Միշտ հետեիս իմաստութեան
 Եւ յետեիս յետարննութեան
 Բայց դու շատ ինձ բարին խօկայ
 40 Այն խօկելին թող տեր հոգայ:

1 Ձայն աղաղակի որբոց և այրեաց փակե՛ղ լսելիս:

Գորդայ քաղաքն¹ ծփեն քնակիչք ի հեղեղ արեան:

Արքայն Հերակլէս քաջ նիզակակցովք² յողբաձայն լալիս
Թողու զիւր ամուսնական յանտառս լինի ապաստան:

Ի դառն տագնապի հայր զորդի, զտուն մոռանայ, թագչի,
Եւ սուր սեպովնդ դառնաշունչ պարսկաց կատաղի անհնար,³
Զորդի ի ծնողաց, զհարսն յառաքատէ վարէ իւր դերի,
Աղայ Մահմադ-խան⁴ անսիրտ բռնաւորն անողորմաբար:

Ի տանէ ի տուն մտանեն դահիճք մերկեալ զսուսեր

10 Կոծ ողբերգութեան զբարինս դաւարէ, մանկանց և տղայոց
Լերինք Տփլիսոյ հեծեծեն ի ցաւ բնակչաց անտէր,
Այլ անօրէնին սիրտ արեանարբու ոչ շարժի յողբոց:

Վեհազունք վրաց վատենալ զյետին ճիւղ զօրութեան իւրեանց
Եւ արքայն զթոտ⁵ ի հեռուստ կացեալ յայս դառն տեսարան
Հային և ողբան, քայց անզօրացեալ յանթիւ թշնամեաց
Փակեն զգէմս իւրեանց, փախչին⁶ զի մի՛ վկայ լիցին շարութեանս:

Գանձք, հարստութիւնք, կալուածք⁷ թանկագինք աւար հարկանեն
Ապարանք շրեղք, գահոյք փարթաւաց թաղին ի մոխիր,
Զոր ձեռք արեանուշտք⁸ կործանել կամ խլել անդ ոչ կարացին

20 Անյազ հրդեհին եղև կերակուր և անդարձ ոճիր:

Բայց և յայս միջոց սուրբ առաքինութիւն
Ծուցանէ մեզ զիւր հզօր զօրութիւն:
Զորական մի խիստ թուրք պոկած
Մտաւ մեկ փոքր տուն⁹ աչքն արյունով լցած:

Կամեր որ իսկույն սրախողող անի
Ինչ որ տանք կայր ծառա թէ՛ բնտանի:

¹ Գորդայ քաղաքն [ի սուր և ...]

² [վատենալ]

³ [անդուս]

⁴ [Մահմադ ի տես]

⁵ Եւ [հայ] արքայն

⁶ [զիմեն]

⁷ [կայք]

⁸ Զոր [բոց հրդեհին], ձեռք [կողոպտելոց]

⁹ [Դահլիճ զօրականն պարսիկ մէկ փոքր տուն մտեալ]

Երեխա մի անդ¹ գետնի վրա ընկած
Անտեր, անբոժակ աչքն երկինքն քցած

Քիչ էր մնացել որ ավանդի հոգին
30 Եվ խղճալի մայրն տեսալ յուր որդին
էս դառն վիճակումն, ծնկան վրա ընկած
Ողբայր² դառնապես աղաղակեր զԱստված:

Ծառ լալուցն և սգոցն հասցալ էր ձայնը
Հէնց էն էր կամում³ ցավագար որդուն
Ծածկի⁴ և փոքր ինչ մխիթարի նրան,
Մեկ էլ էն տեսավ՝ դահիճն մտավ տուն:

ՅՈՎ սուրբ տիրամայր սրբոց պահապան
Քեզ եմ ապավինել հա՛ս ինձ օգնության
Ասաց և գրկալ⁵ որդին յուր միայն.
40 Խնդրե ի դահճեն թափել յուր արյուն

«Թէ ուտի» դաս օտարական չգիտեմ,
Բայց և քո ձեռք սնուցին զավակս՝ և դու էլ
Հայր ես էլած, ունիս զորդիս, ես կարծեմ՝

¹ [աղջառ մի անդ լէն]

² [Աղաչէր զաստուած]

³ [ուզում]

⁴ Ծածկի [աբ ցուբաբ]

⁵ [Ողբը աստվածածին, զուեա իմ հարը]

⁶ [Բայց և գրկովին]

⁷ [Չյունք իմ բոլոր զոհ լիցի ազաչեմ]

Բնութագրի

Հորինող խնայող խորհող.

Այն որոնք խնայող խորհող.

Ներքին - Բնական զգացողի է.

Արտաքին - Զարգացող, փոփոխվող.

Արդյունքի մասին պահանջ.

Որոշումներ - Բնական.

Ներքին - Բնական. Եւ Բնական.

Բնական. Բնական. Բնական.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Միջին խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Զարգացող խորհող - Զարգացող խորհող.

Բ Ա Յ Ա Թ Ի Փ:

Երկրների կանաչ կարմիր,
Ա՛յ սիրուն կանաչ, կարմիր.
Հերդս ու թոքս շորացել են,
Սար ու ձոր կանաչ կարմիր:

Դաշտի ծաղկի ռանգեռանգ
Մեզ նման կարճ է օրն ու կյանք:
Ծաղիկն, որ հոտ չունի հնա,
Էլ ինչ օգուտ, ռա՛նգ է, ռա՛նգ:

Ընկել եմ՝ ախ՝ սարեսար,
Դարման չունեմ, ոչ մեկ ճար:
Ուզում եմ, դամ քո ոտը,
Առաջս ծով ա սար է սար:

Տես էս դշերի ա՛խ՝ դասքեն,
Մոտդ եկան, քեզ հասրաթ են,
Թո՛ր դրանց հետ ու արի՛,
Թուրն ինձ խփիր, քեզ դասքեն:

Էնտուր համար եմ, էնտուր
Էրվում, որ պրծնեմ ա՛խ՝ մեկ օր
Աշխարհն ինձ տաս, պետքը չի,
Թուրն ինձ խփիր, քեզ դասքեն:

Սրտիս մի տար, որ էրես,
Ինձ փոթոթես, խորովես:
Հոգիս ուզիր, ես քեզ տամ.
Թող մեկ տեսնիմ քո երես:

Կանաչել են սար ու ձոր
Ձենս բարակ, սիրտս խոր:
Հոգիս էլ տամ, շնա լսիլ,
Ի՛նչ ես ընկել սար ու ձոր:

Սիրտս կաթել ա՛ արին,
Քո մարմինն եմ, քո արին,
Ե՛դ արի, մեկ աչքովդ տե՛ս,
Թե սիրելուդ ի՛նչ արին:—

էն տանը մեռնիմ, ախ էն տան,
Որ աչքդ բացիր՝ աննման:
Մեկ բուռը հողիդ եմ կարոտ,
Ասա՛, որ ինձ ախ՝ էն տան:

Ո՛վ ա լսել՝ սառ սարի
Դիպչի մոտ դա ու կպչի
Քս սար գլխին ես ղուրբան,
Ինձ մի անիր սառսարի:

Դողիս վրա փառաշան
Արին, տարան քո նշանն:
Թե սաղ սաղ էլ հողը մտնեմ,
Ո՛վ կըլի իմ փառ փառան:

Քեզ որ տեսա ջրի սաղին,
Խելքս թռավ էն հաղաղին,
Հենց մարդ պետք է հողին տա,
Որ շտպանես դու սաղին:

Ոչ ձենա ես դու իմանում,
Ո՛չ շունչս առնում, ինձ տեսնում.
Էնքան դռնեդուռ ընկա,
Բեղնամ էլավ իմ անում:

Ի՞նչ ես տանջվում՝ ա՛յ նաչար,
Որ քեզ շկա մեկ հավար:
Մեկ սիրտ որ դարդ շիմանում,
Հալքաթ վատ է ու նա շար:

Ձին ա գալիս սարի գլխին,
Սարի դողին քամակին.
Աչքս քցել եմ քո ճամփեդ,
Վայ տալիս՝ իմ շոր գլխին:

Քեզ ի՞նչ արի, որ կտրեցիր
Լեզուդ, ինձմեն քաշվեցիր.
Ի՞նչ ես սրել էդ թուրը,
Մեկ սիրտ ունիմ, կտրեցիր:

Սիրտս պատկեր չի, փաշեմ,
Քեզ տամ, ինձ էլ շմաշեմ,
Միս ա, թուր էլ խփում ես,
Ի՞նչ անեմ, ախ չի փաշեմ:

էս տեղ շատ մարդիք կան, հ'ս
Քեզ եմ կարոտ, քեզ՝ ք'յս ես.
Որ դաս, տեսնես ինձ հողումն,
Երաբ մընս սո՛ւք կանես:

Գերեզմանդ մնացել բաց,
Տունն ընկել ա սուք ու լաց.
Դվորն գնում ես, ինձ էլ տար,
Բա՛ց երեսդ, աչքդ բա՛ց:

Լա՛ց իմ օրս, ա՛ղիզ՝ լա՛ց,
Երբ դաս տեսնես ինձ մեռած:
Շատ էլ հասարակդ քաշեցի՛ր.
Ինձ սպանեց սուքն ու լաց:
||

Նի ես էլեւ քյահլան ձին,
Քար եմ դառել քո վշտին:
Ի՛նչպես պետք է՝ անցկենաս,
էն լեռ սարը, էն խոր ձին:

Ա՛յս ձեր բաշին ու ձեր տան
Կտրին, աչքերս քեզ տեսան:
Քո՛ղ հողիս ես մեկ քեզ տամ,
Ում ուղենան, լաշըս տան:

Սիրտս սհաթ է, սհաթ.
Որ թե լարես՝ ա՛յս՝ բեմխտ,
Խարաք կըլի թե թողաս,
Ու շտեսնես սնարէսնար:

Ինձանից՝ դու ձեռք քաշիր,
Կուզես հողիս ա՛ռ, քաշվիր,
Մահիս գիրը գրվել ա,
Դո՛ւ էլ արի՛ ձեռք քաշիր:

Գնացի՛ր, այս ե՛դ արի,
Ծս մեռնում եմ, ե՛դ արի:
Դու իմ յարես կապեցիր,
էն էլ դարդու եդ արի:

Աչքս ճամփիդ ա, արի.
Արի՛ հողիս ա՛ռ, արի՛.
Գյուլահա՛ն երեսովս շտաս,
Փռմանել եմ, ինչ արի:

Մի դարդ անիր, սի՛րտ արա,
Ի՛նչ ես էրվում, սիրտ արա.
Էդքան տանջվիլ պետքը չի՛,
Ինչ ասում են՝ սիրտ արա:

Բարեկամիդ հետ մեկ տեղ
Թող բեղ սպանեն՝ ախ՝ մեկտեղ.
Անբարեկամ որ մեռնիս,
Հողն էլ չի՛ տալ բեղ մեկ տեղ:

Ախ ասուն է ասուն էս գետին
Ջրիցար շունի, մեր սրտին
Թուր է խփում, ու տանում,
Մեր թողը տալիս է՛ս գետին:

Անի՛, Անի՛, ա՛խ՝ Անի,
Քանդողիդ տունն քանդվի,
Քեզ որ ազգը չպահեց,
Մեկ լաց բնող ի՛նչ անի:

Ախ՝ իմ արևս մտավ մեր,
Մնացի անհեր, անախպեր.
Դու էիր կլանքս ու արևս
Դու էլ գնացիր՝ այ իմ մեր:

Մնացել եմ մէկ էրում,
Ախ քաշելով ինձ սպանում.
Թե չես դարդիս վրա հասնիլ,
Էլ ո՛ւր ես՝ ախ՝ ինձ էրում:

Երեսդ մա՛ց, հ՛դ տար,
Երբ ուզենաս, հողիս ա՛ռ,
Թող ես մեկ հողը՝ ախ՝ մտնեմ,
Էն վախտը սերն էլ եղ տա՛ր:

Տար էդ հավին՝ ա՛յ ուրուր,
Աշխարհս դանակ ա ու սուր.
Ձու մարդի թուրն ա կարում,
Խեղճն ս՛ւր կորչի, ախ՝ ո՛ւր, ո՛ւր:

Ինձ էրեցիր տակետակ,
Աշխարհիցս իմ հեշտտակ
Կտրվել ա, փշացել,
Ես մնացել եմ ծովի տակ:

Դարդս ընկել բերան-բերան,
Գիշեր, ցերեկ սուր, շիվան
Չանս առել են, ինձ մաշում.
Ոչ լեզու մնաց, ոչ բերան:

Գլուխս քցել եմ քարերքար,
Ոչ տեր ունեմ ոչ հավար.
Ախ մեկ ցավիս հասնես,
Սիրտս մկամ քար է քար:

Թէ տաս էլ ինձ թրի բերնին,
էլ քո զուլն եմ, քո գերին.
Հոգիս քեզ մոտ հո կըլի,
Մեռնեմ էգ քո սուրբ բերնին:

Քամու ձեռին տարուրե
Ըլում են ծառն ու ծաղկներ.
Սիրտս որ չի դինջանում,
Հա կաց զլուսդ առ'ր ու բե'ր:

Ձեն տաս, չի' լսիլ քեզ կարաս,
Թե լիքն ա մեջն, ձեռ շտատ.
Դարդակին դարդդ էլ առես,
Նա չի իմանալ, ի'նչ կարաս:

Երեսն կակող ա, երես,
Քար չի, որ թրի դեմ անես
Ինչ խոսք ունես, ինձ առա,
Չանես ուրջին ինձ երես:

Վատաբախտ եմ, վատաբախտ
Ոչ օր ունի, ոչ մեկ բախտ.
Ի'նչ ես ցավում աղքատի օրը
Մե ա, վատ ա բախտն:

Սկերես եմ, սկերես,
Տեղն ա, ինչ որ ինձ ասես,
Ո'ր քեզ իմ դարդն ասեցի.
Որ ինձ մաշես, սե' երես:

Էսօր գնացինք բանջարի.
Ռաստ էկանք ջրի, սարի.
Դարդակի ման զալն պետքը չի,
Խելը ունես, մեկ բան հարի:

Միբթիդ զուրբան՝ այ տերտեր,
Բոյըդ բարդի, շալ բեղեր,
Խելքս տարան՝ բեմարվաթ,
Քանի՞ կանչեմ՝ ախ տեր, տեր:

Չարի ձեռ ընկա, չարի,
Թե սպանի էլ, ինձ էրի,
Ո՞ւմ գնամ ասեմ իմ ցավս,
Ի՞նչ ասեցիր, ես չարի:

Դարդու ջանհան ես էլա,
Ումբոս մաշվել, փշացել ա,
Որ հող դառած, ես չըլիմ,
Մեկ ախ կբաշե՞ս դու էլա:

Վազն ա գինին տալիս, վազն,
Որ շորանա իմ մորազն
Կմնա փորումս, շի դուս գալ,
Թե գաս հետս էլ վազնվազ:

Ման եմ գալիս մուրենմուր,
Քեզ չեմ գտնում ա՛յ անգույթ.
Աբեղակն էլ որ բացվի,
Իմ սիրտս հո մուրն է մուր:

Տա՛ր իմ հողին, հետդ տա՛ր,
Էս խոր ձորումն մի՛ թողար
Ինձ, որ էրվիմ, խորովիմ,
Ղարիր ևրկրում մնամ օտար:

Կարկուտն գիպավ մեր պտղին,
Մեր հանդին, մեր ծաղկըներին.
Ախ՝ քո դարդն եմ միշտ բաշում,
Նբանք լիս չեն տալ իմ պտղին:

Ինձ ասեցիր քո անում,
Էլ չեմ գալիս՝ իմ խանում.
Էլ ինչպե՞ս սերդ իմանամ,
Որ էդպես ես ինձ անում:

Ոչ տուն ունիմ, ոչ ամանք,
Թե որ դան, ինձ գողանան.
Հացի կարոտ մնացել եմ,
Գիշերս վաղ, օրս ամառն:

Կուզեմ առաջիկ քոչիլ,
Ճամփեկ կապել ու փախչիլ:
Որ թե արիւն էլ դու լաս,
Ջուր չգտնես, աչքդ քոչիլ:

Ի՞նչ ես էրվում տանն ու դրանն,
Իմ աչքի լիս սիրեկան,
Էդ դարդը քեզ տվողը
Հալբաթ կանի մեկ ճար դրան:

Մարդիս կյանքն է առուտուր,
Մեկ խեր կրգա, մեկ շառքշուռ:
Դու քո ճամփեկ մի ծոխր.
Թե պարտք ունես, ա՛ռ ու տո՛ւր:

Ջանս քեզ զուրբան Աղա,
Թագավորին աչք Աղա,
Բաս չես դիտում՝ որ սերբ
Խոցված սրտի հմար աղ ա:

Ինչ ցավ ունիս, վեր ածիր,
Քեզ կսպանեն, մի՛ մաշվիր.
Սաղդ քոքիր, սիրտդ բա՛ց,
Էդ ֆիքրդ թո՛ղ, վե՛ր ածիր:

Քանի հարուստ ու քոք ես,
Ամենի աչքի լիսն ես,
Չեող պակաս՝ ձեն լի տալ,
Սաղդ հաղար էլ որ քոքես:

Քո եսիրն եմ՝ խեղճ արի.
Թուրդ սրտիցս եզ քաշի՛.
Թող հողը մտնեմ էն վախտը.
Կանգնի վրես՝ խեղճ, արի:

Ջանս կտամ քո զնում
Թե ինձ սպանել չես ուղում¹
Քեզ ինչ արի, որ խոռված՝
Ինձ թողում ես, դու զնում:

¹ [թե] մեկ

Ինձ թողում են, քեզ տանում,
Դուռն երեսիս հետ անում.
Որ քո շվարն էլ չեմ տեսնիլ,
Էլ ի՞նչ անեմ էս տանում:

Ո՛վ կոստանի ինքն իրան
Մեկ սիրտ էլ ա, որ սիրի նրան,
Որ ինձանից քաշվում ես,
Թող՝ քանդվի ասի քյուլ իրան:

Փրփրում ես՝ այ փրփրում
Գետ սիրտս հետդ քրքրում,
Թող՝ արատառնքս մի հատնի.
Հետո մնամ էդ փրփրում:

Մեկ սիրտ ունեմ, քեզ համար
Միշտ մեռած միշտ ցավադար,
Դու էլ որ դեղ չես անում
Ո՛ւմ տամ ցավիս թիֆն, համար:

Ախ՝ ի՞նչ ես էլ թուրդ սրում,
Հոգիս տալն ես եմ՝ ուղում.
Ջանս որ հատավ, ինձ մեկ ա,
Կրակում ըլլեմ, թե սրում:

Ո՛ւմ ասեմ դարդս՝ որ լսի,
Էլ ցավս ուրշի եդ չասի,
Թող սիրտս մենակ խավարի,²
Հասրաթ մնա մեկ լսի:

Սիրտը հանիլ, ա՛չ քաշվիլ
Կըլի ու պտի միշտ մռշվիլ.
Ինչ արի որ ինձանից
Դու էլ սկսար ասի՝ քաշվիլ:

Հոգիս ընձի տուն տվեց,
Որ դու չես գալ. աչք տվեց
Աստված, որ լամ դառն օրս,
Հիմքս քանդեց, տուն տվեց:

Ա՛խ մեկ ձորում, շիմանում
Քեզ տեսնեի՝ իմ խանում.
Դուս էդ՝ հոգիդ ինձ տալիք³
Որ իմ դարդս շիմանում:

¹ [խեղճ]

² [խմանա]

³ [ջանս հանեց]

⁴ [եմ]

⁵ [առնելիք]

Ուզում եմ ինձ ախ սիրտ տաս,¹
Վաղուց մեռավ իմ մորազո
էրված ջիգարն ո՞ւմ ա պետք,
Որ հասնես նրան՝ իմ սիրտ՝ տաս:

Սիրտս վառվել² կրակվել էր,
Որ մնացի ա՛խ անտեր
Թե եղ չես գալ գերեզմանս
էս էրը կըլի, ա՛խ էս էր:

Ջանս դուս էկավ, սիրտս մնաց,
Նա էլ արնով ա լցված
էգպես արիւր, սիրեկան՝
Որ քեզանից սիրտս մնաց:

Խոսքը սրտին որ դիպավ,
էլ սաղանաւ չի բնավ.
էն թուրն ինչպէս պտի կապեն
Որ սիրելուդ սրտին դիպավ:

Թե վախտ ունես, արի ու տն՝
Հալըս, թե ինձ սիրում ես,
Ես որ գնացի, չես հասնիլ,
Ապրում ես, որ ինձ ուտես:

Ո՞վ հասցրեց քեզ շարի
Ինքը փոխ գնա քո դարի,
Ինձ էսքան ո՞ւր ես էրում,
Ի՞նչ ասեցիր, որ շարի:

Ծարավ աղբրի աղբրի ախ ահը.
Մեր կանաչ բաղի տակը
Միտքդ բեր ու ինձ հիշիր,
Խաւարեց աչքիս ալը:

Դու իմ ձեռք կապեցիր,
Սրտիս լարեն կապեցիր,
Ինչ արի քեզ, որ էլ եղ
Սիրտս արիւն կապեցիր:

1 [էլ ինչ մնաց որ] սիրտ տաս:

2 [ժաշկել]

Անքս տալիս ա սեփն,
 Վալ իմ գլխին, արեփն.
 Դու էլ հոգիս առնի ես,
 Տալիս ես դեփն-սեփն:

Ինչ որ ասեն, սիրտ մի մնար.
 Ցավդ ներս արա, մի սքար.
 Մեկ բարեկամ որ ճարես,
 Էլ էս լաշումն՝ սիրտ մի մնար:

ԱԶԳԱՍՆԵՐ ՄԱՐԴԸ ԻՐ ՄԵՌՆԵԼՈՒ ՎԱՆՏԸ:

1 Մնա՛ք բարով, մնա՛ք՝ անց կացած օրերու
Մոռացի՛ր՝ աշխար՝ քեզ տված ցավերու
Որդի՛ք, ընտանի՛ք, ո՛ւր եք դուք լալիս,
Մարմինս թե փթի, սիրե ձեզ հոգիս:

Էս ճամփեն մեկ օր պետք է մենք դնանք,
Մահով էն կենքին հասնինք, դինջանանք:
Բայց մեռնել ես որ շուտ ուզում չէի.
Պետքը դամ ազգիս՝ ախ՝ ասում էի:

Բայց ո՛ւր իմ մուրազն՝ որ սիրտս էրում էր,
10 Տանջում, ինձ մաշում, ա՛խ՝ ցերեկ գիշերու
Թե իմ աշխարհիս ջանս դուրբան տայի,
Որ հողի տակին՝ օ՜ֆ—պետք է փթի:

Աշխարհիս ո՛չ փառքն, ոչ էն մեծություն
Սո շեմ ափսոսում, որ մնացի մաղբուն:
Բայց ի՛նչպես փակեմ աչքս ու ա՛խ շքաշեմ,
Որ հազար մտքեր հողն պետք է տանեմ:

Ո՛չ երկար ասրելն էր իմ ուզածը,
Ո՛չ լավ օր քաշելն՝ ա՛խ՝ իմ խնդրածը:
Իմ էն քաշած շունչն էլ մահ էր աչքիս,
20 Երբ չէի կարում պետքը դալ ազգիս:

Իշխանություն թե, կամ փառք ուղեցի,
Բազի, պսակի թե փափագեցի,
Էնտուր համար միայն, որ հազար մարդի
Աչքի արտասուքն սրբեմ, որ շցավի:

Էկե՛ք հողիս վրա՝ հողիս հիշեցե՛ք
Իմ ազիզ որդիք՝ ձեր հօրն օրհնեցե՛ք:
Լեզուս որ լավի, իմ հողն ձեզ կասի,
Թե երկնքումն է՛ս ինձ կտանջի:

Փա՛կ էր աշխարհ, սե՛ն՝ իմ քաշած օրն,
 30 Որ ձեռս չհասաւ, ինչ ուզեց սիրտս որ:
 Արարի՛չ իմ տեր՝ թե մարդ չիմանա,
 Իմ աղօթքն՝ է՛ս էր, քեզ լալ՝ հայտնի ա:

Մարդի՛ք, ա՛խ մարդիք՝ դուք ե՛րբ կզարթնիք,
 Որ սիրտ սրտի տաք, միմյանց քոմակ ընէք:
 Իմանաք, մեր դրախտն ու կյանքն հենց է՛ն ա,
 Ով խեղճ ազգի ցաւը կիմանա:

¹ (Խեղճ էրքն)

ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՄ ԱՂԱԶԱՆ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԻ ՊԱՏԿԵՐԻ
ԱՌԱՋԻՆ:

1841 թվին. Սեպտեմբերի 5-ին:

- 1 Ա՛խ սիրտս լիքը որ ես շատ անգամ
Պատկերիդ աչքս քցում՝ բարեկամ,
Ի՛նչ կրակ է վառվում միշտումս, ինձ էրում,
Թուր մտնում սիրտիս, լերդս կտրատում:
էն ի՛նչ օր էր, որ մեր անմեղ վախտին
Սիրտ սրտի տված մենք ի միասին:
էլի ինձ պահողն ա՛խ քո սուրբ սերն ա,
Մեկ դռնդ դռնիս հասնեմ. էն սհաթն
Տանէր Արարիչն տված ամանաթն:—
- 10 Յարաբ սուրբ հոգիդ քնած ա, թե դարթուն,
Յարաբ որ էքուց տանեն ինձ թաքուն,
էն սառն հողին տան, օրս խավարի,
Երկնքի տակին ձենս էլ քեզ չհասնի.
Ա՛խ կգա՞ս էլ ա կանգնես ինձ վրա
Երբ խավար աչքս կարոտ քեզ մնա.
էդ սուրբ բերանովդ՝ հոգիս կը հիշե՞ս,
Թե դու էլ սրտիցդ անունս կշնչես:
Ազի՛դ բարեկամ՝ ա՛խ՝ քո դուռն որ դամ,
Ես էս բոպին, կանգնեմ, քարանամ:
- 20 Յարաբ որ աչքդ բանաս, ինձ տեսնես,
էլ շունչ շունենամ, որ սիրտս առնես:
Յարաբ մեկ տխուր աչքով ինձ էլ ա,
Կնայես, որ հոգիս էն կողմն իմանա:
Թե էս աշխարհումն ինձ էլ սիրող կար.
Ես էի մենակ՝ մեղավորն ու շար.
Որ ո՛չ քո սերը լավ ճանաչեցի,
Ոչ աստծու տված-կյանքն վայելեցի
Սիրտս ինձ համար կրակ էր դառել,
Աշխարհն ինձ համար վաղուց վերջացել:
- 30 Ով իր մեռածի հոգին էր լալիս,
Ես իմ սաղ գլխին ծեծում, վայ տալիս,
Մահ էի ուզում, առա, դինջացա,
Քեզ էի ուզում, մեկ օր շտեմա:
Հոգիս տալիս էլ՝ ես ձեռք քցել՝

- Քեզ էի կանչում, որ տեսնեմ մեկ էլ:
 Բայց ա՛խ՝ իմ լեռդս շորացած մնաց,
 Հասարթս քեզանից շառա՛ աչքս բաց:
 Բարեկա՛մ սիրուն, սիրո՛ւն բարեկամ,
 Ի՞նչ կըլի, որ ա՛խ՝ հս մեկ զուշ դառնամ.
- 40 Կանգնեմ երեսիդ, դու շունչ քաշելիս,
 Բանամ իմ սիրտս, որ մեկ ցավս տեսնիս:
 Կաթի երկնային աչքիդ լիսն ինձ վրա՝
 Էրված սիրտս իր ծովան՝ բերնիդ հովին տա:
 Պարզի էս խավար միտքս՝ որ ինձ մեկ օր
 Ո՛չ մահ է տալիս, ո՛չ կյանքս առնում, որ
 Կորչիմ, ա՛խ՝ պրծնեմ էս դառն աշխարհիցս,
 Կտրվի էս շար շվաքն հզեկիցս:
 Հոգիս քեզ պահ տամ, ու մարմինս հողին.
 Որ դու բերես հետդ վերջին սհաթին:
- 50 Էն դինոմեն էլ թե դժոխքն ինձ տանի,
 Քո սուրբ աղոթքը ինձ մեկ ճար անի.
 Թե հս անարժանս՝ էն սուրբ Արարչի
 Պատկերն իմ ձեռով՝ ա՛խ՝ խանգարեցի:
 Քո արդար ձենը, քո սուրբ բերանը
 Բալքի ինձ շարա անի էն առյանը:
 Դու ըլիս էլի իմ հոգու փրկիչն,
 Ինչպե՛ս էս սհաթին դու հս իմ մաշիչն:

ԲԱԶՄԱՂԷՏ ՌԻՍՈՒՑԻԶ:

1 Որպէս ցանկամ բարերար իմ
Լ'նդ Ձեզ կրկին՝ զի եղիցիմ՝
Ձի լուիցեմ զխրատս Ձեր
եւ քնդ հովանեաւ Ձեր լիցիմ:

Ո՛վ բազմադէտ իմ բարերար
Ո՛ տացէ ինձ՝ զոր մինչ այս վայր
Ունեի ես զՁեր հրաման,
Որ էր ինձ միշտ քաղցր շաքար:

Բարերարութեան քոյ արձան
10 Կանգնեացի յիս մինչ դուռն մահուան:
Յայնժամ միայն յորժամ մեռից
Մատանիցէ ի դերեզման:

Ձիս բախտաւոր համարեցից,
եթէ երբէք ի կեանս կարից
Հատուցանել զՁեր բարիս
Որոյ յետէ հանգիստ մեռից:

Բանականութիւնս շօրէ,
Արտասանել զօր ինչ կամէ
Դեռահաս երեսայրիւք
20 Շնորհակալ լինիլ կամէ:

ԽԱՂ ԲԱԺԱՆՎԵԼՈՒ ՎՐԱ:

1842. օգոստոսի 4. Երևան:

1 Աշխարհումս ո՞վ ա մնացել
Մեկ տեղ, որ մենք էլ՝ ա՛խ՝ մնանք,
Շատն են էսպես եկել, գնացել,
Մենք էլ պետք է՝ մեկ օր դնանք:¹

Բարեկամի սիրտը՝ դորդ ա,
Չի՛ համբերում էսպես ցավին.
Բայց նա խելքին պետք է մտիկ տա,
Չտանջի, չմաշի նհախ իր հոգին:

էլ էս երկինքն, էս արեգակն՝
10 Ինչ տեղ նստենք ու վեր կենանք.
Պետք է քցեն շողք ու շվարն
Միշտ մեր գլխին, էլ ո՞ւր մենք լանք:

Լացն ու առքը թույն են, լեղի,
Հենց կմաշեն սիրտ ու հոգի:
Ոչ գնացողին կանեն մեկ ճար,
Ո՛չ մնացողին կգան հավար:

Թե իրիզուն, թե առավոտ,
Ուր որ փշի էս քաղցր օդն.
Պետք է հիշենք բարեկամի

20 Աղիզ անունն միշտ մեր միջի:

Շատ դարդ անելով, շատ վշտալով
էլ ո՞ւր կհասնի, որ լավ մտածենք:
Թո՛ղ ընկնենք ճամփա միմյանց աղոթքով,
Որք բարին է, Ասանից խնդրենք:

Շատ էլ որ մնանք ծունկ ծնկի տված:
Ի՛նչ օգուտ, թե վերջն պետք է բաժանվենք:
Միտն ըլի մոտիկ, լավ խոսք է ասած,
Հեռանալով հո մենք մոռանալ չենք:

¹ Յուրաքանչյուր տանից հետո Աբովյանը շփել է կրկնել Աշխարհումս ով... ա մնացել և ալիս:

Սրբեցն'ք ձեր արտասուները,
 30 Ազի'զ ծնողք՝ քա'ղցր բարեկամք.
 Բո'ղ սարն առնի ձեր ցավն ու սուքը.
 Խտբիդ պահե'ք, մեզ շմոռանաք:

Ին գնացողի, թե մնացողի
 Ասենք սիրով՝ մնա'ք բարով.
 Տա'նք ու առնենք մենք դոշ դոշի
 Վերջի համբուլըն անուշ սրտով:

Ինչ սար, ձոր էլ որ մեզ ծածկեն,
 Մեզ իրարից խլեն, զրկեն,
 Ին աչքներս էլ իրար շտեմանի,
 40 Սիրտը մեր սերն հաստատ կպահի:

Առնե'նք թանր, տանք ձեռ ձեռի,
 Խմե'նք ճամփի սալամաթին:
 ՅՈ՞վ ա խաբար, թե ո՞ր վախտի
 Մեկ էլ ռաստ կգանք մենք էս սհաթին:

Մնա'ք բարով՝ ազի'զ սարեր.
 Կանա'չ ձորեր, քա'ղցր դաշտեր.
 Լավ բախտավոր գլուխ պտի,
 Մեկ էլ ետ գա ձեզ ա'խ՝ տեսնի:

1842 օգոստոսի 3-ին. Երևան:

1.

1 Ում սիրտը որ տխուր ըլի,
Թող մտնի բազն, քեֆը բացվի:¹

Արեղակը մեր էր մտել,
Լուսինն իր տեղը բաց արել:
Իրիգնահովն թփերի վրա,
Աստղ ու լուսին երկնքի վրա:

Զարման խանութի ձեռիցը
Բռնած՝ գնացինք մենք տանիցը:
Փեղեկ կարմունջն դողդողալով
10 Մենք անց կացանք շարժարանքով:

Պողոս ասունն էս հագաղին
Միտք էր քցել իր հին հոգին:
Մեկ ամանով հալով լիքը
Էկել, հասել էր նա գիրքը:

Նրան թողինք ու անց կացանք,
Բաղի միջովն եկանք, հասանք
Չորաբաշի գլխի ձևը,
Աչքըներս քցեցինք ձորը:

2.

Ա՛խ էն ձորը, ա՛խ էն ձորը,
20 Ո՛ւմ ասեմ ես նրա շնորհը:²

Զարման խանութն, Շողան քիթերն,
Պեարենն թողած իր միտքն ու ֆիրքն,

¹ Յուրաքանչյուր անից հետո Արավայան նշել է կրկնել առաջին երկու տողը՝ «Աստղ և լուսին»:

² 2-րդ գլխում փոխված է կրկնակցը. յուրաքանչյուր անից հետո պետք է կարդալ՝ «Ախ էն ձորը, ախ էն ձորը»:

Զըրից էին տալիս, խնդում,
նս էլ նըրանց հետ ծիծաղում:

Անուշ լուսինն էր ծափի պես
Փայլում, խփում էր իր երես:
Քաղցր հոգը, թիկրի բոկը
Գալիս, գնում, մտնում ծովը:

Միրտս լիքը կայի նստած՝
30 Աչքըս ամպերին, ձորին քցած,
Ղարդ ա, ասում, լսում էի,
Թե ինչ էր հալս, ո՞ւմ ասեի:

Զանգվի էն քաղցր ֆշըշալը,
Ծառի թփի խշըշալը
Որ շէր բնկնում ականջս, գնում,
Հոգիս հետը հանում, տանում:

Մտքումս ասում էի, մաշվում.
Երար կնստիմ էլ էս բաղումն:
Ա՛խ՝ քո ձենը՝ քա՛ղցր իմ Զանգի,
40 Ո՛ւր գնամ, որ խելքս շտանի:

Երկնքի մղալիկի նըման
Տուտըդ քցած ձորի բերան,
Գնում ես, հասնում գու Արազը,
Տալիս հաղարի մուրազը:

Բանդն ու Մամբռին, Արիհայաթն
Տանում, ջրում տուն ու հայաթ:
Մեջք ու քամակ, ծոցդ կանաչ,
Ուր որ նայես, թե ձախ, թե աջ:

Հազար տեսակ պտուղ զանազան
50 Զարդարել են շայիր, շիման:
Քարափններիդ խորդ երեսը
Տեսնելիս՝ մարդ կալնում է երեսն:

Էի էդ քո անուշ ձենը,
Էդ քո կանաչ ձորն ու շենը
Աչքն առնելիս՝ մայիլ մնում,
Գալիս դրազդ, մոտիդ նստում:

3.

Այս իմ զանգի, քաղցր իմ զանգի,
Քող՝ սաղ աշխարհն շարքդ տանի:¹

Լեռ քարերին դալդեղ տալիս,
60 Քարափները սքուժ են, լալիս,
Անցվորականն ձենդ առնելիս՝
Եղ է նայում, հոգին տալիս:

Դղրդալով մտնում ես ձորն,
Սասանացնում էր, սար ու խոր.
Քո էն սիսլտակ քափ, փրփուրը
Տեսնողի սիրտն քցում է հուր:

Քո աննման զավակներդ,
էն ծառ ու թուփ սիրուն թռռներդ
Կաթդ ծծում, գլխիդ կանգնած՝
70 Հով են տալիս ճիւղներն փռած:

Ո՞վքեր են քեզ տեսել, գնացել,
Զանգի՝ քո տեսող վախելել:
Մենք էլ կերթանք, ուրիշն կգա,
Քաք քո դաշտը դալար մնա:

Միթե էս է՞ն տունն, էն տեղն չի՞,
Ուր մեծանուն իշխանազգի
Ազնիվ զավակը Աղամալյան
Կրկին քեզ հովիվ, պաշտպան:

Ա՛խ՝ ո՞ւր էն լիառքն, էն մեծութուն,
80 էն վեհանձին իշխանություն.
Միթե՞ էն տխուր, աղետում մատուռ
Սահակ աղին՝ ա՛խ պահե լուռ:

Զանգի՝ սքաս, Զանգի ողբաս,
Իմ արտասուժքն էլ առ, ու հա՛ս.
Աշխարհի տված վախճալություն
Կորլի ինչպե՞ս քո ջուրն սիրուն:

¹ 3-րդ գլխում յուրաքանչյուր անից հետո կնիկերով է՝ «Ա՛խ իմ Զանգի քաղցր իմ Զանգի...»:

Եւտ աշք պտի, մեկ էլ տեսնի
Քեզ ու քո սերն մեկ էլ առնի

• • • • •

Ձեզ ի սիրոյ մնացէ՛ նշան...

90 Իմ դրօսանաց սակաւ այս բան:

Եւ ի վայրս օտարութեան

Միշտ պաշտեցից զսուրբ Հայաստան:

1 Զարթնութիւն միտս իմ կրկին կենդանի
Պատկերք սխալի անցեալ իմ անուրց
Ո՛հ յումմէ՝ առից զվշտահար սրտի
Իղձ, կարօտութիւն նեղեալս ի ցաւոց:

Քակտին իմ ոսկերք ի սուգս դառնութեան,
Աւաղ հառաչանք մաշեն զիմ աղիս,
Այլ կողմն տարածի՞ց ոչ բերէ զիմ ձայն
Ո՛չ տայ ինձ լսել զանոյշ ձեր բարբառ:

Ի վայրս ծննդեան ի ծոց հայրենեաց
10 Թափառիմ անյոյս, անճար, անմխիթար.
Թէ՛ն փառարին իմ կեանք խղճալի
Զի՛ք ոք՝ որ լիցի սրտառու ինձ աստ:

Երբ գրկախառնեալ ընդ ձեզ միւս անգամ
Փշեացի ինձ շունչ ձեր կենդանարար
Թող անդ իմ հոգի ելցէ ի փոշտոյն
Որոյ վերջին վճիռն է դառնալ ի հող:

Դարան է աշխարհս ցաւոց և վշտաց
Մինչ սիրտն զգայուն՝ զրկեալ ի դիմաց
Սիրելեաց՝ որ ի նմա եղեն համակից:
20 Վարանի յետոյ ի միայնութեան:

1 Բնագրում՝ զգացուն:

ԱՂԵՐՍ ԱՌ ՄՈՒՍԱՅՆ:

(Ի դէմս հայրենաց:)

1 Տեսեալ՝ քո թոխ լինհ, երկնապարիկ
Ի թև թեթև ամպոց ձինափայլ,
Մուսա՛յդ իմ գողտրիկ՝ ոգի՛դ շնաշխարհիկ.
Կարօտ իմ հոգի զքե՛ր՝ խանգաղատեալ:

ii

Ի շքնաղ հովիտս քոյդ բուրաստանի,
Յերփնեբանդ պարտէզս քոյդ զբօսարանի,
Ի բոյլս սոխակաց՝ զքեզ օրհներգուաց,
Ի ճախր օդասլաց՝ վնհանձն արծուեաց,
Ի ծոցս բարձանց առ քեզ՝ ամպաբարձ,¹

10 Ի խոր ծովուց քեզ բերանաբաց,
Ի խումբս կաճառաց հզօր դիւցազանց,
Որք զքոյդ կնդրուկ աստին ծխեցին,
Որք զանոյշ քոյ խունկ աստէն բուրեցին,
Ջրոյ նազելի գեղ գեղգեղեցին.
Չանգին գոհարս քոյ մթերեցին,
Ջրոյ բալասամ աստ ծովացուցին,
Ջրո կենսատու զինու վառեցան,
Ի դաշտս լայնարձակս՝ անվրդով, անխռով՝
Հեռի ի բքաբեր խորշակաց տօթոյ.

20 Բերկրեալ, ուռնացեալ երկնային ցօղով
Ի բերրի, յուռթի վայրս օդապարեալ.
Բոլորեալ, պատեալ հղեմեան հոտով,
Ի ներքոյ ծառոյն խնկոյ անթառամ՝
Ոսկեհոտ պտղովք, գոհարեալ ծաղկամբ՝
Առ աղբերքք, գետովք՝ լի անմահութեամբ,
Խշտի նոցա վարդ սփռեալ, տարածեալ.
Փափուկ նոցա բարձ շուշան պատատեալ.
Շունչք նոցա յափրեալ, հոտովք պարարեալ՝
Ի գիրկս նորա լայն՝ նոնահատ խնձոր

30 Ի ձեռս նոցա ձիգ՝ ոսկեձող բոսոր.
Ի մէջս նոցա կուռ՝ գօտի ոսկեհոտ.
Ի գլուխս պերճ՝ պսակ դաբնեայ նոր.
Ջեղխեալ բարութեամբդ՝ արբեալ զքո շնորհ.

¹ [ամպաբարձ]

² [Որք] քոյ անգին գոհարս մթերեցին

- Բազմիցս ի շգոյէ հանգստեան հոգւոյ,
 Բազմիցս ի դրաւել փառս անցուկ շքոյ.
 Բազմիցս ստանձնել պսակ առօրեայ.
 Քոյդ անուամբ զճգունս իւրեանց տօնեցին,
 Քոյդ քնքուշ թեօվք զքրտունս սրբեցին,
 Քոյդ մատամբ ամօք՝ զիւրեանց իղձ առին:
 40 Եւ ե՛ս զիմ խոնարհ զլո՛ւս ամբառնամ
 Ի ձորոյ փշոց՝ խոր քնոյ, և լամ.
 Կոշկոճեալ ի լերդս սնալ ասպառածից,
 Կաշկանդեալ ի գութ աղի աղէտից.
 Մաշեալ զիմ գլուխ ի սրասլաք վիմաց,¹
 Բեկեալ զոտս և զձեռս յուճոնահար բռանց,
 Կիզեալ, խորովեալ ի տապակ անշէշ.
 Մոլորեալ, վանեալ յանհարթ ել և էշ.
 Շուարեալ. առ շրթամբք՝ անկուշտ անդնդոց.
 Մերձ սահիլ յալեաց յորձանս կոտորից.
 50 Ի նետէ վարեալ արտուտս վտարանդի.
 Պատեալ, պաշարեալ յանձուկս թակարդի,
 Փշրեալ զքնար տաւղի խնդութեան,
 Խզեալ վերջին լար կննացս զօրութեան,
 Առ քն՝ զիմ բեկեալ բազուկս կարկառեմ,
 Առ գլուխ ջախջախեալ՝ Քեզ բռնամ, հայցեմ
 Լալագին աշօք՝ ձեռն ի ծնօտի՝
 Զիմ շանթախորով սիրտ բռնամ աստի:
 Հե՛ղ կամ բալասամ քո կենդանարար.
 Տո՛ւր կամ քոյ խոր ջուն քաղցրերազ, անճառ:
 60 Բա՛րձ կամ զիս աստի, բա՛րձ, տա՛ր զիս խապառ:
 Շի՛ւղ եղէց ոտիցդ՝ ընդ քեզ ճախրեցայց.
 Բո՛յս եղէց ոտիցդ, ուր և կոխեսցես.
 Փռչի՛ն երբանացդ, ուր և հանգիցես,
 Զէ՛ իմ կամք՝ թէ դու զիս պսակեսցես.
 Զէ՛ թէ՛ դու զինե՛² ըզգոտի արկցես,
 Ո՛չ թեամբարձ զքեզ, ինե՛ բեռնեսցես:
 Շփեա՛ մեղմիկ թեզ յիմ դէմս անկենդան.
 Քո մահ՝ ինձ անմահ կեանք՝ երանական.
 Քո ոտնահարուած ինձ՝ կայծ զօրութեան:
 70 Զի՛ք իմ յոյս ալլեա՛ զիմ նաւակ վարել,
 Բաց իմ առաջի տարտարոս անել:
 Ա՛ռ զիմ այս վերջին՝ շնչոյ պատարագ.
 Զերմին սիրոյ պտուղ, հոգւոյ երկնառաք,
 Կամ տո՛ւր ինձ յայս ձոր՝ վա՛յր իջեանի,
 Կամ բա՛րձ զիջեան իմ բեկ, հնոտի,

¹ քարանջ

² [քոյ]

³ [յաւթ<տեան>]

- Դաշտը Հայաստանի ի բերս յուրի, լի,
Սիրտը Հայկազանց դեռ ի վէրս նողկալի,
Մոցը Արարատայ մթերեալ զանծիւր,
Արամեան որդիք՝ ժիրք և շնորհաշուր,
80 Մասիս մեր՝ հզօր, խրովտ, ամպագրոհ,
Միտը Արշակունեացս վսեմ, բարձրախոհ.
Ստինք Թորգոմայ Կասպից և Սեաւ ծով
Պատին՝ սարսափեալ կաթամբ կենազործ.
Ձեռք՝ Ասքանազեան ազգ մեր մեծագործ.
Քաջայաղթ բազկաւ՝ բուռն և մեծագործ.
Կամի՝ առաքել, ամբառնալ ի վեր
Ջօրհնութեան պտուղս, զմաղթանացս նուէր
Կամի՝ լուսատու, երկնային արքայն
Մագել զճառագայթս ի ձորս մեր զանճայն.
90 Հանել զբիրազգի բերս և զարմտիս.
Տալ փնջել մեզ այժմ ծաղկանցս դրախտիս,
Ուր ցնծայրն երբեմն նախահայրն՝ անտխուր.
Պսակել, պատուել զգազաթն այն հզօր
Ոսկեայ պսակաւ, ուր էրն նոյեան ձորս

- Այլ ծանր գոլորշիք մերոյն այս գնդի
Նեխեալ ի բարձունս նիւթովք զազրալի
Պատեալ՝ դօտէ զմեօք թանձրութեամբ սեղմեալ.
Պատան երկաթեայ յանձն մեր մածեալ.
Հուր, ծծումբ խցկէ ի ներքս ի շնչին.
100 Աւա՛ղ՝ սոյն ոսկր ժանդ՝ թոյն ի բարբառելն.
Բռնցկէ, թափէ յորովայն մեր խորս
Շունչ իւր մորկեալ լի, մոտոս դառն սրտին.
Իբր ծտնայ գիժ՝ գրգռայ փորոտին:

- Շփեա՛ իմ Մուսա՛յ թեովք քով հեզիկ,
Թո՛ղ՝ ժանդ այս մթեր ամպոց թանձրաձիգ
Խոնեսցի՛ ի մի կոհակ, յոյզ մորիկ.
Թափեսցէ՛ զիւր շանթ՝ ժանդն կայծակնահրոս.
Պարզեսցի՛ պատկեր երկնից՝ շնորհալոյս
Մեր շերմ արեգակ զիւր շողս սփռեսցէ՛,
110 Մեր սուրբ դաշտօրայք գկնդրուկս խնկեսցէ՛
Առ մե՛ր լուսատու Արքայ մեծագօր,
Առ մե՛ր Հայր գթած, բարի և հզօր.
Կնդրուկ սրբութեան սիրոյ սուրբ սրտից,
Կնդրուկ անուշից, զո՛հ ողջակիզաց.
Արդար սեղանոյ նոյեան սուրբ դաշտաց,
Նոյեան վեհ որդւոց, նոյեան զաւակաց,

Զի և Հոօրն մերին՝ քաղցրանիշ աշօք
 Յերկնից խոնարհեալ՝ տարածեալ բազկօք,
 Մերն ընկալցի՝ անդ ուխտի պատարագ,
 120 Զոր սիրտք սիրանուէրր խնկեն յիւր աղաք:
 Օրհնեսցէ՝ շրթամբք հայրականն սիրոյ՝
 Ահիւ, դարգանալ որդւոցս իւր ծոցոյ:
 Զմեր մայր, զտէր, մեր պաշտպան փրկիչ
 Զնո՛ր մեր այս նոյ տօնել խնդալից.
 Տօնել, տօնախմբել և նաւակատել,
 Երգել, փառատրել զմուտ նորա և զել:
 Զմեր սիրտ, հոգի նմա զոհ մատնել,
 Եւ զմեզ ընդ նորայն արծուի թևովք
 Ի շար թշնամեաց պահել, պահպանել:

ՄՏԱԽՄՈՒՆՔ Ի ՏԵՍԻՂ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ:

[Զօրութիւն ժամանակին (ի ղէմս հայրենեաց)]

- 1 Բուն ժամանակին բարձեալ զիր կռան՝
Անխիղճ խստութեամբ՝ ի ձեռին զմահակ՝
Մանրէ՛, ջախջախէ՛ ի սուղ այս վայրկեան
Զփափուկ երեսաց երկրի փշաքանկ:
Կրկէ՛սք, ամբարտակք, բրդունք հաստարմատք
Վերին մատին կամ, ձեռագործք մարդկան
Բարձունք երկնահօրոսք, լերինք երկնազագաթք
Ի շանթ նորա դառն սուղանին անձայն:
Դարք, ամաց հոլով ի նորա ճիրան՝
- 10 Զերթ սուղ նբբին անցուկ, վազանցուկ
Ծնշե՛ն, խորտակե՛ն յանդունդս շքովեան
Բիր դամաց վաստակ զերթ խոխ անշուք:
Մանդաղ նորա սուր, հեղեղ նորա խեռ
Հարեալ և մանրեալ ի յուժգին գրո՛
Խղեն, տապալեն ի հորձանս եռ
Դառնաթոր քրտանց ճիզն նորագոյ:
- Դիցազանց կաթիլ արեան երկնընծայ՝
Քաջակուռն բազկաց կրկէս, ախոյեան՝
Ի թափ նորա սուր ջնջին անխնայ,
- 20 Անհետ շքացեալ վայրէս յանմնայ:

Ազգաց՝ քաջապանծ հսկայից կաճառք,
Զաւակք, զարմք, ժառանգք ի մոխիր ցնդեալ՝
Յանասնձ նորա մրրիկ մատնեալ ի յաւար՝
Վայրկենին սրոյ կեր լիցին՝ վատնեալ:

Դո՛ւ միայն տաժեհ նազելի մատամբ
Ի քոյդ գիրկ քնքուշ, ի քոյդ ծոց փափկիկ
Փնջեալ, բուրբեալ հողածնոյն քրտամբ
Զանդօր ճիւղ շնչին՝ Մուռայդ իմ գողտրիկ:

Զինչ այս ձորավայր, այս սուղ կենաց լար.
 30 Մթին, դառնարեակ, խղուն, դիրարեկ.
 Թէ քո սուրբ շնչոյ զեփիտ կենսարար
 Ոչ գորովեսցէ զծաղկունս՝ մահաներկ:

Անդ մոլին ստամբակ, անդ ճիւղն թշուառ
 Ի մի գետնախշտի, ի մի չքադարան՝
 Սէգ ընդ առաքինւոյն փոշւոյն բարերար՝
 Յոխորտ՝ զիւր մեղկ դի մեկնէրն մեծաձայն:

Ո՛չ այլ՝ սուրբ սրտից, ո՛չ այլ՝ բարւոյն կայծ
 Վառէրն սառն հոգի հողածնոյս թափուր,
 Սիրոյն սրբութեան վերինն այն նախանձ
 40 Ի կմախ մեր շքոյ վաղուց շիջանիւր:

Ո՛չ այլ՝ պերճ հսկայն խլէր զգարնին.
 Ո՛չ այլ՝ ազգաշէնք Հայրենեաց ի պսակ՝
 Ո՛չ այլ ի սատար անզօր նմանակցին
 Զերմ առաքինին հիւսէրն զվաստակ:

Յահի սասանման, յալիս մշտածով՝
 Ի մուլ մթութեան ձորոյս մրրկայոյզ՝
 Երերեալ, վանեալ յանել ի մի գուր՝
 Փշրեալ խորտակիւր նաւակ մեր՝ անյոյս:

Դու՛ հանես ի վեր ի խումբս երշանկաց՝
 50 Քո՛ սաւառնեալ զթեա՛ երկրիս յերկնանջատ
 Բառնաս՝ իրանդէնդ՝ աստէն ամպաբարձ՝
 Ի վերայ թիկանց՝ զորդիս կենսահատ:

Թէ բրգունք զիրեանց հիմնադիրս ի տես՝
 Թէ թերթ ինչ շքոտի զիւր ստեղծողին գործ՝
 Թէ արձանք լոխնք դնեն զայն յասպարէզ՝
 Յետնորդացս ի փոյթ թողեալ և ի ցոյց:

Քո՛ է այս նախանձ՝ դո՛ւստր երկնային,
 Գգուել, պսակել զագաթն այն արդար.
 Որ յիւր թոյլ զանդուած աստ ոխով ջերմին
 60 Պահեաց մշտակայծ զայս հուր երկնավառ:

Ի քո դիրկս հրճուին այժմ և իմ նախնիք.
 Զքե խանդաղատին ի պարս լուսամփոփ՝
 Հայկազանց հսկայք, հզօր պատանիք
 Քե պարայածեն յերկինս հոգնափոփ:

¹ [Զծաղկունս ոչ գորովեսցէ]

² Բնագրում՝ ամպաբարձ

Երկիր այս ազախտ ո՛չ կարաց զնոցա,
Արգիւնս շնորհարեր, զեռանդն նախանձ
Պահել աշխարհի ի ցոյց յարամնայ,
Ի շուր, ի պարծանս ազգի, Հայրենեաց:

Ի փշուր խշուր դնին մամռապատ՝
70 Երկրասաստ բազկաց տաճարք և քաղաքք.
Բու աւերակի, տխուր տնապատ
Միայն հեռանշմար գան ի մեր աղաք:

Հեղեղ երկնածովի՝ ո՛հ անդնդասոյզ
Հափեալ դամենայն ալեօք կատաղի
Նա վարիլ ի սուր, ի հուր, ի կորոյս
Զորդիս Արամեան յերկրի երերի:

Նա տխուր ի հեռուտ ողբայ զհայրենիս.
Նա աստ ի մօտոյ յառեալ տարակոյս՝
280 Զեռն ի ծնօտի նստեալ լալեաց յաղիս
Կոծէ, հատալէ: «Աւա՛ղ՝ աշաց լոյս՝

«Հի՛մ ոչ խաւարիք, զմէ՛ տեսանէք
ԶՀայրենեաց աշխարհ, զնախնեաց սուրբ կայան.
Պանծալի երբեմն, վսեմ, պերճասէգ.
Թաղեալ ի փոշի զարդիս յաւիտեանս:

Նա յիւր սուրբ Մասիս յապշեալ կաթողին.
Նա յիւր հին Երասխ հայեցեալ ցաօք.
Ճոճէ զգլուխն շուար հառաչեալ խորին:
«Աստ հանգեաւ տապանն, աստ էր դրախտն ամօք:

Կանգնի, հրոսայ յերկինս՝ ամպաղզկատ
90 Աղու ծերունին յալիս ձիւնափայլ:
Երթայ, անցանէ սուրբ գետն այն համեստ՝
Տխուր, անմտունչ՝ զիւր նուազ շունչ հատեալ:

Աստէն գերեցան ընտիր մեր ազգաց
Սերունդք դիւցազունք, զաւակք քաջայաղթք:
Աստէն ի յուրոտս, ի սպաս օտարաց
Տիր և ցան բարձան, յանուրս կաշկանդեալք:

Վատնեալ վերջին զճիպն՝ անզօր, թոյլ բազկին,
Հեղեալ զսուրբ արիւնն յանոյշ պատարադ
Վերնոյն: Փակեալ դաշա՛ թողին ցաւագին
100 Զիրեանց սուրբ աշխարհ, թշնամոյն ճարագ:

Ի ծով, ի հորձանս մատնեալ դանձն՝ ի մահ,
Ի դաշտս, անապատս դիմեալ ողբալով՝
Ի հիւսիս, հարաւ, յեւս ի մուտս ի ռահ
Ականն արեւո՛ւ զհանգիստ խնդրելով:

Առին զվերջինն միայն ի պաշար ինքեանց՝
Յուդիս տարաձիգս, յաշխարհս դեռ անկոխս՝
Իբր կապ սիրու սրտից հեռակաց՝
Զիրեանց սուրբ հաւատ, լեզու փարթամ, ճոխ:

- Դարուց անդ ի դարս միշտ կարօտամաշ՝
110 Դիմեն այժմ ի ծոց շքնաղն Հայրենեաց՝
Բայց խորդ, օտար ծնողն, խորդ և որդիք այս,
Զայն տարահնչիւն, բարբառ խառնիմաց:

Ո՛չ ծնողն զիր որդիս, ո՛չ որդիք զծնող,
Ճանաչեն զմիմեանս յայս նորեկ ժողով:
Մերաք նոցա խնդրեն փարիլ ողջախոհ,
Այլ գէժք, լեզու նոր՝ խրատելն խուսելով:

- Քե՛զ է միայն հնար սիրով կրկնարժարծ՝
Անդրէն ի մի սիրտս, ի մի միտս, մի ձայն՝
Ամբ ողորմամբ, քնքուշ խնամով
120 Զօղել զնոսա պինդ՝ Մուսա՛յդ գողտրական:

Զի՛նչ մարուր, ամբիծ, կամ զի՛նչ բարձրագահ,
Աստ, թէ անդ յաշխարհն բացակայ անյայտ,
Քան հող Հայրենեաց, քան մեղմ, հանգարտ մահ,
Որ զոսկր ընդ ոսկերս ազգին կապէ սատ:

Այս բազուկ հզօր՝ որ զմեզ տածէ,
Այս հողմ զուարթարար ի հիւսեան ծոցոյ,
Փրկեացէ՛ ամուր, հարցէ՛, մեղմեցէ՛
Զայն ջերմ հրաբորբոք խորշակ հարաւոյ:

- Սրբոյն Ռուսիոյ զաւակր քաջաջան
130 Կրկին կանգնեցեն դժեր քակ աւերակ:
Արծուոյն հիւսիսոյ ընդ թևք տիրական
Կրկին՝ զօրացուք որդիքս հարազատ:

Հա՛ն զմեր ջերմին ի սրտի խորոց՝
Հա՛ն զազերս մարուր՝ գահութիւն արդար
Յերկինս առ նախնիս, ի խումբս սրբոց,
Յերկրի առ մեր Հայր՝ Մուսա՛յդ սիրահնար:

ԱՌ ՀԱՆԳԷՍ ՈՒԽՏԻ Ի ՍՈՒՐՔ ԼԵԱՌՆ
ՄԲԱՅ-ՅՄԻՆԴԱՅ: Ի 1842.

1 Արեգին աչք լուսածառալ
Չե՛կ էին դեռ բացեալ զթերթս՝
Մինչ գեփուտին հողմահարեալ՝
Թեաքսողէր ի դաշտս՝ անհետ:

Տարափը հեզիկ՝ զիշերային
Դեռ տեղային վերուստ ի վայր.
Դեռ Մօրֆէ յիւր թեա՝ մեղմովին ա)
Սքողէր զլեռուն և զքարածայռ:

Մինչ Մթայ-Յմինդայ յիւր տխուր ծոց
10 Հանէր, տանէր զաղօթարարս
Յուխտ, ի մաղթանս՝ կարօտ հոգւոց՝
Սբբոյն Դաւթի ի հեղ տաճար:

Գռհը, փողոցը կենդանացեալ՝
Յուխտաւորաց սրտանուէր.
Որք գունդադունդ զերամ կաղմեալ,
Դիմեն ի լեռուն անդ զառ ի վեր:

Աստ օրիորդը, նորահարսունը
Պճնեալ ի զարդ հանդիսական.
Անդ սպտանիր, ծերը և մանկունը
20 Թեա առեալ՝ շուն խնդածայն:

Ի ձիւնափայլ հանդերձս՝ կանայք
Մարգարտահիւս, ոսկեճամուկ.
Ի զարդս, ի զգեատս անդ երփներանգ՝
Մեղմաշարժ ձգին ի ձորն անձուկ:

Աստ ի նժոյգ օգասւաց՝
Պատանին քաշ զինադարդեալ՝
Անդ բամեհի խաղս կառաց
Չոկ բնտանեաց՝ զոռոգ բաղմեալ:

ա) Մօրֆէ էր շատուածուէի զնոյ : Չե [չէ]

Ամենեցուն աչք հետաքննին
 30 Յայս տեսարան մխեալ անկուշտ,
 Ոմն դուռնայր զիւր փարելին,
 Ոմն ընծայէր ի տես զիւր շուք:

Ի շող՝ պայծառ միջօրէին,
 Ի նսեմ ստուեր երեկոյին.
 Բիւրակերպեան այս պատկեր անդ
 Փոփոխ առ փոխ շարժի մեղմին:

Աստ ի հովիտս հայր ընտանեաց,
 Անդ յարտեանս խումբ խաղարկուաց.
 Ոմն բազմեալ՝ խրախճանայ,
 40 Ոմն արշաւէ, երգէ, ցնծայ:

Աստ պատանին սիրաբորբոք,
 Յիւրն յապշի կոյս սրբասուն.
 Անդ օրիօրոյն, կամ հարսն ամոք,
 Ի փեսայն իւր զմայլի՝ սիրուն:

Ձայն քնարաց,¹ փողոյ, նուազի.
 Ի դաշտս, ի ձորս գեղգեղելով,
 Ջանցաւորաց սիրտ, լսելի
 Պարարէ քաղցր առ անոյշ հով:

Երջանիկ նա, որոյ աղերս
 50 Էառ զկատար, լցաւ փափազ.
 Բայց քանեա՞ց իղձ մնաց անտես,
 Ի լոին սիրտն անքակ և իսկ:

Երանեմ զձեր վիճակ անմեղ՝
 Արդա՛ր որդիքդ բնութեան.
 Պարզ այս ձեր ուխտ լիցի ձեզ դեղ,
 Առիթ յուսոյ և փրկութեան:

Բայց որոյ սիրտ՝ ա՛խ վարակեալ
 Ի ծովիս անզուսպ զրից, հոգոց.
 Մնայ յաղմուկս ալեկոծեալ,
 60 Ի վարանմունս անբոյժ ցաւոց:

¹ [Ես: ազի] քնար[ի]

Յայս տեսարան հոգեզուարճ
 Յապշեալ՝ նստիմ ձեռն ի ծնոտի.
 Զքեզ խնդրեմ վշտահալած,
 Զքեզ իմ կենաց լո՛յս անձկալի:

Արձանացի՛ր ինձ յանդիման՝
 Պատկե՛ր լուսոյ ինձ կենսատու.
 Թո՛ղ սա լիցի վերջին վայրկեան,
 Միայն՝ մեռաց ի գիրկս քո:

ԿԱՐՕՏՈՒԹԻՒՆ ԱՌ ՍԻՐԵԼԻՆ:

1.

1 Վառեալ ի սէր քոյ այրիմ, բորբոքիմ.
Թխպամած թառալ ի մաշեալ սիրտ իմ
Դիզացեալ՝ ցնդին ընդ օդս՝ հողմավար,
Այլ հոգիս՝ ա՛յս մնայ միշտ անշէշ, միշտ վառ:

Յիշել քեզ բանիւ, զոր զգամս ցաւօք,
Ե՛րբ իմ լեզու՝ ո՛հ՝, բաւէ՝ հրաբորբոք.
Քեզ սիրտ իմ զանքոյժ կամէի բանալ.
Զքոյն գլխանել, զիմն աստ Քեզ զոհ տալ:

Կամիս, քեզ իմ կեանք պատրաստ են ի մահ,
10 Զի՛ք ինչ որ ի սփոփ տայցէ ինձ աշխարհ.
Ա՛ռ դու զիմն շուտով, ա՛ռ, թո՛ղ, ես կորայց,
Միայն քո շունչ ինձ լիցի դեզ կենաց:

Ի մութս գիշերի՛ դիմեմ ի խոր ձորն.
Զիս շրջապատեն լերինք խորդադէմք.
Աղբիւրք խոխոջան ի ձայն տխրալուր,
Վկայք արտասուացս, զորս ամփոփեն վէմք.
Ընդ քե՛զ յայս ատեան, ի ժամ լուսնան,
Ընդ քեզ ձեռն ի ձեռն, ընդ քեզ գիրկ ընդ գիրկ,
Կամէի շնչել՝ հողւո՛յս սիրեկան,
20 Ի հով զեփիւռին, ի ցօղն այն մեղմիկ:

Գուցէ երկնային շողն անմեղ քնոյ
Տարածի ի դէմս սիրելւոյդ իմոյ.
Հոգի քո հանդարտ անոյշ երազովք
Զմայլի մինչ իմն աստ մորմոքի ցաւովք:

Ի 11 յայտի. 1842 ամի,

2

1 Առ զիմ հոգի՛ ի՛մ սիրելի.
Ա՛ռ, ազատեն՝ ի տանջանացս,
Որք զիս հաշեն աստ յաշխարհի,
Առ, արձակեա՛ ի կապանացս:

¹ [գիշերոյն]

Միթէ ծաղիկ դարնանայնոյն
Կարէ՞ պահել զիւր թարմութիւն.
Առանց ցօղոյ առաւօտուն,
Առանց շնչոյ զեփիւտին իւրն:

Թէ քեզ թառալք իմ ոչ ազդեն.
10 Թէ ծխամած այս կրից բոց
Ի Քո սիրտ սառն ո՛չ ներդործին,
Զի՞նչ այլ ևս ինձ կեալ դառնակոծ:

Ո՛չ մթին այն զնդան խորին
Տայ սոսկալ ինձ ի յելս իմ.
Զուրկ ի սիրոյդ: Կոխել զգետին՝
Ա՛յս հուր անշէջ՝ է, յոր մաշիմ:

Զոհ քեզ իմ կեանք, թէ կամիս զայն,
Ինձ զի՞նչ պիտոյ կեալ յաշխարհի.
Թէ սիրտն այն սուրբ, զոր պաշտեմս միայն,
20 Յաւոց իմս ոչ՝ ա՛խ՝ դեղ լիցիւ—

Քո շունչ անմեղ, հոգի արդար,
Քո երկնատիպ դիմաց գեղ՝ վառ
Փակեալ յինէն, կեանք և աշխարհ
Լինիցին ինձ դժոխք խաւար:—

Սաւառնացի՛ր յերկնասլաց.
Շփել թևովք զիս կործանեալս.
Սաւառնացի՛ր, լոյս իմ աշաց,
Մինչդեռ շնչեմս կենսաճատեալս: —

ՄԵՆԱՍՏԱՆ ՍՈՒՐԲ ԳԵՂԱՐԴԱՅ ՎԱՆԻՑ:

Ի 1842. Ի 24-Ե Յունիսի:

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ.

1 Ի լոին ձոր միայնութեան
Կանգնիս՝ դու հի՛ն աւուրց արձան.
Գեղեցկարան ճարտար լեզուաւ
Դու զքոյդ ճառեն շուր անվախճան:

Ժամանակին բունն մահազէն
Սարսեալ մխիլ ի քո սուրբ շէն.
Հազարաւոր ամաց, դարուց
Սպառնալով՝ կաս դու արդէն:

Քեզ բնութիւնն՝ ամրակառոյց
10 Եդ զայս պատուար վեհ, անմատոյց,
Հողեղինին ի սաստ, ի հրաշ՝
Պահել յապայն հաստատ՝ ի ցոյց:

Սքանչելի քո սուրբ տաճար
Հմուտ ձեռին գործ այս ճարտար,
Ի ճակատու իւրում դրոշմէ
Հայկայն որդւոց զնախնի փառս:

Մահակ ի ձեռն ժպիւրհ հողածինն
Եմուտ ի կուրծ անսիրտ ժայռին.
Երկաթեայ նա իւրով գրչաւ
20 Կամէր կերտել կոթող՝ անձին:

Մի՛ Հռովմայն շքնաղ տաճարք.
Յունաստանին թատրոնք, պատուարք.
Մի՛ պանծասցին յոխորտաբան՝
Ի պերճ իւրեանց զլուխ բռնահար:

Անդ աւերակք միայն քարոզ
Գործավարն անզօրութեան
Աստ կենդանի, աստ երկնահօրոս
Դեռ կայ խորանն արրութեան:

Նորա վաղուց կեր պաշարաստեալ
30 Ժամանակին անկուշտ ժանեաց.
Սա յիւր գմբէթ լուսածայրեալ՝
Դեռ բնդստնէ՝ դնորայն թափանց:

Սասանեցան ապառաժք, վէճ
Ի ձայն անձայն բիրտն երկաթոյ.
Չի աստ վերնոյն ահաւոր դէճ
Ի շինողին վալլէր սիրոյ:

Անդգայ մետաղն հոգեվառեալ՝
Յերկնաւորին հոր սրբութեան,
Քարանձաւին՝ թափուր նստեալ՝
40 Եւ նոր հոգի կենդանաւան:

Յանդուգն բռամբ նա ջախջախեալ
Ջգադաթ վիմին հզօրակուռ.
Ըզ որովայնն ամուլ՝ բանալ,
Տալ արբութեան պտուղ և տուր:

Աստ, ուր երբեմն հոգմն կատաղի
Ի թափ իւր բուռն որոտայր ժանդ,
Վերնոյն անուռն օրհնաբանի
Ելժմ ի մարտուր շրթանց՝ մարմանդ:

Աստ, ուր երբեմն ծերպ և խոռոչ
50 Հեծեծէին րօտըրահառաչ.
Ի մռունչ վայրի, գաղանադոչ,
Եւժմ աղօթից խնկի՝ թառաչ:

Անդ ի կատար ապառաժին
Կքրեալ՝² անմռունչ՝ վեհ արծուին.
Սարսի ի սլաց երկնախմբին
Պարառելոյ աստ սիրազին:

Աղբիւրք վճխար յերկնափող նուագ
Կարկաշելով աստ զառ ի վայր,
Ի ձիւնափայլ դէզս փրփրապսակ
60 Խլեն զտեսիլ, լուր և բարբառ:

Անդ խորհազէմ, ամպախիզախ՝
Քարաժայռին ամբարձեալ զծագ՝
Վանէ անձեռն՝ յիւր վիհ և վախ
Եպիրհ հետամտին զակնադիտակ:

¹ [ծի<թ>]

² [Հաս<եալ>

Գառնի զետոյն որոտածայն՝
Բնդմամբ սահնակ ի ձորամէջն՝
Ի քայլահոսս վիմակործան՝
Կոծ արկանէ յիւր ել և էջ:

Արդուքանայն գովեմ ղխորան,²
70 Որ ի համեստ իւր պերճութեան
Փակեալ զդէմս ի ծոց վիմին՝
Անակնկալ դայ յանդիման:

Ընդ միին մուտն հեղ և խոնարհ
Անց և յապշեալց ի գերահնար,
Ծարտարահրա՝ մատին՝ այս գործ,
Ի մարտ արեանն ընդ քարաժայռ:

Յաջ և յահակ խորանք, մատուռ
Համանման փորակերտեալ.
Ընտիրք համայն և ամբակուռ՝
80 Յաւիտենից ի սքանչ եղեալ:

Սիւնք և որմունք, դուռն և կամար,
Միոյ մարմնոյ անդամք անխաղ.
Ակն ի դազաթըն լուսավառ.
Իսկ դարդ զլիսոյն—անդարդ իւր թագ:

ԵՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ.

Բայց հիմ՝ շքեաղ երեւեայն
Կարաց ստեղծել զգիւտ նորահնար.
Առ ի այլ ևս աստ զապագայն
Կրթել յապուշ, ի դմայլ անճառ:

«Բորբոր սիրոյն երկնանախանձ»,
90 Այսպէս ճառէ ուսմեալեղուն,
«Զսրբազանն վառեալ զկայծ
Ի սիրտ եղբօրն և քեռ սիրունո:

«Զաշխարհ, զկեանս հանեալ ի մտաց՝
Ջերմ եռանդեամբ ինքնայորդոր՝
Յանապատ այս դան՝ լուկաց,
Ի վէմն հեղուլ զիւրեանց իզձ նործ:

¹ [բա < բակործան >]

² [դտաճաբ]

³ [պատ] < մե >

«Եղբայրն անդ զիւր ուժ առնացի
Ընդ լեռ քարին զնէ ի փորձ.
Իսկ քոյրն անզօր զհերս կանացի
100 Ի նմա նպատաւ վարէ ի գործ»:

Մինն խորտակէ զվիժին դազաթ.
Գրկամածեալ ընդ ապառաժին.
Միւսն ի վեր կրէ ըզձակաթ՝
Զքեկորս ի հերս իւր փափկադին:

Մինն ի վաստակ իւր քրտնաջան
Խոնքեալ՝ հանգչի ի ծմակ այրին.
Միւսն ի ջերմ սէր քեռական
Գայ ափովեւ զնքտեալ մարմին:

Մինն ի առնեցեան վհատեալ անյոյս,
110 Թիկն գործոյն դարձուցանէ.
Միւսն յերազի յերկնահրաշ լոյս,
Վառեալ անդրէն զնա կազդուրէ:

Եւ երկնայնոց նուազ օրհնառար
Խառն բնդ լուսոյն արեգին վառ՝
Հնդոյր ի սիրտ նոցա պապակ
Վերնոյն զշնորհ կենդանարար

Զորք և քարայրք գեղգեղէին
Զնոցայն քրտանց ճիգն սիրալի,
Իսկ հոգեզէնք ամբառնային
120 Զհոս անոյշ՝ նոցա ուխտի:—

Զսաստաժանութիւր գործոյն վախճան
Հանեալ նոցա արգէն ի յանդ.
Կերեն ի մի սիրտ միարան՝
Եւ զկեանս իրեանց զոհել յայս յարկի:— ա)

ԵՐԳ ԵՐՐՈՐԴ,

Իսկ բռնաւորն աշխարհակալ, բ)
Որ ընդ սոն հհար համայն զիրան,
Զիւր զօրութիւն ի փորձ եղեալ,
Կամէր և զսա նուաճել ինքեան:

Զլէզէն զօրացն իւր կերթ
130 Եհնդ յայս վայր ի կործանումն.
Հազիւ մխեալ զնիգակ իւր բիրտ
Ի սուրբ նշանն Աստուածանուն,

Յեղակարծուստ անդ ձորավայրն
Լցաւ զօրօք անմարմնական,
Ոմն կապտաղբեստ, ոմն կարմրանկար,
Վրէժ ժպրհին՝ ակն յանդիման:

Բարբարոսին կուրծ բնկնալ անդ,
Առ իւրան ձայնէ սասանահար.
«Տէ՛ս, ա՛նց՝ անմիտ հողածին՝ արդ,
40 Ընդ ում մզիս՝ դու ի պայրարու զ)

Խուռն բազմութիւն ցնդի ի խորի,
Ոմն ընդ թիկունս ցիւր աչս քանայ.
Ոմն քաւացեայ՝ անբան ձայնիւ
Ձրնկեբան ի դարձ կոչել ջանայ:

«Աղա՛մ, դեօր դէշ անդ կրծարազիս
Գոչէ ամբոխն՝ յերկնապատան,
Գոռոզ հողին վիւաշաղախ
Անդ ճանաչէ զփրկչին նշան:

ԵՐԳ ԶՈՐՐՈՐԴ.

Այլ ո՛ւր այն դար ոսկեկամար՝
150 Հայաստանեայց կուռն զօրութեան.
Որ զքեզ կառոյց՝ հրաշատաճա՛ր,
Խրտւմ անուան յանմահ արձան:

Նա հողեշունչ լեզուաւ եդ քեզ
Անուն «Աւրի», սիրտ իմ այրի: զ)
Ո՛ւր հարսնութեան մանեակ, բեհեզ
Ո՛ւր փեսային թաղ, ծիրանի:

Ընդ ի տխուր միայնութեան
Բեկորք չքնաղ, ապարանիին
Հիմնատապալ, ի շունչ անձայն է)
60 Զողիս բաղեն անցաւորին:

Լերի՛նք՝ աստ վեհն Տրդատ արքայ
Տարածանէր զբազուկս հօրի.
Այս անբա՛կք՝—կայան նորա,
Այսպէս խախտեալ զուխ ի կոր:

Հի՛մ Հայկաղունն աստ անխաղ
Գիմէ ուխտել այնպէս ուրախ.
Հի՛մ նորա աչք յարտասուաց ծով
Ոչ փոխին՝ յայս տեսիլ դառն ա՛խ—

ա) Վանմախոհ հոգին Հայկազանց՝ ո՛չ կամենով տալ զճարտարագործ ալս և զանօրինակ ալս շինուած վանից Գեղարդայ՝ բաղկացելոյ յամբողջ ապառաժէ՝ մարդկային հնարից և հմտութեան, թողնալ է ի շրթունս յետնորդաց զլքնաղածին զայս ստեղծարանութիւն մտացածին որ տակաւին ևս տեւէ ի մէջ Հայաստանեայց որդւոց հետագայ կերպիւս Քոյր և եղբայր յաղնուստոհմ տանէ՝ փափագելով թողուլ յաշխարհի զյիշատակարան անմահ, առանձնանան յայս ձոր և սկսանին կերտել զայս տաճար։ Ի բազում ժամանակս ոչ գիտելով երեստարդին, թէ ո՛ւտտի սկսանիցէ զշինութիւն՝ խնդրէ Սաստուծոյ յայտնել նմա զտեղին։ Յառաջող միում յարուցնալ ի ընդ տեսանէ զկոտն իւր եղբայր ի ծայր ապառաժին։ Անդ ի ձեռն տայ հատանել զաղիվայր սւտի կոյսն աստուածահարան ի վեր հանէ հերօք իւրովը զամենայն բեկորս բարանց։ Այսօրինակ շարունակելով զբազմաբիրտն վաստակ իւրեանց, բանան հետզհետէ զյարգանդ վիմին ի հրաշակառոյց տաճար Աստուածային, յաւարտ որոյ մնան ինքեանք ի սպաս և ի բնակութիւն երկնամասն ձեռագործի իւրեանց, որ կնքեն ի վախճանի և զկեանս իւրեանց երկնանուէր։

բ) Երկրորդ հրաշարանութիւն ալսպէս հնչէ։ Աշխարհակային Լենգթնմուրայ՝ լուծալ զանուանելի հրաշագործութեանց սրբազան վանիցս՝ և գումով հեթանոս ապառաժ, անձամբ անձին դիմէ ի փորձ իննել ալստմաքանութեանս։ Անթիւ զօրօք յարձակ ի ձորն ամայի՝ հրամայէ յոխորտանօք ծաղրաբանելով բերել նմա զսուրբ նշանն Գեղարդայ։ Բայց այն ինչ ձեռք բարձրացուցանեն զնիդակն առ հարկանել զսուրբ նշանն, աստուածային, յական թօթափել զունդք բիրաւոր զօրաց անմարմնոց, զրահաւորնալ և ի զգնտա, երփներանգրս յարձակին ի վերայ ամենուստեք։ Թշնամին սուրբ հաւատոյ ոչ կարացնալ տանել անգամ և զտեսիլ զայս ահաւոր, տեսանելով մանաւանդ զշփոթ և զհարուած իւրայնոցն, յորոց բազմաց գէմ ի թիկունս դառնայ, այլոց ձեռք զօսանան բազմաց կուրութիւն յախտնական փակէ զլոյսն տունջեան այլք իբրեւ արձան անկենդան անդ մնան կարկառնալ, դառնայ առ իւրսն ողբազին և զուէ։

գ) Ալամ, գեօք, գեւ զոր տաճկերեն նշանակում է, Տեր իմ, տես, անց, ապա մեծան հառաչանօք մաղթէ զթողութիւն, ընծայէ զպարգևս մեծամեծս և զառնայ յետս։ Այսպէս անտաննն մինչև ցայսօր և տաճկիք զսուրբ նշանն Գեղարդայ և ոչ պակաս ի բրիստոնեից պաշտոն զայն։

դ) Վանքն Սրբոյն Գեղարդայ է կառուցեալ յանուն սուրբ կոյսին, Բայն ի պատմագիրս հայոց «Այրի վանք» կոչի, որ անուն իրաւի ըստ իմ կարծեաց իսկապէս նկարագրէ զպաժմեան այրիութիւն նորա և ամայի վիճակ։

ե) Իբրեւ տասն վերստ հեռի ի վանիցս մերձ գեղջն Գառնի ի հարաւա։ Կողմն ի ծագ բարձրադիր և լայնանիստ ապառաժ միոյ տեսանին տակաւին տակաւիք ամբողջն և ճարտարաշէն հատուածք սեանց և որմոց ապարանացն մեծազօր արքային Հայոց, Տրդատայ Արշակունւոյ, զոր շինեացն նա ի բնակարան վաշելու զամուսնոյ իւրոյ սիրելոյ։ Այս քարինք միայն բաւական են յապացոյց կենդանի՝ նախնի փառաց արքայից հայոց և ճարտարագործութեան ազգին մեր յայն ժամանակս, զոր տեսնողն՝ ալս— զհուր շնչէ ի խորոց սրտի աւաղելով զկորուստ փառաց աշխարհահռչակն Հայաստանի։ Սիրալի է աստի ահագնածոր տեսիլ սրարշապն Գառնի գետոյ, կանաչազարդ ձոր նորայ և փրփրաղեղ աղբիւրք, որք յամենայն կուտէ՝ բորբոքելով, գլորդալով ի ծոց նորա զբրկախառնին առ ի բեղմնաւորել պաղարերել զխնկաբեր զաշտս Հայաստանի։

ՅՈՒՆԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ԱՇԽԱՐՀԻ.

1 Յաշխոյժ հասակի ծաղկազարդ կենաց
 Զմայլիմ ի հրապուր կրից հնշտալեաց.
 Բայց՝ ո՞հ իմ շքնաղ ծաղիկ թարշամեալ,
 Յոր դէմք իմ կարօտ՝ սիրահար յաղշեալ:
 Մնաց ի սրտիս թափուր անապատ,
 Եւ ես գոչեմ: «Սէրն է ցնոր՝ անհաստատ»:

Յարրունս հասակի սիրեմ զգրդանս.
 Դանձք, փարթաթութիւնք ամորեն զիմ կեանս.
 Բայց փոխան բախտի, աւուրց զուարճալեաց,
 10 Կսկիծ սրտամաշք՝ ո՞հ, ինձ մասն մնաց:
 Յալիս ծնրութեան թողեալ իմ զցնորս,
 Յունայն եմ, ասեմ, զրգանք քնշտախործ:

Շաղին ճշմարիտ ի խնդիր ելի.
 Ամէնից զպատճառ զխնդ կամէի:
 Բայց մե՞ղ զզաղտնեաց բանալիս գտանել,
 Մե՞ղ զիմաստութեան զհորձանս չափել:
 Յնոր՝ ամենայն զիտուրիւն՝ մեր աստ,
 Մեր իմաստութիւն, յունայն, անհաստատ:

Առ իմէ՛ ունիլ զձեռս բռնակալու,
 20 Մինչ իշխանութեամբ ես շնոր յանդորրու,
 Մինչ անկուշտ մեր սիրտ մնալ անխաղաղ.
 Կարե՛մք տալ ալլոց հանգիստ անխարդախ:
 Ընդ յարկաւ եղենեալ յայգիս հողեղմալ
 Ի զիրկս քո սի՛րեն՝ սիրով բով վառեալ,
 Տակալին իմ կեանք մաշէին անբոյժ:
 Ո՛ւր բախտն, մինչ քոզին շունի զայն աշխոյժ:

Գերիք հնշտասունք ոչ ծանեան բնաւ
 Զիմ վճատութեան զսղեապառ բզցաւ.
 Բթացաւ իմ ճաշակ, վառանցան զզայցմունք.
 30 Զիս խանդարեցին բնդ վարձ՝ փափկութիւնք:
 Կարէ՛ լինել բաղք՝ բանական քոզլոյն,
 Որ չէ՛ կարեւոր, բայց միշտ անկալուն:

Գուն գործէի միշտ ճանաչել զմարդիկ.
 Մանեայ, և ի ցաւ սրտիս թափառիկ.
 Ողբացի զվիճակ նոցա սոսկալի,
 Զչար նոցա սիրտ թշուառ, նոզկալի:
 Նորա՝ թշնամիք իւրեանց թշնամաց,
 Թշնամի ինքեանց և բարեկամաց:

Անդ հեզու տնանկն զարտօսր ցաւագին.
 40 Անմեղն զրազարտի յատնան շարաքնին.
 Յիմարն ի պատուի, յարդի միշտ փառօք,
 Ամբարշտն քաղէ զվարդն կենաց՝ լոկ,
 Բաւեաց միայն՝ փուշ բուսանի յամայր.
 Անդ է նոցա միշտ՝ պատիւ այս աշխարհ:—

Հայեա՛ց ի ծիծաղ անհաւատարմին:
 Սիրահարն այրի ի կսկիծ սրտին.
 Սիրուհին տայ զինքն ալլում՝ ցնծալով,
 Որ ի դէմս նորա զմայլի պանծալով
 Բայց փութով նա զիւր խախտեսցէ զերդումն,
 50 Փութով և նա ինքն լաւբնացի յալլում:

Նախանձն շարագլուխ՝ ամենայնուրեք
 Եւ զօժանման, ո՛չ խնայէ ումէք:
 Զիր,¹ քանքար, արդիւնք ճշմարիտ քո զին
 Մնան միշտ անվարձ և ո՛չ ճանաչին.
 Ում բարիս առնես, զչարն ստանաս,
 Քարեղէն սրտից զի՞նչ փոյր՝ նոզույդ մաշ:

Զիւր թոյն դառնութեան վատաբան լեզուն
 Թափէ ի գլուխ՝ անբախտ իմաստնոյն.
 Դատաւորն արդար ո՛չ զոք քննէ.
 60 Կիրք միայն խօսեն զտմենայն յանձնէ:
 Փառամոլն արդեօք կարէ՞ իմանալ,
 Թէ զոն յաշխարհիս անբախտք՝ վշտագնեալ:
 Բայց ինքն է թշուառն, ոչ գիտելով, հի՞մ.—
 Յանկայ ստանալ, ունի, նեղսրտի,
 Յանկայ զնոր ինչ, ցանկայ և եթ միայն:
 Ինքն քշնամի՝ իւրում ժառանգի
 Ժառանգն սպառել շանայ զեռու կեանս:

Ընդ ահագնաստատ ալիս օվկիանի
 Մփայ երկրուն մեր նաւ բնկանի.
 70 Յաղշամուղջ մթոյ մրրկայոյդ հողմոյ

¹ Զիր[ք]

Նաեւմք յառաջկոյս առ արին լուսոյ.
Բայց հողմն կատաղի կրկնաբռուն ուժով
Բանայ մեզ զժողն՝ գերեզման վրդով:

Կոյր են միտք, զաշացու, տկար,
Որ պատրեացն զնախնիս մեր աստ՝ շարաշար,
Նայն և զմեզ պատրէ անխնայաբար:
Գիտութիւնք նոցա թուին մեզ վտար:
Եւ մերն յետնորդաց լիցի՝ անյարիր.
Յաշորդք մեր զնոյն ունիցին վճիռ:

80 Նոր շի՛ք ինչ երբէք առ ենթալուսնեաւ,
Որ ինչ գոյ, կամ էր, լիցի միշտ անզրաւ.
Եւ յառա՛ջն հեղաւ արիւն զետօրէն:
Եւ յառա՛ջն սքաց մարդն զիւր վիճակ՝ աստէն.
Եւ յառա՛ջն եղև նա զո՛հ օրհասին,
Յոռոյ, մոլութեան, թուլութեան մեղկին:

Թագակալն, ստրուկն, իմաստունն, անմիտն,
Անմեղն, յանցաւորն, անաստ շարամիտն
Բարձցին զերթ ստուեր, մի նոցա վախճան.
Ամէնիցն սպառնայ մահ և գերեզման.

90 Մի դաշտ ծաղկի վասն դառին և վագեր,
Մի դաշտ սնուցանէ: Խղճաց նեղսարեւր՝
Հանգչի երկրի զերթ վշտահար՝ պաշտպանն.
Մի մամուռ ծածկէ զնոցա սառն տապան:—

Պանծա՛, մեծամիտդ ի փառս և ի դործս.
Զի՛նչ օգտեն արձանք. լիցիս ցաւակոծ.
Ազգն և բարեկամք զքեզ մոռացին.
Անհետ՝ քո մոխիր ի դրի մթին:

Հի՛մ մրկածութի աստ կեանք՝ արդարոյն:
Այլ մեզ տակաւին ցանկալի զեռ կեալ:
100 Հի՛մ՝ իշխանութիւն և փառք անկայուն.
Այլ ձգտեմք ցնորից հայատակ միշտ կալ:
Սիրեմք, որ ինչ բնաւ չէ՛ արժան սիրել.
Խնդրեմք, զոր ինչ բնաւ չի՛ք հնար դտանել:

Թշուա՛ռ հողածին, տկա՛ր, դու անզօր.
Ի վիշտս՝ ախ, քո կեանք անցցեն ամէն օր:
Վերջացան աւուրք քո ի դառն տանջանս.
Երանի՛ թէ՛ մեր շէր ծնեալ յախտեանս.

¹ [օրհաս]

² [իդ] <հալի>

Քան անցնիր մեր քայլ ի վեանս պատարիւր,
Քան՝ անցնիր մեր թիթ մահուամբ բեկանիւր:

110 Դո՛ւ միայն բարիք՝ մեր՝ ո՛վ չիտիւն.

Լաւ քան զամենայն կաթիլս զդանայց,
Դու փակէս զծով՝ վշտաց մեր՝ անհուն.
Բարեկա՛մ սրտից, քնքուշ զգացմանց,
Թակարդեալ յամայր յուսով խնդալից,
Վհատեալ յամայր ի ցաւս վշտալից:

Ջի՛նչ մեզ տապանի յայնկոյս սպառէ:
Իմաստունն անգամ գիտել ե՛րբ կարէ:
Տապա՛նն և փռշի՛ աճէնից վախճան,—
Շիջցի՛ և հոգին ի խախտ բնակութեան,
120 Թէ յերկինս ի վեր սլացցի՞նք ապա,
Դադարել ի վայրն անվերջ՝ մշտակալ:

Ո՛չ որ զայս խորհուրդ մտնը աստ կարաց:
Հաստիշն ամենախնամ և զո՛րդն ստեղծ շնչին:
Կենդանիք և մեր՝ գործք նորա ձևաց:
Նոցա, և մեզ ետ նա զգալ զիւր գին.
Նորա, որպէս մեր, ծնանին, մեռանին,
Ո՛ւր նոցա հոգի, ո՛ւր և մերն լիցի.
Նորա կորնչին՝ ո՛վ դու հողածին.
Եւ ե՛ս չքացայց, զի՛նչ մասն ինձ լիցի:

130 Բայց ո՛վ խորհի զայս ի մահկանացուաց:

Ազահն ամբարէ զիւր անհամար գանձ,
Որպէս թէ կեցցէ նա աստ յարածամէ:
Հողորդք մաքառին ընդ ալեաց անգամ.
Վասն է՛ր: Առ ի զաշ՝ կոյր փառամուլին
Պատրել սփռոցովք անդին՝ Տիրոսին:
Յասանի ախարն առաջի հղօրին.
Նա ունէր ի ձեռս զորոտ ստեկաղին,
Գաղեալ զիւր ճակատ ի յամպս մթազին:
Ճալթեալ որոտաց—երկիր վառնցաւ,
140 Բայց յաշս նորա կոյր՝ լուսն նսնմացաւ.
Աստուածն երկրաւոր— ի փոշի դարձաւ:

Հի՛մ վարդն դեռափթիթ չքնաղ, պատուական,
Հի՛մ՝ գնդնկուլիւն՝ հրապուրիչ ախան.
Բայց զի՛նչ նա արդնօք—ցնորք երազոյ—
Թառամի նորա չքնաղ գնդ գունոյ,
Վայրկեան մի ալլ ևս—չի՛ր այն գեղեցիկ,
Հառաչեալ՝ խոյս տայ սիրահարն՝ լոկի:

1 [մութի] <ը>

2 [խոյստ] <թե>

Անցաւոր այսպէս բոլոր՝ յաշխարհիս,
Փութով կարկնացին իմ՝ ո՛հ, լսելիս.
150 Զայնք, որ մեղմէին զհոգի իմ քակ.¹
Սրինգ և քնար մնացնէին իմ փակ.
Սառեացի արինն յերակունս տկար
Ի ցուրտ դառնաշունչ՝ մահուան հոգեպառ:

Զքացին ինձ բոլոր հրապոյրք աշխարհի.
Ո՛չ պարարեսցէ որքն Լիրանանի:
Կորացին թիկունք իմ յանուրս ամաց.
Կթուցեալ ոտիւք ի դուրն ես դարձայց:
Բարեկա՛մք սիրունք, որոց խանդ սիրոյ
Զիս բախտաւորէրու՝ Կացէ՛ք բարեալ՝ ո՛հ,
160 Օրհասն արդէն զիս զրկեաց. ի սիրոյ,
Այլ ո՛չ ծաղկեացի ծերիս գարնան դոյ:—

Եւ դու պատանեա՛կ իմ՝ զուարթածաղիկ,
Փութա՛ ի քաղել զծաղիկ դարնան՝ քնզ.
Իմա՛ վարել զկեանս քո վաղամեռիկ.
Զայս շնորհ երկնային վարել քաղցրապէս.
Քո տարերք կենաց՝ զուարճութիւնք աստ միայն.
Ժպիտն զարդարէ զաւուրս մանկական.

Առ քաղցր կթղայիւ լուսերանգն գինւոյ
Լե՛ր զրուցակից ընդ անձին իմաստոյ:
170 Եւ ի ճաճանչել լուսին հեղադէմ,
Յերկինս ընդ աստեղս ի բարձանց յայն քեմ,
Փութա՛ դու ի գիրկս՝ քաղցրիկ սիրելւոյդ,
Մոռա... առ պահ մի զիմաստութիւն քոյդ,
Սիրեա՛... քայց կա՛լ չսփի դու լաւէնայնի,
Զէ մեզ միշտ քնքուշ սեռն հաւատարիմ:
Ի սիրելն իմա՛ վայելել զսէր.
Իղձք, սովորութիւնք, կիրք հոգեյբերք
Պարտին ենթարկիլ կամաց իմաստոյն
Իմաստունք զնոցայն կրել զանուր պնդին:
180 Առ երջանկութիւն՝ հնար է միշտ մեզ
Առնուլ զամենայն ի կիր՝ պարզերես.
Բայց չէ՛ պարտ առ շարն ի դործ ածել ինչ:
Հանդարտ պարտ է միշտ քննել զամէն զինչ:²
Հոգւոյ մեր հանգիստ զայսմանէ կախի,
Ոչ լինիլ ի կիրս՝ անզուսպ, կատաղի:
Աստուած ինքնին՝ մեզ ներէ վայելել
Զամենայն բարիս ախորժս՝ անարգել.

¹ [փակ]

² [բախտաւորութիւն]

³ [ինչ]

Բայց ի միտ բերել զԱրարիչն հօրս:
Նա ձեր հայր գթած՝ սիրտք բարեշնորհ,
190 Հի՛մ քաղցր է նմա յամենայն գիպուածս
Ի նա յուսալ միայն, առ բարձրեալն գթած:

Հի՛մ քաղցր՝ առաջի նորա լալ սքալ-
Նա սիրէ ի ցաւ տրտմելոց ճար ալալ-
Ի շող արևու զարտօսար նոցա
Յամաքել. և զվառ սիրտ նոցա՝ անխնայ
Զովացուցանել ի հոգմ զուարթարար,
Տալ տառապելոց զխր ձեռն փրկարար:

Մի՛ լինիր յանշափս խիստ ի պահանջմունս,
Խնայեա՛ յանմիտա, նոցա ձգտմունս.
200 Լե՛ր ներողամիտ յանձնահաճ յիմարն.
Առանց բարկութեան դատեա՛ զախտ ինչ շար:
Բարին քստ ինքեան է գեղեցիկ միշտ,
Այլ շարն զզուելի, գարշ և ամբարիշտն:

Ի տկարութիւնս, ալլոց ներելով
Լիցիս սիրելի տկարաց՝ յուով.
Եւ սէրն ուսուցիչ է միշտ սրբազան.
Եւ ո՛վ ո՛չ անկաւ ի կեանս, ի փորձանս:
Մնաց իմաստունն, ազգաց լուսաւորուն
Ի բանս և ի գործս յամայր հաստատուն:

210 Յո՛ր վայրս երջանիկս միշտ ճառագայթէ
Արեգակն պայծառ, ո՛ւր ոչ մտանէ:
Ո՛ւր ո՛չ տեսանեմք զամպրոպս մորկածութիւն
Ի հուր կայծականց վառեալն անհուպս:
Աւա՛ղ և ընտիրն ի խումբս մարդկան
Եղև խաղալիք կրից բռնութեան:

Ո՛չ միայն բարեաց— և առ շարն լե՛ր հաճ:
Նման Արարչիդ, որ զլուսաճաճանչ
Զխր լոյս հեղու միշտ ամէնից՝ անխնայ:
Հի՛մ շքնաղ ցանկալ բարիս և շարաց
220 Լինիլ բարեկամ և ժանդ ամբարշտաց:
Վեհանձն ո՛չ պարտ է սպասել անձին վարձ,
Նորա վարձ է խիղճն, և հոգին հանգարտ:

Անմիտն, շարախոհն, թշնամի մտաց,
Զէ՛ արժան բարոյն հայիլ ի սրբօ
Տխմարաց և յիւր վհարտիլ նպատակս:
Նոցա թոյն, լեղի փոշի ձն նմա:

Ամենիմաստ ակն ախոյեան նորա:
Վառին նմա լապտերը այնր տնճահովեան:
Յաշո նորա, սիայլ հոր Աստուածութեան:
230 Նա ո՛չ զարհուրի ի տես խոր զբռն.
Մարմին նորա աստ, չերկինս թոխ հողւոյն:

Ի 1842-ին ՏԵՍԱՆԵՄ ՉՍԱՐՔԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՎԱՆԱՀԱՅԲ
ՍԱՆԱՀՆԱՅ ԳԻՄԵԱԼ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՌ Ի ԺՈՂՈՎԵԼ
ԶԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՍ ՏԱՀԱՐԱՅ ԵՒ ԴԱՄԲԱՐԱՆԱՅ,
ԶՈՐՍ ԵՒ Ի ՏԻՊ ԱՐԶԱՆԱՅՈՅՑ Ի ՏՓԽԻՍ,
ԱՌ ՈՐ ԳՐԵՄ.

1 Ծաղիկը Արամեան դաշտաց խնկածին
Վաղուց ցամաքեալ՝ զնին փռնելադ.
Ո՛ւմ արդ ի խնդիր հայրենեաց որդին
Ելեալ՝ տարագրի ըզձակաթ այժմ՝ ա՛խ:—

Ո՛չ բուք դառնաշունչ՝ մղեալ ի հիւստոյ,
Ո՛չ տօթ կենսախարշ ի ջերմն հարաւոյ
Փշեաց՝ կործանել զաշխարհի մեր զշուք
Թողուլ մեզ զաւերս՝ մշտամաշ ի սուք:

Աստ ժանդ ժամանակն բարձեալ զմահակ՝
10 Փշրեաց տապալեաց անդուլ բռնութեամբ
Զբիրամեայն ճղանց զանմահ յիշատակ,
Կեր էտ կորստեան՝ բնաշինչ աւերմամբ:

Աւերակը մամռակը կանգնին անբարբառ.
Արձանք, ապարանք ցնդեալք ի փռշի.
Հրդեհ արձակեալ ի սիրտս սիրաւառ,
Զայնեն հեռանալ, թողուլ զամայի:

Դեռ յոխորտ թնդայ Զանդին կատաղի,
Դեռ մարմանդ հոսէ Երասխն մեղմածայն.
Դեռ ի վարսս ալեաց ձիւնափայլ՝ կանգնի

20 Մեր հինն Արաբատ՝ անմոռնչ, ապարան:

Այլ դիցազնական ո՛ւր ուժ զօրութեան,
Որ ի կուրծս ժայռից քանդակէր մատամբ.
Տեղի սրբութեան, արձան մեծութեան
Ի ցոյց հրաշից՝ զերճարտարութեամբ:

Հետք նոցա արդ չի՛ք, անցի՛ն, ա՛խ անցի՛ն.
Թողին մեզ զամէնն սրոյ տեսարան.
Ո՛ւր և յառեացի բո ալն՝ կաթողին,
Թափուր անապատ մեայ բեզ յանդիման:

Տառք միայն մեռեալը ի ճակատ վիճաց
Զանուան հոյակապ ընդ բերեն ի ցոյց.
30 Հազիւ անդ ի խորշո կիսամաշ քարանց
Նշմարի մերոց դիցազանց՝ ա՛խ դո՛ւ:

Հաւաքեա՛, գոնէ զցիրս սերմանեաց.
Հաւաքեա՛ իմ Հայր՝ Հայրենեաց որդի.
Գուցէ բացցի մեզ առաւօտ կենաց,
Փշել ի նոսա նոր շունչ կենդանի:

Մինչ մռայլ այս մթին՝ խաւար կուրութեան
Դարձցի ի պայծառ շող արփիահրաշ:
Անդէն փայլեացի ձեր ճիգն քրտնաշան
Ի սիրտս և ի միտս որդւոց շնորհամարդ:

ԵԹ՛ո՛ղ. Հայր պատուական. թո՛ղ և իմ վիրալից արտի սուղ այս ողբեր-
գութիւն խառնեցի ի թիւս երկնամասն. Ձերոց ճգանց և դովանի վաստակոց,
զոհելոց ի սէր հայրենեաց: Խոյս տուեալ Ձեր ամենայն կենսավտյիւն ան-
զորրութենէ՝ դիմէք ինքնյորդոր շերմնաւորութեամբ, նուիրել զհանգիստ և
զժամանակ, նաև զկեանս անզամ, ի յոյզ և ի խնդր հնութեանց Հայաստանի՝
թաղելոց վաղուց ուրեմն ի փոշի մոռացութեան: Ո՞ր սիրտ դիւրագոյաց, ո՞ր
որդի հայրենասէր ոչ պաշտեացէ և աստուածացուցէ զեռանդն Ձեր տօնելի:
Թէ ո՛չ այժմ, թէ ոչ ժամանակակիցը յետնորդը, յետնորդը, երախտադէտն ա-
պառնի պատրաստեացէ Ձեզ պսակ ի շարս ընտրելոց՝ որք զերագոյնին
նկրտելոց վարձուց զաղցաւորս զայս կենաց դար վաղանցուկ՝ առաքինական
զերածայրել գործովը շնորհաշուր: Թող յառաջնացին Ձեզ բազմաշարլարն Ձեր
պանդխտութեան քարինը միայն տպարան. թող երկնքնծայ սիրոյդ՝ որ ամենն
զՁեզ վայրէ ի վայր թափառական, լիցին վկայ աւերակը միայն անզգայ ան-
կենդան նորս միայն դարձեալ խնկեալը ի բուրումն անուշահոտ ճգամբք և բրբ-
տամբք Հայկազանց շնաշխարհիկ որդւոց, վկայք կենդանիք, նախնի փառաց և
շքոյ Արամեանն դիցազնական զաւակաց—նորա՝ թէ ոչ յերկրի աստ անցաւոր
ի բնակս երկնաւորաց անցնեն ամբարձցեն զձեր ճիգն երկնամասն զՁեր հայ-
րենասիրութիւն արժանագով: Կաթիլը արտասուաց, անմռունչ հեղելոց ի վե-
րայ փոշւոյ՝ երկնամուկն Հայկազեանց՝ վերացին, խնկեացին ի բարձունս՝
ժաղցր քան զամենայն պատարագս զահութեան, զեր քան զամենայն ողբակէզ
ուխտի: Եւ դիմն ձօնել ողջոյն սիրաբորբոք և զիմն նուիրել համբոյր սրբու-
թեան՝ սրբազան այնց վայրեաց անանց՝ մաղթէ և աղերսէ

Շնաշխարհիկ հայր պատուական
Հայրենեաց և Ձեր որդի պատրաստական
Ձեզ հոգեկոտիլ ետալ. Ապովեան

ԱՌԱՋԻ ՊԱՏԿԵՐԻ ԲԱԶՄԵՐԱԽՏ ԻՄ ԲԱՐԵՐԱՐԻ
ՖՐԻԴՐԻԽԱՅ ՊԱՐԹՏԻ, ՈՐ ՎԱԽՃԱՆՅԱԼԻ
Ի 184<2> Ի ԴՈՐՊԱՏ:—

1 Պատկե՛ր երկնատիպ՝ անդին ծնողե,
Դո՛ւ միայն մնացեր սիրտի ինձ յաշխարհի:
Զմե՛ խաւարին աշքս, մինչ ի բեղ հայիմ,
Ընդե՛ր կարկամիմ, մինչ աստ ես կանգնիմ,
Ո՞ զիմ բոլոր անձն յողջակէզ սիրոյ,
Ո՞ զիմ սիրտ փոխէ ի տաճար հրոյ,
Իբրեւ Աստուծոյ կալ քո առաջի,
Ի ծանր իջանել յարաւաստւա ազի:—

Ծա՛նք գրեացէ ինձ գլխան Սանդոզ՝
10 Զբեղ ճանաչել ինձ երկրորդ կենսատուոյ:
Ո՛չ քե ծանեալ զնա ինձ հայր խնամակալ,
Իմ հա՛յր բաղմբախտ՝ յախտեա՛ն օրհնեալ:
Ո՛չ քո շունչ մաքուր, իբր արարչական՝
Այն ինչ յանդնողց հանէր կոյրութեան
Զիս ի տես, ի դմալ սքանչելեաց նորա,
Վառէր զիս ի սէր, սուրբ յերկիւզ առ նա:—

Զոհեցից բեղ զկեանս,— զի՛նչ նուէր այն, զի՛նչ—
Զե՛ս դու ինձ նորա հողեմարդ տուիչ:
Յերկինս ուղղեսցի աղերս դոհովեան,
20 Յերկրի աստ եղէց քեզ միշտ օրհնարան,
Ամենուրեք քե՛զ խնկեսցի նախ՝
Քե՛զ, հա՛յր սիրելի՛ սրբացելոյս՝ ա՛խ,
Օրհնալիր սրտի իմ շերժ պատարագ,
Գոհարան շրթանցս գովութեան նուագ:—

Է՛ջ արդ ի բարձանց՝ հոգի՛դ դու անմահ,
Կա՛ց ի պատկերիդ սուրբ աստ առ մի պահ:
Տե՛ս զքո ճգանց զարգիւնս արդար,
Զքո սուրբ սրտի փափագ երկնավառ:
Զճալկաղանց մանկունս ուշիմ, շնորհալի
30 Յերկիւզ Աստուծոյ, ի պարծանս ազդի
Կրթել, անուցանել ի լոյս գիտութեան,
Ածել քո հոգւով ի վարս ուղղութեան:—

Բայց ա՛խ ոստիին մահաթոյն դժնեայ ա)
 Զնշեաց արդէն իսկ զնախընծիւ՝ անխնայ,
 Բու՛ր արմատախիլ արար զամենայն,
 Խարշեալ, խորովեալ զծաղիկ, պտուղ համայն:
 Յրուեցան որդիք սիրով քով սնուցեալք,
 Դառնակիր քրտամբք ի նպատակ հասեալք:
 Եւ ինձ վերջին խող մնաց այս անկիւն,
 40 Ուր սքամ զաւուրց իմոց դառնութիւն:—

Ի վերին բեմին, առ ոտս բարձրելոյն
 Մատո՛ղ զիմ աղերս որբացեալդ որդւոյն:
 Թէ չէ՛ սուրբ կամացն ախորժ իմ ճգանք,
 Հայրենեաց սիրոյն զոհել զիմ սուղ կեանք,
 Ընդէ՛ր նժղեհիւ ինձ յայս ձոր ցաւոց.
 Յերկարե՛լ միայն զթիւ վշտաց, վաւոյց:
 Գամ և ես ի քո ծոց այժմ երկնամփոփ,
 Ի քեզ զէթ գտանել զապար ինձ, և սփոփ:—

Կորեաւ ազգ մարդկան խորասույզ յալիս,
 50 Եւ անդ զժիւռ նորա փրկեաց մեր Մասիս:
 Անդ տապան նոյի, անդ խաչ քո անզօր
 Տօնեցին զիւրեանց դարուց անցք հըօր:
 Մինչ զնորոգութիւն մարդկային սեռի,
 Միան զազատութիւն Հայաստան ազգի:
 Էջ նոյ ի զոհել յերկրին ցամաքեալ,
 Դու ի վեր զսուրբ ուխտ հաներ քո օրհնեալ:
 Անդ ի դիրկս երկնից, ի ճակատ երկրի
 Կառուցան արձանք ձեր յաւիտենի:

Բայց ո՛ր հողածնոյ անդ ոտք մխեցան,
 60 Որք յանդուգն միայն յինքեանս յուսացան:
 Գիտեր լեառն սուրբ զիւր չիւր շնորհարեր,
 Գիտէր զբարեկամն ազգին մշտերեր:
 Ո՛չ անդ ի քո սիրտ անկաւ սուրբ նշմար
 Լինիլ Արամեանց կրթութեան սատար:
 Զի՛նչ այլ նոր արձան կանգնեացին քեզ աստ,
 Քան մեր Արարատ վեհ և ամպապատ: (1844):

ա) Ծանր է ինձ և զժուարին իսկ բացատրել աստ զամենայն հանգա-
 մանս այսր ոտանաւորի, բայց միտք բանին ի կարճոյ է այս: Ի 15 ամաց
 հասակի իմոյ ընթերցեալ զվարս Ղուկասայ Վանանդացւոյ, Սիմէօն կաթողիկո-
 սի, Մխիթարայ Աբբայի և այլոց նմանօրինակ հայրենասիրաց, փափաղէի և
 ես իմովսանն կարողութեամբ պիտանի լինիլ ազգին իմում սիրելւոյ: Թողեալ
 զայլ ամենայն պարագայս և նեղակրթութիւնս առ ի հասանիլ այսմ նպատա-
 կի յաղապս շունեւոյ իմ զհարկաւոր միջոցս կրթութեան, զայս միայն արժան

Համարիմ յիշել, զի յետ բաղձամեայ զեզերմանց նախառահմանութիւն հասոյց ինձ միջնորդ և կատարիչ այսոցիկ ամենայն բարձանաց իմոց յանձին մեծանուն զիտնականի Յրիդրիկայ Պարրոտի, պրոֆեսորի Համալսարանին Գորպատի, որ հանեալ զարքունական ողորմութիւնս նտ առաքել զիս յայն քաղաք և զամս հինդ ուսանիլ անդ առ նմա խկ: Անհնարին է ինձ աստ թուել մի առ մի զամենայն վաստակ և շանադրութիւն նորա ի մասին ուսման իմոյ, մանաւանդ առ ի պատրաստել զիս պիտանի դաստիարակ մանկանց: Այս միայն բաւական լիցի յիշել, զի կամք նորա էր միշտ հեղուլ ի սիրտ իմ զսէր առ ազգն, նկեղեցին և աշխարհ մեր: Վերադարձեալ անտի յաշխարհ մեր ի 1836-ին սկսայ ըստ հողոյ նրանելոյն հաւարել առ իս զմանկունս ազգի ի Տփլիս առ ի կրթել և պատրաստել զնոսա ասպագայ ուսուցիչ ժողովրդեան: Առ որ ստացեալ անձին օրըստօրէ զնախանձաւորս և բանասարկուս ի մէջ ուսուցչաց ճեմարանի տեղւոյն և կերալ յայս սակս զանասելի վերս ազգի ազգիս, ի վախճանի բռնադատեցա փակել զուսումնարան իմ և վիրալից սրտիւ գաւռեալ առ ընտանիս իմ յերևան: Մի բամբասնեցէ զիս ազգն պատուական, զի ևս զօտարազգի որ այսրան զերահամբաւեմ, եթէ գիտասցէ, որ զամենայն իղձ և փափագ նորա ի լուսաւորութիւն մեր աղանց, ասպաքէն ո՞չ զարմացի ի բանս իմ»:

ԱՌ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՄ ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏ
ՀՈԳԵՍՈՒՆ՝ ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԴ ՊԱՏԱՆԻՆ ՅԼԵԳՈՐ
ԱԿԻՄԵՆԱՅԷ:

Ի 1844. Ի 28-Ը Ապրիլի:

- 1 Արեգին լուսոյ ճաճան < է > ք ոսկեփայլ՝
Ցնցեալ ի վերայ լեռանց՝ հոգեղմայլ,
Բանային զքող մեր երկրագնդի,
Թողուլ զմրափ՝ մթին գիշերի. —
Մինչ քո բարեկամ յանդնդոց ցաւոց ,
Ի դառն երազոց, ի խորին հոգոց—
Զհնոց սրտին կիզեալ, շիջուցեալ.
Զհեղեղ աղբերացն սպառեալ, ցամաքեալ.
Մերթ դանդաշիւով, մերթ թառաշիւով—
- 10 Բաց աշօք, հոգւով ի քուն յափրելով—
Կացեալ ի յօգայ առ դրան խուզին,
Սուզեալ յարհապիրս հոգեսպառ, մթին.
Զանուն քո քիշէր, վշէր, ա՛խ մաշէր.
Առանց քե՛զ շնեմ միթէ՝ դառն վայէր—
Գեհեան բորբոքի, մինչ շրթունքս բանին,
Կայծակը թօթափին, ուր աչք իմ հային:
Ի բիր կերպարանս պատկեր իմ հային:
Ի քթեւ ահան, ի միլիօն վայր՝ ա՛խ—
Կացեալ առաջի ի տիպ հրեշտակի,
- 20 Ի շուք երկնային պճնեալ սխրալի.—¹
Երկինք և երկիր, շրջակայք իմ բոլոր
Անդ ալապերպեալ տիպ յաստուածաշնորհ—
Տանէր զիմ հոգի, բայց ա՛խ ո՛չ հանէր,
Զրոյդ ինձ բաշխէր, անդրէն կողոպտէր:
Գրկել կամէի զբոլոր բնութիւն,
Համբուրել իբրև սրբոց սրբութիւն.
Բայց ա՛խ ամենայն ցնորք վաղանցով.—
Սիրտ իմ միայն թափուր, անապատ անձուկ:
- Հող է իմ մարմին, թէ չէ՝ քեզ նման.
30 Քո հոգի տայ նմա շունչ կենդանութեան:

¹ [վայր]

- Յանխիղճ օրհասէն զրկիմ արդ ի քէն.
 Շունչ և զօրութիւն վերանան յինէն:
 Առանց քեզ իմ կեանք տարտարոս դժնդակ.
 Ինձ բոլոր աշխարհ դժոխք կենսափակ:
 Որքան հեռանամ, այնքան զօրանայ
 Բուն քարշողական զօրութիւն նորա:
 Ընդէ՛ր ո՛չ ի գիրկս մեռայ յերեկ քո,
 Քա՛ղցր իմ բարեկամ՝ յողջակէզ սիրոյս—
 Ո՛ւմ կարէի տալ ի քաղցր աւանդ.
 40 Ձմաշեալ զիմ հոգի, որ չէ՛ իմ այլ արդ
 Չէ՛ ինձ նա պատճառ այժմ կենդանութեան
 Հուր մաշիչ, անշէջ ի քէն բաժանման:
 Առ քեզ նա ձգտի, առ քեզ՝ սիրելի,
 Ընդ քեզ միանալ, կեալ, շնչել կամիս—
- Փակեցան յաշաց լերինք Տփխիսոյ.
 Փակեցաւ և սիրտս ի քաղցր յուսոյ.
 Զքեզ տեսանել, զքե զեղգեղիլ,
 Ի քո գիրկս հանգչիլ, զքե զմայլիլ—
 Սայլ իմ առաջէր, սիրտ իմ հառաչէր:
 50 Երիվարր սլանան, ծունկք իմ թուլանան:
 Սէր քո զիմ հոգի, զմարմինս դառն ուղի
 Յալիս թախծութեան ձգեն երկկուսիս —
 Յարեան արտասուա ծովացեալ ցաւօք,
 Ի յամպս վայոց մթադնեալ մտօք,
 Գնամ և նայիմ, յետո ա՛խ հնչիմ.
 Ողբալով՝ ի ծունր իջեալ՝ պաղատիմ:
 Կա՛ց բարեաւ՝ հոգւոյս անդի՛ն սիրեկան,
 Քեզ աջ բարձրէոյն լիցի՛ պահապան.
 Թէ ո՛չ այլ ևս ինձ տես քո մասն լիցի,
 60 Ինձ և գութն խորին ի դրախտ դարձցի.
 Թէ աջ քո զիմ աշս փակեսցէ վերջինն,
 Թէ ձեռն քո ինձ զբուռն տալ հողոյ յետինն:

ՄՈՒՏ Ի ՀԱՅՐԵՆԻՍ: Ի 1844.

- 1 Ջարթի՛ր՝ իմ Մուսա՛յ ի տես Հայրենեաց.
 Ջարթի՛ր ի բուրումն խնկածին դաշտաց.
 Եւ գրոյգ դաշնակել օրհնաբան նուազ
 Ի գէճս սրբադան Հայրենեաց վայրաց:

Քեզ ի՛մ սիրալիր ողջոյն զո՛ւնկան.
 Քեզ ջերմ իմ սրտի օրհներդ խնդունան.
 Թո՛ղ ինձ իջանել ի ծաւնր ի քո տես,
 Երկնատի՛պդ իմ քաղցր, սուրբ ծննդաբան:

- Գաւազան զշոր խողեալ պանդխտին՝
 10 Դիմէ առ քեզ այժմ սիրով կաթողին,
 Որդին կարօտեալ ի գիրկս քո հանգչիլ
 Փութայ աստանօր՝ մայր իմ թանկագին:

Ժա՛մ է տալ վախճան սքոյ վտակաց.
 Ժա՛մ է արդ փակել զսրտիս թանձր հառաչ.
 Քե՛զ իմ նորոգել զաւուրս դառնահոս,
 Քե զիմ պարարել զկեանս վաղատնց:

- Երազք եւ անուրջք՝ տեսիլք եւ իմ միտք
 Քո՛ւ շէին միթէ մինչեւ ցարդ հովիտք,
 Քո անոյշ լերինք, քո պաշտք երկնամանք,
 20 Որոց բուն սիրով մաշիւր իմ սիրտ միշտ:

Քո՛ւ քուլէ շունկս իմ հողմ աւետալեր.
 Քո՛ւ բուրի լիմ քիմս հոտ այս խնկանուէր.
 Ի քեզ բանամ դաշս՝ Սրբազան իմ վայր.
 Պանդխտին կապանք անկա՛ն միթլ վերս —

Լսեմ աստանօր՝ ծանօթ ինձ քարբառ,
 Աստ մայր քաղցրագույթ, սիրելեաց կաճառ
 Զիմ օրհնեն ուրախ՝ զտնամուս նորոգ,
 Ինձ բանան գլխով զգիրկս սիրավաս:

- Զե՛ն այս սրբազան այն վայրք վաղեմնի,
 30 Ուր մանավէ տկար զեռ պալթ ի պալթի՛
 Մերթ ի քուն անոյշ ընդ քաղցր հովանեաւ,
 Մերթ ի խաղ անմեղ բերկրեալ հրճուլի:

Օրհնեալ՝ քո դաշտի, հող անմահատարր.
Օրհնեալ՝ ի գաւառս, ի շէնս շնորհավայր.
Դու իմ օրորոց՝ մանկութեան իմ գրախտ.
Քան զբոյգ և քեռ չէ՝ սէր այնպէս քաղցր, ա)

Ուր այն քոյր մաքուր, որոյ դառն կորուստ
Մղեալ զտարաբախտ եղբայրն ի փախուստ.
Անցաւորն զնա տեսնալ յողջ, ի սուք,
40 Ձայնէ. Քա՛ւ, նա քեռն լայ զմահ անգութ—

Դուցէ անողորմ սուր բռնաւորի
Ածեալ զօրիօրդն անմեղ՝ յիւր գերի,
Աստ պատարագեալ ի զոհ սրբութեան,
Եթող չեմք եղբօրն արտասուաց տեղի

Եւ վառ պատանդն կացեալ առ շիրմին,
Ի հեղույն զիւր դառն արտօսք՝ ցաւագին,
Անցաւորն ի գութ շարժեալ յայս տեսիլ՝
Գոչէ. Քա՛ւ, նա քեռն ողբայ զսէր շերմին—

Չե՛ն այս՝ իշխանաց ճոխ բնակարանք
50 Չե՛ն շքոյ փառաց քարոզ՝ այս տապանք.
Բուռն ժամանակին դարձեալ այժմ ի կեր,
Ուր երբեմն փայլէին վեհից դամարճակի—

Ձեր յաւասկ զիմէ ձեզ այժմ ի տես
Որք վաղուց լռէքդ ի մոխիր այս հեղ,
Արտասուաց կաթիլ, սրտի իմ թառաշ
Ի Ձեր յիշատակ հոսեն աստ՝ անտես

Տապա՛նքդ լռին՝ օրհնեալ ոսկերաց.
Առ ձեզ իմ խնկեն ուղերձ օրհնութեանց.
Վերինն ձեզ մաղթեմ հանգիստ հոգեզմալ.
60 Ձեր մաղթանք և ինձ լիցի մասն շնորհաց—

Ի ձեր յիշատակ ուխտ իմ սրբազան
Լիցի՝ միշտ զոհն ինձ ցկէտ վախճան.
Ձիմ բոլոր գկեանս՝ շերմնաւանդն սրտիւ,
Նպաստ ինձ ազօթք թէ լիցի ձեր միայն—

ա) Բառը Գոմարմաթէն անյայտ է ըստ իսկապէս նշանակութեան, բայց կամայայտ
բաղբը ձեռնարանի իմում տալ գոմարմաթ արժանաւոր, այսպէս ժողովրդի, Գոմ ևս Լեւոն Այսինքն.
Դա՛ ըստ այնպիսի արժանիք տեսնալ, տեսնալ Այսինքն որպէս թէ տեսնալ ուրուք զեղ-
բայրն առ շիրմին քեռն հոստի ու ի սուր, գոյէ. Բա՛ւ, նա քեռն ողբայ զկորուստ և այլն,
Հնթերցողը ներողամիտ գաղին բաղբ. ուրեւմաթ, յայտ իմ մտաքածին կեղծիք. Որ բաբին է
և քաղցր, ընդէ՞ր ոչ համարել հաւանական և հանձնելի

1 [տեք...]

Յի՛մ քաղցր՝ հայրենեաց հով զուարթարար,
 Յի՛մ անոյշ բարբառ, հի՛մ օդ բարերար.
 Աստ և խուզն շնչին, աստ և ծովսն տխուր
 Ի քի՛մս՝ խնկահոտ մեր բուրեն յամայր:

Տօնեմ զքո տեղի՛ն սեղա՛ն սրբութեան
 70 Տօնեմ, փառաստրեմ զանունդ յախտեան.
 Փա՛ռքդ Հայաստանի, զերամբա՛րձ Մասիս.
 Համայն զու ազգաց ուխտի սուրբ արձան:

Արեին ոսկի երբ ի քո դագաթ
 Ի մուտս և յևս իւր ճաճանշ, ճառագայթ,
 Երբ լուսացնցող բացցի ի վերուստ,
 Քե՛զ իմ առաջինն ձօնեսցի ուխտ աստ:

Թէ՛ ո՛չ նոյեանն քեզ ճենճեր օրհնութեան,
 Թէ՛ ո՛չ պատարագ սուրբ զերդաստանին
 Քեզ վերխնկեսցի զօրհնութեան ի նշան,
 80 Գէթ սիրտ դո՛ւսբան առցէ զտեղին:—

Պահեա՛ միայն՝ հա՛յր՝ զաշխարհ և զորդիս
 Անփորձ, անաստան ի կենցաղս յաստիս.
 Մի ալլ միսեսցին մեզ հեղեղք կործանման,
 Մի՛ հա՛յր քաղցրագույթ՝ յապայն կամ զարդիս:—

Մեծին Ռուսիոյ աշ աշխարհասաստ
 Լիցի՛ մեզ նեցուկ, օժանդակ, նոպաստ.
 Արամեան սերունդ այժմէն յախտեան
 Զնորայն օրհնեսցէ՛ օծեալն յամայր աստ:—

Սուրբ ևզիցին մեզ կաթիլք ձեր արեան,
 90 Սուրբ՝ յիշատակ՝ ձեր, հոգի՛ք պատուական.
 Հիմնադի՛րք ազգի, փրկի՛ չք աշխարհի.
 Հսկա՛յր երկնածնունդք՝ անմա՛հր՝ անվախճան:

1841.

Առնայ, տարարախտ աղջիկն Տաշիկ, որ խնդդնցաւ ի միում զիշերի մարք իւրով հանդերձ, ի կատարի սիրահարաց կամ ի կրօնամոլ Տաճկաց, ո՛չ որ իմացաւ Ընդ նոսա սրախողող եղև և հայազգի մի պահապան նոցա ի զիշերի բայրամին Տաճկաց, որ յՑ-ն մարտի 1844. յերևան:

1 Պատարաստեցուք մայր զսլաշար աւուրց տօնի:

Զքաղցրաւէնս անուշահամ ազգի ազգի:

Զէ՛ ի վաղին բայրամ է մեր, ցանկալին օր,

Ընգէ՛ր և ոչ մեղ ևս տօնել զհանդէս կրօնիս:

Յեկն հացթուխն և խոստացաւ՝ յառաւօտու

Վաղ քաշ առ մեղ դալ, ի դիպող տանիլ ժամու,

Որ առտնին է կարեւոր թխուած և հաց.

Մեր զայլ կարին արդ հոգասցուք, ես և մա՛լը դու Կ).

«Զի՛նչ տես, հանդէս, զուարճութիւն յամենայն տան

10 Առաջեցի ամենեկուն յայսմ խնդութեան.

Ծնողք որդւոց և բարեկամք և ազգականք

Յողջոյն միմեանց շնորհաւորել զնան և գան:

«Մե՛ք ա՛խ միայն մնասցուք կարօտ ուրախութեանս.

Մե՛ղ միայն փակ դուռն և սրահ դժոխանմանս:

Զի՛ք և ոչ մի յայսմ աշխարհի սիրտ մերձաւոր,

Որ զթասցի և ի մեր վիճակ հոգւով անխառն:

«Որք, անտէրունչ, անզօր, անխնամ յայս ձոր ցաւոց

Մտաք, բացաք զաշս, վարանեալ ի դառն հոգոց.

Սւ յանապատս էրէ վայրին դտանէ զիւր ծնող.

20 Այլ իմ և ո՛չ ա՛խ՝ զայս ետես սառն օրօրոց:

«Ի սքալի յայսմ աշխարհի մեր անպաշտպան՝

Վաղուց անզուպ եղաք կրից զո՛հ և կեր միայն:

Աղատուրիւն, տմաւորիւն, զեղեցկութիւն՝

Մեր մատենցին զհոգիս ի ձեռս անսուրբ արեանս:

ա) Գրացիք ուսմէն. թէ յայնմ աւուր կոչեալ ոգորմէնայն զհացթուխ, պատ-
բաստեալ էր զիւրօրն վասն՝ հանդիսաւոր տօնին:

1 զսան [միւս]

«Եւ ի՛մ ջերմ՝ սիրտ առ փափկութիւնս կենցաղածիդ.
Եւ ի՛մ աշխոյժ՝ հասակ ի փթիթ դեռ անուշիկ.
Վառ իմ արիւն յումմէ՝ հեղաւ յերակունս իմ,
Բէ՛ տ՛չ ի քէն՝ սուրբ բնութիւն, մայր գեղեցիկ»:

«Իմ ա՛յք միթէ միայն պարտ էր մնալ խաւար
30 Ի տես զարդուց, ի փառս, ի շուքս կենցաղոյս շար:
Ի ծիրանիս, յոսկեպաճոյճ բեհեղս, մանեակս
Տեսեալ զընկերս՝ հի՛մ ինձ մնալ անհաւատարմ»:

«Բայց ո՛ւր գթած հոգին արդար և ցաւակից
Առնել զիս զորոս բարեաց իւրոց աստ մասնակից:
Մա՛րթ էր ինձ բնաւ՝ մանկահասակ ի տես անսիրտ
Զգալ զթոյն ի քաղցր ժպիտս սիրամարտից»:

«Գիտէ՛ միթէ թռչունն զորսորդն անսիրտ, անդու՞թ՝
Ի թակարդելն զնա անմեղն՝ դարանամուտ:
Նա ընդ ձայնել անիրաւին, նա ի կուտ, կեր
40 Գայ միամիտ, զիւր բառնալ սով, թէ չէ՛ նա կուշտ»:

«Եւ կամ կարէ՛ր որդն շնչին՝ անոտնակոխ
Մնալ ի ռահ անցաւորաց միշտ շարախոհ:
Կամ աղանույն ի բիւր հարուած նետից անխնայ
Զխա՛րդ զլերդ իւր պահպանել ի վիրաց ո՛հ»:

«Քրիստոնէին անհաւատին, բայց սիրելոյն
Ետ ի ձեռս զիմ օրհասն անդութ զանմեղութիւն.*)
Միթէ հաւատն զօրէ՛ զսպել զկիրս բնութեան,
Որ այնպէս ջերմ կապեաց զսիրտ մեր և զարիւն»:

«Ի հիրկս նորա մոռանայի զքոյրոր աշխարհ.
50 Ի դէմս նորա ծագէր ինձ նոր արեւ՝ անահ.
Հաւատակիցք՝ իմ ծարաւի իմում արեան,
Զոր զոհեցի անհաւատին ես արհամարհան»:

«Հազիւ թշուառն յաղուրդ առեալ շար իւր կրից,
Զիս ոտնահար առ յաւիտեան արար վատից:
Ո՛ւր ինձ գիմել անխնամ որբոյս կորուհիոյս.
Հայք և Տաճիկք ծանեան զամօթ իմ ախտալից»:

* Քրիստոնեայս անմիտ՝ էր կապտուն թուամեղն վրացի, որ սիրահարեալ ի նա, պահէ զնա առ իւրն, ապա արտաքսէ անարգաբար: Բազմիցս սպառնացեալ նմա զմահ:

«Բայց մի՛ ալլ ևս չիս ձեռնամուկս լիցի ոսոխն.
 ևս ուխտեցի իկալ ի կրօնի իմ միշտ պահող, ա)
 Ամենակա՛լ, որքո՛ց պաշտպան՝ Քեզ առնեմ յանձն
 60 Զիմ իղճութիւն. Քե՛զ ասպատաան սիրտ իմ անոխս:

«Անկալ, յարեայց. Դու անկեկոց կանգնի՛շ հզօր.
 Մի՛ տկարիս մերձցի ալլ ևս շուրթն թունաւոր.
 Թո՛ղ զվաղուեան, Քո օր տօնի զղջմամբ սրտի
 Կատարեցից Ալի՛, ազգի գլո՛ւս զօրաւոր»:

«Եկե՛ր, Մանուկ՝ ի պահպանել զխրճիթ խեղճ մեր.
 Քե՛զ պահապան աջ Բարձրելոյն՝ որ անդ ի վերս
 Բարի՝ Քո տես, քաղցր՝ ոտնամուտ Քրիստոնէիդ.
 Դու միայն մեր գիշերային հիւր շնորհաբեր»:

«Ո՛շ եղբօր շունչ, ո՛շ հօր հայեացք, բարեկամի
 70 Հոգի գթացի յայսմ պահու տարտարոսի:
 Սիրտ իմ խռովի, միտք իմ ցնդին, ո՛շ հասկանամ,
 Թէ Ընդէ՛ր գիշեր այս՝ սոսկալի ինձ երեկ»:

«Թուի, հոգի ահեղ՝ սարսափ չիս մոռանէ.
 Իմ ի վերայ սպառնալեօք զդէմս շարժէ.
 Փակեմ, թէ դաշտ բանամ, կրկին նա առաջի,
 նա շուրջ գինեկ սպառազինեալ՝ զողիս քաղէ»:

«Քրիստոնէի վաղուց ինձ և ձայն՝ նողկալի.
 Բայց տարաբախտն ո՞ւր գիմնացի, զի ապրեացի:
 Ալլ չե՛ս դու այն վիժածնունդ՝ քա՛ջդ Մանուկ.
 80 Քո սիրտ առ մեզ հաւատարիմ վաղուց յայտնի»:

«Թո՛ղ չար այս ժամ յայսմ գիշերի միայն անցցի.
 Տեսից կրկին զհանդէս աւուր մեր Բայրամի.
 Թէ մեղայ ևս, զայն արտասուօք սրբեցից ևս.
 Եւ վերնոյն ալք առ մեղուցեալս սիրով դարձցի»:

Մ Ա Յ Ր Ն.

«Զի՛նչ ալդ ցնորք երազական դո՛ւտար ցանկալի.
 Ընդէ՛ր մաշեա զսիրտ քո մատաղ՝ ի՛մ նազելի:
 Միթէ մի՛ է այս օ՛ր, այս տօ՛ն, զոր տեսանեմք,
 Ընդէ՛ր միայն նա՛ բեզ այսօր դարհուրելի»:

«Վաստակեալ քո արիւն և վառ երեակայն
 90 Այդպէս ցնորէ զսիրտ քո, զհոգի այժմ միայն:
 Հանգիր՝ աչաց իմ լո՛յս Ընտիր՝ հանգի՛ր անխռով.
 Կանուկս պարտիմք վաղիւն հոգալ զկարիս տան»:

ա) Քանի մի աւուրբ տուա՞ն՝ պետցեալ ոգորմելոյն ի մէջիդ երգուեալ և խոստոցեալ էք ի բաց կալ յանուրդոյ հանապա բէէ իւրմէ:

— Քո՞նք դժբախտ բան առ Բարձրեալն վերամբարձցի:
Անո՞յշ իմ մայր, քաղցր առաւօտն մեզ բացցի:
Այլ զի՞նչ, եթէ այս անկողին, այս յարկ զժողոտց
Մեզ յաւիտեան սպանող մահու և դուք լիցի»:

«Զգո՞յշ ի քուն հսկեաց անքուն՝ դո՛ւ մեր մտերիմ,
Զաւուրն հոգոց ո՛չ տանեն զքեռն այլ ևս աչք իմ,
Խաղաղութեամբ շնչեաց՝ իմ մայր, Քեզ հրեշտակի
100 Պահպանողի աջ հովանի լիցի՝ ծնող իմ»:

«Մա՛-նուկ... հա՛ս... ինձ... ա՛խ... ի թիկունս... Մա՛-նուկ
զարթի՛ր...
Մա՛յր իմ... Մա՛նուկ... աւա՛ղ... աւա՛ղ... Մանո՛ւկ... զարթի՛ր...
— Խղտեաց զլեզու քո օձաթոյն, դա՛րձ անիծից.
Ահա՛ Մանուկ քո՝ ուխտագրութ, կարկեաց, ¹մեռի՛ր:

Ժողով այս սրոյ, նորա ձեռինս վաղուց ետուն
Զապալկանեալ հոգիս իւրեանց և զպիղծ արին,
Եւ քոյն իսկոյն արդ խառնեցի ընդ նոցայն շուտով,²
Ասա՛ միայն, ո՞ւր են ձեր գանձք, հարստութիւն—

Աստ փակեցաւ լեզուն խօսուն և շունչ կենաց,
110 Սարսափ սարսուռ, դեռ դանմեղին ջիւ ոսկերաց
Շարժէր մեղմին, մինչ կատաղին իբր շանթահար,
Զձեռն անօրէնս եղեալ յերեսս՝ փախչի ի բաց:

Այսպէս ի միում դառն գիշերի թշուառութեամբ
Սիրոյ նախանձ, թէ կրօնի կատաղութեամբ
Բուռն հարեալ անխիղճ ձեռամբ զմայր և զորդի
Ընդ հայկազնոյն ի մի կէտ, և դուք տար գառնութեամբ:

Եկն բայրամն, Սոնայն աղքատ այլ ո՛չ երաց
Զաշս ի տօնել զմեծանուն հանդէս իւրեանց:
Նա յաւիտեան եթող զաշխարհ, եթող, բայց վա՛յ,
120 Որ զաղքատին զամօթ և զկեանս ախպէտ շնչեաց:

Անդ զխտապաստ անդ հերարձակ զդէմս ի վեր
Պարզեալ՝ անկեալ մերկամարմին կայր վշտամբերն:
Հաւատարկից կրօնամուլ խնդայր ընդ տեսիլն.
Մարգարէրին միայն աչք, սիրտ զնա արտասուէր:

Դառն էր վախճանդ՝ աւազելիդ ի հոգածինս.
Բայց սուղ կակիծն, որ հՀան զքեզ յերկրէ յերկինս:
Թո՛ղ տանջեացի եղբունագործն աստ և յայն կէտ,
Որ յանդգնի միեւ զձեռն յանապարտ անձինս:

¹ [միայն] կարկեաց

² [խաղաղ]

1 Ուրախ լեր ցնծա՛ մայր ուսումնարան,
Բարձրացո՛ւ այսօր նուազդ օրհնութեան.
Զի ահա փեսայդ քո տէր և պաշտպան,
Քայ գրուել զքեզ յիրում գթութեան:

Մեծէ՛ք զշնորհս առաքատ շնորհաց,
Կարգեցէ՛ք դմա՛տօն նաւակատեսց,
Որ յզորութեամբ իւրոյն գթութեան,
Նա յարրունս ձեր գաթն իմոյ ստեան:

Մէք որդիք երկանց ծննդեան քո մայր,
10 Տեսեալ զայս շնորհ շնորհեալ մեզ հայր,
Զերթ որդիս շնորհաց օրհնեմք յաւիտեան.

Անմահ խնամոց փեսայիդ հոգոյս,
Աւանդեմ այսօր զիս և զիմ մանկունս,
Արդ թէ տիրապէս սիրեսցես զու զիս,
Ընկա՛լ զնոսա զոր սնուցի ես:

ՏԱՂ. ՌԻՐԱԽՈՒԹԵԱՆ.

1 Մեծ է ինձ այսօր զուարճւից,
Ուր ցնծայ Հոգի պանդխտիս,
Զի ահա սիրելին սրախս,
Պայծառ բան դարե ցուցաւ ինձ:

Եկ սէր իմ արփ տառաւետաւ,
Յողես՝ յիս տարտփ զովարար,
Մի սիրտ իմ հրով տապալցեալ,
Քե լիցի արդէն զովանալ:

Մաւառնեալ թեօր ոսկեղօծ
10 Է՛ջ մայրուր ի պարտէզ խնկոց,
Ուրանօր համեղ ձայն թռչնոց
Մեղ լիցի ուրախութեան ցոյց:

Բամբ ծաղկանց սրտի զուարճարար
Առ Էզերբ առուաց փողփողեալ,
Մեղ քարօղ կարդան անբարբառ,
Սաղարթիւր Հոգւոց ուճանալ:

Ո՛հ պայծառ դարնան եղանակ,
Չարդարեալ ծաղկամբբ Երփնորակ,
Ուր կազմեալ խրախճան անուշակ,
20 Մեղ է արդ վայելուչ հուադ:

Վա՛շ անձն իմ զուարճացեալ ցնծայ,
Զի սէր քոյ ողջ անարատ կոյ
Առ պսակ ծաղկան ստեղծայ,
Փունջ կապեալ տո՛ւր նմա քնծայ:

Բարերար կամաց արարչին,
Գոհութիւնք ի մէնջ խնկեացին,
Որ պահեաց ողջութեամբ անձին
Տեսանել զիմ փափագելին:

ՍՐԲԱԳՆԱԳՈՅՆ ՔԱՀԱՅԱՆԱԳՆՏ

ԳԹԱՍԱԳՈՅՆ ՀՈՎՈՒԱԳՆՏ ԵՒ ՏԷՐ.

1 Եռինչ հողմաձայն են երգք գովալիեանց
Որք Քեզն ձայնեցան ի խառն աւերոխից.
Անդ միայն յաղուրդ հետաքնին աշաց:
Էք նոր տեսութիւն հերոցդ եկամտից:

Եւ ձայն տեսնաց սպասհարկու դարաց.
Առ քոյ ռոտամբուտ շնորհարեր առ մեզ.
Սէր անկեղծ սրտից շարժառիթ բարեաց.
Այլ հարկի պտուղ վերընծայելոյ Քեզ:

Կուտեցին դմիմամբ ջանիւր անդադար.
10 Որք շքոյ միայն են ստրուկ արբանեակք.
Ի կեղծեալ յօղիսն զանձանց իւրեանց փառս.
Գազեալ, ի շնորհուկս Քեզ լիցին հաստակք:

Այլ սիրաբ ուղղադատք, Քե տղգալին.
Բարեաց խանդակալ ի համեստ յուլիման.
Յերկինս ուղղեալ ի մաղթանս ջերմին.
Հայցեն լինել Քեզ սլառուար փրկութեան:

Պատուար փրկութեան, աղգին վշտահար՝
Տեսուչ և պաշտպան անյոյս զաւակաց,
Յորոց երկամբեր թիկունս նեղահար.
20 Անկեալ ճնշէ բեռն ժանտ ժամանակաց:

Ջախցաւորն ես ո՛չ ցանկամ Քեզ ուղի.
Որոյ նպատակն առ դուրս տապանաց.
Հեղձեալ ցնորեալ զբիւր բաղձանս սրտի.
Հնդ փռչիս դրէ դշուր սնտախ փառաց:

Անմահից պատկեր, պսակ Քոյ դարու.
Հայցեմ լինել քեզ հովիւ բաջաջան.
Թողույ յանմոռաց սիրտս շնորհակալու
Աղգաշէն ճգանց անջինջ աստ արձան:

Մարդասէր սրտիդ Քոյ ձայն նեղելոց.
 30 Լիցին զգալի յաւէտ քան զնոցայն,
 Որք անկուշտ ըղձից անձնյադուրդ շահուց
 Զոհեն անպատկառ զփառս ազգին համայն:

Ո՛չ ճարտարարունստ լեզուին սեթևեթ.
 Բառնան ի բարձունս զերկս առաքինեաց
 Այլ վերնոյն սրտից գոհունակ և եթ.
 Են հաճոյ միայն աղերսք մաղթանաց:

Աստ կարօտելոց աշք բարեօք լցեալ.
 Եւ որքոց լռեալ լալիք դառնաղէտ.
 Քեզ բոլորապատու սրտից սփոփեալ
 40 Խնկեցցին ուղերձք ի վայրն նրանաւէտ:

Անդէն փեսային ելեալ ընդ առաջ,
 Որդւովք զորս Քոյ ձեռք նմա յանձնեցին.
 Կապեցցէ ի գլուխ Քոյ պսակ փառաց.
 Յորմէ աշխարհիս բռունք զուրկ կացցեն:

Օրհնեցցին սուրբ կամք նորա գթառատ.
 Որ ընդ վիշտս ազգին խնամօք ցաւակցեալ.
 Ընտրեաց զքեզ լինել Հայր երախտապարտ.
 Զնորայն համօրէն զորդիս որբացեալ:

ՎԿԱՅՔ ՓԱՌԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ:

- 1 Զանգի, իմ Երասխ, Մասիս, Ալագեազ.
Դեռ կանգնիր անմոռնչ,
Դեռ հայիք անշշունջ:
Գնայք միամիտ աստ հովիտ ի մեր
Սպառնայք ամպոց, խիզախէք ձորոց.
Վարսագեղ ալեօք, կատաղի դիօք.
Ոմն ձիւնափայլ, ոմն արծաթափայլ.
Ոմն ի փողփողին, ոմն ի փրփրին
Ոմն վանէ զերկին, ոմն ճնշէ զգետին.
- 10 Ոմն ի ձիւնայ պսակ, ոմն՝ ի ծաղկանց թագ.
Յարշալուսոյն տես, լուսինդ դէմս հեզ.
Ողջունէ՛ք միմեանց, համբոյր տայք շրթանց:
Զեր սուրբ ստորոտոց խնկածին դաշտաց
Հայկազանց վայրեաց սուրբ անդաստանաց:
Երկիր աւերակ, դաշտք մեր անքնակ.
Անսիրտք, անողորմք, հի՛մ եղէք վկայք
Կորստեան ազգի, անկման աշխարհի,
Զքնաղ քաղաքաց, հզօր իշխանաց,
Որոց զարմ ե ճիւղ ի ձեռք թշնամեաց
- 20 Ի բանդ դառն յոճիր անօրէն ազգաց,
Զոհ եղեն ի սուր, մտին ի բոց հուր.
Թողին զմեզ ի սուր, յարեան արտասուր.
Վարեալ յայլ աշխարհ, զսուրբ հայրենեաց վայր
Սրալ, ողբերգել, կոծել, հեծեծել.
Ի հեռուտ աշօք մաշեալ արտասուօք
Աղեկէզ վառեալ՝ կարոտիւ մեռեալ:

ՅԱՒՈՒՐ ՏՕՆԱՆՄԲՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵԿԱՄԻ ԻՄՈՅ:

- 1 Առաւօտեան քաղցր արշալույս ծագի յիմ խրճիթս.
Այլ զի՞նչ այս նոր լույս հոգեզմայլ ծագի յիմ միտս:
Առ ձեզ ջերմին սլանայ հոգիս խնդովեամբ լի.
Քաղցր բարեկամ պաշտել զանուն քոյ տօնելի:
Ախ՝ երբ կենաց մերոց շրջան այսպէս անխռով.
Լրացեալ մեղ տայ կրկին մտանիլ ի կենաց ծով:
Վայելլովքինք անցեալ աւուրց և զազոտ ապառնին.
Կենդանանան ի դէմս մտաց փոփոխագին:
Տարօրինակ զգացմունք զմեր գրաւնն զողիս.
- 10 Արտասուք ջերմ ակամայ զմեր խռովնն զաղիս:
Գոհաբերան սիրտ մեր առ այն պատճառ կենաց.
Բառնայ բռնի՝ որ խնամածէ զմեզ ի բարձանց:
Վիճակ օրհաս զիա՞րդ թշուառ մահկանացուաց՝
Բի ոչ վերինն ի մեզ դիմայ քաղցրահայնաց:
Սոյն եռանդեամբ ամբարձցին իմ մաղթանք ջերմին.
Առ բարձրեալն վեհ պահել զաւուրս ձեր թանկագին:
Զամս բազումս ի խումբս քնքուշ ձեր ընտանեաց.
Բոլորեսցի օրն երջանիկ մասամբք բարեաց:
Զամս հարուստ ի գիրկս գողտրիկ որդիք, զաւակք,
20 Կապեսցեն քեզ զջերմ օրհնութեան ի գլուխ զպսակ:

ԱՌ ԱՅՆ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԻ ԸՆԴ ՓՈՔՐ ԸՆԾԱՅԻ ԻՄԻՔ
ՅԱՒՈՒՐ ՄՆԴԵԱՆ ՓՐԿՁԻՆ:

1 Սիրտ բաւական իւր մինակաւ.

Ի գիրկս մապիուկ քաղցր ընտանեաց.

Վայելէ միշտ անխռով անցաւ.

Զներշանկութիւն սուղ այսր կենաց:

Փարթամութիւնք գանձք աշխարհի. շե՛ն՝ որք զմեր սիրտ գրաւեն.

Այլ ձեռք բերուչ բարեկամի, որք զմեր կեանս միշտ քաղցր ատենն:

Ընդ ձեզ իմ կեանք և շունչ վերջին, բարեկամ իմ հոգեմխիթար,

Թո՛ղ սիրականս աստ վերջացին և բուռն հոգոյ լիցի ինձ քաղցր:

Զոր ձեռք ձեր սուրբ ինձ մատուցեն, մինչ շերմ այս շող

ենթալուսեայ.

10 Փակեցի ինձ ի հավտեան. ի տունն նսեմ խորին մթին:

Միայն յիշատակ բարեկամին, նորոգեն զմեր սէր երկնային,

Զտօն մանկանն զոր կատարեմք, այսպէս յոլով ամօք առատ:

Ի միասին խնդասիրտք մեք, կատարեսցուք յաշխարհի րաստ.

Չայս ցանկալով ձեզ միշտ մեամ բարեմաղթու ձեր բարեկամ:

ԶԳԱՅՄՈՒՆՔ ԵՒ ԱՂԵՐՍ:

Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

1 Մինչ քօղն մառնամուտ մթին գիշերոյ
Պատկառեալ ծալէ զիւր ստուեր անհետ
Եւ ի քոյ ճաճանչին ճառագայթ լուսոյ
Զգնենուն արարածք զծիրանի զգնատ:

Մինչ շքնաղ երկնիցդ վարդագեղ գշխոյ
Վարսիւք սոկեհոռ, ի դէմս ծիծաղի
Բացեալ զակնթարթ քնքուշ իւր գեղոյ
Յողջոյն ի յաղթատ խրճիթ իմ մատչի:

Մինչ քոյ երկնահամբոյր ժպիտ հայրական
10 Մատեալ ի շրթունս ծաղկանց գեղափայլ՝
Առ քեզ կաթողին փնջեալ վերանան
Սաղարթք երփներանգք ցոգովդ թաթաւալ:

Աբդ նուագ երկնատող հնչեալ յայր անտառ.
Զանխօռս ի բարբառ կուէ խնդովեան.
Ահեղ քոյ անուան լինել շնորհաճառ
Անհուն էութիւն որ հսդ յաւիտեան:

Անդ թռչունք անմեղք մինչ զքոյդ զգացեալ
Խնամոց զօրութիւն ի ձայն ցնծութեան
Կախկան, ոստոստան, ճիւղան զմայլեալ
20 էիդ շնորհաց եղեալ զոհարան:

Անդ ձորք, դարաւանդք բլշան կարկաշեն
Ի խոխոջ մտակս աղբերց քաղցրաձայն
Քարայրք, արձագանք ցնծան, աւետեն
Զյայտնութիւն սխառացդ յանուռ լուսեան:

Եւ ընդ կաթիլ ցօղոյդ մինչ և մեր շնչին
Գնաի ծոցածինք ի հոռ անուշից
Խնկեալ առ ի վեր քնդ յաղերս մատչին
Պահել զայս սիրոյ կապ յաւիտենից:

- Յապշիմ զմայլեալ, փակի իմ լեզու.
 30 Թէ թոթովեցայց ես անզօր ես որդն
 Լիցի՝ Քոյ արդեօք սիրոյդ խնամարկու
 Մանկանուէր ուղերձ մաղթանացս հաղորդ:

Ծովանան յիմ աչս արտօսքք դոհութեան,
 Ի գունա խոնարհեալ: Յէիդ շրջասփիւռ.
 Ուր ե ակնարկեմ, դոչէ միաձայն
 Արարչի բում չե՛ր նման բարեշնորհ:

- Սիրտ իմ բորբոքեալ ի սէր կաթողին՝
 Զքեզ միայն խնդրէ յուսով, հաստատուն
 Զքեզ որոնէ Հայրդ երկնային.
 40 Պահէլ Քոյ զորդոց հոգի անխռով:

Եւ իմ ի նիրհել ի գիրկս հեշտալեաց
 Յօղեսցի քոյ լոյս կենդանարար՝
 Բանալ զիմ տկար աչս մեղսահայեաց,
 Գալ ի գիտութիւն Քո սուրբ փրկարար:

ԱՂԵՐՍ ԳՈՀՈՒԹԵԱՆ ԱՌ ԱՄԵՆԱՐԱՐՁԻՆԱԼՆ:

- 1 Ո՞ր կարէ չափել զընթացս հողմոց, ո՞ր տալ անձրեւել ամպոց երկնային.
 Ո՞ր բանայ զարդանդ երկրի և զծոց հանել մեզ անտի զաւուր պարենին:
 Քո բազում հզօր Աստուած իմ անեղ, պատճառ խնամարկու քոց
 արարածոց,
 Զերկին և զերկիր յոչնչէ եհեղ, լինել փառարան անհուն բարեաց քոց:
 Զքեզ քարոզեն աստեղք և լուսին, զքեզ օրհնարան անդունդք ծովային.
 Սողունք և թռչունք գոչեն միաձայն, քեզ վերբնծայել զաղերս գոհութեան
 Դաշտք և անդադառանք, լերինք և անտառ են քարոզ անլուռ անուան քոյ
 անճառ:

Ի ՎԵՐԱՅ ԱՐԵԳԱԿԱՆ
Ի ԳՈՅՆ ԱՌԱՌՕՏԵԱՆ ՔԱՂՅՐ ԵՒ ԱՅՆ:

1. Ուր հեռացար իմ արեգակ դու քաղցրիկ
Թողեր կարօտ մեզ քոյ տեսոյդ շնաշխարհիս
Ա՛խ երբ գիշերն դայ մերձենայ տխրագին
Սիրտ իմ մտանէ ի ցաւ սգոյ տրամագին:
Արի՛ արի՛ դու արեգակ իմ պայծառ
Մի՛ տար աշացս մաշիլ ի սուգս վշտահար:
- Աչք իմ զրկին ի տեսութեանց սխրալի
Արարածոց՝ յոր հայեցեալ խնդայի.
Մածկի նոցա ո՛հ պայծառ գոյն երփներանգ
10 Յուսմէ՛ առից զիմ բերկրութիւն և փափագ
(արի՛, արի՛)

Դաշտք, անդաստանք, ծառք և ծաղիկք խնդալիլ
Քեզ տեսնելով, զուարթանային բերկրալից.
Այժմ խոնարհեալ և թոռմեալ սգազգեաց
Ի մտանել քոյ արեւոյդ լուսաբաց (արի՛, արի՛),

Սիրտ իմ ընդ քեզ ցանկայ շրջիլ և դիմել.
Ուր ամփոփին վարքք քոյ շքնազ ոսկեթել.
Կարօտութեամբ կամիմ թռչիլ ես յայն վայր,
Ուր հաճանշեն շողք քոյ դիմաց լուսավառ:

- Զեռն ի ծոցի մտանեմ ի տունն խաւարին.
20 Ուր և հայիմ, կայ անշշունչ և լռին.
Գա՛ս դու փութով գուցէ առ մեզ միւսանգամ.
Թէ՛ ձայն ողբոց մեր՝ քեզ հասցի ժամ առ ժամ:

Ա՛խ մինչև լոյս քոյ ինձ կրկին ծագեսցի.
Կարօտութեամբ սիրտ իմ մեռեալ մաշեսցի.
Դրունք փակեալ և մենարանն իմ լռին
Նդիցին ինձ բանտ կապանաց սոսկազին:

1 Տալիս ամենհի անդ Մխիթարի թնդայ գլորմամբ
Յորձանս փրփրուն մղէ խորտակել զեզերս իւր և ափն.
Ճայթեն բարանձաւք, բարայրք սասանին ի սարսափ հարեալ.
12 Զժորավայրն ի խեռ արհաւիր սոսկածայն² հնչմամբ
Անխառն՝ անարատ գետն սուրբ աշխարհին հերքէ զոտնամուտ
Մարդախանձ նաւուց՝ որք դիմեն կոխել զիւր գետին մաքուր
Հերքէ և զանսիրտ ջուր Ատլանդիոյ³ մուտ
Ի ծոց իւր մաքուր, որ բերէ⁴ առ ինքն⁵ զայն թշուառական
հիւրս:

Բիւրք բնդ հաղարաց⁶ ի կերպ: Ի հանդերձս ի դոյնս զանազան
10 Մղին հետաքննին յայս սարսափելի, ահաւոր աստեան,
Ամերիկացին ի մերկ իւր մարմին սեաւ⁷ արեակէդ
Եւ եվրոպացին սպիտակ տեսեամբ թշնամին դաժան:
Աստ բոլորեցուն աչք ապշահարեալ միսի անակնթարթ.
8 Յողբալի տեսիլ երկուց սիրելեաց՝ որք դիմեն հանդարտ
Ի մայրիս թաւոտ⁸ յաղատ վիճակի սնեալ բնդ միմեանս,
Ուխտ եղին լինել¹⁰ ի սէր միութեան ցմահ անբաժան.
Ո՛չ ուռումն, զպրոց ուռոյց նոցա զայս սուրբ օրէնք բնութեան:
Այլ իւրեանց անրիժ սիրտ զգայ զղին բարեկամութեան
Հսկայաձև անդ դիմեն անվեհեր կապեալ, կաշկանդեալ
20 Ո՛չ ի մերկութիւն ո՛չ շղթայն յամուր սրտամտայ եղեալ.
Եւ Տէրն անիրաւ մոռացեալ զգութն կամի առնուլ զվարձն
Այն ինչ սիրելիք տան¹² զհրաժարական զմիմեամբք փարեալ:
ԵՄիթէ կամին զմեզ բաժանել ի միմեանց ի մեր հայրենեաց.
Միթէ այլ իմ աչք ո՛չ տեսցեն զքեզ քաղցր իմ բարեկամ:
Եւ ո՛ւր մեր սուրբ ուխտ ի կեանս և ի մահ մեալ անբաժան:
Միթէ ի մեր սիրտ շիջաւ այն սուրբ հուր սիրոյ հոգեկան:
Զրկիմ ես ի քէն քաղցր իմ հայրենիք, զրկիմ յաւիտեան
Սիրտ իմ տոշորի յածելն զմտաւ զայս դառն իմ օրհաս.
Այլ անդ քո գետին եթող զսրբութիւնն՝ շերմին մայրական,
30 Մինչ թշուառ սպիտակքս եկին ի հետուստ¹³ լինել բեզ¹⁴ իշխան:

¹ [Հնուն գլե<բինս>]

² [Միա]ձայն

³ [Դի մի անցէ] [որ տայ նոցա]

⁴ [տա]

⁵ [զայն իեզդ...]

⁶ [ժղին յայս ասեանն]

⁷ [անդ]

⁸ [ի մի սոսկալի]

⁹ [անեալ նոցա]

¹⁰ [ցժահ բարեկամ]

¹¹ [ճշ]

¹² [ի] [բոսին լ...]

¹³ [ի լինել=լինել]

¹⁴ [նմա]

ԲԱՐԵՊԱՇՏ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՅՔ ԻՄ.

1 Ազգար Ագամի ասած խոսքերը
 Նրա քաղցր լեզուն սիրուն մտքերը,
 Ո՞ր երևանցու անկաջումն, սրտում
 Հազար ցավ ու կսկիծ էսօր չեն շարժում.
 Նա հողի տակիցն, մերն գետնի վրեն
 Ջիվան որդու մահն իր ազքատ տանեն
 Լալով սրալով մեզ են ապրիս ձեն
 Ով երևանցիք դուք եք մեր շարեն:

Ջիզյարի տերը, սիրելու սերը
 10 են ջիվանի մահն, են անբախտ մերը,
 Ջիզյար ունեցող ու բարի հային
 Կանչում են օգնել իրանց սե օրին:

Ի ՆԵՐԿԱՅԱՆԱԼ ԱՇԱԿԵՐՏԱՅ ՆԱՀԱՆԳԱԿԱՆ
ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԵՐԵՒԱՆՈՒ

Թոռն Դավիթ եան Մատուրեանի մեղսաւանամեայ
մանուկն Գէորգ Շահնազարեան առաց զհետադայ բանս
ի հայ բարբառ:

1. Ո՛ւմ այս ժամ շնորհարեր այս վայրկեան.
Մեր սրտից հրճուանաց օրհնածայն.
Ո՛ւմ, թէ ոչ անմահիդ սուրբ վեհիդ.
Նուիրի նուագօր խնդութեան.

Արտասուք մաշեցին զմեր սիրտ.
Սուք անձուկ պաշարեալ զմեր հովիտ.
Հայկազանց աչք և միտք զհետ քոյ
Կարօտիւ սպասէին միշտավիշտ:

- Ի հիւսեան օրհնառաքն այն դաշտաց.
10 Հնչի մեզ նոր այս տօն աւետեաց
Դու դիմեադ, դու հովուեսդ առ որդիսդ.
Ո՛վ մեծի փրկութեան այն շնորհաց:

Օրհնեսցին, ուռճացի՛ն դաշտք համայն,
Ուր միին ոտնամուտքդ բարութեան.
Վերացի՛, խնկեսցի ի բարձունս
Մեր սրտից պատարագ օրհնութեան

- Օրհնեսցուք արդ զՏէր՝ միաբան:
Օրհնեսցուք զՔեզ Տէր՝ յաւիտեան:
Փրկական՝ այս խորհուրդ մեծահրաշ
20 Տանս համայն արամեան անսահման:

Կա՛ց տեւա՛ց, Հովանի մեր պաշտպան.
Ի պսակ հայրենեաց երկնաման
Մեք ի սիրտս կառուցուք սուրբ վեհիդ
Յարաժամ զսեղան սրբութեան:

ԱՅՈՒՆ ԱՇԱԿԵՐՏ ՆԱՀԱՆԳԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ԵՂՅՈՐՈՐԳԻՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ
ԿԱՌՈՂԻՈՍԻ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԱՄԵԱՅ ՄԱՆՈՒԿԿ ԳՐԻԳՈՐ ԹԵՎՈՒՄՅԱՆ ԿԱՐԳԱՅ
ՉԷՏ ՈՏԱՆԱԽՈՐՍ Ի ՌՈՒՍ ԼԵՋՈՒ.

1 «Արդ ո՛ւր շատուածք բարբարոսաց, արդ ո՛ւր շատուածք ալլաղակաց.

Այն վիթխարի նոցա կոոց՝ խաւարին փառք սնոտեաց:
Թո՛ղ այժմ կացցեն Քո առաջի՝ Ամենազօ՛ր Տէր տէրանց
Բռունք անշունչք ստրկարձանք կուրացելոց անմտաց
Թո՛ղ յայտնեացին արդ յաշ սեր, թո՛ղ հետք նոցա ծանիցի.
Աստուածդ մեծ. միայն Աստուած համափառ Քեզ ո՞ւր լիցի.
Դու ահաւո՛րդ ի փառս անճառ, սքանչելահրաշդ միշտ յայտնի.
Քոյ մեծութեամբ զի տինգեր կենդանանայ և կարկի:

10

Հաղիւ զձեռս տարածես
Անդունդք կլան դանդաճմա
Դու հեղութեամբ առաջնորդես
Քոց դաւակաց յարածամ:
Դու առաջի մեր աստ հավունս
Սէր, զկայծակունս թշթափես:

Ամենուրեք սաստկահնչին Քո որոտայ սուրբ անուն
Ազգք և ազինք աշխարհակալք յահի, դողման երբին
Փղշտացիք թալկացեալք արդ ի բուն իւրեանց դօրութիւն
Մովաբացոց իշխանք հզօրք ի դահս իւրեանց սասանին:

20

Սարսափ, սոսկումն զԵդոմիայն զգոռող ճակատն ջախջախէ.
ԶՔանան վիրադըն՝ շանթահար որոտընդոստ արդ մանրէ:
Հեղ ի հոգին նոցա զՔոյ զահ
Բաց զբազուկս բորբոքիշս
Ոլորտք համայն ժպիրէ, վստահ
Քե սարսիցեն՝ ով փրկիշ

Զերթ վիմարձան ի կուրծս լերանց դարուց ի դարս սեւեռեալ
Անշարժ, անդօր, անդ անկենդան մեռելոտի կարկառեալ.
Այսպէս և մեր թշնամեաց ջոկ ի շարութեան շրացի
Ի դառնութիւն սրտին զիւր ցաւ միայն լալիւք կոծեցի՛.

30

Մինչ հեղամօր խաղաղաբեր. դաւնտեաց ձայն տարածել
Քոյ ժողովուրդ յաշխարհս նոցա շու արասցէ անարդել
Քոյդ ժողովուրդ, Քե միշտ գգուեալ, Քե ազատեալ ի լծոյ
Ընդ հովանեալ մշտապաշտպան Քե լիցի միշտ ձեռնածու:
Թո՛ղ ահեցի՛
Թո՛ղ ծաղկեցի՛

Ի Քո լերինս լամաւէտ

Քե իշխեսցէ՝

Քե զօրասցի՝

Ի բնակարանս սուրբս յաւէտ:

40 Քո սուրբ մասին նա ձեռագործ Քե ուռճասցի, հրճուեսցի:

Ով տէր Աստուած Իսրայէլի. մեր հարց դու ո՛վ պահապան

Յաղագաց ի յաղգս օրհնեալ Քո սուրբ անուն լիցի յախտեան.

ԱՇԱԿԵՐՏՔ ԱՌ ՀՐԱԺԱՐՈՒՄՆ ԸՆԿԵՐԱԿՅԱՅ ԻՒՐԵԱՆՑ:

- 1 Ուղի տարածիդ խել զձեզ ի մէնջ բռնի և տանի
 Զձեզ՝ բարեկամք, զսիրելիսդ մեր յաշխարհ հեռաւոր:
 Ա՛յլ երկիրք, ա՛յլ դաշտ, ա՛յլ լերինք, սահմանք բացցին առաջի՞
 Յանկալեացդ մերոց՝ լի նորատեսակ հրաշխք բիրաւոր:

Այլ ո՛չ շնչեսցուք յերկար ընդ միմեանս ի ծոց հայրենեաց.
 Այլ ոչ ի մեր լուր ձեր ձայն քաղցրախորժ՝ հնչեսցի յերկար:
 Տարերք փոխեսցին, շրջեսցին բազմիցս եղանակք տմաց,
 Այլ ձեր սխալի տեսիլ ընդ երկար մնասցէ ի մէնջ տար:

Քանի՛ կուտեսցին թառաշք, հառաշանք ի շրթունս մեր.

- 10 Քանի ճնշեսցին արտասուք ջերմին ի յիշելն զձեզ:
 Դաշտը և անդաստանք, ընդ որս ճեմէաք ընդ ձեզ ձեռն ի ձեռն
 Զարթուցեն¹ միմիայն զձեր կարօտաւթիւն վերստին ի մեզ:

Ի դաշտս հիւսիսոյ առ տեսլեամբ Պետրեան շքնաղ քաղաքի
 Ի խումբս նորանոր ընկերաց դուցէ վաղուց դուք զմեզ
 Մոռասցիք: Այն ինչ ջերմին մեր աղօթք առ ձեզ սլասցի:
 Եւ միտք կաթողին խնդրեսցեն² յանյայտս զցանկալիսդ զձեզ:

Գնացէք բարեաւ ընկե՛րք պատուակա՛նք: Ազնիւ նպատակ
 Հրաւիրէ զձեզ ի տուն Մուռալից Եւրոպեան ազգաց:

Երանեմք զժամն, մինչ կրկին առցուք զսրտի մեր փափաք

- 20 Մինչ փարեալ զձեօք նորոգեմք զսէր մեր ի դիմելս Հայրենեաց:

1 [ի մեզ]

2 [դձեզ]

1 Ձիա՝րդ սխալվի՝ մեզ այս տեսարան
Ի խումբս սիրահից աստ² ընկերաց
Տեսանիւ զձեզ Հայր մեր և պաշտպան
Սիրով պիտիկան լինել շնորհարեր:

Գա՛ն գուցէ, հայիկ ի յերկս զաստակոց
Ի պտուղ ձգանց անբուն տքնութեանց,
Որք զօրհանապաղ զքո բազցրիկ աւուրց
Բառնային³ զհանգիստ թանկագին կենաց:

Այլ տհաս մեր կար, դեռ թոյլ զօրութիւն
10 Կարե՛ն⁴ արդեօր լնուլ զքո իզձ տենչանաց
Բէ՛ տ՛չ պիտիկամք բարձցես զտկարութիւն
Անզօր գեռասուն⁵ քոյոց զաւակաց:

Ընկա՛լ զօրհնարան յանձեղ բերանաց:

¹ [հրաշակի]

² [մեր]

³ [առնէին]

⁴ [չե՛ն] կարե՛ն

⁵ [քոյոց զաւակ]

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՍՊԵՏ ՏԱԳՆԵՐՈՒՐԳՈՅ
Ի ՇԻՂԵՐԷ ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ,

1 «Այս սիրտ ամբիծ տայ ձեզ նուէր,
«Ո՛վ քաջդ ասպետ զսուրբ սէրն քեռ,
«Զայլ իմն սէր մի՛ պահանջեր,
«Զի այս տայ ինձ¹ վիշտ անձնամեռ.
«Հանգիստ իջձեզ խնդրեմ երևիլ,
«Հանգիստ գնալ զձեզ տեսանել.
«Ձերին աշաց դառն կաթիլ.
«Ո՛չ կարեմ ես անձին տանելս.

Իսկ նա զայս գոյժ ցաւոց լսէ,
10 Զինքն անշատէ դառնակսկիծ,
Գրկեալ զնա ուժգին սեղմէ,
Հեծեալ ի ձին տարտամալից
Նւ զայս համբաւ առ իւրսն յղէ
Ի Շվեցարիայ իւր հայրենի
Երթալ ի սուրբ շիրիմն² ուխտէ
Ածեալ զլաւոյովք զնշան խաշի:

Գործք մեծամեծք անդ երևին
Ի ձեռն հզօր՝ հսկային քաջ,
Անդ սաղաւարտք նորա ճոճին,
20 Ի կարծրագունդս թշնամեաց,
Ուր և անուն Տագրուդացւոց
Զմուռումանս մաշեալ ցնորէ
Բայց նորայն սիրտ յայսմ ցաւոց
Ո՛չ ողջանայ, ո՛չ դադարէ:

Իբրև դամ մի տարաւ նա զայս,
Տանել կրկին ո՛չ հանգուրժէ
Հանգչիլ բնաւ, ո՛չ կարէ ալլես
Առ այս յիւրոցն զինքն անշատէ
Եզերս Եօփէ զնաւ տեսեալ
30 Ուր առաջատար փայփայէին.
Նաւէ գաղտով յիւր սիրեցեալ
Յաշխարհ՝ ուր ջունչք իւր տանէին:

¹ [ցաւք դառնալէք]

² Բնագրում՝ սիրիմ.

Վտարանդին եկեալ յիւր դռեակ,
Անդ հարկանէ զդուռն ամբողջին,
Աւաղ բանիւք որոտադին
Դրուք նմա յնոս բանին.

Եկրէ զքօղ՝ դուք զոր խնդրէք
Եւարսնաւորեալ երկնաւորին,
Եթերեկ եղև նորայն հարսանիք

40 Եւ ի նա մատուց զինքն վերին:

Զհայրենի ամբողջ քաղցրիկ
Նա մոռանայ, թողու յամայր,
Այլ ո՛չ իրէն զիւր զէնս, զիւր տէգ.
Եւ ո՛չ զձին իւր հաւատար.

Ի Տագարուդոյ նա իջանէ,
Եկեալ ի բաց անծանօթի,
Այն՝ զի շքնաղ անդամք նորա
Ծածկին ի քուրձս բրդենի:

Եւ ոչ հեռի յայնմ կողմանց

50 Երեւէ նա զիւր խրճիթ գծութ.

Ուր ի միջոյ խորին մայրեաց
Նա տեսանէր զվանից շուրջ.
Յառաւօտէ դէտակն եղևալ
Մինչ ցերեկոյ նա սպասէր,
Զլոին յոյս ի դէմս ածեալ
Անդ առանձին միայն նստիւ:

Հայեր ի վեր ի վանս կոյս
Ժամս բազումս հայեր անթարթ,
Ի լուսամտս սիրունայն անոյշ

60 Մինչ լուսամտքն բանին յանկարծ

Մինչ սիրունին զինքն եցոյց
Մինչ դէմք նորա գողտրիկ, փափուկ,
Զինքն ի խոնարհ ի ձորն իրոյց
Հրեշտակատիպ, ամբիծ նազուք:

Ընկողմանի այնուհետև

Լրջին աշացն տալ փոքր ինչ քուն,
Խնդամտեալ թէ միւս և

Այս լինիցի առաւօտուն.

Այսպէս նստեալ զաւուրս յուր

70 Այսպէս նստեալ զամս երկայն,

Դիտէր ոչինչ վիշա զգալով
Մինչ լուսամտքն յանկարծ բացան.

Եւ ահա ի միւս առաւօտին

Կայր նա անդէն զիակնացեալ

Դէմ յանդիման լուսամտին

Դալով, լոին զգէմս արձակեալ:

ՍՈՒԳ, ԱՐԱՐԵԱԼ Ի ՄԵՄԱՆՈՒՆ ԱԼՔՐԵՆՏԷ ՀԱՎԵՐԷ՝
ԱՍՏՈՒԱՍԱՐԱՆԷ ԵՒ ՅԵՐԵՆԵԼԻ ԲԺՇԿԷ Ի ՎԵՐԱՅ
ՄԱՀՈՒԱՆ ՍԻՐՈՒՀԻՈՅ ԻՒՐՈՅ ՄԱՐԻԱՆԷԻ:

Թարգմ. Ի գեր[մաւնեւեմէ] Ի հայ. 1832. 13 մարտի.
Դերպտ.

1 Առից սկիզբն կոծիլ զմահ՝ քո դառնագին,
Ո՛հ Մար'անէ՛ ո՞րպիսի կոծ շարժէ զիմ բան.
Մինչ հառաշանք և բարբառք խառնին ի միասին.
Մինչ մտածմունք իմ զմիմեամբք աստ զիդանան.
Զքաղցրութիւն՝ զոր ևս ի քեզ վայելեցի.
Առաւելու այժմէն ահա զիմ ազէտանս
Եւ ևս խոռվեալ բանամ զանբոյժ խոցուած սրտի.
Եւ զգայարանս կրկին լեռան վիշտք քո մահուան:

Այլ իմ առ քեզ սէր հրաբորբոք էր խտաղին.
10 Քեզ վայելին այս ամենայն իմ ողբերգանք.
Դէմք¹ քո ազնիւ յանդիմանեն ինձ միշտ ուժղին:
Եւ հի՛մ զքէն ո՛հ կարասցեն լոկի բանք.
Յարտասանել իմ զայն սիրոյ մեր կաթողին.
Սիրտ իմ հանդի, թեթեւայն ուր ի նորոյ
Թո՛ւի ինձ թէ ևս Նշմարեմ ինչ աստ² մերձին,
Զայն նազելի, քնքուշ պատկեր սիրոյ մերոյ:

Ո՛չ սեթեթ, հարտար բանիւք սկսանիմ,
Որպէս հիւանն միշտ բանաստեղծք զբողոք իւրեանց.
Միայն զկոծ սրտատուշտ որով մաշիմ,
20 Հիւսմ աստէն մշտավարանս յայ: վիշտ անանց
Կամիմ միայն ասորազրել աստ զիմ հոգի,
Յամբիծ սիրոյ ի տխրութեանց ալեկոծեալ.
Զնա, զոր ցնորէ պատկեր քոյին տխրագիմի,
Ի լապերունդ անել ցաւոց զիս կաշկանդեալ:

Ո՛չ հեռաւոյ յաշաց իմոց այն վերջին ժամ,
Մինչ տազնապալ աշտուալից առ քեզ կայի.
Ուր դու զվերջին քո զօրութիւն անդ միւս անդամ,

1 [տիպ]

2 [սեբեին]

- Պնդեալ: Ետուր զպատասխանին՝ զոր խնդրէի:
 Հի՛մ ցաւին ամբիծ հողի քո զգայարանք
 30 Ի տեսանել զիս վշտանալ այնպէս ուժգին.
 Եւ վերջին բանք քո սէր միայն և սփոփանք
 Եւ վերջին դործք քո յուսադրել զիս սրտագին:

Արդ՝ ուր փախեալց կամ ո՛ւր թաքեալց
 յայտոսիկ դրունս.
 Իւրաքանչիւր տեղի պատեալ է արհարօք,
 Յորմէ սարսիմ: Եւ ո՛ւր կորուստ քո այս մեր տուն,
 Եւ անդ տաճարն, ուր քո ռսկերք ծածկին հողովք:
 Աստ մեր մանկունք: Ո՛հ ծովանայ սիրտ իմ
 արեամբ.

- Ի տեսանել զայս ամենայն քնքուշ քո զարդս:
 Եւ մինչ նոքա խնդրեն յինէն զքեզ կականմամբ,
 40 Ես ո՛ւր փախեալց. Այլա՛ղ առ՝քեզ մնայ իսկ արդ:

Ո՛հ փակեցի՛ց զսի՛րտ իմ զքեզ ո՛չ արտասուել,
 Աստ շի՛ք ոք քեզ մերծ բարեկամ, քան թէ
 թշուառ(ս)

Որ ետ զքեզ ի քոյայնոց ծոցոյ խլեալ:
 Զամենեսին թողեր ի բաց առ իս դարձար,
 Զհայրենիդ, զբախտդ մոռացեալ, որք քեզ
 պատճառ
 Քոյին բարեաց, քոյին արեան՝ զիս ընտրեցեր,
 Չեն նոքա աստ, յորոց խլեմ զքեզ բռնաբար
 Եւ ուր փախեալց: Ի տապան քո ինձ վշտամբեր:

- Անդ, մինչ փարեալ քոյր քո ցաւօք զքե կաթողին,
 50 Ի դառն ժամու էառ զվերջին բարեաւ մնայն,
 Անդ մինչ դարձաւ յաներևոյթս՝ ն՝ յայնկոյս
 դաշտին.

Եւ դէմք նորա յետին դիմաց մեր ծածկեցան:
 Խօսիլ սկսար անոյշ լեզուաւդ ընդ իս սիրով,
 Թէ և ի քեզ քո զգայարանք դալարէին.
 Վերթամ ընդ քեզ այժմ անտրտում, խաղաղ
 հոգւով,
 Ընդ Հալլերիս երթամ: Արդ ինձ ի՛նչ պակասին:

- Կարե՛մ արդեօք անարտասուք ի յուշ բերել,
 Զօրն այն չքնաղ՝ որ ետ զքեզ ինձ ի պարգև.
 Աստ մինչ ահա՛ զիս այն հրճուանք մղեն վայել,
 60 Եւ խնդովիւնս, դառնայ ի ցաւ երկարատև:
 Հի՛մ քնքուշ՝ քո սիրտ անտխնդ զիս ի սիրել.
 Որ մոռացաւ զվիճակ, զիւր փառս՝ և զարտօնովիւն

Եւ զիմ միայն զփափազանս շանայր յագեւ,
Ո՛չ հայեցեալ ի վիճակ իմ կամ, կացութիւն.

Զիս՝ որ կանուխ դու զմանկութիւնն մոռացար
Թողեր զաշխարհ, փախեար, զի միայն իմ լինիցիս,
Յանժնտեկ հետոց առաքինեաց խռտորեցար,
Քաղցրացուցեալ զիս և զվիճակ իմ որ աստիս
Անլոյծ վապանք զերկոցունցս սիրտ
կաշկանդեցին,

70 Ո՛չ հոգալով յայնմհետէ զքո օրհասէ.
Եւ ցաւէիր, մինչ ցաւք զիմ սիրտ պաշարէին:
Տեսեալ զիս զուարթ, զուարթանայիր, և դու ի սրտէ:

Կամք հատաատուն, հեռի ի շար խննելութեանց,
Խոնարհամիտ առաջնորդին երկնաւորի.
Զուարթամիտ յարմինայնի և լուսկաց,
Յաջողութեան՝ և ի ձախողութեան անյերբի:
Դու զրինակ զգօն վարուց մերօր մանկանց
Եւ սիրտդ զողորմիկ ազատագրեծ ի կուրութեանց,
Սիրտ ստեղծեալ միայն ի դարման իմոց մշտաց
80 Անդ խնորութիւնս և այժմ առիթ տատապանաց:

Ո՛հ ես զքեզ ի սուրբ սրտէ միշտ սիրեցի
Ավելի քան, զոր արտաբուստ քեզ ծանուցի
Ավելի քան՝ որ յաշխարհի հաւատալի
Ավելի քան՝ զոր ես ինքնին նախ՝ խորհեցի
Քանի՛ցս դողաց սիրտ իմ անյոյս և ասաց ցիս
Մինչ ես ջերմիկ զշախմուր նրեալ համբուրէի.
Զի՛նչ լիցի ինձ ո՛հ թէ երբեմն նա թողցէ զիս.
Եւ ի ծածուկ հորդէր արտօսը իմ դառնաղի:

Այո՛ կացցեն իմ ախրութիւնք յինչն անանց,
90 Թէ և զարտօսը իմ արգելցէ ինձ ժամանակ.
Միշտ մեր ունի յինքեան զայլ իմն ազգարտասուաց
Քան՝ որք թանան՝ զերեսս մեր կայլակ, կայլակ:
Եւ ինձ յամայր, առաջին սէր իմ մանկական,
Իբր կենդանի, ներքին արձան բարեաց քոյին.
Եւ պաշտամունք զոհեալք քոյին ատարհնութեան
Մանրակշիռ պարտիք սրտիս դժուարագին:

Յանտառախիտս ի ներքոյ թաւատ, մթին ծառոց,
Ուր ո՛չ լսէ որ զիմ աղէտ, զիմ ողբաձայն.
Որոնեցից աստ շքեաղ տիպ նշանաց քոց.

- 100 Ապա, ուր ոչ որ ցրէ զխորին ուշ մտածման,
Կարգադամաշ հայիմ ի քո ոտնառեղիւ,
Հի՛մ տրտմէիւ ի տալ քեզ իմ զբարեաւ մնայն,
Զիս՝ ող քնքուշ աստ ի գրկել քո կրկին զիս.
Հի՛մ քաղցրագէմ, մինչ և իմ դէմք առ քեզ
... դարձան:
Նոյնպէս յերկնից տարածութեան խորին անհաս.
Կամիմ խնդրել զքեզ ի մութըս գիշերին.
Ձի. գիտացից անդ՝ քան զաստեղս այն լուսահրաշ.
Որք ի ներքոյ ոտից քոց այդր շրջաբերին.
Այդր փայլեցի անմեղութիւն քո հրաշափառ
119 Եւ եղիցի երկնապարուցն մակայութիւն.
Այդր, ուր անցեալ հին սահմանօք, երկնայնոց
պար,
Ստանայ հոգին՝ նոր զանախնան իւր զօրութիւն:
2]
Այդրէն ուսցիս զմայլիլ ի լոյսն յաստուածային
Եւ խրատ նորա եղիցի քեզ երջանկութիւն
Այդր խառնեցես ընդ օրհնեղութեանց
հրեշտակային
Զշարշարանս քո և վասն իմ զմիշնորդութիւն:
Այդրէն ուսցիս դու և զօգուտ իմոց վշտաց,
Զի Արարիչն բացցէ քեզ զգիրս մեր օրհասին:
Անդ է վճիռն՝ որ բաժանեաց զմեզ ի միմեանց,
120 Անդ և սահման կենաց իմոց աստ երկրային:—
Կատար՝ լազոյն հոգի, զոր ես ստա ի յերկրի.
Յանշափ, բայց ոչ լիայագուրդ ս <ի> բել կարացի,
Հի՛մ սիրեացեն զքեզ վերին որդիք երկնի.
Այդր հրճուեցիս անծախ լուսով երկնաւորի:
Եւ զիս ահա՛ աստ գրաւ յոյս քաղցրագին
Մի՛ ասիցես կարօտելոյս զբառս Ես՝
Ո՛հ կա՛լ զձեռքս քո միշտ բաց վասն իմ և մեկին,
Եւ ես փութամ ի յափտեան գալ ի քո ծոց.

Ալբերիստ Հալեւ.

ԴԱՐՁՆԱԼ Ի ՎԵՐԱՅ ՆՈՐՈՒՆ:

1 Մինչ չի՞ք հնար ինձ՝ զանգիտել անցկա՛լի իմ
 Ջրո անուն, ինձ յափտեան անջնջելի:
 Եւ ես գիտեմ թէ քաց ցաւոց, յոր ես մաշիմ
 Ձի՛ք ալլ շափղ, սր զիս առ քեզ վերտանիցէ:
 Գո՛նէ մինչ լոյսն ի ճշմարիտ արեգակնէ
 Ի տարածել աստ յստորինս զիւր ճառագայթ,
 Ա՛րկ և դու գէ՛թ՝ ի փառաց քոց՝ պատուանդանէ
 Զաշգ՝ կաթնանիշ ի սիրտ քոյին Հալլերիս առտ:

Բոլոր աշխարհ տայ մոռանալ ինձ յիշատակ
 10 Քո. վասն քո ես անարգիմ միշտ յամենից:
 Միքա՛ իմ սիրտ մեղմ՝ որ քեզ՝ սիրէ անօրինակ,
 Բա՛ց է տանել և զառականս ալլոց բռնից:
 Այո՛ զմեզ պախարակէ ի միասին
 Որ խափանէ զիս աշխարել զայս կորուստ մեծ,
 Ի՛նչ ծանիցէր ո՛հ նա զքոց իմ խանդազին,
 Ո՛չ դսրովէր նա զիմ արտօսք և զյառն հեծեծ:

Ալլ ո՛հ սափար գիտեն զլարգ ամբիծ սիրոյ,
 Որ ծնանի զվայելութիւն առաքինեաց,
 Չէ՛ նա ազատ նամակ շամբիշ մոլեգնելոյ
 20 Ո՛չ աղախին հէգ. բղշախոհ, պագշոտ մոլեաց:
 Ալլ քո սիրելն էր ինձ մեղմել զիմ տառապանս
 Բազմահամբեր և գոհունակ զսղտնի սիրով:
 Եւ իմ սիրելն, զիս համարել երջանկամասն,
 Եւ զմայլիլ քո չքեաղ դէմս յանոյշ գորով:

Ո՛հ երջանիկ տարիք, զորս աստ մեծ երկորին,
 Կարճեցուցաք այսպէս՝ միմեանց փութանալի:
 Երանի՛ թէ նորա քի մէնջ անանց՝ մնային,
 Տորս թէ և մեք տառապեցաք երբեմնակի:
 Աւ ի հանգչել յաճախակի խաղ առնէաք
 30 Զերթ՝ զաղանիս՝ որք առ ոգովք քաղցր զոգղողին:
 Եւ անտրտում մինչ անդէն իսկ խրոզէաք,
 Զի շափղ մեր մտերմութեան մով չէր արդէն:

- Ո՛հ Բերն,* յո՛հ Բերն իմ հայրենի. ո՛հ իմ այս
բանք
- Լի դառնութեամբ, լի հոգեւորանշ աղետանօք,
Ո՛վ սիրեցեալ վայրաց՝ քնքուշ ա՛յն կերպարանք
Շնորհազարդ, զարմանաքանչ լի զուարճալեօք
Կացէ՛ք առ իս ի նորոգել զտագնապ ժամուն,
Որ նա մատոյց զձեռն իւր ինձ գողգողալով.
Ավա՛ղ ո՛ւր գուր: Ո՛հ լքացայք ի խորս անհուն
40 Ես կեամ միայն: Նա ի գրին տքնի ընդ հողով:
- Նա ի գրի՞ն: Ի դեռափթիթ աւուրս քո
Վարդ թերաբաց, դալար, ներկեալ մաքուր արեամբ.
Այլ ո՛հ այո՛: Ապահովէն անդ ոսկերք քո
Եւ ա՛ստ տաճարն, ուր նա հսկէ մունչ հանգստեամբ:
Աստ դնի վէճն, զոր ես արդէն ստորագրեցի,
Զիս՝ րդ լսին է աստանօք, զիս՝ րդ անձայն
Աստ է տեղին, ուր ի վերայ ն՛րայն տապանի
Կամիմ ողբալ և տալ ցաւոց իմոց վախճան:
- Այո՛ հեռի յամենեցունց՝ որք զմեզ սիրեն,
50 Յարկնակցաց ի սիրելեաց, բարեկամաց.
Աստ, ուրանօր ո՛չ որ բայց քո փռչի կնքին,
Աստ ինձ միայն աշխարհ՝ վերջին իմ հայրենեաց:
Աստ, ուր ո՛չ որ սերտ բարեկամ լացցէ վասն իմ,
Ուր չի՛ք ինչ այլ. բայց անմոռաց քո փռչնաւուն,
Աստ զլորեացին ի սնարս քո և ոսկերք իմ,
Աստ, ուր կռնեն զեւ կսկիծք իմ բիրաբեղուն:
- Ո՛հ երանի՛ թէ ես զքեզ ո՛չ սիրէի
Հի՛մ երջանիկ կարէիր կեալ զու ինձ առանց
Միշտ զուարթամիտ, միշտ անտրտում, անհոգարի.
60 Ո՛չինչ տեսեալ բաց ի խաղուց և խնդութեանց:
Միշտ բաւական, ցանկ չիրելի ամենեցուն,
Առաքինի և մաքրազարդ յամենայնի
Երանի՛ թէ ես տհաճոյ քեզ լինէի
Եւ կամ ազքատ և դու հարուստ ի կեանս աստի:
- Այլ ո՛հ ցաւոցս, հի՛մ կարացից ասել զիմ բախտ
Ես ո՛չ կարեմ ապաշակել քո ազնուութիւն
Աստուած բնորեաց զքեզ վասն իմ ի յերկրի աստ.
Սէր նորս, ջերմ և զովթ նորս առ մեզ անհուն
Նա կամեցաւ իւրել զքեզ յայս աշխարհէ
70 Զի՛ ետես զիս, գուցէ՛ թէ ես քեզ վնասէի
Որ և ինձ դալ առ քեզ զնոյն ուղի լայնէ
Ինձ մերձաւոր, թէ անընդել ինձ նա լիցի:

* Ռերն է քաղաք ի Շվեյցարիա

Ո՞վ ակշուքինս: Ո՞վ հրաբորբոր զմայլութիւն
 Ո՞վ խնդութիւնս՝ ո՞ր փակէ՛ լեզու, փակէ՛ դրան
 Միայն արտօսքը արտասանեն զրո՞ անուն
 Զգայարա՛նք, որք պարփակեն յո՛շինչ սահման,
 Ո՛հ անդ է նա պարայածեալ ընդ հոգեղինաց
 Առ ավոռովք դառինն անմեղ, կենաց գետով:
 Երբ փտեսցի մարմին իմ աստ՝ հողազանդուած
 80 Զի միացայց ընդ սիրուհոյս կրկին սիրով:

ԷՐԼՔԵՑՆԻՂ.

Առաջապելալ ոգի՝ զոր գերմ[անացիք] համարէին բնա-
կիլ յայրի միում ի մէջ անառիկ: Հեղինակ բանաստեղ-
ծութեանս է մեծանուն և հռչակատու բանաստեղծն
Դեթթէ գերմ(անացի) և բաճառ հային ի վիճակ հաճա-
կարհորդի միոյ որ անցանել կամի զանառաւն ընդ
որդոյ իւրում ուր երկին նմա արհաւիրես:

1 Ո՞ր գնայ անաղան զգիշերեալ զհողմով,
Հայրն է ալս, աստ հանգերձ իւր որդւով:
Ես կալնու զիւր մանուկ ի ձեռին ամբապէս,
Պահպանէ անվտանգ, ըմբռնէ շերմապէս:

«Զի՞ն ծածկես զգէմս քո սարսափմամբ որդեակ իմ
«Միթէ քեզ էրլթեօնիդ շերիկ» ով հայր իմ:

«Էրլթեօնիդ աւասիկ ի պսակ ի տաան:
«Որդեակ իմ ալս ստուեր է միդոյ և մթան»:

Հրապույր էրլթեօնիդի առ որդին:

10 «Ե՛կ առ իս եկ ընդ իս որդեակ իմ սիրելի
«Խաղացից ես ընդ քեզ միշտ խաղութ հեշտալի
«Եւ ծաղիկք դունաղելք ի յեղերս՝ ու աստ կան
«Եւ իմ մայր ունի աստ զհանդերձս ոսկեղան:

Որդ. «Ո՞վ հայր իմ, ո՞վ հայր իմ և դու զայս ո՞չ
լսես,

Զինչ աստ ինձ խոստանայ էրլթեօնիդ
զաղտնապէս:

Հայր. «Կա՛ց՝ հանգիստ որդեակ՝ իմ կա՛ց մնա դու
լուին,
ի խորս տերեւոյ սուգէ հողմն մեղմովին»:

Էրլթեօնիդ: Առ որդին:

«Ո՞չ կամիս զալ ընդիս ո՞վ մանուկ դու մատաղ.

20 «Կասն քո հողացեն դոտերք իմ լուսաշաղ

«Իմ դստերը առա կազմեն զգիշերայն բաղցր
խնդոյս

«Ի օրօրեն և պարեն և երգեն զերգս անուշ»:

ՈՐդ. «Ո՞վ հա՛յր իմ ո՞վ հա՛յր իմ տեսանե՞ս յայն
տեղին

«Ուր դստերը՝ քեծնիդին անդստին անդ բազմին»:

«Որդեա՛կ իմ որդեա՛կ իմ տեսանեմ յոյժ կարի

«Ինձ թուի թէակերս չնայեալ այն ուրի:

Էրլ. «Սիրելի ևս դու ինձ, քո կազմուած փաբելի

«Ին պալ աստ ո՛չ կամիս, ևս ամէն զքեզ բռնի-

ՈՐդ. «Ո՞վ հա՛յր իմ ո՞վ հա՛յր իմ կա՛լ դու զիս
ամբապէս,

30 «Սասանիմ, սարսափիմ յայն ոգւոյ դառնապէս»:

Զարհուրեալ հօր նորա արշաւէ սրբն թաց

Պաղգուրէ ի ձեռին զմանուկն թալկած.

Ի վաստակս, ի կարիս հասանէ ի դռն իւր,

Եւ ի ձեռին տեսանէ անկենդան զմանուկն իւր:

ՈՂՐՈՐԻՈՐԴԻ ՄԻՈՅ Ի ՎԵՐԱՅ ՄԱՀՈՒՍՆ ԸՆԿԵՐՈՒ
ԻՒՐՈՅ:

Ի Հ<Ե>ՕԼՏ է:

1 Փախեան քառեակ լուսինք նսեմ¹
Յորմէհետէ ես արտասուիմ
Եւ աղաղուն թուին անդ կանաչի
Անդ առ շիրմաւ իմ սիրելւոյն
Հսեմ յաճախ ի քայլ լուսնի
Զհեծեծանս մութ գիշերոյն
Դալով զիմօք նա ինձ յայտնի
Ի մահապսակ իւր տխրագոյն:

Մանուկ թախծեալ, նստիմ աստէն
10 Առ սառն հոգով երեկոյին
Եւ արտասուք հեղեղօրէն
Հոսին ի վայր, ներքոյ թփին
Մառք և տերեք բերեն տանեն
Զհոգետագնապ սայլ արհարաց
Եւ բարձրագոյն շուքք սլատեն
Շուրջ անդ զորմովք եկեղեցեաց:
Եւ լուսամուտք եկեղեցւոյ
Եւ զանդակք անդ կան ի շարժման
Զի՞նչ այս նշոյլ: Այս տեսի՞լ² քո
20 Եւ վարքք ոսկեհուռ քո աննման
Ո՛հ այս լուսին և ամպք թռուցեալք
Զլուսամուտովք եկեղեցւոյն
Եւ կարմրերոյնան մանեակ և կապք
Յնոցին ի պսակ դառն մահուան քո:

Դարձի՛ր դարձի՛ր աւա՛ղ դարձի՛ր
Ի գահուց քոց ալդ վերնային.
Ի մի վայրկեան առ իս դարձի՛ր
Ի յաղթական պսակ քոյին.
Ի հրաշից քոց հրեշտակային
Յո՛յց ինձ զքեզ, ցո՛յց աննման,
Որ աստ անկեալ առ սեաւ խաշին
Եղբերեզնիմ զքո տապան:

1 1 և 2 աղբերի միջև

[Եւ լուսամուտք եկեղեցւոյն]
[Յորմէհետէ ես արտասուիմ]

2 [տեսիլ]

ԵՂԵՐ <ԵՐ> ԳՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՇՐԱՎԱՆ ԱՂԶԿԱՆ
ՄԻՈՅ.

Ի Հ <Ե> Օ Լ Տ է.

1 Մանրաձայն զղորդամբ¹ աստ հնչեն
Ի մամռնալ դմբեթէ ժամատան.
Հարք, որդիք, մարք, փեսայք աստ վայեն,
Եւ փորէ հողահատից անդ զտապան.
Աստ ննջէ վարթիթերն խնդութին մօր իւրոյ
Աստ ննջէ ազնիւ զարդն գեղջն համայն,
Պատատեալ ի տապան մեռելույ
Խարտեաշ հերոս անդ սլասկ ինչ ծաղկան:

Սիրելիք նորա կան ցաւալից
10 Ո՛չ յիշեն, ո՛չ զսպարուց, ոչ զխաղուց
Շուրջ առեալ զդի նորա տրտմալից
Հիւսեն՝ նմա զմահապսակն ցաւոց:
Ո՛հ ո՛չ որ արժանի արտասուաց,
Որպէս դու օրիօրդդ ամբիծ:
Եւ յերկինս շի՛ք հոգի լուսապանծ
Որպէս դու վարթիթեր հոգելից:

Ջերթ հրեշտակ ի հանդերձս հովուաց
Կանգնիր² նա ի դրան փրճիթին.
Ջարդք նորա ծաղիկք միայն ի հովտաց.

20 Հանջանոց նորա թերթ շուշանին:
Հովատու նորա թեք զեփիւտին
Եւ մայրին նմա միայն զարդարան
Եւ աղբիւրն անդ նմա հայելի
Եւ սնդոյրք նորա լիճն՝ որ անախ:

Միայնութիւն զերթ նշոյլ լուսեակին,
Փայլէին յայտս նորա վարդատիպ
Ո՛չ եթող զչքնաղ հովտուհին
Սերովքէն ամբժութեան լուսատիպ.
Պատանիք սիրահարք խորովեալ:

30 Յանոյշ զեղ նորա միշտ խարշէին

¹ [զառնակոծ մորմօքմամբ]:

² [կայր] կանգնեալ:

Այլ ո՛չ ոք բայց թէ իւր սիրեցեալ
էր նմա յամենից ընտրելին:
Ո՛չ ոք բայց իւր Բարսեղ դարնան՝ փին
Հրապիւրէր զանտխանի՛ն ի մայրին.
Առ սիգաւ, ուր երկինք փայլէին
Ձօղկաշարս գերման՝ ցւոյց հիւսէին.

Վարթիթեր փնջէր նմա զոյն՝ զգոյն
Եւ Բարսեղ տայր նմա զհասկս ի փոյր.
Նոստեալ անդ առ խրձալն ցորենոյն
40 Սիրելւոյն ժպտանօք տայր յորդոր:

Նա խրձէր, զոր Բարսեղ անդ հնձէր
Եւ կապէր և օգնէր սիրելւոյն
Եւ մինչ հոգն յարեմտից անդ սուլէր
Ի վերջալոյսն անդ կնքէր զերկոյն.
Վարթիթեր էր նմա թանկագին՝
էր նմա երազ և դանձ անգին
Բն նորա հի՛մ զիրեարս սիրլին
Եւ հրեշտակը ոչ նոցա նմանին:

Ո՛հ Բարսեղ աստ զանգակը զմա՛ գուժեն,
50 Հնչի աստ եղերերգ տապանայ
Սեւզգեստ սգաւորք աստ վայնն
Եւ երթայ մահապսակն անդ յառաջ:
Անկանի անդ Բարսեղ ողորալով
Ի բացեալ գերեզմանն լալագին
Սրբէ մունջ սպիտակ դիպարդովն
Չարտասուս իւր վհիտ, դառնագին:

Ննջեա՛ աստ դու հոգի անարատ
Յաւիտեան՝ որբան նինջս աստ տիրէ
Սգա յայս դամբարան ֆիլօմէլ
60 Յայս շիրիմ մինչև մութն աստ սփռէ
Հնչեա՛ց աստ զքո տափով երեկոյ
Առ ծաղկամբք՝ զոր ծնաւ այս տապան
Իւ տատրակը նախատիպը ջերմ սիրոյ
Բունենայնն ի դմբէթս ժամատան:

1832. 15 մարտ.

¹ [խրե] <ան>

ՀՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՒ ԱՆԽԻՆ.

(2 <Ե> ՕՏԻ)

- 1 Մարմանդ հովն արդէն զովացուցանէ
 Զարտօրայս դաշտէն ի քուն հանգուցեալ.
 Եւ շուրջ զհասկօքն կարմրեցիտան փայլէ
 Ոսկեթել արկն ի մոտս իւր հակեալ
 Եւ կանգնեալ խրճուեք ծիծաղի դաշտին:
 Այն ինչ Յովհաննէս հնձուորն շինական
 Կոչէ զխրճեակապ օրիօրդն Անխին
 Ի բլուրն ծաղկահոտ անդ ի ծառաստան:
 Մերձ կարկաշահոս աղբերն, ուր նստին
- 19 Նոքա առ միմեանս առնուլ սուղ զոգի
 Ի դառնաշարշար խոնջանաց դաշտին,
 Ուր վաստակեցան զօրն ողջունի
 Նշանածք շերմիկք նոքա երկոքին,
 Զբուցեն ընդ միմեանս զտօնէն հարսանեաց:
 Յովհաննէս վաղուց ի նշան պսակին
 Յաւանդ ապանի մտերմութեան խրեանց
 Զաստուածաշունչ մի և ոսկեկազմ սաղմոս
 Տուեալ էր պարզեւ իւրում սիրուհոյ.
 Եւ քաղցրիկ աղջիկն աղուոր, շնորհատեալ
- 20 Յանդրադարձ պարզեւ իւրում սիրելւոյ
 Զգտակ մի աղնիւ կարի պատուական
 Եւ զմաքուր շապիկ մի փեսայութեան:
 Արդ համատարած անդ ի լուսնեան
 Դաշտային թփոց զառ ի վայր հակեալ
 Հանգչին երջանիկ ամուլքն երկոքեան:
 Անդ յառնու հնձուորն և աղջիկն ընտրեալ
 Զգինուն անդէն զհանդերձ խրեանց
 Եւ անմեղաբար սիրով մանկական
 Խաղան ընդ միմեանս: Եւ ի մէջ խրճանց
- 30 Բռնեն զմիմեանս, կայթին խեղճայն:
 Հայեալց դու ի վեր ասէ Յովհաննէս
 Տե՛ս, զիա՛րդ պայծառ արան, իշանէ
 Եւ վասն հնձոյ մեր վաղուեան աւուր
 Բերել զյաջող օդ. մեզ գուշակէ:
 Ախ շուտով բերցէ և զօրն երջանիկ

- Մերոց հարսանեաց ո՛վ քաղցր Անխին
 Շուտով կոչեցից զբեղ կին գեղեցիկ
 Եւ յանձնեցից քեզ զհոգս առսնին:
- Ով Անխին, Անխին, ո՛հ քնդ քեզ յայնժամ
 40 Մինչ հնչեացէ հողմն ի բուրաւտանին
 Մինչ անդ ի վերայ ծառոց միւս անդամ
 Կարմրաթուշ խնձոր ծաղկիւն, հասանին:
- Յայնժամ եկեացէ օրն այն ցանկալի
 Ուր մեր հարսանեաց հանգէս կատարի:
 Զամենայն դիշեր, մինչ աչք իմ հանդիշի
 Քո քաղցրամօր գէժք գայ իմ առաջի,
 Մերթ ի պաճաւճանս ի զարդ հարսանեաց
 Պճենեալ, զարհարեալ կարմրագոյն կապովք
 Մերթ այնպէս մինչ դու յետուս մանդաղաց
- 50 Իբր խրճնակաւօղ ինձ նպաստելով,
 Եղեալ ի գլուխս զգլխարկ հնձուրաց
 Տեսեալ զծաղկապսակդ. դու ծիծաղէիր:
 Անդէն երազք իմ յանհուն խնդութեանց
 Հալածին եւ ես զտիւս քո շնորհածիր
 Ըմբռնեալ, զգամ զձեռս իմ դատարկ.
 Աստ բոլոր սենեակ իմ դառնայ ի սուգ.
 Եւ ես հառաջմամբ դիմեմ ի քո յարկ
 Որ հեռի յինէն եւ յո՛ւժ տարածիդ:
- Քաղցր իմ Յովհաննէս զհարդ շերմագին
 60 Սիրեմ ես զքեզ կրկնեաց անդ Անխին.
 Եւ կալեալ զձեռն սեղմէ պնդագին
 Հայեցեալ ի նա աջօք կաթողին.
 Աստ¹ բոլոր սենեակ իմ դառնայ ի սուգ.
 Առաւել քան զհայր առաւել զմայր
 Սիրեմ ես զքեզ սրտիս անձկալի.
 Իւ ցեւ շնչոյս զքեզ սիրեցից յամայր:
 Զոր ինչ միանգամ ձեռք քո ինձ տայցեն
 Համարեմ ես ինձ պարգև ծնողաց
 Տե՛ս, յորմէհետէ դու դաստուածաշունչն
- 70 Ինձ պարգևեցիր յաւանդ նշանաց,
 Հնթեռնում ես դայ, կարի ժողջան
 Եւ քաշեմ զպատկերս ոսկեայ գեղերով
 Զախարթ պատմութիւնս Հոբրեկայն
 Եւ բռնելի եւ ալոց սիրով
 Աստէն ճաճանշի լուսինն քաղցրագէմ.
 Ի յետուստ կուտէ ցօղալից ամպոց
 Ի յարծաթապատ լոյս նորա համասփիւռ

¹ Աստ [դառնայ ի ս] < սուգ > բոլոր սենեակ իմ

Ճոճին յաստնմամբ ալիք ցորեննայ:
 Պատանիք առեալ ի յուս զմանդաղս
 80 Եւ աղջկէր զտրմովսս կարի տաղնապով:
 Ծրձաղին ի վերայ յետամնացելոցն
 Ի յորդորեն զնալ ընդ նոսա փութով:
 Աստ թողուն իսկույն նորա երկորին
 Զշաղկաղփն և ելաննն անդ ի տեղւոջէն
 Փութան ի յետամս միւս հնձուորաց
 Որք տաղ անելով շուէին անդէն:

1832. 15 մարտի. Դերպա.

ԱՌԵՆՍԱՆ ԵՎ ԲՈՋԵՆ (ՎԱՐԴ):

Ի ՀԵՑԼՏԷ:

1 Մազեաց լուսինն մայրիսի
 Եւ խնդութիւն յամենայնի,
 Մինչ շէնուտն ֆեյտ Ազելուտան
 Քողու գրադարն եւ անջատի:
 Ի խաղարկուաց տարամերժեալ
 Ի կալթոզաց, կատակերգուաց
 Փոխմէ դասաղ իւր ոսկեղօթեալ
 Ընդ պատկի միոյ հովուաց:

Մաղկախիտ ձորք անդաստանը
 10 Հանգուցանեն զնա քաղցրազին
 Որդէս դահոյք 'ւ երկնից խորանը
 Տարբայական ի պալատին,
 Համենայն օր ի բուրաստանին
 Զբօսնու անդ հեշտահոգին
 Տեսեալ զխաղ, զկարդ երամին
 Օրիօրդաց անդ ի շինին:

Եւ ընդ խղովք նա տեսանէ
 Զընաղ դատերս աղքատ հովուաց,
 Եւ սիրտ նորա անդ հարկանէ
 20 Զերմին սիրով կրկին յանկարծ:
 Նորա ուխտէն սիրել զնա,
 Այլ զարմանք մեծ, այն զի էր նա,
 Այլ մեծանուն եւ շնորհազեղ
 Եւ Բողոքէն տասնութամեալ:
 Այլ նա մեղմեալ ի յարտաւուաց
 Ի վախճանի լսէ նմա
 Ստացեալ նորա զհամբոյր յուռջ
 Այլ զբաղումս յետոյ ապա,
 Աստ աչիւրտ նորա յանկարծակի
 30 Խնդրէ կրկին զշուքս պալատին
 Եւ ընդ Բողոքէն իւր խղճալի
 Այլ ոչ նսալի ի մէջ անտառին:

Կուշտ ի գեղջէ, յաղջկա՛նէ,
Աշտանակէ նա ի ձի իւր
Եւ ի քաղաք: անդրէն դիմէ
Ի մարմարեայ ասպարան իւր.
Վաստաշուերի բնդ պարտուաց
Հանեալ յուշէ զթաղցր! և մայրին
Ուր դաշնակեալ անդ սոխակաց
40 Փարէր զնովաւ աղջիկն անդին:

Եւ Րոզիսէն է վերայ սիւսոյ
Ընդ հովանեաւ ծառոց նստեալ
Զանց և զգարձ առն և ձիոյ
Տեսեալ, հաշէր միսսն մաշեալ
Ի՞՞՞ Աղջկստան ո՛հ ևս թշուառ,
Նորա տեսեալ, ոչէնչ անսայր
Եւ գլխարկաւ անխղճարար
Մածկէր զգէմէ ի բաց դառնայր:

Յուզ ի ձեռին Րոզիսէն շշմեալ
50 Ձգօշ իւր ձաղկէ մորմորելով
Մինչև նորա գծին մորակեալ
Յաշաց Նորա փախչի օտաւորով:
Եւ Րոզիսէն անդ աղեխարշ
Խիմի է խոսս, ի թումս ծածկի
Թանայ զշքնաղ լանջոց ցաւամաշ
Եւ զվարդագին այտս սիրալի:

Ո՛չ յիշեն նմա պար իւր ևւ խաղ
Ո՛չ վերջալույսն, ո՛չ արեմուտ.
Գիւղ իւր նմա անմարդարնակ
60 Եւ դաշան բուսոց, դարնանամուտ:
Միջատ ինչ տկար անդ բզզայ
Առաջի դրան նորա խղին
Ո՛հ Րոզիսէն, թուխսն կրխայ
«Դու՛ մեռանի՞ս ծաղիկ գիւղին»:

Յետ ախարիկ մահահրաւր
Զանգակն զեղջ հնչի տրտմածայն,
Եւ ահա անդ դա զաղաղ մի
Դպիրք երգեն զերգս տրտմական.
Եւ կատարէ երէցն զկարգ
70 Սառն ստուերաց հանդիստ տալով
Որ հրաժարեալ ի ձորոց ցաւոց

Լայ, արտասուէ բողոքելով
 Եւ ծանօթք խաշ տնկեն անդէն
 Եւ պսակեն ծաղկովք զտապանն
 Եւ ի վերայ դաւար բլրին
 Բափեն արտօսք ցաւակցական,
 Եկին գիշեր և ցամաք ինչ հով
 Մածկէ զձորն և զարտեան
 Եւ լուսինն եւ շողողալով
 80 Եւ լոյս ածէ անդ անմասն:

Այլ յո՛ւշ դիք ինձ յեւս զինուորին.
 Կակուղ փետրեայ նորայ դոշակ
 Արծաթարոյր ոսկեճամուկ,
 Ուր երազեն նմա զարհուրանք:
 Նա սասանմամբ յառնու ի վեր
 Տուն նորա ծփայ կապուտ լուսով
 Օրիորդ մի մատչի յառաջ
 Պճնագդեցեալ զարդուք լուսով:

Բողիւն է այս աղքատ զաւակն
 90 Որ հրապուրեաց զԱդէլտան,
 Վարդաժաղիկ թուշն կարմրորակ
 Խարշեալ տոթով դառն մահուան,
 Միով ձեռամբն պաղտցեալ
 Շողափէ զծնոտս զինուորին
 Եւ միւսովն զհանգրծն փտեալ
 Յոյց առ նմա խոժոռագին:
 Երիցս ի դէմս ուխտազանցին,
 Որ զարհուրեալ զողայր անդէն
 Հայի աշօք խորազննին
 100 Եւ ձայն բարձեալ մեկնի անդէն
 Եւ զամենայն գիշեր այսպէս
 Դայր: Մինչ տայր ժամն երկոտասան
 Մածկեալ քողով մեռելոտի
 Վայէր և մեկնիւր անտեսական:

Ջինուորին յետ սուղ միջոցի
 Կաշնու սարսափ վհատութեան
 Անձնամաշի ի տրտմութեան
 Մերձեալ ցաւօք ի դուռն մահուան:

Առեալ զսուր մի փախչի ահիւ
 110 Ի քաղաքէն և տարագրի
 Յաստուածային վայր այն լոին
 Ուր լսեղճ Բողիւն քնով հանգչի:

Երբերելով առ նորա գրին
Դնէ զսուրն ի վերայ սրտին.
Անկեալ գոչէ «երթ ընդ դէին»
«երթ» և անգէն փշէ զհոգին:

Եվ սուրն մինչև ի սիրտն անցեալ
Սարսուռի տեսանողաց
Եւ աչք նորա յերկինս կթեալ
120 Արձակէին զա՛ւ արհաւիրաց:

Տապան նորա ի ժամատան
Եւ շինականն տեսեալ զնա,
Յերեկոյին ի սոսկացման
Խաչակնքէ և հեռանայ:

Այսպէս մնայ ցկանչել հաւուց
Խցեալ ի սիրտն սուր այն արեան
Եւ բացարձակ աչօք թուի
Լինել նմա իբր յարթութեան:

ԱՌ ԱՐԵԳԱԿՆԱՄՈՒՏՍՈՒՄ:
Ի ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒՂԷՆ ԱՆՆԷ ԼՈՒԻՋԷ ՔԱՐԵՔԷՆ
[ՅԱԶԳԷՆ] Ի ԳՈՒՐԲԱՆ ՏԱՆԷՆ..

1 Յուլիսի 1761 թ. Ի Բաժանիլ սիրելույն իւրայ:

- 1 Ղաժընա՛ր աշխարհի արշաւեա՛ց: Արա՛ զայլ մարդիկս զուարթ.
Ակնապիշ հայի յարշաւանս քո բարեկամն իմ արդ
Որպէս ես ի նա հայիմ անթարթ և մխիթարութիւն
Իմ հակեաւ ի մութ ո՛հ արեղակն իմ տառագրեցաւ՝ արդ
Կառք նորա ընթանան ի խանձեալ երեսս ցամաք աւազոյ.
Հազիւ դադարէ ցօղն երեկոյեանսս սմայոց զփոշին
Այլ նա տեսանէ, զգայ փառատրէ դանուն աստուծոյ.
Ջերմեռանդ սիրով դիտեալ յասողալից տաճար երկնային.²
Այսպէս զգամ ես սիրելույն իմոյ զյարգ և դտանեմ
- 10 Ջատուած ի նմա, որ ստեղծ զնա. այնպէս պատուական.
Կարացի՛ց արդեօք մոռանալ զնա և անդ լինիցիմ
Մեղապարտ մահու դժոխոց շարեաց ես գրաւական:
Ա՛խ հանգիւր ի քուն ի կառսդ քո այդ թեթեւսլաց
Իմ հոգեհատոր բարեկա՛մ դրկեալ քաղցր հանգստեամբ.
Սիրտ իմ մշտաբաղիս բաղխեսցէ զքո սիրտ ինձ մերձակաց
Եւ աճապարեալ փութասցի առ քեզ անեղր խնդութեամբ:
Յանուրդս երազոյ անկեալց փարեցայց զքոյին լանջովք,
Թէ կսկիծ ցաւոցս ո՛չ վերացուցնն զուկեփեռուր քունն.
Եւ մինչ տեղացնն ի բաժակս ծաղկանց շաղք նրբին լուսովք
- 20 Եւ ցօղ արեւուն: Անդ սլացի՛ւ երգ իմ յիսս այգուն:

¹ [Խաւարեցաւ]

² Կրկն[ից խորանին]

2 ՅՈՒԼԻՍԻ. 1761 Ի ԾԱԴԻԼ ԱՐԵՎԱԿԱՆՆ.
Ի ՆՈՅՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂՇՈՒՀԷ:

1 Ողջո՛յն ընդ քեզ թագուհի տունընան
Ախ ո՛չ ցրեցեր զմուք ստուերս գու յինէն
Դեռ սիրտ իմ յամպս ցաւոց՝ տխրական¹
Թաղուցանէ մորմոքմամբ զգէմս ի քէն:

Ծածկեա՛ և դիւ ընդ քողով բարձր ամպոց
Ըզհոյականս լուսահրաշ դէմս քո.
Եւ մի՛ այրե՛ր տեսեամբ² քողի հրաբոց
Զբարեկամիս զաստղ նուազ և շգոյ:

Մի՛ ճնշեր, նա միջօրէդ.³
10 Թէ զովանալ կամի նա և խնդրէ,
Թո՛ղ զգասցի նա թէ հի՛մ ես պասքիմ
Սիրոյ նորա համբուրին, հեռուատէ:

Ի մեծ ծովուց երոսյո՛յ հան զջուր
Պասքեալն խնդրէ զըմպելիս՝ պապակեալ
Այսպէս վհատեալ ես նմա փափագիմ
Կարօտութեամբ անյագուրդ թալկացեալ:

Լսե՛ս ինձ դու ո՛վ ծառայ անեղին
Որ զքո գիշեր եդ վարել զմեր տիւ
Ես տեսանեմ, հի՛մ դէմք քո զուարթագին
20 Զիս յսփոփել փակի փոյթ աներև:

Ահաւասիկ, համեղ օդն զովարար
Սուլէ զտերևս դաբնեաց իմ սիրելւոյն
Ե՛րբ զգացից զովացումն հրավառ
Բոցոյ իմոյ ի կրկին նորա տեսոյն:

Ո՛հ հազարիցս դու մտցես սխրագին
Մինչև աչք իմ միւսանգամ զմայլեսցին
Երջանկութեան առ հրապոյր նորա ժպտին
Մինչ՝ հայեացի նա ի ձայն երգեցկին:

1 [ողբածայն]

2 [լուսովք]

3 [բարձրութեամբ]

4 [թէ]

ԵՂԵՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ԴԱՅՆԷՒ:

Ի ԴՈՒՇԷ:

- 1 Աստ չուկթիւն մոալլատուեր տալածանի,
Աստ հարկանի և դարկ բաղկի համայն բնութեան
Եւ ծանր խորդանք սոյն փետրալից խոր գիշերի
Ծածկէ զանտառն սառն՝ և զմեռեալ դաշտ
անդաստան.
- Եւ մտերիմն առաք՝նութեան մորմորալից
Ջեռն ի ծնոտի աստ ի վերայ վրանի թիկնեալ
Քնահատեալ, արտասուամաշ, պակասանինջ
Յանդիմանէ ինքեան զարկած իւրոյ բոխտի
Լի՛ց զիմ հոգի սեւադէմ ժամ արհաւիրալից
10 Լի՛ց դառնութեամբ, լի՛ց տրտմութեամբ զիմ
զգայարան
Դաժա՛ն աւուրն ես զիմ փոքրուած ո՛չ յայտնեցից
Այլ ձեզ բանամ ստուերք անխօսք ես դամենայն:
Ո՛հ երջանիկ մինչ սիրտ իմ աստ նախ առաջին
Վասն գեղցցկին իմ ծովանայ հառաշանօք
Եւ համեղ քունն ինձ զնորա վաստակադին
Կափուցանեն զարտեանունս լի արտասուօք:
Այսպէս դառնան ի շիք աւուրք իմ մանկութեան.
Եւ անվախճան իմ դառնութիւնք և հեծեծանք.
Մինչև վհատեալ յարտասուաց համբ
առաք՝նութեան
- 20 Կոճղ կիսայրեաց, փտիմ մաշիմ փոշետեսակ:
Յուահատեալ և հանգստեան իմ հակառակ
Միրեմ զքեզ ամբիծ զաւակ անմեղութեան
Ո՛հ թոթափեն զծաղիկ կենաց իմ տառապանք
Եւ ո՞րպիսի օր սպասէ տալ զիմ վախճան
Անհետանայ ինձ ժամանակն և ոշինչ հեղեղ
Այնպէս բանի ի ծործորաց հոսի ի վայր.
Նա գրաւէ զիս և տանի անբռնետեղ
Ի ձեռաց քոց: Եւ ո՞ւր թէ ոչ ի գութն ի վայր:
Հի՛մ սրահետ քաղցր իմ զաւակ չքանան
վայրկեանքս
- 30 Ուր բազուկք իմ զքե արտեալ, ողջագութէ
Ո՛չ անազան քարշեսցեն զիս դառն վհատանքս

- Ընդ աղբամուշ ժամս նրկայնս յայս աշխարհէ:
Առ հանդիստ մեր թաղչի մնայլ խոր խառարին
Նենգ օրհասին դառն դիպումսոց առ ապականիս:
Այլ զինչ օգուտ հանգեռանջիլ յայս դիպումին
Գիտեմ ես քաջ թէ դու լինէն բաժանեացիս:
Թէ ձգէի թեթեամիտ փրբն զմանուկ
Զհայեցուածս ո՛հ առ ներկայս եեթ միայն.
Ի անդ յուսայի կոյր զկուրայն դիրախարուկ
- 40 Ի երազէի զերկարատեւ բախտ անսասան:
Անդ արկեալ զիս ի բազուկս քո սասանէի
Մըմունջ ահիւ, յանխօս, լռին կարօտութեան.
Անդ ի շրթանց քոց իմ արբեալ դանդաշէի.
Ոհ իմ Դաֆնէ ի ձիւնափայլ ծոցդ գեղազան:
Այլ ո՛հ փութով եկեսցէ օրն տխրամածեալ
Զքեզ կապտելու Օր յաւիտեան ինձ վշտամբեր.
Ի ահա՛ կախէ օրհասն աջօք թերաքամեալ
Զսուրն ի վերայ պարանոցիս իմ անհամբեր:
Մտաց աջօք հայիմ, դիտեմ ալժմէն յայնժամ
- 50 Ուր իմ Դաֆնէ յափշտակի ի բաց լինէն
Եւ իբրեւ զո՛հ սրտապատառ զողամ յայնժամ
Զո՛հ որ կապեալ ի զոհարանն, զողայ անդէն:
Զինչ արարից եթէ յայս ցաւըս մատնեցայց
Յո՛ր ծիրս երկնից զքեզ խնդրեցից անձնավարան
Յո՛ր բուրաստանս, յորս ամալիս ինձ տարակաց
Յո՛ր ծերպս զքեզ արտասուեցից ես անդարման:
Մեռեալ հրճուանք, ազատ երգոց դու երգեցիկ
Բարեկամու՛հ՝ ծաղուց դու քաղցր հանգստութեան
Ո՛ւր գտցին զքեզ յնտամնայ տարժանակիրք
- 60 Ո՛ւր շնչեացես. յորո՞ւմ երկնի ծանօթագոյն:
Ի գիշերին այս մառամած, խիտ անտառաց
Ո՛հ ես թողի զքեզ յամայր ի յաւիտեան.
Անդ Աւրորայ ժպտէր ամօք յերեսս դաշտաց
Եւ շնորհադէմ ոստոստայր աստղն երեկոյեանս:
Մինչ զգամ՛ն երբեմն զքո զայս սպաննալիս
Ո՛վ դու յառաջն ծաղկափթիթ վա՛յր սիրեցեալ.
Իբրեւ օտար դառնամ անդրէն եւ հայիմ յիս
Խորագնինն ծփամ ի միտս խելաթափեալ:
Ա՛յս իցէ դաշտն: Սոքա իցեն դաւարագեղ
- 70 Ան անդաստանք, յորոց ի գեղս զմայլէի
Դուք զովարար ձորք եւ մայրիք շնորհագեղ
Զիա՛րդ լռիք անմարդաբնակ, տխրագիմի:
Զի՛մ տրտմալից անդ առ վայրին բոյսք
թարշամեալ.

Հիմ սղաղէմ երերի աստ հանդստութիւնն
Հեծեն անտառք, խոխոջեն վտակք ինձ ձայն
բարձնալ

Հառաչանօք աղետալի և դառնադոյն:

Այլ կամովին տարայց դայս կիրս իմոց կենաց

Առ ի լինիլ քեզ ո՛վ Դաճնէ իմ թախտաւոր,

Եւ ի խառնել երբեմն քեզ յայն ողբերգանացս

80 Ձրոտ արտասուս ամենալճիտ և կաթնածոր:

¹ [Եսթ]

ԿԸԶԻՆ ԲՅՐՆՉՈՒՄ.¹

Ի ԿԱՐԱՄՁԻՆԷ.

- 1 Անգութ օրէնք դատապարտէ զամբիծ սիրոյ իմ առարկայ.
Այլ քոյ ընդդէմ ո՛վ որ կարէ Հակառակ կալ՝ սիրտ դիւրագոյ:
Զի՞նչ օրէնք դոն սրբազնագոյն, քան զբնածին քոյ զգացմունս:
Զի՞նչ զօրութիւն հզօրագոյն Ձգեղեցկութիւնն քան զսիրոյն:

Սիրեմ յամայր և սիրեցից: Թող անողորմ ոգիք զիմ կիրս.
Թո՛ղ խստասիրտք զիմ սրտիս իդձ ընդ նզովիւք գրեացեն յերկրիս.

Սուրբ բնութիւն քաղցրագութ մայր՝ Քոյ բարեկամ քեզոյ՝ և որդի.
Քոյ առաջի անմեղ, արդար. դու ետուր նմա զսիրտ զգալի.

Քոյ երկնատուր ձիրք բարերար. Զարդարեցին զիմ սիրունի.

- 10 Քաղցրիկ բնութիւն դու կամեցար՝ Զի ևս զկիւայն իմ սիրեցի:

Եւ քոյ որոտ ի վերայ մեր ճայթեալ շարար զմեզ շանթաճար.
Մինչ սիրոյ ի դիրկըս խնդարեր Զմայլէար մեր սիրահարքս:

Ով իմ Բորնհում. անոյշ Բորնհում. Առ քեզ հոգիս անմխիթար.
Ի ցանկալիդ ձգտի միշտ կողմ. բայց դարտասուտ հեղում ընդ վայր:

Դառնակսկիծ ևս տանջիմ աստ. հերքեալ ի բաց ո՛հ յաւիտեան.
Բանադրանօք ծնողաց անհաշտ, Յեղերաց քոց երկնանման:

Շնչե՛ս արդեօք քաղցր իմ կիւայ դեռ ի կսկիծս քո խստամբեր.
Թէ ի յորձանս փրփրուն ալեաց քոյ դառն Զկեանս ետուր ի նուէր:

- Կա՛ց յանդիման լուսամարմին ստուեր շքնաղ դու պատուական.
20 Եւ ևս յանդունդս ծովու մթին Ընդ քեզ կորեայց ի շքութեան,

¹ Բնագրում՝ Բորնհում

Բ Ա Ի Ս Ա Յ .

Հիւ Բալլադ.

1 Յաղաժողջ մթին գիշերային յարեաւ մբրիկ.
Յերեսս երկնից փայլատակիր շող սոսկալի.
Որոտածայն ճայթին տմպր մոռախլածիդ երկնապարիկ
Հեզեղք վերին թօխափլին ի ծոց անտառի:

Բնութիւնն համայն անշնչացեալ, անձայն և լուռ,
Համայն ստեղծուածք մտեալ ընդ յարկաւ ապահովի.
Բայիսայ միայն, վշտահալած, չգիտնլով ո՞ւր.
Բափառէր անդ յաղաժողջին, ի բացօթի:

Ի վարանման յայտ իւր մեռեալ և աղէխարշ.
10 Ո՛չ լսէ զձայն շղթայ զթնդին ճայթմանց երկնից,
Եւ ահագնալուր շալին հողմոց զնորա հոգեմաշ.
Հեծեծանս ո՛չ կարեն փակել արտասուանից:

Դալկացեալ զէմք իբրեւ տերեւ փորշակահար.
Շրթունք նորա իբրեւ ծաղիկ անդ թարշամեալ.
Նսեմացեալ աշք նորա քաղցր՝ արտասուատար.
Ալլ սիրտ նորա զգայ շերմին զօրհաս իւր դառն:

Ի ձիւնափայլ լանջաց նորա մերկամարմին.
Պատառոտեալ ի սլաք ծառոց անդ վայրենի.
Հոսի արիւնն վտակ առ վտակ թանձր և շերմին.
20 Ի վերա գէճ դալարեաց անդ խռոց երկրի:

Յալին ծովուն խրոխտայր գոռոզ բարձրաւանդակ.
Թիկունք լերանց ասպառածեայ վիմակարկառ,
Վախ դառ է վեր, ի մէջ նոցա քարակուտակ.
Անդ ելանէ ի գագաթ նորա Բայիսայ թշուառ:

Յորձանք ծովուն կատաղածոր անդ եփէին.
Ի ճաճանչել ճառագայթից հրավառ երկնից.
Մկանունք ալեաց լոննահանգոյն աստ թնդային,
Սպառնացեալ զերկիր համայն ջրասոյղ առնել:

Հայի ի շուրջս ոսկերք նորա անդ ցամաքին,
 30 Բայց յանդրէն ձայն աղիւղորմ՝ լալոյ նորա.
 Խառնեալ կրկին ընդ որոտ ալեացն զարհուրագին.
 Կսկծալի աղաղակէ աւա՜ղ անձինս. ո՛հ ես կորեայ:

«Կրօնիդ Կրօնիդ իմ անողորմ, այլ թանկագին
 Ձմէ՛՛ հեռացար յինէն խղճոյս վշտահալած.
 Ընդէ՛ր թողնր զքոյ Բայխայ ի սուգ դառնագին.
 Միայն ի մէջ սարսափելի այսր վայրենեաց:

«Դարձի՛ր առ իս իմ սխրալի ես մոռացայց
 ես մոռացայց զամենայն և ներքեցից քեզ:
 Այլ դու խորշիս յինէն իբրեւ ինքնահալած.
 40 Ընդէ՛ր ծանեայ թքեզ՝ անգո՛ւթ տարաբաղդա ես:

«Հայր իմ և մայր իմ սիրէին զիս քնքշագին.
 Եւ ես զնոսա սիրէի միշտ գեր քան զշափն.
 Յանմեղութեան ի փնդութեան անցանէին
 Ժամք և ատուրք կենաց իմոց մանկահասակ:

«Մինչ յայտնեցար դու ինձ իբրեւ երկնից հրեշտակ.
 Եւ ասացնր հառաչանօք քոյ քաղցր ինձ անդ.
 Սիրեմ գրեզ իմ Բայխայս անհանգունակ.
 Քոյ բանք ետուն թողուլ զծնօղս իմ յաւիտեան:

«Ի հոգեզմայլ հրճուանս և փ տազնապ սրտիս.
 50 Եւ յարտասուս հրաւառ սիրոյ հռանդագին,
 Անկեալ ի գիրկս քոյ մոռացայ զկեանս աստէն.
 Եւ սիրտ ի նուէր քեզ ետու անդ ես հեշտագին:

«Հոգի իմ ընդ քոյդ միաւորեալ խայտայր ցնծայր.
 Քեւ շնչէի, քե իմ բոլոր կենդանութիւն.
 Յաշս քոյ քաղցրիկ արեգականն լոյս ինձ շողայր.
 Դու իմ երկինք, դու ինձ պատկեր Աստուածային:

«Հի՛մ ի կենաց ո՛չ զրկեցայ յայնմ իսկ աւուր.
 Մինչ զմայլէի ի գիրկս սիրոյ քոյ սխրալի.
 Զի մի՛ տեսից զխարդախութիւն քոյ դառնալոր.
 60 Որ կործանեաց զերջանկութիւն իմ առա յերկրի:

«Այլ իմ անգութ ճակատագիր այսպէս կնքեաց.
 Զի դու զայլ ոք սիրեացես գեր քան զԲայխայս.
 Զի թողցես զիս քոյ սրտակից իսպառ ի բաց.
 Մինչ փորդայի ի քուն իմ թանձր ես աներկբայ:

Մինչ երազովք երազէի զիմ Կրօնիդէ.
Եւ ինձ թուէր գրկափարիւ շերմին ընդ թեզ.
Աւադ ես զօգն ինձ գրեցի եւ ո՛չ զքեզ.
Հետի յինչն իմ Կրօնիդ տարաբաղդէս:

Անցին երազը իմ, ահաբեկ դարթեալ ի թնոյ.
70 Զայնեմ զքեզ, այլ դու լռես մնչին անձայն.
Զքեզ խնդրեմ կարօտակէզ, այլ դու ինձ զքոյ.
Փակես զերեսս, ո՛չ գտանեմ զքեզ յաւիտեան:

Յայս բլուր ամբարձ գիմեմ ահա սրտատռչոր.
Ես տարաբաղդս: Կրօնիդ անդամ յաշաց իմոց.
Անդ, ի հեռուս ընդ կիւղմիլայի փախչի ի ձորն.
Զոր տեսեալ միտք իմ ցնորին ի գտնն ցաւոց:

Յայս սոսկալի վայրկենէս սկսեալ աշխատիւն.
Ծիւրիմ մաշիմ զտիւ եւ զգիշեր անմխիթար.
Ամենաբեր իմ Կրօնիդ խնդրեմ զքեզ.
80 Այլ դու շկամիս լսել ո՛հ զիմ ձայն ոգեսպառ:

Այժմ քոյ թշուառ Բայիսայ աստ զերջին անգամ.
Կոչէ զանուն իւր սիրելոյ ի բացօթի.
Ծարալի անձն իմ հանգստեան անբարեկամ.
Ներեա՛ ...¹ եւ լն՛ր առանց ինձ երջանիկ յերկրի:

Բարբառեալ զայս բեկ ձայնիւ ո՛հ Բայիսայ.
Անկաւ ի ծով թնդաց որտան ահեղաձայն.
Այսու երկինքն գաւառիցին զկորուստն նմա.
Որոյ անխիղճ ձեռք զբաւեցին զնորայն կեանս:

¹ <Նգրված բռն>

Ի ԿՐԳՈՒՄՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՏՐՈՅԱԿԱՆ՝

Հոկտոբր մի ի վաթսուև որդուցն Պրիամայ, թագաւորին Տրոյացւոց և քաջա-
գոյնն քան զամենեւին՝ որ հանդիսացեալ յայսմ մարտի. քաջութեամբ պսա-
կեցաւ ի կամիւն հրաժարիլ ի տանէ կինն նորա Անդրօմախայ կացեալ առաջի
նորա զմանկահասակ տղայն ի գիրկս յորդորէ խնայել զինքն և յորդին իւր,
և մի տալ զանձն մահու. Այլ հակայն անխռով սրտիւ մխիթարեալ զքաղցր
ամուսին իւր քաջաւերէ զնա զիմէ ի պատերազմ, և նահատակիւ Հետադայ
բանաստեղծութիւն թարգմանեալ ի Հոմերոսէ հազմերգակին յունաց՝ նկարա-
զրէ զտեսարան անշատման նոցա ի միմեանց և զխոսակցութիւնս յայսմ պա-
հու:

- 1 Ի ցանկալին հայի հակայն իւր հոգեհապառ.
Եւ ի ջերմ սիրտ իւր սեղմելով զամուսինն քաղցր.
Որ զա՛հ, զկսկիծ զգալով՝ յանձն իւր տողորի.
«Քաղցր իմ Հեկտոր արտասուելով նա բարբառի:

«Ընդդէմ մահու երթաս և որք թողուլ կամիս.
Զողորմելի զայս քոյ զաւակ և զիս այրիս
Կարէ՛ ապրիլ ո՞հ որ զանձն իւր մատնէ ի մահ.
Հսկայութիւն քաջ սրտութիւն ո՛չ փրկեն զնա:

- Զօրք թշնամեաց անդ անհամար չի՛ր յոյս կենաց.
10 Եթէ փրկել ձեզ չէ՛ մարթ զնա Աստուածք բարձանց.
Տո՛ւք ինձ այժմէն զաշս իմ փաղկել ի յաւիտեան.
Դառն է ինձ կեանքս և ոգրալի մինչ ցվախճան:

- Վիշա և սուգ միայն կարճեացին զօր իմ ողբալի.
Հի՛մ ալլես ինձ անմխիթար կեալ յաշխարհի:
Մեղքը սիրելիք դիճին երկրի եղեալ ի զո՛հ.
Յաւեր դարձեալ ի յարիւլէ քաղար մեր ճոխ.
Աթոռանիստ նախնեաց մերոց: Եւ Աթիլէս
Մահաթոյն իւր ձեռամբ զրկեալ զիս ի հօրէս
Լացեալ ինքնին զտխրադէմ նորա տապան,
20 Յորոյ վերայ կախին վահանն արքայական.
Շողին զեղարդն և սաղաւարտն ընդ սուտերին,
Ուր ընդ հովանեաւ սրբազան ծառոցն ոսկերքն
փրկին.

Զօր օրէադ յայսմ տեղուշ կանգնեաց ինքնին.
Եւ եղբարք իմ յանմեղութեան իւրեանց ներքին:

Կորեան աստէն յարչալոյս թարմ կենաց իւրեանց,
Զկանաչազարդն ներկեալ արեամբ զմարգագետին.
Ուր խալտալով զուարճանային նորա ընդ գառանց:
Դառն է միշտ մահն ի մանկութեան և սոսկագին.
Մայր իմ մնաց միայն ինձ աստ յոյս և ապաւէն.

- 30 Զոր գերութիւն տաբաշխարհիկ խլեաց չինէն.
Ի Հայրենիսն վերադարձեալ ի վախճանի.
Աղէտամտշ կնքեաց զիւր կեանս ողորմելի:

Բայց շեմ այրի մինչ ամուսինն է կենդանի.
Եւ ընդ ընդ իմ կեանք քաղցր իմ Հեկտոր թող
զրաւեսցի:

Դու իմ ծնօղ եղբայր քերուշ և բարեկամ.
Զքեզ տեսեալ զամենեանս ես մոռանամ:
Այլ դու մահուամբ քով մեռուացես զնոսա նորոգ.
Ոհ լիս խնայեա՛ յողորմելի այրւոյս բողոք:
Սոսկալի է ինձ օրս այս՝ քաղցր իմ Հեկտոր.

- 40 Կա՛ց դու առիս: Թո՛ղ զօրականք քոյ քաջազօր
Մաքառեսցեն ընդ թշնամեաց, այլ դու կա՛ց մնա.
Ի պաշտպանել զքաղաք մեր աստ, զբնակիչս սորա:

Տե՛ս ո՛րպէս քաջն Մենալայոս հերոսն Ատրիդ.
Այաքս, Իդմէն և Աքայեան հսկայք սրտապինդ.
Մզնն յանդուգն առ դրունս Տրոյեայ մեր Սրբազան.
Զիս սփոփեա և լեր պարսպաց մեր պահապանս:

Հ Ե Կ Տ Ո Ր .

Զի՛նչ պատմեսցեն զինէն փոկզիոյ որդիք՝ ասէ
Հսկայն անպարտ և Իլիօնի դստերք համայն.
Մինչ թագեայց աստ: Ո՛չ պահապան ես ինքն եղէ.

- 50 Աթոռոյ սուրբ ծնողաց մերոց մինչ ցայս վայրկեան:

Ի մանկական աւուրց որ սնաւ ընդ դիմանալ.
Փայլակնաշող սուսերաց և ի ճակատամարտս.
Մարալի միայն յաղթանակաց նա խիզախեալ,
Նմա խաղբ են վտանգք մահու ամենայն արդ:

Միթէ յանկարծ խաւարելոց է ճառադայլթ.
Գործոց իմոց... ոչ առ պարսպօք, այլ յասպարէզ.
Մրցանակի պարտ է հեղուլ զիւր արիւն զուարթ.
Քո ամուսին օրում սպասէ այժմ նոր հանդէս:

նկեսցէ ո՞հ օրն գուշակեալ դառն յօրհասէ.
60 Օրն սոսկալի և ի մոխիր դարձցի Տրօյեայ...
Անկցի Իլիօնն սրբազան, յանր՝ մնասցէ.
Խորտակեսցի աշխարհուշակն Պրեամայն գահ:

Անկցին որդիք նորա... և փոխիոյ՝ հզօր Տէրութիւն:
Իբրեւ երազ անցցէ, լռեսցի շուք փառաց մեր-
Բայց ոչ փոխիոյ՝ և ո՛չ ազգի մեր կործանումն
է այնքան ծանր սրտի իմում և խստամբերո

Ո՛չ ողբալի մահ ծնողաց իմ թանկագինս
Եւ կամ եղբարցս ի ծաղկափթիթ կեանս
Թարգմեալ.

Որքան վիճակ քոյ սխալի իմ ամուսին.

70 Քոյ հառաշանք միշտ գերութեան անակընկալ:

Յաշխարհ օտար թշնամեաց իմոց, ուր սէգ յաղթօղն
Հին պարսպաց Տրօյեան, անգութ այն կործանօղ
Քոյ աղէտիւք մեծացուցէ զիւր յաղթանակ.
Ի դարմանեալ զիւր ժանտ հոգի շարավաստակ:

Գնալ ոսկեղէն իւր բաժակաւ քեզ հրամայէ.
Ածել զշուր փոփրածորան Հայրեան յաղբերէ.
Եւ ժողովուրդն քինախնդիր զքոյդ տեսեալ
Թշուառութիւն: Հարցցէ զքեզ շար խնդութեամբ:

Սա՛ Հեկտորի է ամուսինն, զսր տեսանեմք:
80 Հոգոց հանցես աղիողորմ դառն արտասուօք.
Լուսացես զկուրծ քոյ... բայց Աստուածք նախ թո՛ղ
բացցեն.

Ինձ զճանապարհ ի գերեզման: Եւ ի խոր քուն.
Յաւտենից չկամիմ լսել՝ թէ սիրելիդ
Տանջիս: Մինչ քոյ Հեկտոր շնչէ, ցափլ չպարտիս
Ասացեալ զայս զմանուկն հսկայն կամի գրկել.
Եւ զսխալի զաւակն սիրով քնքուլ՝ զգուշել.
Ի սոսկալի սաղասարտէն սարսեալ մանուկն.
Լայ և զաշ սիր փակէ ձեռամբք իւրովք փափուկ:
Հայի յորդին քաղցրագովք հայրն ամօք ժպտեալ.

90 Զսաղասարտն իւր սեաւ և մեծ ի բաց առեալ
Զսիրելեան գրկափաթեալ ջերմեռանդեամբ.
Համբուրեալ զնա բարձրացուցեալ գոչէ հայցմամբ:
Համենիմաստ Հայր Աստուածոց, ամենազօր.
Աստուած Զեէս և դուք իշխօղք երկնից անմահ.

- Պահպանեցէք ընդ հովանեաւ ձերով զանգոր
Մանուկս յայս, զի լիցի սա հերոս անահ:
Գերահալալ ժառանգ ազգի Հեկտոր երկրորդ.
Երջանկափայլ ժամանակաց պատուեալ փառք.
Եւ պակեալ իւր քաջութեամբ սաստ թշնամեաց.
100 Անյաղթ մարտիկ զօրական քաջ ամուր ձեռք
Անուն սորա հանդիսասցի յազգս յազգաց
Ձի պատմեսցեն զմանէ: Սա է որդին.
Արժանի հօրն և մեծանուն ընտիր ժառանգ
Անմահ գործովք և քաջութեամբք իւրով անգին.
Եւ խնդովին սրտի իւր մօր դառնալինակ:

- Ասացեալ զայս, զորդին իւր քաղցր նմա յանձնէ.
Ջոր առեալ մօրն, ի գիրկս իւր շերմ զնա սեղմէ.
Գգուէ ի ծոց իւր զմանունն խաղայ ընդ նմա
Բայց արտասուք քնքուշ փայլեն յայս նորա.
110 Սասանի սիրտն, խռովի յաղմուկս երկնալից.
Այլ հսկայն նմա հառաչանօք ձայնէ մեղմիկ
Անգրոմախայ, քաղցր ամուսին իմ տրտմալից
Ընդէ՞ր ողբաս... և անժամանակ քաղնս զողիս.
Քաղցր է ինձ մահս, քան տեսանել զքեզ ի սուգ.
Ձիա՞րդ կարէ թշնամին ժանտ բառնալ զիմ կեանս,
Մինչ պահպանեն զիս Աստուածոց հօր բազումք.
Ջոր վիճակ ում աստ բազմագիրքն եղին սահման:
Նախ թէ յետոյ վերջասցին դարբ ժամանակաց.
Թէ անվեհեր զօրապետն և թէ երկչուտ ոք,
120 Նախատանօք և կամ փառք բուռն տապանաց.
Եղիցի կեր, թողլով աստիս զսիրելեաց շող,
Բայց բա՛ւ է. ե՛րթ իմ նազելի ի տուն ցրունա՝
Ջաղմուկ սրտիդ աշխատանօք քնքուշ ձեռացդ.
Ահագնալուր հնչին թմբկաց, շաղ սուսերաց.
Ձիս յասպարէզ կոչէ մարտի սպառազինաց:
Որ կորովին է ամենից, պա՛րտի յառաջ.
Շահատակեալ անդ ո՛ւր հօր գունդն է թշնամեաց:

- Վերջին անգամ հայի հերոսն յիւր սխրալին.
Սրբէ զարտօսր նորա. դնէ զսաղաւարտն մեծ.
130 Հնազանդի կամաց նորա քնքուշ ամուսինն.
Երթայ ի տուն թափել զարտօսր դառնահեծեծ:
Հայի ի հեռուստ, ի սիրելին իւր բարեկամ.
Հայի... բայց ա՛խ ո՛չ տեսանէ զնա արդէն
Ոգոց հանեալ փութայ ի լոկն իւր մենարան.
Ծածկեալ տխուր ի մթադին ծառոց անդէն:

- Անդ ի կսկիծս ցաւոց իւրոց խնդրէ բզմահ.
 Զգալով զհարուածս, դառն իւրոյ ողբայ զվախճան.
 Զոր տնտանէ ընդ միտս իւր անդ ընդդիմակայ.
 Զարիւնաներկ մարմին նորա ցցեալ ի նիզակ
 140 Յունաց՝ անդ զոր բերէին մունջ դեպ ի քաղաքն.
 Եւ յաւիտեան զլոյս իւր յիակեաց նմա արեգակն:

* * *

- 1 Առ բռնաւորն Դիոնիս դիմէ մէրսս սուէր ընդ մէջ
Կալեալ զնա կապեն դաճիւնք, դիւնչ ալս սուսեր ասա ցմեզ.
Խրոխտայ գաղանն կատաղի, «Ի բռնաւորէն փրկել զքաղաքն»,
Զայս կրեացես դու ի խաչին:

«Կամ պատրաստի ի մեռանիլ և ոչ խնդրեմ ինձ խնայել,
Այլ թէ կամիս ինձ ողորմիլ, յերիս աւուրս խնդրեմ պայման,
Ի տալ զքոյրս ի կնութիւն, քեզ յերաշխիք բարեկամ իմ:
Թէ ես փախեայց, կախե՛ս զնա:

- Աստ ծիծաղի արքայն ծաղու, սակաւ խորհեալ պատասխանէ
10 Քեզ պարզեմ զերիս աւուրս, այլ թէ լուծցես դու զպայման,
Նախ քան զդարձ քո աստ առ իս, նա պատժեսցի փոխանակ քս.
Այլ քեզ թողում այժմ պատժել:

Եկեալ նորա առ բարեկամն, «Արքայն կամի ի խաչ հանել
Զիս վասն շար գործոց իմոց, ալլ¹ ինձ զերիս աւուրս
Մինչև տացից զքոյր իմ խոր տուն, կեանց առ արքայն ի պատանդի²
Մինչև դարձայց փրկել զքեզ»:

- Եւ մտերմին գրկեալ զնա լռին, դիմէ առ բռնաւորն
Աստի շուսալ քարեկամին, և շէ ծագեալ երբէք աւուրն,
Նա տայ զքոյրն յամուսնութիւն, փութայ անդէս մեծ տաղնապով
20 Զի մի՛ պայմանն լուծեալ անցցէ:

¹ [շնորհէ]

² [յերաշխիք]

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

Դու՝ որ դմերի վայրենակեացս,¹
 Անգ ի մայրիս պահես պուարի,
 'Ի յարթալական շուրս փռաւց,
 Ի Բրիտանիայ միայն պահես,
 Յոսկէ շողիւն² ի թագ՝ պճնեալ
 Ի գիրկս՝ գոռոզ հանդստութեան,
 Դու մայր անգրաւ ուրախութեան:

¹ վայրենա[բնակ]
² յոսկէ, [թերթեր]

³ թագ [կն]
⁴ Բնագրութեմ՝ գիրքս

ՍԵՎԱԳԻՐ ԵՎ ԱՆԱՎԱՐՏ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

* * *

1 Հանգերուք աստ ի քու՜ն անոյ՜լ¹

Որ զձեզ գդուե՜լ² այժմ մեղմովին.

Զոր յանխոռվ կալանս անոյս

Զարթուցեալ չէ հնարին:

Անցաւորին չուեալ առտէն, ողւոյ ³հանէ սասանահար

«Իբր ծիածան կեանք մեր փայլին»: Եւ ի մոխիրն ցուցցէ ապա:

Յերկար ի ձեռս արագաւաց ⁴ կենաց հանգչիլ⁵ չէ՛ մեզ հնար,

Ժամանակեայ⁶ զմեզ հայրենեաց հիւրընկալի չիբ յոյս յերկար:

Թռչին⁷ սլանան ի քայլս սրընթաց.

10 Պահք կենաց մեր աստ սակեղէն.

Եւ եկեացէ՞ օր մի յանկարծ

Ուր մոռանամք զաշխարհ՝ ամէն:

Բանին զրունք խորխորատին⁸

Սառնամանեաց և սոսկալի,

Գալ ժամն ահեղ, զարհուրագին,

Խլել ի գրկաց զմեզ՝ սխրալի:

¹ [խաղաղութեամբ]

² [զրկէ]

³ [կեղծա]

⁴ արագաթռիչ

⁵ [սէ սք]

⁶ [յերկար] ժամանակեայ [այս]

⁷ [Արշաւեն]

⁸ Եւ եկեացէ [յեռոյ]

⁹ [սառն գրոյ] [խորխորատին]

Լուսինն դուրս ա եկել... դռանը նստած
¹ հայր սիրելի, ... մայր պատուական.
 Զրուցենք միմեանց հետ բանից անցկացած,
 Յիշելով ձեր սէր, ձեր անունն աննման:
 Աստեղը փայլեն լոյս երկնային
 Առ մեզ հային, ընդ մեզ ծածաղին,
 Այլ մեր սիրտը տխուր ձեզ հետ գայ միայն
 Քաղցրիկ ամուսինք ձեր մենակ մնալով
 Թէ...² մտանեն ի տուն, թէ դան ի յաստար
 Զմանուկս ի գիրկս իրեանց ա՛խ, ա՛խ քաշելով
 Հային տրամադին ի ձեր ճանապարհ:
 Արթուն, ննջին, դձեզ յիշեն,
 Սուրբ բերանով զԱստուած մաղթեն.
 Զի նա լինիցի ձեզ օգնական ու ճար:
 Հեռացար սիրելիք երկուքդ մէկ օրում,
 Աստուած տայ, անվտանգ երթայք ու յետ դար
 Ընտանեաց ջերմ սիրտը ձեզ հետ ա մնում:
 Ո՛վ կարէ նոցա կարօտն ու փափաղ
 Խօսքով շահել կամ մխրթարել
 Ընդ նոսա ուրախ բան ինչ զրուցել,
 Մինչև ձեր տեսութեանն չի արժանանանք:

¹ <մեկ անընթ>

² <մեկ անընթ>

* *

Ոսկեղէն սրահի գլխոյ մերոյ թագ.
 Հովիւ գերափառ՝ հօտիցս պարծանք,
 Որ արդ ժողովեալ ձեր առաջի կամք,
 Յնծովիւն է մեզ նա՝ մեծագոյն փառք,
 Արժա՛ն համարեա ընդ զիմ փափագ.
 Զոր հայտնել խօսիւք ձեզ ինձ են բաղձանք
 Հրամայեա՛ տէր թեր խօսիլ դոյզն ինչ բան
 Խորհրդոց յաւուրս լինիլ պատմարան:

1 Լիզա յառար մի հանդարտիկ նստէր,
Սանգերաւ ոսկեր՝ զիւր դուխ սանտրէր.
Զմինն յիւր մազէ խլեաց ի բաց
Զիս բնդ գեղ սիրոյն հատեաց կաշկանդեաց:

Զայս շղթայ թնթուշ խզել կամէի,
Բայց երբ փորձ տուի՝ ամբողջոյն դաի
Քան զգեցեալ $\langle h \rangle$ այլ կամ յայլ մեռազէ
Զորս հանճար մարդոյ կտրէ և կապէ:

Յայնմիկ ևս օրէ ևմ ի վարանման,
10 Անկեալ աւամայ՝ յանեզր գերութեան,
Անշատ ի նմանէ՝ լինել ո՛չ կարեմ,
Մազիւ մի բարտկ յետ նորս քարշեմ:—

Յայնժամ մէն միայն գո՛նէ զօվանամ,
Յայն ինչ լռելեա $\langle j \rangle$ ն՝ առ նա մերձենամ.
Խանդակաթ սրտիւ՝ ի գիրկս բառնամ,
Եւ զբաղցրիկ ծնօտան՝ համբուրիս թանամ:

* * *

- 1 Ի ծածկիլ տեսող բոյ յիմոց դիմաց
Քաղցր Հայրենի.
Արին ցնդեցաւ յերակունս վառեալ
Արին...¹ ամեռ.
Եւ աղբիւրք աշացս դետօրէն բացան յերեսս դառ ի վայր.
Եւ ծովս հառաշման ամպաբարձ² ելեալ ի հրարձակ շրթանց³
Շանթս կայծակնահրոս ի սիրտս տեղային մոլի անողորմ.
Ո՛չ կամարածիդ ճաճանչ արեգին յերկնից վառվառեալ,
Ո՛չ ծիծաղաղէմ դաշտ թո երփնադեղ ծաղկազարդ պճնեալ,
10 Ո՛չ արարատայ կատար լուսածին անդ վարսաժորեալ.⁴
Տային զրկելոյս ի քէն սփոթումն ալսպէս տարաւոր.
Ո՛չ հոգեպարար հով Հայաստանի ի լերանց հնչեալ:

¹ <անքնիւ>
[ամպոտեալ]

² [մուկ/տանձ գիմեալ]

⁴ [ալեւորյալ]

ՍՈՒՔ Ի ՎԵՐԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

1.

- 1 Ո՛ր ձգի՜ արդ տարածե՞ծեալ՝ այն ցանկալի իմ հայրենի,
Որ առ նախնեօք դաշխարհ ամէն շարժէր ի ցոյց իւր հրաշալիք՝
Քաղին հոգիք իմ ի ցաւոց, մինչ ածի յուշ իմ զանցելոց՝
Ձայն յաղթական շքնաղ դարուց, ուր փայլէին քա՛շ նախնիք իմ
Ձիա՛րդ հզօր այն տէրութիւն, ի շի՛ք դարձեալ կորեաւ համակ,
Որոյ փառաց,՝ շուր կամ անուն, հաղիւ դալ այժմ ի յիշատակ.
Ձիա՛րդ լքան հայրենաշէն, այն աղղապէտք Հայաստանի,
Պերճապասկ, արքայազունք՝ տիեզերաց անյաղթելի.
Հի՛մ որբացան բազմաժողով, արքայանիստ՝ քաղաքք հայոց
- 10 Այն ապարանք բազմայոյով վիճակամասն եղեալ ալոց.
Սփոփե՛ն զիմ սիրտ այս արտասուք, մինչ ես արդէն իսկ տեսնեմ
Ձի համազօրք իմ անարգութ, եւ հայրենեաց ե սառնադէմ
Ո՛ր ապառաժ սիրտ ոչ ցնդի, յուշի ածեալ զայն շքնաղ դար,
Ուր Հայաստան քառակուսի, տիրէր փայլէր՝ իշխանաբար.
Ա՛ռ զիս կորո՛ւ՝ ո՛վ ֆանտազի, մաշիչ ինձ ի խորս այս դարավայր՝
Առ զիս կորո՛ւ՝ զի տեսից մի՛, զիմ հայրենեաց վիշտ շարաշար.
Հայկազանց՝՝ գործ մեծապանծ՝, որ ոսկեղէնն այն ժամանակ.
Գրէր ի զարդ իւրոյն՝ իբրեւ անմեռ, անժա՛շ ժողանդ,
Ելէ՛ք ի տես՝՝ ձայնեն դեռ ես, հզօր արարք մերոց նախնեաց,
- 20 Այլ այս յորդոր՝ աւաղ ո՛չ ես՝ աղղէ ի սիրտ մեր յետնորդաց:
Ձի մի զանկումն,՝ իմ հայրենեաց բազրք աշխարհին, որոյ ամէն.
Ա՛ռ զիս ի ծոց քո անվերջին, ո՛վ յաւիտեան յաւիտենից
Ձի մի զանկումն իմ աշխարհին, տեսցեն իմ աշք արտասուալից:
Կարե՛մ արդեօք զիս սխփել, մինչ լոկ փոշի ինձ զիմանալ
Յայն՝ շնորհագեղ ապարանից, որդւոց,՝ թողանց իմոյն Հայկայ՝

1 Ո՛ր [բազմի] արդ [տեսնել]
2 [Արդ երկրապարհի միջոցով տեսնել]
3 Այն [ամէն ի տարած երկրի]
4 Անմեծ [եւ զիմ նախնեաց]
5 Որոյ [տառաւոր] շուր
6 [Կայսեր ազգէն]
7 [Կայսերանիստ]
8 Քաղ [աղիքի փայլէր զիւր]

9 Ֆանտազի [որ յիս դատար յայտ վեր-
ջի գար]

10 Հայ [աստուծոյ պատուար շքնաղ]

11 [ամէն ի զարդ եւրոյն [փառաց հետե]

12 Ելէ՛ք [առ մեզ]

13 Այլ [անհատ...]

14 [տեսից զմեզ, այլ] Ձի

15 [Երկրապարհի] Յայն

16 [Իմաց մեծար] որդւոց

17 Իմ անցելոց նախնեաց քաջաց

1 Ո՞վ է այս շամբուշ ծպտեալ յոսկեհուս՝ հրաշէկ աշխարհի
 Ո՞վ այս տխտանեան՝ Մաղղեզանց քաջաց ուղի տարփածուհի,
 Սրեալ յարշաւանս՝ հրաթի նժուգաց ի թափ կատաղի,
 Յածէ, ոլորի՝ բաղմեալ ոսկեղա՛հ կառսն հրաշալի:
 Նույ, օրորի՝ փայփայտն դիմօք ի հեմն նազափալլ,
 Յառայդ տեսարան՝ իւր գեղարարժից՝ զաշխարհս շղթայեալ.
 Հրապոյրք խաբուսիկք հաթին ի շրթանց նորին հրաշափայլ.
 Ածեալ յակնածուս դիւանդ հեշտութեան՝ դիմակաւ ծպտեալ.
 Բարձունք են նորա՝ խորխորք անյատակք՝ անյադ ամշտութեան որք

* * *

- 1 Այլ անսիրտ այս զաւակը անձնազերծ անշատեալ
 ելանեն, վերանան, ի թոյլս ամպախաղ,
 Մինն զտիւ մինն զգիշեր ի ձեռին շղթայեալ:¹
 Կարանն պերճասպակ, սիգագնաց, դիրախաղ.
 Հազիւ հազ ճողոպրեալ ի ձեռաց² մօր իւրոյ
 Առաքէ, գոռոզ դուարս զարուանակն, աղախին,³
 Նա վանէ, հալածէ, հրամանաւ տիրուհոյն
 Զամենայն երկրագունդս, ի բարձանց կամորին.
 Եւ իներին զկնի խոյացեալ պերճաքայլ
- 10 Տարածէ զհամասփիւռ ծալ վարսից հրահրաշ
 Եւ ժպիտ մի իւրոյ սպասահարկաց անդ բաշխեալ
 Ըստ իր առնու, սիգաճեմ ի շրջան իւր անհաս,
 Պոնկնոտեալ, կարմրացեալ, շիկնացեալ յամօթոյ,
 Նա փակէ զիւր տեսիլ, զի մի որ հայնացի,
 Այլ ճաճանշ, ճառագայթք յանձման նորա գեղոյ.
 Սրսկի, թափանցէ, և ի սիրտս երկրի.
 Մերթ ի վեր սլանայ, մերթ ի վայր իջանի,
 Մերթ կալեալ զմէջուղին, վարէ մեղմ առ զիւր կառք
 Այլ ուր կամք, կամ երթամք նա ի վեր մեր կանգնի,
- 20 Զի տեսցուք զգորութիւն նորա զպատիւ նորա փառս.
 Այլ նա է աղբիւր ամենայն բարեաց
 Զոր դաշտք մեր և անդր մեղ պողաբերեն,
 Հազիւ թեքէ նա զիւր գէմս՝ սիրազգաց
 Զքանան տարերբ, սառին ցամաքեն.
 Այլ նորա զուարթուն լի անմահութեամբ, շարժէ
 զարարածս ի կենդանութիւն.
 Եւ սիրոյ նորա կայծ վառեալ շերմութեամբ, տայ
 ապառաժից ևս նոր զգորութիւն.
 Հիմ անշունչ մեռանի աստ համայն բնութիւն
 Մինչ նա սուղ խոտորի ի շաւղէ իւր բնական,
 Կուրորէն աստանդեմք մինչ նորայն տիպք սիրուն
- 30 Գիշերեալ կամ ամպով ի շրոյ⁴ նուաղանան.
 Լերինք, բլուրք, գետք և հողք կարկամին, զառամին⁵

¹ [հաշկանդեալ]

² [ձոցոյ]

³ [խռաջնորդ լուսնթա <գ>]

⁴ զիւր [ուշտ]

⁵ [առ ի սէնջ]

⁶ [ձերանան]

Գիտազարդ մի պատէ և ծածակ մեռելոտի սպառէ
նոցա շունչ
Կենդանիք անկենդանք, դադարեն զզարկ բազկին.
Գիտազարդ մի պատէ զնոցա ջիւն լուռ և մոռնը.¹
Հիմ պարզեն, կարկաշեն խրախանսն և յառնուն,
Պատառնն զպատանս, ի կաթիլ նորա լուսոյ.
Ո՛չ լուայք զծայն երգոց, զշառաչ հզօրագոյն
Ի թռչնոց, յաղբերաց, ի տնկոց, ի խոտոյ.
Հիմ փշեն, դալարին, դարդարին երփներանգ
40 Անտպատք անդաստանք, շքեղաշուք, հանգերծիք
Հիմ բուրեն, փրփնշան² հոտանոյշ բուրաստանք,³
Վարդագեղ, ծաղկապսակ տերեօք⁴ և վարսիք.
Նա տայ զամենայն, զաւակք իմ հոգւոյ.
Քնքուշ⁵ օրիօրոյս, երկնատիպ, ամբիծ.
Այս ամենայն բերք պտուղ նորա սիրոյ.
Եւ լուսաթաթախ՝ ձեռացն խնամալից.
Առէր իմ դստերք զայս Ձեզ յօրինակ.
Մի տալ շար աչաց հայլի ի ձեզ խորդ⁶
Պահել զկուսութիւն անարատ անբակ.
50 Այլ լինել բարեօք, միշտ առատալորդ
Ի տան հայրենի կամ ձեր փեսայի,
Գուր էք արեգակք և ճրագ լուսատու,
Վարք ձեր⁷ և ընթացք աստ ջինջ եղիցի
Պայծառ, անաղօտ ամենից ազդու.
Եւ դուք այսօրէն շրջիլ ամենուրէք,
Ծնողաց ձեր արեամբք, բերէք զայլ պտուղ.
Ուր և դադարէք, ուր և ներդարծէք
Սէր ձեր եղիցի աղբիւր⁸ մշտաբուխ.
Քանի՜ բարերար արեւ ձեր դիմաց,
60 Որ չէ բծոտեալ⁹ ի համեստութեան
Ո՞ր ապառաժ սիրտ չհալեն անձնալաց¹⁰ սզազգեաց
Ի հայլի ի տիպ ձեր առաքինական.
Լի է արհաւիրք շրջան կենցաղոյս
Պատրանք, հրապոյրք յանձնիւր քայլակոխ¹¹
Այլ ո՛չ երկիր մեր, բերէ զայս ժանդ բոյս,
Անբախտ¹² հողածինքս եմք դիրաւիտփոխ.
Փուշ նորա տատասկք զոտոս մեր կեզեքեն
Գազանք, օձք և որդք մարմնոյ միայն թիւնիշ

1 [անմոռնչ]

2 [հոտոտին]

3 [ծառք և սէզք]

4 [փրփնջան] տերեօք

5 [այն] քնքուշ

6 [նենգ]

7 [ջրջէ եղիցի] վարք ձեք

8 [շաղկապ]

9 [նաեմ]

10 [անհամբեր]

11 քայլալ [փոխա]

12 [մեր որդիք]

Այլ զսիրտ,¹ զհոգի նորա խածատեն
 70 Յորոց յերակունս՝ արին վարակիչ,
 Եղիցի գլխոցդ անթառամ պսակ
 Սուրբ անմեղուքեան, դուստրն երկնային
 Նա շուր ձեր դիմաց նա ձեր արքանեակ
 Նա ձեր Լուսնեթագ, աստղ առաւօտին.
 Երանի գրկացն, որ զձեզ բառնայ,
 Եւ անմեղ մանկանց, որք ձեօք սնանին
 Աստ բոլոր երկին, աստ կեանք յարամնայ.
 Որք անմահ մնան և յայնկոյս տապանին,
 Գոյ օր ուր և դուր թելիք հրեշտակաւաւ,
 80 Ռուդու զայս աշխարհ, զնալ՝ յանդրանկաց դաս
 Ի գիրկ ծնողին ձեր ի փոսն մտեալ՝
 Կեցցէ հորիզոն ձեր փայլ, մշտապաւ.

Երկիր մեր տարածուն՝ որդեակք իմ ուր բնակիմք,
 Է զանգուած ի հողոյ, ի ջրոյ շաղախեալ.
 Յայս աղագա անուն իւր ի նախնեաց ուսանիմք
 Եւ ի սերունդս տարածեմք, յազգէ՛ յազգ անայլալ.
 Իսկ երկին նշանաւէ՝ նոյնպէս ևս երկու իր,
 Զի անտի ստանամք յօգ և հուր անխափան,
 Որ նա յղանայ,² ծնանի, սնուցանէ զամենայն իր,
 90 Սա. եփէ, հասուցանէ ի յապրուստ աստ մարդկան,
 Թէ զիս՝րդ թշնամի են տարեբքս և անսանձ,
 Մինն միւսոյն ջանայ ընկճել խորտակել զօրութիւն.
 Այլ մեր Հայր երկնից ոչ թող զնոսա ապատանձն
 Զի անխռով, ապահով կացցէ իւր տէրութիւն:³
 Թէ զիս՝րդ գոյացան արարածքն ամենայն,
 Ուսանիմք ի սուրբ գրոց անթերի, լրակատար,
 Անդ անդունդք մթնամած, ծփալը աստ՝ ծովանման,
 Եւ հոգին կենսատենդծ՝ հաստատեաց՝⁴ աստ դադար:

Անկենդան կենդանի սողուն թռչուն, ծովայինք, ցամաքային դազանք,
 տունկը և այլն աստ խառնակութեալ զմիմեամբք. նա բաժանեալ զշուրս յեր-
 կուս մասունս, մինն ամբարձ յերկինս, մինն հանեաց յատակս երկրի. անդ
 զարդարեաց աստեղօք, աստ բուսովք, անասնովք, անդ հրեշտակովք աստ
 մարդկամբք. իւրաքանչիւր մարդ ունի զիւր աստղ և զերկու շար ու բարի հրեշ-
 տակս, որք նստեալ ի վերայ ուսոց նորա, գրեն զամենայն արարս նորա, առ
 ի ցուցանել յաւուրն յետում, մի խօսք մեր աւելի բարի, յաղթէ զամենայն
 շարիս, արեղակն և լուսին օրինակք են սիրոյ, որպէս զօրութեամբ անցա յա-
 ռաջ եկն առաւօտն, միջօրայն, երեկոյն և դարուն, ամառն, աշուն, նոյնպէս սիրոյ

¹ Այլ [որդէք մարդկան]

² Երոց [լաբ տամարս]

³ [փոխիլ]

⁴ [և ձեր հորիզոն է գիրկ ծնողին ձեր
 ամենօրհնեալ]

⁵ [ցուցանէ]

⁶ [ծնանի]

⁷ [զոյսթիւն]

⁸ [պտաէր]

⁹ [եւ զնոսա գիւր] զաղաբ

զօրութեամբ, չորս ժամանակը կենաց մարդկան. որպէս անդ գիշերն սկիզբն յայտնութեան և լուսաւորութեան, նոյնպէս աստ ի գիշերի սկիզբն գոյացութեան, որպէս ձմեռան սկիզբն և վախճան մեռելութեան և անհելութեան, նոյնպէս ծննդութեան և մանկութեան. չորս ի ներքոյ երկրի շուրի յատակս, ի մէջ շրոցն գոն չորս արագին եզինք, յորոց եղջերուաց վրայ կանգնի երկիր մեր, ի շարժիլ նոցա, այն սաստիկ գետնաշարժն, բոլոր շրջապատ նորա պատեալ է ծովաւ, որոյ յիւր տուտ, և եզերք ահագին ձուկն մի շրջապատէ զհողն, և շանայ միշտ բերանովք զտուտն ըմբռնել, այլ ոչ կարէ, զի թէ այս եղիցի, յայնժամ և ճիւղնցէ այս աշխարհ. նա վրանէ զբազում նաւա. աստ գոն կիսամարդիկը կէս ձուկն կէս մարդ. որք խաբեալ զնաւորդս կլանեն. նոքա պատրին ի հրապուրելի ձայնէ նոցա. այլ նաւորդք ևս գերեն զնոսա. վառնն հուր ի ծովափնայս, և ինքեանք թաքլին ի խորս, փանցանել նոցա առ ի գալ առ հուրն, կալնուն զնոսա յոտից, փակեն ի կարասի շրով, ծնանին զորդիս, որք հասկանան զլիզուս մարդկան և ձկանց, ի տեղի շնչառութեան մեծի ձկան, է այնպիսի հորձան մի, ուր ի հեռուտէ նաւք քարշին անդ և կլանին, կամ անդ մնան. բազումք նաւք կապեալ ընդ միմեանս, գնացին անդ մինչև ցայսօր, պտուտին անդ, մարդիկը ծերացեալք ի սակաւ ժամանակս, ձգեցան պարանաւ ի ցամար, բազումք պատահեալք քամակաց նորա, ուր էին ձլզկի, համարէին թէ ցամար իցէ և կրակ արարեալ, ջերմութիւն ազդեալ նմա, եռաց և կործանեաց զնոսա. քար նորա է ոսկեզօծ և յայսմանէ այնպէս փայլին եզերք աշխարհի, հրեշտակք իջանեն և զարմանան ի վերայ նորա. և փառաբանեն զաստուած. թռչունք, մանաւանդ ծիծեռք, երթան տարով լափ և հանգչին ի տեղիս տեղիս ի վերայ քամակի նորա, այլ ոչ գտանեն զծագ աշխարհի:

Բազում անգամ այս ձուկն ինքնին յսօսի ընդ նոսա և պատմէ թէ անհնարին է նոցա կատարել զբաղձանս իւրեանց. ի շորնք կուսի են կղզիք, ուր բնակին վիրազք, վիշապք, վիթխարիք, նոքա ապականեն ըստ զում անգամ զմեծածնէ աշխարհս. նոքա են մերկք, միակեանայք, և ով անկանի ի ձեռս նոցա, լափեն զմիս նորա. բրդոտ, հրակենայ, նոքա շրջին անդ, որոնեն մանաւանդ զկանայս, զօրս ոչ ուտեն, այլ սնուցանեն, ամուսնանան ընդ նոսա. բազում նաւաստիք անկեալ աստ սատակեալ զնոսա, տիրեն կղզեացս, ըմբռնեն զկիսականայս ծովու յղանան զաւակս, յորոց բազումք մեծացեալ փալխին ընդ մօր իւրեանց ի ծովն և թողուն զողորմելի հայրն ի ախրութեան. անդ լի են շաւահրովք և անգին քարամբք, նոյնպէս և սիրտ երկրի լի է այսպիսի անգին քարամբք, որոց թալխամայ ի ձեռն դալիւրիցաց ոմանց է, ճանապարհն զնաց և ոչ եկն. ահագին-քուլայն խոնութիւն են լի մարգարտօք և պատկերօք մարդկան, որք անխօս նստին անդ, և մատնահարեալ ի մոխիր դառնան, որ մտանէ աստ, պարտի զկծիկ թել մի ընդ իւրեան տանել, զի վերադարձցի. բազումք հանեալ անտի քարս, լոյս տան աշխարհի.

Այս հրեշք ի պատերազմիլ ընդ միմեանս, հանեն զայն ամպ. Յամենայն կուտէ. նա է ծովս գործեաց նոցա. և կարկուտն պառաւք նոցա կոտեն, և տան որդոց իւրեանց առ ի հարկանել զթշնամիս, որոց բազումք և առ մեզ հասանեն. ստորագրութիւն պառաւիս. զայս տեսեալ բարի իրկնից. լայն և մեզ հասանեն. նոցա անձրեք՝ որ մեզ պտուղս բերեն, ծովանան առաջի նոցա, արտասուք նոցա անձրեք՝ որ մեզ պտուղս բերեն, ծովանան առաջի նոցա, զի մի անցցեն առ մեզ. և մառախուղք և մէգք ծածկեն զմեզ ի նոցանէ որք

Յառաջը եւ ի ռնկաց եւ ի բնրանոյ երկնից. որ մերձենայ աստ, պարտի ու-
նել ընդ իւր մեխս, աղս, ե ջուրս, ե ցանել մի զկնի միոյ, որը կտրատեն զոտս
նոցա, ե արգելեն ըմբռնել զխախտտականն. նորա պակեն անշէջ հարս կամ
այրեն զանտառս իւրեանց. բազումք ի զանազան աղգաց շարշարին աստ ի
ձեռս նոցա, բարականան շարշարանօր իւրե թել մի ե անգրէն հարեալ ի
թռնանց նորա, կրկին ստանան զմարմինս, զի անգրէն տանջեացին. զայս
պատմութիւնս պարտիմ առանձին հարցանել:

- 1 Եւ՛ հրիտասարդք սիրեն զյատկութիւնս,
 Փրանալ փորում, լինել մեծարան.
 Հրաբորբոր արիւնն տայ զունակութիւնս
 Բազում ինչ առնեն, զոր ինքեանք չզգան:

Բաց նոցա ուղի, արձակ պողոտայ.
 Խոր, ձոր, կամ ծով, ցամաք դիմեն դիրասահ,
 Բոլոր այս կենցաղ նոցա ասպարէզ²
 Յարեւել և մուտս հարաւ ի հիւսիս:

- Անդ նոքա մզին ուր վտանդ անհնար,
 10 Սուր, հուր, քաղց, ծարաւ յանձն առնալ ինքնին
 Այն³ ինչ օրիօրդք նիրհեն լրջալար,
 Դարանին նոքա զգիշերն միին:

Համբույր մի առնալ կամ սիրոյ նշան
 Մոլեղնին ի բախտ իրեանց անպատում
 Ի ծոց կամ ի սիրտ փակեալ ամուր զայն
 Շրջին, պտուտին, զստուրօք՝ սիրուհւոյն:

Ձեռն ի ծնոտի տխուր⁵ լալազին
 Խնդրեն զշաւիղն զնորայ ոտնակոխ,
 Բազմիցս սրտատրոփ⁶ դարանի նստին,

- 20 Գէթ հայել ի նա աչօք մի անդին:

Անդ ամպք կուտակին, անդ տարերք թնդան,
 Անդ անտառք լերինք ծխին այսահարք,
 Այլ նա քայլ արկյալ,⁷ անխռով անսասան,
 Զիր ցաւ եթ զգայ անբախտ սիրահար:

Նա զանցնիր⁸ թուփ բանայ դողդոջմամբ,
 Հոտոտէ ջերմին, թալկացեալ սրախ.
 Դնէ զսրտասուս ի պահեստ տոշորմամբ,
 Զի անդ զոփասցեն սիրուհիք մեկնեալ:

1 [այլ]

2 [ժաբաբան]

3 [յահաւոր գիշերս], այն ինչ

4 [զյարկ...]

5 [աչօք]

6 [զողունի ի...]

7 [նորա կարկանդակ]

8 [մեղմ]

Կամ վարդ մի առեալ, համբարել կներն,
 30 Ի ծալ¹ թերթերացն, հոսեն զիւր եռանդ,
 Շրջին մոլորեալ զմիմեանս որոնեն²
 Արկեալ զնա փախչին ի տես միմեանց³ անդ:

Այսպէս տարբերին զմիմեամբք կաթոզնեալ
 Մինչ մայր իւր գթոտ սուրբ եկեղեցի,
 Ի յերկնից խորանի իւրում սրբափայլ
 Պսակաւ գգուէ⁴ զիւր դուռոր և որդի:

Թնդան ողնաշարք⁵ համայն էակաց
 Յայս զարկ ուժգնակի կարօտեալ հոգւոց.
 Այլ բիւր⁶ օրհնութիւնք և արդիւնք⁷ բարեաց
 40 Բեղմնին, բուսանին յայս սերտ հարուածոց:

Աստ եղբարք, ծնողք խնդան, եղբարք տօնակցեն,
 Քորք, բարեկամք խայտան⁸ անսպառ,
 Նոքա խրախանան փողեն, ձայնակցեն,
 Բերկրին, զուարթանան, տարփան զուգապար

Եւ երկինք պարզի⁹ աստ ընդ նոցա ոտիւք,
 Որոց տէրութեան շքաւէ այս երկիր,
 Զիք կրնկաց¹⁰ նոցա վայր ամրածածով
 Սիրտ նոցա և հոգի ծփայ¹¹ փնդալիր:

Զիարդ երփներանգ նոցա հորիզոն,
 50 Զիարդ ճաճանչիւն հիմ ոսկենշուլ,¹²
 Մինչ ի ծոց մտեալ մօրն¹³ սիրազուն
 Կուրծ և լանջ շնչակից ամին¹⁴ ի մի ձուլ:

Երկինք սրսկեն ցօղ լուսաթաթախ,
 Երկիր աստ գրկէ զնոսա քաղկաքարձ.
 Այգ և երեկոյ փայլեն անխաղաղախ,
 Ոգիք գիշերոյ շրջին թևատարած:

Դաշտք և դալարիք խնկեն հոտանոյշ
 Բուրումն կնգրկաց պարուրէ զիւր քիմ.
 Աստեղք, մոլորակք, առաջ—վերջալոյս
 60 Ողջունեն նմա քաղցր հաւատարիմ:

¹ [շագախէ ի ծալ]
² [զնա] որոնեն [արկեալ ընդյառաջ]
³ [նոքա]
⁴ [ձեռամբ իւր ամէ պատ...]
⁵ [երակունք]
⁶ [հարուածոց]
⁷ և [նշանք]

⁸ [բերկրիւն]
⁹ [մեկէ ի]
¹⁰ [տիւց]
¹¹ [սահի]
¹² Ոսկե [պայծառ]
¹³ [լուրեանց մօրն]
¹⁴ [ձուլին]

Ծափեն, ծիծաղեն մայրիք, սէզք և դաշտք
Գան շնորհաւորել նմա թռչնոց պարք
Աղբիւրք, բուրաստանք ձայնեն համաշատք
Յայս ջուկք Երջանիկ՝ սիրով համալառք:

Սէր, յոյս և բաղձանք աստ շրջանակեալ,
Կապին ղերկհոգի ի մի յօդ անքակ,
Որդիք, գերդաստանք, նոցա պտուղք օրհնեալ,
Բոլորին, զնոքօք աստ սիրապարփակ:

Առեալ զկարօտ դառնան ի շրջան
70 Ընուն զպաշտօն, իւրեանց երկնագիր.
Այլ նոցա շաղկապ, անգերծ անբաժան
Կաշկանդեալ պահէ ամուր զնոցա ծիր.
||

Պաշտեցէք զկանայս,² և ձեր առոյգ տի,
Սուրբ եղիցի ձեզ անմեղ կուսութիւն.
Մի՛ խնայէ՛ք յարիւն բառնալ զչար հոգի,
Որ լիրբ դժբանօք խախտէ զայս կանօն:

Երանի ժամուն, որ ի ձեզ կաթի,³
Ուստերք իմ անոյշք, այս ցօղ երկնընծայ,
Անդ թէ և մեռայց, աչք իմ փակենցի,
80 Հոգիս յայն, կայան զմայլի ցնծայ:

¹ [ա՛յ թա՛կ]
² [զկուսանս]

³ [ձեզ հանգիպի]

1 Ի շրջիլ նոցա փոխի ժամանակն, յետ ծանր զիշերոյ ծաղի առաւօտն,
Կէսօր, երեկոյ, իջեալ¹ ընդ վերելեակն, մտանեն կրկին յանդունդ

մթնոլորտ.

Ո՛չ այն կերպափոխ անյայտ զօրութիւն ածէ ի տարերս բնութեան զայն
աղմուկ.

Տայ յեղաշրջիլ ձմեռան ի դարուն, ամառան յաշուն միշտ

զազտնածածուկ.

Մթին անյայտ խաւարամած գիշերանման մեր ծագումն.

Ի զանգուածոյ շնչին անկերպ բեղմնաւորի ընծիւղն բանական.

Եւ ուր էակը փակեալը նմա լույս տունջեան նմա խաւարումն

Կազմեն մասունք սքանչելակերպ ի մի ամբողջ անզուգական.²

Կսկծալից եւ վշտամբեր նոյնիսկ եւ ժամ մեր ծննդեան

10 Երկունք, տանջանք փոխան խնամոց քաղցրագորով ծնօղին.

Որ յազատիլն եւ ի ցաւոց մորմոքի ի դառնութեան

Քաղցր պտղոյն՝ զոր սէրն քնքուշ՝ իր ճաշակեալ զսարթագին

Բացապէս հոլովի կենաց մեր շրջան, ամբ եւ հասակ մեր փոփոխ

նորագոյն³

Մինչեւ հասեալ մեր յետինն աստիճան, հնանամք անդրէն յառնել

վերստին

Միտք զօրութիւն աստ շփոթին կեանք ընդ մահու մաքառի

Ի լոյս ածեալ զնոր կենդանին դիւրակործան եւ բեկուն

Դեռ ոչ բացեալ անմեղ մանկանն զաշս իւր ի տես աշխարհի

Վեկկայ, անկայ՝ աղաղակէ հաղիւ զգայուն կամ խօսուն.

Ոմն լայ, ոմն խնդայ, ոմն արտասուէ, ոմն ցնծայ

20 Սա տխուր, նա ծիծաղի, մինն զբաղեալ, միւսն հանգչի,

Այս սրբէ զարտասուս մօրն, այն արեւտէ բերկրալից հօրն

Եղբարք եւ քորք բարեկամք տան, տօնեն զհանդէսն օրհնաբերան

Յոյս երկիւղ աստ փոփոխին ի սիրտ քնքուշ ծնօղաց

Ձոր ինչ խոկան կամ խօսին, են պաղատանք երկնքնայ

Այլ ո՛հ անմասն այսց բարեաց՝ որ առարկայն հրճուանացն ի բարձանց

Անդ անկանի կիսակենդան հրկնից միայն ապաստան.

Մատաղակազմ, փափկամարմին, ազնիւ բողբոջն ղեռաբոյս

Ներհակամարտ տարերց ձեռին իբր խաղալիք ընդարոյս

¹ [անցեալ]

² 8 եւ 9 տողերի միջև՝

Ի յաժայ ի յաժա միջև լրացեալ զօրութեան
թիւ իբր յաստիճանէ փոխիմք յաստիճան:

³ [անոյշ]

⁴ [անզոյգ անհանգոյն զէրբ մեք
հասակի]

- Բազմադարանի ժամանակն հեռաձիգ ուղին
 30 Արհաւիրք դժնդակը¹ լուսանման կուտին.
 Զուր, հուր և եղեամն և սարսուռ
 Գրգռիչք են ցաւոց և սլաք սալրասուր
 Համբուրք և զրկումն կնքեն զնորա բուն
 Բազմիցս զաշս խփէ նա կաթն ի շրթունս
 Զխարդ գթալից մայրն սիրազուն
 Տքնի զգիւնցկան իւրով կաթնասուն.
 Մերթ անանկուղին, մեր բնահարամ
 Կացնալ ի սնարս բազցր օրօրոցին
 Երգով աղօթիւր յանձնէ ի խնամ
 40 Զնա պահապան իւրոյ հրեշտակին
 Եւ մերթ յերազի բնթնոյ զօրհաս
 Նոր քաղաքացւոյն խնդալից կամ դառն
 Եւ սթապեալ ահի կամ ի գուշակմանց ալս
 Փաթութի,² գրկէ զիւր աստղ զեղ՝ պայծառ
 Զերմիկ հայեցմամբն մայրենի աշաց
 Հեղու ի հոգիս նորա զայն բալսամ
 Որ զանկերդ զանդուածն ի տիպ կենդանեաց
 Փոխեալ ընտ զնա շքնադ զգացմամբ
 Նանիկ ձայնելով ճոճէ զիւր զաւակ
 50 Յուցանէ նմա կամ զերկնից կամար
 Ուր աստեղք շրջին, կամ զմեր շրջանակ
 Ուր թռչունք և բոյսք խայտան բերկրապատար.
 Ո՛հ օրօրոց մանկական. ցանկալի³ երջանիկ
 Զիցէ՛ր մաննովն տկար այնքան, միտք մեր հասուն զգացական,
 Քո սքանչելիք, բո բարիք մնայր անմոռաց յաւիտեան:
 Ի քեզ աճեն⁴ զարդանան, ուժ⁵ զգացութիւնք զազտնապէս
 Թէկս նսեմ և անտես, պատկերք ստացեալք բաղցրերես
 Այլ նոքա ի խոր և տապան սաւառնեն զմեօք
 Անբաժան, հազիւ հանեալ զոտս ի քէն, սահիմք, զլորիմք
 60 Ի գետնի, և անկանեմք անձնոնացի, ի փուշ և տատասկ կատաղի,
 Թէ ոչ աստ ծնողօրէն⁶ մեզ անզօրիս խնամ տարցի:
 Պատկեւոցէ զքեզ վերինն անդ անթառամ պսակօք
 Գերդաստանեաց իմ մա՛յր օրհնեալ, ծաղկեալ որդովք, զաւակովք
 Լիրո՛ւր զոհարան որդեա՛կք սիրելիք
 Դուք լոյսք իմ աշաց դուք արեւ սրտիս
 Կենդանի մնասցեն մօր ձեր երախտիք
 Ի սիրտս և ի միտս մինչ ցեւ ձեր աստիւ.
 Սուրբ եղիցի ձեզ մարութ նորա կաթն
 Սուրբ գիրկն և բազուկն որ զձեզ գրկեաց

1 [ժանտաղիկն]

2 [գրկէ]

3 [սքանչելիք]

4 [աճեն]

5 [միտք]

6 [ի ծնողէն]

70 Եւ գզուեաց սնույն¹ սիրով շնորհանդէն

Անձնազոհ՝ եղևալ անհուն փորձանաց:

Օրհնեալ,² գովեալ երկնաւոր Հայրն

Որ³ տկարացս խնամարկեալ

Ի մի մարմնոյ ստեղծ զնախամայրն

Զի լիցիմք մի շունչ կցեալ,

Խաւարադիակ մնալը հողածի՞նն, այս ի փոքր աշխարհ՝ իւր ներքին

Թէ ոչ արեգն այն լուսածին, հառազայլէր զնորա ուղին:

Կերք դժոխակերպ, հոգեկործան, հողմակոծեալ զնորա սիրտ

Տապալէին զգիրս ամենայն առաքինեաց բարեմիտ.

80 Վայրենօրէն այրն ապստամբ խռակ ի խումբս շաշախտից

Կործանէր զինքն իւրով անձամբ զապտուածանման տիպն ամբիծ.

Այլ ապերախտ մարդն անօրէն անզուսպ, անկիշիւ յիւր ընթացս,

Չկացեալ ի կեանս պատկառօրէն, շեռ զին անդին պարգեացս

Յաւօր բերեալ զմեզ ի լոյս, ցաւօր սնուցեալ, զարմանեալ

Նոքա անտրտունջ բարեյոյս սիրով տանեն զբեռն եղևալ,

Տուն եւ տեղի, յարկ, ապարան, ուտերք, զստերք բնտանիք

Նովաւ ծաղկին, նովաւ պսակին, կարգաւորել զայս աշխարհ:

Սէր էիր, քո անունդ օրհնեալ, վասն որոյ եւ հաճեցար

Սիրով կապել⁴ ...⁵ շրակեալ զորդիս զխրամուրար.

90 Հոգի հաւոր զու իմ փռչւոյ կեանք իմ կենաց զկողակիցն

Նովաւ զգայ ստեղծուած քոյ զբաղցրութիւն համայն գոյից:

Իշանեմ ի խորս մթին տապանի, ցանեալ իմ երես զու զբուռն հողոյ

Այս հատք հարուցեն ի գարնան վերջնի ծաղիկ իմ կենաց քեզ պտուղ
սիրոյ:

Տապանք սառնազէմք գրգռեն զաղէտս⁶

Կարկամ, անլեզու անդ քո բարեկամ

Այլ⁷ քո հետք շորշորի քնքուշ հոտաւէտ

Ինձ ծաւալեցեն իբր անոյշ բալդամ.

Ընդէր խղեսցէ՝ որ կապեացն զմեզ

Եւ ի խումբս վերնոց շիր ինձ սխրալի

100 Քան միւս անգամ միանալ ընդ քեզ

Խնդակից լինել անդ անվախճանկի:

¹ [ձեզ]

² [որոյ աջն]

³ [որ նախատես]

⁴ [առնել]

⁵ <սեկ անընթ. >

⁶ զվէրս

⁷ այլ [քո]

* * *

1 Նոր ինչ և՛ն այս ցոյցը մերս Հայաստանի, երբ բնութիւն համակ
նորասրանչ բերի,
Ձի՞ լեզու մեռիկ՝ լոկի աստ զիցի, ո՛չ ասել մե՛ծ է այս ձեր հանդիսի,
Բեռնեն և պարտիք այս բոլորասփիւտ ազգի, զրոշմել նոր արձան յանուն
երախտի

Ձի մի՛ այս խօսունք այս տառը լուանդէնք, անհետ անտեղի,
անտուր անցցի.

Ո՛չ գիտակցութիւն՝ ծանծաղ անմտին բռնիւր սնուի թմբուկ սրնկին,
Ո՛չ տարածանիւր մահու գործադրեն, թէ ոչ կեանք անմահ լայնալանջ
գրկին:

Ո՛չ սա խառնամբոխ՝ այն Բաբելոնին՝ որում մակադիրք պշրանք բնդ գրին,
Ո՛ւր ոչ ցիր և ցան մեծազօր գրոհին, թէ ո՛չ կարգակարգ գիրք
առաջաստին:

Այո՛ յամպածոց կայծականց հրոսին, սքաց աթենաս բնդ բեկ դազաթին,
10 Այլ ո՛չ նախանձ արկ աստէն այն փէգէս, թէ ոչ պանծալիդ՝ արիդ դու
Ներսէս.

Այո՛ դեղջուկ կեանք, լունն ի խօսից, այլ ոչ կենդանի անուն անմահից,
Հոլովեն թէ՛կ՝ ելք անցից դնացից, այլ ազգ մի ողջոյն են կառկառ ոտից.
Արդ ուր Տրտաղէս, կամ զի՛ Արտաշէս, Աբգար և Տիգրան պարթևական
յազգէս

Թէ ո՛չ սառնաղէմ իցեր օրհասին, յայս սրտ համազան թելը կամէին:⁴
Տաճարք են խորին, փապարք են մթին, սիրտ ամէնանդէտ, անտես
անզնին,

Ուր նոր արեգունք յաւէտ բան զերկին, հակեն յարեմուտս մերս
Այրարատին:

Թերևս աստեղաց ճեմք կարդ ըստ կարդի, թուլցիկ անկայնոց յայն
կէան ևթերի

Երախոյս ամբարձցին յայս կէտ շրջանի, ուր ցօղ կաթուածոց հաւուց
մեր դնի:⁵

Թերևս այն հրատ կիզող և քերմիկ, զգօն փայլածուն, տեսուոն
լուսնթագ

¹ Ո՛չ [այս ամբարտակ]

² Ո, [հրեշ այրանգակ]

³ [զնայ մերձենայ]

⁴ 14 և 15 տողերի միջև՝

[թէ՛կ բողբոջից գուտար սիննի, անմօրձօք
արաասուօք հօկէր վաղրիկ մի]

⁵ 18 և 19 տողերի միջև՝

[այս բոլորակն յայս ձիւր շրջանի շնորհունկ
<3 անբնթ>]

20 Գուցէ Ափրդդիտ ընդ իւր լուսինեակ, հաւել մարթասցին յայն շուք
անքանակ:

Չասեմ ներթանիբ այն արուևատածին,
Ընդ խար ամբարձեալ շտեղծ դիւցազին,¹
Ձի մի վերելեակքն կենաց էջ լիցին,
Գործադիր մատանց շարարուեստ անձին:
Հրոսէ գիր ամիւն Հայկ մեծն նախնին,
Այլ ո՛ւր են այն կուրծք անկարծ ներբովթին
Դիպակ քաջածնոն նետից հակային,
Վառեալ կայծակամբ զաղեղ քաջ բազկին
Սոսկայ աքիւղէս դեռևս յանաղթէն

30 Մնտտին այն բամբիշ յանոյշն Արայէն,
Որոց թեկնածուք ոչ Վան կամ Տրոյայ, թէ ոչ շնորհաշուք մայրն
Բուսեայ,
Շղթայ այս ոսկեայ եղև բուն սէր, Տեառն նիկօլայ ողորմած կայսեր
Որոց ոտնամուտ ուղթի բարեբեր, ժաղկէ զՀայաստան զերթ հին
դարս մեր:

Ահա կառք հրեղէն երիվարք հրեղէն, հրաւէր նոր երկնի
Աշխարհի եղն, յորում վեհաթոռ նորդ նդիայ, բազմիս զահ՛գլուխ
գրոհին Արամայ:

Իսկ նոր զալստեանդ զեփիւռ հարսույ

Գնացք սգաղէմք քոյդ աստէն հլից

Կապուտ կողոպուտ ազգի...²

Մաղկեալ գտընյալ զոսկերս հակայից

40 Նախանձ ալի փառաց սիրոյ քում հարսին, անշուքն այն Հաղպատ
սաւորթից մասին,
Յորմէ շնորհին գին, փրկան աղգին, իբր այն՝ որ հակէրն յանձուկս
Վիրապին:

Փողեն այն տապաւնք մենացեալք, անցեալք, նոցին, համակից,

Սիրտք մեր ձայնակցեալք, արի՛ դու արի՛ հա՛յր, հայր ելանել

Հանգուցիշ կենաց ազգիս երերեալ: Գդուեաց դու յայս ծոց կարօտ

քում հարսին,

Գրկեալ լայնալանջ զսէրն այն անգին, իսկ մեր բարեկամք նորին

փեսային,

Պարեւոցուր երգով ձայնիւ օրհնեբգովին:

երգով

Խրախացի՛ր դու լեռոն պարարտ և պայծառ յաւէտ քան զաղեն

վեհից սիրահար՝

Յորում ամփոփեալ հոգւով մշտապառ, տացուք զհանգիստ սրտի և զաղար:

¹ 22 և 23 տողերի միջև՝

[գի մի ամբարձիչն ի խոր վանեաղի]

² [դրեն զանձուաց վաւերս անցից]

³ զերափառ

1 Ո՞ր հոգոց այսօր տօնեն բերկրութիւն,
Ո՞ւմ ցողեն¹ երկինք զայս մեծ խնդութիւն,
Ո՞չ երկնաւորացս, ո՞չ երկրաւորացս,
Ոչ հոգեղինաց² ոչ մարմնաւորաց
Աստ վերինք հրճուին³
Ընդ մարդկան արիւթիւն
Աստ ներքինք⁴ տոնին
Զվերնոց հաշտութիւն.⁵

Տանի⁶ այսօր հայրն ի ծոց իւր
10 Ի վեր, զորդին կարօտեալ⁷ զորդին սիրելի.
Զունն ընդ նմա հոգիք վշտամբեր.
Իշաննն առ մեզ սիրելի⁸ հոգիք անձկալի.⁹
Երկինք համբուրեն
Աստ եղբայրական
Գրկէ կարօտիւ
Զեբկիր ստորնական.¹⁰

Այս թէ այս համբոյր տուա նշանակ, հաղորդել միմեանց-զհոգւոյ
խնդութիւն
Մեծարել նուազ զնորայն յիշատակ՝ որ քեր դրախտին զանցեալ
փափկութիւն.
Ո՞ր աստուածամարտ, հոգի թշուառական եհատ զպատժապարտ վճիռ
կորստեան.

20 Խլել զկենաց մեր երանութիւն, խլել պատանւոյն զիւր անմահ պսակ.
Զոր հիւսնն նմա մատունք փափկագոյն իւր աղանձամիտ¹¹ կուսին անասնազ
Յանմեղ նորա սիրտ, ցանն զլար որոմն.
Խզել զկապ՝ սերտ, ջերմ նոցա սիրոյն:
Ընդէ՞ր այս դժոխք կացին անկործան, ընդէ՞ր ոչ եմտա աստ իշխանն
հոգւոց.

1 [ոչ հրեշտակաց]

2 [հրեշտակաց]

3 5 և 6 տողերի միջև՝

[մեզ նոր աւետիս]

4 [մարդկեք]

5 8 և 9 տողերի միջև՝

[Աստ երկիրք երաց զժիծաղի յրջան]

6 [գրկէ]

7 [անարատ]

8 [որդիք անեղին]

9 [զուարթալի]

10 [մեր համայն]

11 [անմեղ]

Ընդէ՛ր ո՛վ արև դու արդարութեան, անսխալ՝ արարեր լոյս տալ
 Թախծեւոց.²

Նոցա ծխամած ոսկերք՝ դժոխային մեռելոցս
 Քոց շնորհաց, լուսոյ հի՛մ՝ կարօտէին.

... Հայրենի՛՜ զօր շունչ արարչական,
 Փշնցեր ի մեզ զայս հուր կենսական,

30 Եւ անդ ի հոսել զհոգի կենդանեաց
 Սիրել զքո ստեղծութեան անբաժան յանձանց
 Սիրել իրրև զքեզ, սիրելի իբրև զանձն
 Եւ զընկերն նմանատես, քոյդ աստուածութեան,
 Անշուշտ քո կամաց անյատակ սահման,
 Ոչ եզ ինչ խտիր, ոչ եզ ինչ բաժան

Աստ ժիր պատանին աստ քնքուշ կուտան, աստ մուլու հեթանոս, աստ
 մեղմ քրիստոնեաներ

Պարտ էին քո որդիք ի քէն սիրեցեալ, աստէն քոյր եղբայրն պարտէին.
 Ո՞ եհեզ ի սիրտ աժխոյժ պատանւոյն զայս եռանդ հզօր անկաշկանդելի
 Ո՞ կազմեաց զոսկերս մեր քաղցր սիրուհւոյն, այնքան փափկազին,
 այնքան նազելի.

40 Ո՞ գծեաց զմեզ, նմանօրինակ, ոչ էիդ անտես սէր
 Զէ՛ր այս քո սուրբ կամք այն ինչ որդի, առեալ զբարեաւ միայն ի
 հայրենւոյդ ծոցոյ

Եկն պատգամաւ անտեօք ձայնի, տալ խաղաղութիւն երկրի տրամեւոյ
 Միացուցանել զմեզ տարագրեալքս քեզ որդեգրել զցաւօք կորուսեալքս.
 Եւ անդ ի շարժել զձեռս արարչական և աստ ի շարժել զգով քո
 տիրական

Մի էին սուրբ կամք քո աստուածութեան, ի ներդաշնակութիւն առնել
 զմեզ միայն.

Քեզ որդիս լուսոյ, զէակ քո համայն, հրեշտակաց հազոց քոյդ
 յարբայութեան.

Այլ զի՛մ րդ կորեաւ այս դրախտ ցանկալի, ճի՛մ աչս սուրբ օրէնք կացին.

¹ անհետ

² [մեռելոց հոգեւոց]

³ [որկորք]

⁴ հի՛մ [ցանկային] քոց

⁵ [ձեռք քո] հայրենի

1 Հի՛մ թօթափեցան ծաղկեր գարնային։

Հի՛մ այս սուրբ օրէնք կացին անկատար,

Մինչ կարգ բնութեան անցին շարաշար։

Մոլի գրեցաւ, որ սիրեացն անմեղ

Անսիրտ¹ դատեցաւ՝ որ զքո կարգ պահեացի²

Եւ ի սիրտ անմեղ տղջամիտ կուսին, փակեցան որմովք իւր

առաքինութիւն։

Մինչ քարայրք և որմք³ մանից և լեւրին, խոստացան լնուլ զմեր

ակնկալութիւն⁴

Քարացաւ զգայուն,

Զգաց անզգայն

10 Եւ բորբոք սիրոյն⁵ շիջաւ համայն հետ զհետայն։

Զէ՛ր հնար միով բանիւ արարչի, քեզ դարձուցանել զմի մեզ մոլար,

Ոչ զոհել զանպարտ արին անմեղի, որոյ զին անգին ոչ ծնեաւ աշխարհ։

Այլ քո օրհնեալ կամք էր զերկնից շառակիղ սիրոյ ծագել ստորնից։

Ո՛ւր եղեմային ա՛յն երջանկութիւն, որ մեր նախահարք զմայլէին զքե

Ո՛ւր արդ դրախտին այն անմեղութիւն

Զոր վայելցին ծնողք մեր ակններև

Ես կարօտամաշ կորստեամբ նորին⁶

Բե՛ր ինձ երկնահաս զայն միճակ կրկին։

Արարածք համայն անշեղ անմոլար պահեն անվթար զքո հրաման։

20 Այլ թշուառ մարդոյն թիւր են՝ ճանապարհ, նա սահի ի քէն որդն

անպիտան⁷

Մեղսածին նորա շարանիւթ զանգուած, շար համարեցաւ սիրել զքո

ստեղծած։

Ոչ շուրջանակի սաւառնիք զմեօք քոյր մեր հրեշտակք զաւակք երկնային,

Ներդաշնակութիւն ձեր հոգեամբք, ընդէ՛ր ի հոգիս մեր ոչ հարկանին,

Թողուք զմեզ խորդանալ⁸ ի միմեանց... սառնեցաւ հայիք ի բարձանց

Յարտասուտ ծփան աիրտք սիրակարօտք, այլ... ձեզ⁹ մեզ գլխալ դեռ

հրաժարիք

1 [անպարտ]

2 [յարգեաց]

3 [ծագր]

4 Պատասցան [տալ մեզ զվերին քնկե-

րութիւն]

5 [շիջաւ շերտութիւն]

6 [սահմանաց վերին]

7 [եղեցն մշտամասն]

8 զմեզ [ընդէր] խորդանալ

9 [զուր]

Եւ ակունք տալաց մեր ցամաքեցան, ալլ մեր փափագման դեռ ոչ
 մասնակցիք.
 Ախ ե՛րբ փնայէք, ե՛րբ դառնայք անմեղ, երբ դարձուցանէք եւ զմեզ
 առ ձեզ.
 Ալլ ո՞չ զինչ ասեմ, շե՛ն առ մեզ նորա, ո՛չ զօրհանապազ զմեօք յածին
 Եւ հոգի նոցա զուարթուն հրանիւթեայ, զիս՝ թղ քաղցրամոք (անտխեղծ,
 անգին) հրեշտակային
 30 Ո՛չ նորօք շնչեմք, ո՛չ կեանք մեր բոլոր նորիմք վայելեմք անտրտում
 անդորր.
 Չեն մեռեալ երկրի դէմք,¹ այնքան բարեբար, այնքան կենսաբեր,
 Որպէս մեղսամեռ² սոսիս հոգւոց մարդկան, քաղցր³ օրիորդին
 հրեշտակային պատկեր
 Ալլ մեր դաշացու խեթիւ նշմարեմք զայս խնամամոռ ստեղծութոց
 զդէմք
 Ո՛չ մնայ յերկրի ինձ աստ միւսանգամ առնուլ զճաշակ երկնային սիրոյն.
 Տեսանել զմարդիկ միանձն միակամ իրրե քոյր եղբայր կեալ
 հրեշտագոյն.
 Անդ տա՛ր զիս աստի, ով ամենահայաց,⁴ անդ հտն զիս սրտի միահալոյն
 զի մի մաշեցայց.
 Թող նախանձոտ աչք ծանակեացն աստ զանօրեայ բախտ ներքին
 սիրելեաց
 Ալլ անդ երկնայինք մեզ տարփողեացն զանախանձ մեր սէր անլոյծ
 կապանաց
 Անդ այս մեր երազ երկնից։ Թագուհի եկեացեն՝ ի լոյս անշիշանելի⁵
 40 Անդ յուսամ միայն զքեզ գտանել, դու երկնակարօտ հոգւոյս սրահապան.
 Անդ թեակցեալ⁶ իրրե զտատրակն, կցեացին ի համբոյր շրթունք մեր
 յափտեան.
 Եւ դասք հրեշտակաց երգովք օրհնութեամբ անդ դրուատեացն զմեր սէր
 անվախճան.
 Եւ ոսկերք բնութեան աստ ի բռնի ձմեռան ճնշէին ցաւօք
 Մինչ քո քնմարձակ արեւ շողշողի,⁷ տարածէ զայս նինչ ի յերկնից
 փառօք
 Ցառնուն արարածք իբր նորաստեղծեալ զքեզ օրհնաբանել օր օրհնեալ
 եկեալ

¹ [ոչ երախտաւօք քեզ արեգակն]

² [սոսառացեալ]

³ [զէջք]

⁴ [զի մի մաշեցայց]

⁵ [ի յայտ]

⁶ [անաշտանելի]

⁷ [զբկալցեալ]

⁸ [ծագէ]

- 1 Բազմիցս մինչ զայս բոթ տայի ծնողաց գէթ առժամանակ,
 Վարել զիմ շրջան ընդ օտար ամպովք յերկիր տարարնակ.
 Գթոտ դերդաստանն սուգ արկեալ զիրև դիմօք տխրազգեաց¹.
 Շնչէր զիր թառալ լոին մորմորմամբ գինև շրջափակ
 Կայլակ առ կայլակ² թանկագին կաթիլք արեան արտասուաց
 Թանային կերկեր³ վարթագեղ՝ այտուց նոցայն տրտմազգեաց⁵
 Մրմունջ մայրենի մորմոք հայրենեաց կոծ անոյշ եղբարց
 Հոսէին զեղեր անսփոփ սգոյ անվախճան լալեաց,
 Որպիսի տրիտուր կարասցէ սրտին յընթացս կենաց
 10 Պարգև ընծայել վասն անհուն գթոյ իւրոց ծնողաց
 Այլ աւա՛ղ վշտիս՝ բազմիցս մեր ծնուր առ փոխ երախտեաց
 Կրեն զանհնար վիշտս աղէտից յիւրոց զաւակաց.
 Քանիցս քնահատ քնաթափ աշօք օրորաց⁶

1 [գինև բոյորեակ]

2 [գթբթուել]

3 վարթագեղ [զբթանց] [սսկեհուռ ակեաց]

4 [լեւօքաց]

5 [կոծ հօք և եղբարց]

6 [գմեր] օրօրոց [զտիւ զգեւեր]

1 Տե՛ս զիա՛րդ ընթանայ այն աշխոյժ պատանի
Մերթ զմի թուշ ցուցեալ մերթ զմիւսն ի համբոյժ¹
Մերթ մաշուն,² մերթ կայտառ նա ի ծիրս երկնի,
Նուաճէ զերկնազօրս խոնարհիւ նմա ի ժոհնր:³
Անհոստատա, անկայուն, եռանդոտ նորա բարբ
Ոչ շրջան ճանաչէ, ոչ պայման ժամանակ,
Մերթ զուսովք արեւմտից հայեցեալ յայս աշխարհ
Խփէ զաշս բնաթաթախ դառնայ կրկին յիւր բակ:

Մերթ թեքեալ զպարանոցն թարչի տնդ անտեսիլ⁴
10 Ակնապիշ սպասէ թաղուհւոյն գալստեան,⁵
Որ ի սիրտ ռդորմեալ տայ նմա լոյս փոխանւ⁶

Անա յոխորտ փրամիտն մոռացեալ զերախտիս
Խրոխտածիտ յառաջէ յուժգնակի յարեւիլից
Դեռ շանցեալ օրթորդին ի սենեակի⁷ իւր քնոյ⁸
Յառաջէ զուարթագէժ⁹ խնդամիտս յիւր շրջան
Փրացեալ ի պարզեւն¹⁰ յայս աւանդ, նոր սիրոյ,¹¹

1 [լուսաւոր ի համբոյժ]

2 [կայտառ]

3 4 և 5 տողերէ միջև

[Այլ [աներկիւղ] անա՛հ, անուարարի փոփոխէ
նա զեւ և մուտ

Անխորդախ տարածէ նա զիւր լոյս համափրկու
Անազգ և ազի՛նք ի նա հայիլ անկապուտ

Այլ անեւթ նորա սիրտ ոչ զգայ ինչ մշտուտ

Մթնօրեր կօրնչին հալածին մեջ մօտ
Ելանեք նորա յամպս ազախական քաջութեամբ
Նա զնորէ զսանն և սպանայ հրաշափայլ
Էայ կրկնի կլ կրկնի զիւր նշալ լիութեամբ]

4 9 և 10 տողերէ միջև

[Անա զրկեալ ի փառ տնայատկոս երեւիլ]

5 10 և 11 տողերէ միջև

[Զի մի ծաղր եղիցի յիւր անշուք ..

Այլ հետեի պնդէ զնա նորա [անընթեանիլի]
նա ճարէ հայ պաղատամբ] [բնա իւրոյ]
նա ճարէ հայ պաղատամբ] [բնա ճարացեալն]

6 11 և 12 տողերէ միջև

[Անա յոխորտ միամիտն մոռացեալ
կերտախտ
Երթաւածիտ յառաջէ յուժգնակի յարեւիլից]

7 [յանկողին]

8 [օրոյն]

9 [խրոխտամիտ]

10 [մոռացեալ զերախտիս]

11 16 և 17 տողերէ միջև

[Այլ բանս նա մնաց կաւրտակ և
մերկացեալ]

Փոխէ զգնացն, շարժի ծանր, պարծիլ ի շուրն պատուական:

Մերթ կանգնի պատկառեալ առ դրամ $< \mu > \rho$ արեւելից ժպտանօք զմայլի
 ի հրաշ իւր հարսին¹ սղջունէ կաթողին, համբուրեալ զհանդերձից
 քղանց շքնաղ.

- 20 Որ զգէմս նորա մեղմ շռչալիէ. յամառ և ձմեռ, յաշուն և դարուն
 նա զնոյն պահէ օրինակ կենաց հեանայ, նորոզի թէ դառնայ
 ի տուն, հետեի² սիրալիւս, սիրուհոյն երկնքնթաց:

¹ [թեո իւրոյ]

² [բոլորի]

1 Ողջուն ձեզ, կերինք և անասոր
 Մենք էկանք էստեղ որ
 Ձեր տեսութիւն քաղցր
 Տեսնելով խնդանք:
 Ո՛վ քաղցրիկ, անուշիկ
 Գաշար և անդաստանք
 Ձեր սիրուն մենք կարօտ
 էկանք էսօր ձեր մօտ¹
 Որ ձեզ հետ խաղանք:

10 Խնդասցո՛ւք, բերկրեացո՛ւք
 Մեր անմեղ օրը
 Որքան շի անցկացել՝
 Որքան դեռ մանուկ ենք
 Ու չենք ծերացել:

¹ ձեք [ստն]

* * *

- 1 Մայիսի՛, մայիսի ամիսն շնորհավոր
 Պետք է ուրախանալ, հրճվիլ և ցնծալ
 Եվ տափումն խաղալ
 Գեղեցիկ: Մաղկամբք բյուրաւոր
 Մխիթարեն զսիրտ մեր:
 Դաշտ և հանդ զարդարեալ
 Սար ու ձոր կանաչեալ
 Ով ընկերք սիրելիք էսպէս օր էլ չի գալ՝
 Որքան և կարող ենք
- 10 Միմյանց սիրտն շահենք
 Հալ կյանք վայելենք:

* * *

- 1 Մահահրաւէր տարտամալից
 Մեծ առաւօտս այս մեղ ծագէ,
 Եւ արեգն սառն արիւնալից,
 Զարեան շաւիղս լուսաւորէ,
 Եւ ի ծոցոջ ժամուց մերձին
 Կայ անդ օրհաս միոյ աշխարհի
 Եւ ահա վիճակք մեր սասանին
 Երկաթեայ արկոցն աստ անկանի
 Յուշ¹ լիցին ձեզ եղբարք այս ժամք խռովաբեր,
 10 Շաղկապեցուք ի սուրբ այս կապ հոգեղցեցեալ²
 Ի մահ ի կեանս՝ կալ համամիտ և անվեհեր:

¹ [եղբարք զձեզ] յուշ...

² [յուշ լիցին ձեզ ի սրբազան այս կապ
 (շաղկապ) միանալ] անվեհեր

* * *

1 Երբ տեսից զքեզ քաղցր իմ հայրենի,
Անցեալ յայն հին դար մեր հաւուց¹
Մեր նախնի յառաջին վիճակ դարուց
Գալարին ազիքս միտք իմ ցնորի,²
Մինչ նախկին վիճակ քո յուշ իմ ասծի³
Անդր ընծայեցից զկեանս իմ քոյդ կենաց
Երբ տեսից զդար մեր նախնեաց:⁴

¹ անցեալ [ի քո] դարս [հինաւուրց]

² [զխախառն պատուար բարուց և կենաց]

³ [ծածկիւ անդ] նորոգեալ անդբէն

⁴ երբ տեսից [ի քեզ զնախնի] զդար...

Եւ ի ծոց անկեալ երկնարձակ լուսոյ պայծառ արեգին,
 Հայիմ զմայլեալ ի ձորն խոնարհ իբր յաշխարհ կրկին,
 Աստ երկնից շրջան շառագնի ընդ ամպոց ծագաց խորանին
 Ուր յամէն կուտէ հրոսայ սոսկակերպ խարխափ գիշերին:

Դիւթական տեսքը մառախլոտ դաշտին հանդիպահայեաց
 Յիշեն ինձ զօրհաս անբախտ կորստեան աղգաց աշխարհաց.
 Անդ գետք ծածանին, անդ դաշտ < ք > ծիծաղին ընդ նորեկ բնական
 Ընդ նոր փոփոխումն յիշեսել հզօրաց պարտիւ¹ թշնամեաց:²

¹ [կորնչել]

² Ընդ նոր փոփոխումն [յորոց երես նոր
 ցնդեցան փոշի անսիրտ թշնամեաց], յիշեսել
 հզօրաց [առողարէզ զտաւ զսահման]

1 Ձայնակցեալ եմ ձեզ
Պարուց երջանկաց
Վերինքըդ յերկինս
Լսեմ, զի ձայնէք

Ի շուքս իւր շքեղն
Ձաշս իմ տենչանաց
Հոգի իմ ձգտի,
Բայց զիա՞րդ հնա՞ր,

10 Ձիս պարտանդէ
Որ ոչ տարբանայ,
Միբանաղգեստեալ
Որում զի՞նչ ինչ գոյ

Իսկ այս ո՞վ այս ո՞վ
Որ չէ անմոռնչ
Տարածի լուսով
Այլև վերճեմեալ

Քաջ զինուց մարտի
Կապարճք կասկածից
Բաղմասքանչ հրաշից
20 Որով պարծանօք

Տե՛ս դու զզեստք լերանց՝
Ձթիթեղն խնկոց՝
Որք ձայն առնելով
Ելէ՛ք ձեզ ասնն

Հեզիկ կարաւալ
Ձծալ ոսկեպատ
Եցոյց ձայնելով
Որով դուարթանան

Իւզ թափեալ անուն
Ձերթ քրքում նարդոս
Կոտեանց մի զմիմեամբք
Ի բաղցր զմայլումն

Քաղցրաձայն նուագ
Շարժէ ըզլեզուս
Հնչեն արձագանգ
Դաշնակից եղեալ

հոգեբոլս գումարք
վեհք դուք գերազանցք
ներքինքըդ յերկիր
զբարբառ երկնառաք:

զնոր շուք պճնէ.
փայլմամբ խտրտէ
ուր նա ինքն անդ է
զի հուր անմերձէ

նոր հրապույր հրաշից
յօթարան բանից
ծագի նա յերկնից
նմա փառակից:

ո՞րպիսի արփի
յիւրում շրջանի
ո՞չ միայն յերկրի
ի բարձունս երկնի:

նոր խախճարան
որով վերջանան
ո՞րպիսի նշան
պանծան գոյք համայն,

զիարդ հրաշազարդք
զիւրեամբք շրջարկեալք
զոյգ քնդ զոյգ միմեանց
Աղումեան զաւակք:

թռչնակն այն հեզիկ
փետրոյն գեղեցիկ
այսօր են զատիկ
հրեշտակք և մարդիկ:

մանուկին այն
որում շէք նման
ի հրաշից զարման
հոտոյն անման:

բաշարունաստ մատին
թռչնոց երամին
լերին և հովտին
սխրալի ձայնին:

Ի չեւս արեւու
Ի տես զուարթանան
Մինքն զհրաշից
40 Խնդալով փողեն

Ի մեզ սիրալի
Յորում զեղգեղէր
Զծիրանապատ
Առ մեզ հնչելով

Ելէ՛ք ընդլառաց
Զկու եղբորորդւոյ
Միմեկին յիսուս
Եկրն յանտեսօր

Մնօտք նորա աղնիւ
50 Կռածոյց կեփաղեալ
Աչք նորին լուացեալ
Յակիկն նիշ արեան

Ո՛ւմ են այս յարգանք
Դու երուսաղէմ
Բաց զաշա քո հայեա՛ց
Որում հանգուցն իսկ

Խնդոյ փրկութեան
Մագեալ յալամ յաւոր
Զոր մեզ տնօրինեաց
60 Կռչեալ հոգերգու

Յորում և մուտք ձեր
Յայս վայր ընկալան
Զոր մեզ Տնօրինեաց
Զմեօք պատեալ

Որով փալկեցան
Ի դարս այս գծում
Ոչ թէ արծաթովք
Այլ անգին քրտանցդ

Յարսոյ զքեզ մեղ տէր..
70 Տալան շնորհաշուք
Քե իսկ վերացաւ
Փորձեալ ի մից քո

Հատուցուք մեր քեզ
Զարխատք միաստակցդ
Ոչ թէ նկարեալ միայն
Այլ և մագլթանօր

Ճա՛հ ճա՛ղաղական
Յկուղեալ անկամք
Զերթ ի հայելոյ
80 Վասն քո հայր սուրբ

նորածաղ ալմեան
արարածք համայն,
և միան զգեղոյն
ի ձայն քաղցրութեան:

տենեակ այս սիրոյ
պատկերքդ լուսոյ
մնունդ ծխածանա
յօրինակ փողոյ:

ո՛վ օրիորդ դուք
իմ նուագերգուք
ի տես սիրելեացդ
և շնորհիւ բարտօք:

ընդելոյզ ոսկւոյ
վարս նորին զլիտոյ
կաթմբ արամոյ
լերեալ ի թարստոյ:

պէսպէսք և պայծառք
տիրանշէն քաղաք
տես՝ և զիմ փափագ
չեն հայմայն էակք:

ամենից ազգաց
արեգն գերազանց
հայր հրեշտակաց
զգասա ուղղափառաց:

հովիւ դու արգար
հանգիստ և դադար
տեսալոյն այն հարտար
անձնական պատուար:

արամեան պատկեր
շնորհիւ քո ծաղկեալք
կամ այլ ինչ արդեամբ <բ>ք
տուր և առութեամբ:

փրկութեան եղջուր,
և ոսկի մարտր
դառնութեանն անուր
իրբն ի բով հօր:

ո՛րպեսօք շահիւք
հիսեալ ներքողիւք
յայս քարակզ
վերինն այն հանգէա:

վճիռ գրուտաից
անգին մարգարայից
նկատեմք յայտնի
հրեշտակ ի մարմնի:

Որով դասեցար
Ո՞վ սուրբդ ներսէս
Աստ լի և առատ
Ընտրեալ բարոնեաց

Բազմազան շնորհաց
Ընդ քաջն արիւղայ
Նա վե՛հ զինակիր
Իսկ դու յաղթանակ

Աշտանակ ոսկի
90 Յարմատոյն բարոյ
Շրջարկեալ զմեօր՝
Հզօր դու յոփսէփ

Դու բորբոք սիրոյ՝
Զուրկեր որպէս հուր
Որ և խկ տեսաւ
Յարգ ազնուութեան

Իսկ այս զի՝ այս զի՝
Նոր յաթէն ցուցեալ
Առ որ բոյգ հոշակ
100 Նորանոր լսեն՝

Զսիրոյ զայս ընծայ՝
Ընկա՛լ ողորմած՝
Զի կար խակութեանս
Զոր քեզ ընծայէ

Երջանկաց կցորդ
Նուխոյն փոխանորդ
մարմնական բարեօր
մտին դու հազորդ:

պատկեր ի յերկրի
Հզօր հսկայի
սաստիկ ի մարտի
զովեալ վիճակի:

կառուցար դու մեզ
ծընողին քզձեզ
իրբն գրեհնդ,
որջախոհդ և հեզ:

զազգս ի մի մարմին
զոսկին ի բովին
աշաց օտարին
Հայկազեան տոհմին:

քաղաք դու Տփլիս,
այսմ նարդենիս
յամենայն տեղիս
զօր քեզ միշտ ունիս:

դեռես բողբոջ,
ի սէր քո ամբողջ.
ցաւս վայր շատացեալ
գրի: իմ անառողջ:

ՊԱՏԿԵՐ ՊԱՐԾԱՆԱՅ ՍՐԲՈՅ ԿՈՒՍԱՆ.

1 Ոլոռն, ոլոռն մարգարտաշար հիւսեալ են հիւսեալ յաջ և ահեակ,
Թեկից մանրից սակիապատ՝ դեղ դեղադարդուն ո՛չ դոյ լատակ
Շող շողենի վառ ծալ ի ծալ յոյժ խողտադոյն վարսիցն հուսակ.
Ո՛չ ի յանպիս ոչ ի դեհոն յականս աննման չիբ օրինակ:

Հոգւոյս կարօտ ելցէ առ ձեզ,
Զվարդ սիրոյդ ածեալ առ մեզ,
Զարթիր տիրամայր բնդէ՞ր ննջես,
Ընկալ զայս ձիւր զօր ձօնեմ քեզ:

Վարսիցն են այս ձուլից հրաշից ծաւալեալ լիս տիպ և տեսակ¹
10 Ձօնիցն կամար խարտեաշագեղ դիծ պճնադարդեալ այս շրջանակ²
Այսուցն հանդէս թերթատարած անհանդունաթիւ չքնադորակ,
Ո՛չ ի յերկինս ոչ ի յերկրի բաղձալոյս խմոյ ոչ դոյ քանակ:

Հիւրընկալու այս տաղաւար Արբահամեան ամուր. պատուար,
Փութա ճեպեա՝ տատրակդ արդար ի շնորհ քո ինձ պճնել պայծառ.

Շրթանցն երկթերթ խալժ նոնաձե լինքեան պտկաբաց սրտածալեալ,
Կարմրատարաղ կարմրաստեղուն ի կերտ կոփուածոյ յարտաձգեալ,
Ակունք վաճառաց հրապոյրբ աշացն որում բնաւ չէ որ նմանեալ,
Շուք դունադեղ ձեր հրաշագեղ անտես տեսարան վարսաւորեալ,

20 ● Հանդէս փառաց արձանացիր, յերկրի մշակդ դու երկնաձիր,
Արիդ արի, թագ պարծանաց ի շուք շնորհացդ դու բարձրացիր.

Յակնթաձե յայս նիշ կերտեալ լուսաշողշող աչիցն իւր բոլորակ,
Երանդ-երանդ աղգի-աղգի մաքուր մանուածոյ սա բովանդակ,
Ծիծաղացայտ ժպտումն չքնաղ լուսանման առեալ անսարունակ,
Մարդարտայեա պերճադայծառ տեսէք զնաղելի կենացս պսակ.

Վեհին վերնոյ փառաց խորան, զոր նոյ է առ զքեզ նշան
Երկեակ երփնիցն դու ճեմարան, յորում եղաւ տիպն հաշտութեան,

Տուի խնկենի ազնիւ ծաղկանց լանջիցն են այս դեղ զերթ մանուշակ,
 Նուակուտի քառակուտի այս գրկապարոյր քառամանակ,
 Սէր ի սերում սաւառնաթեղէտ մաքնեսեան լէին անքակ,
 30 Ո՞վ քննեսցէ ո՞վ զննեսցէ բանիւք ներքողից զայս երեակ:

Էին աշոյ աջ ընդ աջմէ, այն բոլորիցն հանդէս քե է,
 Զմեզ տածել քեզ անհնար չէ, թէ ախորժ ձեր առ մեզ լի է:

Ծեմք ճոխաճեմ մարմանդարայլ զիրկ հոգեպարոյր պերճընթացք,
 Խաղ առ ի խաղ եթերաճեմ մեծ հանդիսարան շնորհաց դիտակ,
 Միսյն առ միւսն միւսոյն առ մին շարք մի ընդ միոյ գեղապարփակ,
 Քաղցր տեսոյն ամօք գեղոյս կանխէ միշտ հոգիս զիր ախորժակ:

Զիմ զստահակ զելս անարդել մաղթեմ զանիւ քով անարգել,
 Զիմ առ ի քեզ բաղձանս միւսս առանց հատման մինչ ի...¹

Շահ ճահակիր եկ յօրինեա իդձ իմ և փափագ իբր...²
 40 Արմանենօք և ձիթենօք հիւաիւ գրուատից լեր ընդունակ,
 Զայս լուսինեակ զայս արուեսեակ զայս խրախճարան զերօրինակ,
 Որում ձօնեմ զայս փունջ սիրոյ կնքեալ զբանս իմ յայս վիճակ,

Վախճան բանիս զշնորհսդ կցորդ,
 Առ իս հեղցես առատ և յորդ,
 Գայթ առ ի գայթ մտացս յողզոցդ,
 Զքեզ արա ուղղորդ միջնորդ:

¹ <մեկ անընթ>

² <մեկ անընթ>

ՎԱՐԻԱՆՏՆԵՐ

- 1 Անցին Երկու ամբ և աչք իմ լալով կարօտ մնացին.
Տեսանել առ իս զոր հալըննակից զհողույս փարեկին.
Հաղորդել նմա զիմ վնճակ օտար.

Լսել զմայրենի լեզուն քաղցրանոյ՜¹

Գրկել զնաղելին ցուցանել զիմ վայր.

Տալ հանգիստ սրտիս տալ հանգիստ հողույս:

Ոչ չքնաղ շրջան, ոչ բարեկամութիւն քաղցր զերմանացուց

Ուր իմ վերացեալ ի թեւ բախտին կայի անզբաղ,

Ջնջէին զայս վէրքս (զիմ) սրբէին զիմ լաց

- 10 Ոչ հորդորք սիրոյ, ոչ ձայն սիրելեաց

Եւ ուր հայէի ժողով ինչ բաղմաց

Անդէն փլանիւր սիրտ իմ արտամղեաց.

Վասն հաւատոյ վասն օրինաց կորեան նորա փառք

Նորա Երկիր, աշխարհ սխրալի,² իշխանք բարեփառք³

Ի ձեռս նոյնիսկ կրօնակիցք հաւածեն զնա

Այլազգիք ևս և դաւանակիցք ոչ ժոժին նմա

Խուզէ նա անձին ուստէք օգնական

Այլ բնգվայր զի չիք նմա որ պաշտպան:

Եւ թռչունք անգամ ունին յիրեանց բուն, ուր օթադային

- 20 Եւ սողունք անգամ, որք ի սիրտ Երկրի անվրդով հանդչին

Այլ մեզ չիք տեղի, այլ մեզ չիք դադար,

Ի բուրք Երկրի, զոր ձեռք քո արար,

Սահի հայկազունն միշտ ալեկոծեալ

Ձաւակ և զտուն զաշխարհ մոռացեալ:

«Ոհ անհասն էակ դու ամենազույժ Հայր

Աբարածոց, զի՜նչ այս դառնադին պատիժ,

Պատուհաս քոյոց ստեղծութեանց,

Եկեացէ արդեօք դէ՞մ ինչ ժամանակ,

Ձի անցցէ ի մէնջ այս խիստ քո մուրհակ

- 30 Տեսցուք և մեք բոյս ի մերում զնախ,

Ձոր ձրի վայելեն համայն ազգ Երկրի

Առ քե՛զ իմ աղէ՛րս, առ քեզ իմ մաղթանք:

Առ քեզ իմ խնդիր, առ քեզ հառաչանք

Ոհ թող ամենաբաշխ աչք քո քաղցրասցին

Յիմ ազգ թափառուն, չիմ ազգ վշտազին:

1 [չնորհարար]

2 [կորեան զլուխք]

3 [պայազատք]

ՕՐԻՈՐԴ ՅՈՆ ՇՎԵՐՍ Ի ՎԵՐԱՅ ԵՐԳԵՆՈՒՒ...

1 Երկինք ցեղանի
Երկնայնոցն պար
Զքե ստառնի
Աստ խնդապատար.
Ընդէր յապաղիս
Հրեշտակ շնաշխարհիկ
Յիմ տխուր երես
[Զինե քո թևապարիկ]
Թեովք քո մեղմիկ:

10 Ոչ զոք յարուցին
[Նորա] աշնպէս հեշտալի
Ոչ զոք հաղածին
Աշնպէս լռելի
Որպէս քո զուարթուն, զաւակ երկնային
Ներդաշնակութիւն [զքո] զիմ
[Բաղցր կենդանածին] թմբրեալ հոգին:

Աստեղք թոթափին
Լսել զայս նուագ
Լսել զբարառ յղմալի—քո ձայն
Համբուրել զշրթունս քո մեղրածորան:

20 Աչք քո յիս հային
Եւ ես նուաղիմ
Ձայն քո յիս հնչին
Եւ ես շուաղիմ
Բերել զեղեմալ շունչ կենդանաբար
Յածիլ զիս ի կեանս (ի՞նե ինձ)...

Դանդաղանկաց ճառ...
Քոց յսկերտալիս իմ մաշուն մեռած
Շարժես մատունս քո ոսկեծող զաւարիմ մաշիմ
Հարկանես զակորդս ի սիրտս իմ խոցիմ
Զմատունս շարժես

30 Ոսկեծող քո նուրբ
[Զսիրտ իմ քայքայես]
Ինձ շիջուցանես

- Զորտիս նշույլ
 Ո՛հ զի հարկանեա զքո նուազարան
 Մինչ իմ հարուածաց ու տաս ինձ դարձան:
 Զքնաղ երկիւյ
 Որոց վերջալոյս
 Ի տան սիրելու
 Զառաջին եղ ինձ լոյս
 40 Աստեղք ընթացին, առ քեզ ի բարձանց
 Կանգնին բոլորին, զքե շրջակաց
 Այլ քո լուսահրաշ այտուց շառաւիղ
 Նսեմ արկանէ փակէ զնոցա շաւիղ
 Սառն, իմ զգայարանք վառեցան սիրով
 Ի [հայիլ] սփռնլ նորա իմ գէժս զիւր գորով
 Թող զիս դատեսցեն
 Դա՛հիճք դժոխաց
 Թող զիս մատնեսցեն այլ ուր և հնչի այս
 քաղցրիկ քո ձայն [քո]
 Նորա դառնալուց անդ է իմ դրախտ երկիրնք և
 կայան:
- 50 Մահացելոց
 Այլ արդեւանոց
 Բանտարկելոց
 և ի խորս երկրի
 Եղիցի ինձ լոյս
 և յանդունդս ծովի
 Եղիցի ինձ յոյս
 ուր և ցնցեսցին
 [ցնցեսցին շառաւիղք]
 [թէ քո միայնակ արտի իմ չքնաղ
 նշույլ քո [պայծառ]
 բարձրէ անդ զիմ շամանդաղ
 Յիշեսցես արդեօք
 Հրեշտակ (իմ) դու հողույս
 Մինչ առ տալանօք
 Ոսկերք իմ հողույս
 Անտի խնկեսցին
 60 Իմ շերմ պաղատանք
 [Առ] անտի քեզ սխաղցին
 [Առ] քեզ հառաչանք:
 Խախտեսցին. հնչել զայս զփող յարութեան
 Տալ ինձ աւետիս անդ կենդանութեան
 Ընկաւ անդ ի ծոցդ՝ դու որ [որում] զիս թողեր
 Աստ կարօտամաշ ի սէր քո անմեռ:

1 Զանուսդ շան շի մնաց, որ իմ ահագին քեզ ասեմ,
Բերանս խոսք չէ գալիս, որ իմ խիալն քեզ ասեմ.
Թոքի ու թոփխանա ես սալքել, բանդեցիր բուրջ ու բազանս,
Քանի որ քեզ եմ տեսել, էլովեց, մաշվեց, ա՛խ, իմ շանս:

Դարդիմանդ ես, մի փերթ արա, ի՞նչպես իլի էս իմ բանս,
Օշովիմեն ուժուդ շունիմ, դուն էս իմ ճարն ու զարմանս.
Թե ուզում ես դիփտնիմեն դուն իլիս իմ սերն ու շանս,
Էս իմ յարիս մեկ ճար արա, որ սկսեմ լավիցն ասեմ:

Վարդի պես դուս ես եկել, հովն տալիս բաց ես իլում,
10 Երկնքի ցողն երեսիդ շաղակուղ թաց ես իլում,
Բլրուլի սիրան մեռած տեսնելիս, հեշ չես լաց իլում,
Մին ու մին որ քեզ եմ տեսել, մաքրեցս անմոռաց ես իլում,
Ի՛նչ անեմ որ դու ինձ յսես, էլ միշտ քո գոփքն անեմ:

Առավոտուն ծեղն տալիս, ֆոֆուսով դուռ-ջհանդ,
Բաց ես անում ալ տերևով դուլի-սարահի մոմանդ,
Յախուտն ասեմ, զմուտն ասեմ, թե էն շարքով ալ մարջանդ,
Որ տեսնողը մաթ է մոում, գովում է քո յառդանդ.
Յարաք խեղճիս բույրուդ կուլի մոտիդ նստած էդ բերանդ.
Բացվի ու ինձ հետ խոսա, որ իմ ահագին քեզ ասեմ:

20 Անիրավ, մե միտք արա, էս ինչ տնխաֆ գիվան ա,
Տված յարեքդ ամեն մեկը արել է ինձ սաթ գիվանա.
Ում կուղե որ գնամ, ասեմ, էս իմ դարդիս զարման շանա,
Էս բանիս անեցն ետե քո օտալն քեզ կումես.
Գլուսահրյար եմ, թող իմ պատիմն աստված անա,
Դու ինձ էսպես մի սպանիր, արի ես քո թարխին ասեմ:

Արևածաղին դեմ առջևիդ բանդի ֆարմանա,
Դբվորն որ դու շուռ կուզաս հետդ երեսն կուդարձենա.
Հենց բունենք, թե արեղակ ես, էն էլ քո զուլուդ դառնա.
Ի՛նչ կուլի որ բաղի քյարա շողքդ ինձի ուսհմ անա,
30 Որ քո լուսուն կարօտ սիրտս մխիթարվի ու հովանա,
Լուսնի պես ես էլ լուս տամ ու էն փառք ու պատիվն ասեմ:

* * *

1 Ո՛հ բերն ո՛հ բերն հայրենիք իմ ո՛հ իմ այս բանք
 Լի դառնութեամբ, լի սոսկախ ողետանօք.
 Ո՛վ քնքուշ ախյ իմ սիրեցեալ վայրեաց, կայանք
 Լի զկապանծ զարմանազան զուարճալեօք.
 Կացլ'ք առ իս ի նորոգիլ զտագնապ ժամուն
 Ուր նա մատուց զձեռս իւր ինչ զողորմալով,
 Աւա՞ղ ո՛ւր դուք, ո՛հ շքացայք՝ ի խորս անհուն
 Ես կեամ միայն, նա ի տապանի տքնի ընդ հողով:

—

Ի տապանի: Ի դեռափթիթ աւարս քո փշշեալ
 10 Վարդ թերաբաց (զալար), թարմ մարուք արեամբ
 Աւա՞ղ այս: Ապահովին անդ սակերք քո,
 Աստ է տաճարն, ուր նա հսկէ մունջ (լուս)
 հանգստեամբ

Աստ զնի վե՛մն, զոր ես արդէն ստորադրեցի
 Հի՛մ աստանօք այսպէս լռին, ալսպէս անձայն,
 Աստ է տեղին, ուր ի վերայ նորայն տապանի,
 Կամիմ ողբալ և տալ ցաւաց իմոց վախճան:
 Այո՛ հեռի յամենեցունց՝ որք զմեզ սիրեն
 Յարինաւցաց ի սիրելեաց, բարեկամաց
 Աստ, ուրանօք ոչ որ բայց քո փռչի ցանեն

20 Աստանօք միայն վերջին աշխարհ իմ հայրենեաց:
 Աստ ուր ոչ որ բարեկամաց լացցէ վերայ իմ,
 Ուր շիք ինչ այլ բայց անմոռաց քո փռչեալուն,
 Աստ եկեացէ, ի սնարս քո և տապան իմ.
 Աստ ուր կուեն, զիս կսկիծք իմ բիրաբեղուն:

—

Ո՛հ երանի՜ թլ ես զբեզ ոչ սիրէի
 Հիմ երջանիկ կարէիր մնալ զու առանց ինձ
 Դու զուարթամիտ, զու անտրտում, անհոգ, արի,
 Ոչի՛նչ տեսեր քաց ի խաղուց ի խնդութեանց.
 Դու բաւական, զու սիրելի ամենեցուն.

30 Առաքինի, զու մարապարզ ամենայնի.
 Երանի թէ ես ահաճոյ քեզ լինէի
 Եւ կամ աղքատ, և զու զուարթ ի կեանս տատի:

—

Այլ ո՛հ ցաւոցս հի՛մ կաբացից, ատել զի՛մ բախտ
 Ես ոչ կարեմ ապաշտել զիս ազնւութիւն
 Աստուած ընտրեաց զքեզ վասն ի՛մ յերկրի աստ.
 Սէր նորա ջերմ, և դուք նորա առ մեզ տնՀուն:

Նա կամեցաւ խելի զքեզ յայս աշխարհէ,
 Որ ետես զիս, դուցէ թէ ես քեզ վնասէի.
 Որ և ինձ անդ դալ առ քեզ զնոյն ուղի լայնէ:
 40 Ինձ մերձաւոր թե անընտել ինձ նա լիցի:

Ո՛վ արշուլթեանս, ո՛հ հրարորոր զմայլութեան
 Ո՛վ խնդութեանն, որ փակէ զբան փակէ զլեզու
 Միայն արտօսք արտասանեն, զքո անուն,
 Զգայարանք, որք ինչ սահման
 Ո՛հ անդ է նա պարայածեալ ընդ հոգեզինաց
 Առ աթոռովք դառինն անմեղ, կենաց գետով,
 Երբ փտեացի ի մարմին աստ հոգադանդուած.
 Զի միացայց ընդ սիրուհւոյս կրկին սիրով.

* * *

1 «Էս խաբարիս դարդի համար իր պատգակսն բերդը թողեց
Յուր ասպանդից ձեռք վերցրուց՝ յուր՝ հրեղեն ձին աչքից քցեց
Տաղենբուրդո ճամբան ընկավ՝ ինչպես ծտար ու անճանաչ
Հերմես սիրո զստովածուհին՝ չունքի նորա անդամքն ծածկեց:

Կնաց էն կողմն՝ որ կուտանաց՝ վանքին մատիկ մերձավորներ,
Եվ անդ շինեց մեկ քյալավա՝ որ պատեր ընդին ծառեր,
Աչքը քցած՝ հառաւտե՝ մինչ հերեկո նա մտիկ տալը
Սուս՝ լուս հուսով մեն միայնակ՝ էնտեղ նստած նա տխուր կայր:⁵

Նայեր ի վեր ի վանքի կողմն, նայեր, հայեր տմեն սհավ
16 Ի փանջարայն յուր սիրուհվույն մինչ փանջարայն րացավ հանկարծ,
Մինչ սիրելին շհանց տվեց՝ զինքն և նորա զեմքն սիրուն
Ի ձորն՝ ի վայր խոնարհեցավ՝ հրեշտակատիպ, աղվոր փայլուն:

Անդ,⁵ սկսավ քնել սակավ կողմանեցավ փար ինչ հանդել
Ուրախ, զվարթ սպասելով⁶ ին տալովտ սնեք լինել
Բայց նա այնպես մնաց նստած՝ այսպես որ և շատ տարի
Աչքը գցեւ առանց ցավոց՝ փանջարայն՝ բռնար անդի
Մինչ սիրուհին շհանց տվեց՝ զինքն և նորա զեմքն սիրուն
Ի ձորն ի վայր խոնարհեցավ, հրեշտակատիպ՝ աղվոր, փայլուն
Եվ այսպես կար նա ի միում առավոտուն մեկիւ եղլալ
20 Եվ զեմք նորա թռում և թարշ ի փանջարայն քնեքն ուղղեալ:

¹ [զյուր]

² ճուշ

³ [զառն աղայր]

⁴ [ի լուսամտան]

⁵ [ուր]

⁶ [հույս ունելով ին տալովտան]

* * *

1 «Մոռացայց զերկիր այն ինչ սիգածեմ
 Ի թեւ նուազիդ ամբարձեալ ի վեր.
 Յերկինս բացեալ առ մեզ քաղցրագեմ
 Միանձն միաշունչ մտօք անվեհեր.
 Այլ ոչ տեսցես զայն վայրկեան
 Եւ իմ կեանք ընդ երկնաւ յամայր վշտամբերս:

—

Աստ օրենք բնութեան խախտի ի հիմանց
 Սէրն հալորենեաց ընդ սիրոյ սրտի
 10 Անհաշտ մոլութեամբ բուռն հարեալ միմեանց
 Մինն զոգարտ, միւսն զհարկ դնեն իմ առաջի
 Սիրտս սիրելւոյդ կեանքս հալորենւոյն
 Ուստի յարուցեալ ընդ ձայն աւետեաց
 Յաւիտեան անքակ ընդ քեզ միացուց:

* * *

- 1 Սիրտս լցվել ա ինչպես արյան ծով
Ա՛խ որ շե՛մ քաշում, բերնիցս՝ վա՛յ տալով
ես իմ շոր գլխին, իմ սև արեին,
Ջուխտ ձեռով տալիս եմ մեռած դռշին,
Ազի՛ղ բարեկամ՝ Քս անունդ հիշում
Ու քեզ շե՛մ տեղնում, մահի գուռն հասնում:
Սիրտս էլ, ջանս էլ հետն, ուղում ա դուս դա,
էլի ինձ պահողն՝ ա՛խ՝ Քս սուրբ սերն ա:
Մեկ գոշոյ թո՛ղ դռշիս հասնեմ ու էն սհաթն
- 10 Տաներ արարիչն իր ազած ամանաթն:
Երաբ սուրբ հոգիդ քնած ա, թե դարթուն
Երաբ որ էքուց տաննն ինձ թարուն,
էն սա՛նն հոգին տան, իմ օրս խաղարի,
էլ էս երկնքի տակին քեզ շհասնի
Իմ ձեռնս, խաղար աշքս քեզ կարոտ մնա,
Ա՛խ մի կգա՛ս էլա կկանգնիս ինձ վրա,
էդ սուրբ բերնովդ հոգիս կհիշե՛ս,
Թե դու էլ սրտիցդ անունս կշնջես:

—

- Ազի՛ղ բարեկամ, ա՛խ քո գուռն որ գամ,
20 Ես էս բուպին կանգնեմ, քարանամ,
Երաբ որ աշքդ բանաս, ինձ տեսնիս,
էլ շունչ շունենամ, որ սիրտս առնիս,
Երա՛բ մեկ տխուր աշքով ինձ էլա
Կնայիս, որ հոգիս էն կողմն իմանա.
Թե էս աշխարհումն ինձ էլ սիրող կար,
ես էի մեռակ մեղավորն ու շար,
Որ ո՛չ քո սերբ լավ ճանաչեցի,
Ո՛չ աստուծո ազած կյանքն վայելեցի
Սիրտս ինձ համար կրակ էր դառել,
30 Աշխարհն ինձ համար վաղուց վերջացել.
Ով իր մեռածի հոգին էր լալիս,
ես իմ սող գլխին ձեծում, վա՛յ տալիս.
Մահն էի ուղում, առա, զինջացա:
Քեզ էի ուղում, մեկ օր չկշտացա:
Հոգիս տալիս էլ՝ ես ձեռս քցել
Քեզ էի կանչում, որ տեսնեմ մեկ էլ:

Բայց ա՛խ՝ իմ լերդս շորացած մնաց,
Հատարվա բեղանից շառա աշքս բաց:

- Բարեկամ սիրուն, սիրո՛ւն բարեկամ,
40 Ինչ կըլի որ ա՛խ՝ ես մեկ դուշ դառնամ.
Կանգնիմ երեսիդ՝ դու շունչ քաշելիս
Բանամ իմ սիրտս՝ որ մեկ ձենս առնիս.
Կաթի երկնային աշքիդ լիսն ինձ վրա
Էրված սրտիս ծովան, բերնիդ հովին տա:
Պարզի էս խավար միտքս, որ ինձ մեկ օր
Ո՛չ մա՛հ է տալիս, ա՛չ կյանքս առնում, որ
Կորչիմ, ա՛խ պրծնիմ էս դառն աշխարհիցս
Կտրվի էս շար շվարն եղելիցս.
Հողիս քեզ պա՛հ տամ, ու մարմինս հողին,
50 Որ դու բերես հեազ վերջին ս՛հաթին,
Ու էն գինումն էլ թե գժոխն ինձ տանի.
Քո սուրբ ազաթքը ինձ մեկ ճար ոնի.
Թե ես անարժանս էն՝ սուրբ արարչի
Պատկերն իմ ձեռովն, ա՛խ՝ խանդարեցի,
Քո արդար ձեռը, քո սուրբ բերանը
Բալքի ինձ շարս անի էն տալանը:
Գու ըլիս էլի իմ հողու փրկիչն
Ինչպես էս ս՛հաթին դու ես իմ մաշիչն:

**ՏԵՔՍԱՅԻՆ
ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

ԿԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ, ՆԱԽՆԻ ՎԱՅԵԼՉՈՒԹԵԱՆԵ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ ԽՐՈՑ...

57 թվահամարի տակ պահվող տետրակի տարրերակը.

8. միայն կարտի...

32. յաբի լարդանայ հնգույ ի յեկրի

39. ի մերս տես

42. Գոյ սպիտակահեր

48. դու Գոյին սրգաց...

48 և 49 առգերի միջև

Առասպելի էին քէ իրօք հառաստի
Այլ ոչ տան արդ արժի սրտից հնդկաց
Հայեցեալ ի Բեզ նոյա փշափաղեն
Իմ բարբառ հոգս միայն քառաշ կոծ

50. Ստորագրի Գոյ երբեմնակի

51. ... կարտա հոգս հետոյ

52. ... եմ էս քանայ

50. [Հայաստան] Արմենեալ...

53. Ես և անդ փշեցից զհոգի իմ քաղցր

ԵՆԿԱՐՄԻՏ ԶԳԱՏՄԱՆՔ ԵՐԱՆՏԱՊԷՏ ՀԱՅԿԱԶՆՈՅ ՎԱՍՆ

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ ԽՐՈՑ...

57 թվահամարի տակ պահվող տետրակի (ա. ձ.)

51 թվահամարի տակ պահվող տետրի (բ. ձ.) } տարրերակները

5. բ. ձ. ... [մղիւր] մղւր ի զարմանա

6. ա. ձ. ... փոփոխելը զիւրոյ առարկայս

բ. ձ. ... փոփոխել, աստ զիւր[ոյ] առարկայս

7. ա. ձ. ոչինչ բնութիւն, ոչինչ երեսոյք ոչ իշխել մեկնիլ

9. բ. ձ. ... հայ[ց] էի...

11. բ. ձ. ... և ոչ հաւատար

12. ա. ձ. դուք խափիցեմ

բ. ձ. դուք խափիցեմ անդրէն...

15. ա. ձ. Եշ յերեկ...

28. բ. ձ. Եր գրկեալ...

29. բ. ձ. ... ի նինոսին զաշտի

31. բ. ձ. ի ձայն ողջունի

33. բ. ձ. [տրբ] այս աւանտար...

34. ա. ձ. հսկին յեղեո

35. ա. ձ. բազուկ Գո եղեալ

բ. ձ. բազուկ քո եղեալ [թիկանց]

39. ա. ձ. Այլ (մեր) ոտնամուտ...

53. բ. ձ. ... ամենայն (բարեց) քաղաք...

54. ա. ձ. ... թնդանթից և բարբառաց

59. ա. ձ. Բարեղեցեան մասանն կամ գրիշ

68. ա. ձ. Զղեցազեանան զարծա ձեր արտաբանաց որ յափեալ
փայլի

70. ք. ձ. քնդ թաղ ի զարնեա...
 71. ա. ձ. ... անդրոշ, անբառակ աւերանեան խաչի
 74. ա. ձ. ոչ շօշափնցան...
 76. ա. ձ. Անդ կնցայք
 ք. ձ. Անդ կնցայք և դուք...
 77. ա. ձ. ... Համայն զեղ ծանիցն...
 ք. ձ. ... Տինգերը Համայն ձեզ...
 78. ա. ձ. Կոչնացուք զմեզ
 87. ա. ձ. ի ծոց իւր զրկաց
 89. ա. ձ. կենաց քոյ փոխան
 ք. ձ. կենաց քոյ փոխան
 92. ա. ձ. ամաց քոյ շրջան

ԵՐԵՒԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՀԱՆԱԳԱՐՀՈՐԳՈՒԹԵԱՆ
 Ի ԼԵՂՈՆ ԱՐԱՐԱՏ.

- 17 Թվահամարի առեկ պահմող անտրակի սեպերը ա. ձ.
 57 Թվահամարի առեկ պահմող անտրակի սեպերը ք. ձ.

8. ա. ձ. մաթ ի [պանդոկ] բաբայր միայ...
 11. ա. ձ. հազիւ կոր ի կոր...
 18. ա. ձ. սասանէր [անդ հեծեծազին]
 36. ա. ձ. ճմլեալ Հասաաաա...
 38. ա. ձ. ... Գարակոյտ [բարակուրծ] խրհին [այրին]
 ք. ձ. ... Բարակուրծ խրհին
 39. ա. ձ. ... ճոճեալ հոսի...
 54. ա. ձ. ասա ով այր թափառեալ...
 ք. ձ. ասա եվ այր թափառեալ [որդիկ հոգեծին]... մարդ...
 56. ա. ձ. Մածեալ զերեւոյ ըսյ զաւելագոյ իւր գերի՝ խոզրի լաւագին
- ք. ձ. ... զաւելագոյ գերի իւր...
 63. ա. ձ. ... յերկիր զարկալ
 66. ա. ձ. արձակեալ [լս<է>] միշտ ի հեռուստ
 ք. ձ. արձակեալ միշտ ի հեռուստ
 71. ք. ձ. ... այն մեր բնակարան
 83. ա. ձ. ... և ոմն (զհերացս)
 86. ա. ձ. բալարեալ զինե...
 91. ա. ձ. ... [օրհ] հոսմեամբ > .. միամայն
 92. ա. ձ. Կոտավարն զոնարան երգով
 93. ա. ձ. հեղեղաց [կործա...] ալիք քե.
 94. ք. ձ. և նիւթ քեզանուր...
 95. ա. ձ. ... որբոցեալ անգրէն ք ծով...
 96. ա. ձ. ... Եղոր ևս Եղաց զգրկին
 ք. ձ. քո հոգի ևս նոցա զգրկին
 98. ա. ձ. ... [մի տալ զեղերոյ] պահել...
 ք. ձ. զազգ իմ և զերկիր զայմմեան Եղաց հայր
 99. ա. ձ. Աստ [սահմանեցր] ազատարար...
 101. ա. ձ. ... հազարայրս [երեւել]...
 102. ա. ձ. [տեսի ևս] տեսանեմ...
 ք. ձ. անձառից [բաց] փառաց...
 103. ա. ձ. մեկնեալ. [ացեալ] զարագոյր...
 104. ա. ձ. զիմ միտս գտալիս...
 106. ա. ձ. ... փայլին զաստ [մեղմ]...

107. Կ. Ա. և ի շուտ Երկնքնրաց զհո հային շերմին [ի վարա] ի
լեռն
- Բ. Ա. և ի շուտ Երկնքնրաց զհո
108. Կ. Ա. զհո Գրչենին [սիրով] զհոսա [առ] խոյացեալ
111. Կ. Ա., ամուր [գործութեան]...
123. Կ. Ա. վայ Եղովի [հոգւոյ] տնէին Լաժայ (ձայրէ). Մասին
124. Կ. Ա. զոչնձ [ցաւոցին] լաւագին
126. Կ. Ա. ուղեկից [Յափառուն խոհոյ] մարա...
127. Կ. Ա. շախախտուն ոտը իմ...
134. Կ. Ա. ուր ցոգացին [ցոգը] որաղէւր[հայեւոց] զիտմանց...
136. Կ. Ա. ի կոր խոհարհին
- Բ. Ա. արտասալք խոհարհին...
138. Կ. Ա. թէ [ոչ] նախասահան
139. Կ. Ա. Բե [ամբարձածից] զաղարհ...
142. Կ. Ա. [պատարտուն] հարա...
143. Կ. Ա. երթայց և [հացից] կացայց...

ՄՈՒՏ ՀԱՅԿԱՅ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԱՐՀԱՒԻՐԲ
ԵՐԵՒԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐԱ...

17 Սփռահարի տակ պահպող տնորակի սնագրից.

19. ի ծախ միսին համակ...
54. ... [կենաց] ատուց...
56. Կա (յարթութեան) ի շարժման.
59. Հնահայտան [խախտնին ազգազնային հոգրաց զհեցազնագին
որոյ անուն՝ լերկին]
66. ... ներս հակայ
74. [հոգի կենաց] արև...
83. Թէ նախահարհ ատու...
95. Որք առ պան մի կլին տան...
105. Ռուր [ատուցէր զպարտ.— ախ, հի՛մ] զէմբ...
106. [Հարա] հիմ...
108. [այդ] բարեմուտ
111. ... անդ ի Յազուն
117. պատմեցէր [որդուցա՛] անոյշ [մեր հայր]
118. [պատմեա և տուր զցաւ բո մեզ]
119. [զի՛նչ այս զհպուած, զի՛նչ այսահաս]
120. յոր տաղեապիւր շնչահատած
[ո՛հ մի յամեր այս այրու ցմեղ]
զպատմեա և զարձ զմեր ուտ
121. անդ զնի ի կուր
124. Խորշում աչք իմ ոչ որուէ:
128. որք զան բերել...
135. Սոքա որդիւր Բիրիկայ օրհնեալ
145. Սոքա բաշխաղակ ազգ յետորդը մեր...
- 147 Այս նեղ, ամուր ազգաց մեծաց
148. Որ այժմ Երկն զաշխարհ զծով
[որոց անուամբ, անյազթելի աշխարհադրու]
156. յանխնայ բարեաց այս հոգր ազգաց
159. միեւ ի վախճանի
[ինձ իմ խնդութեան բո խնդութեան յայս հարակայ]
160. [Ո՛ւր բո որդիւր յազատութեան վարեն զկենեա]
162. ուր [աշխարհ] շնորհամուտ

163. զոն Լիդիին բոլոր իմ ազգի
164. ուր [բոլոր զոցս բնակությունն]
լուի անուն զոցս հեշեն [ին]

ՊՈՆԿՆՈՍՏՆԻԼ ԱՄՈՔ...

108 Բիզանդարի առաջ պահվող սկզբի սարքերակը:

1. աժոր արև [երկինքն] մայիսի
2. ... պարկեշտությունը (հանգչի) անցանել զազակի ի ծոց ի վրանի...
4. ... ծով անուրդ
6. Ափսոսանք [զմուռ]...
7. հեռուի [զգնատար]...
8. Բազում ապրած է զինիչ... [առն համասփիտա] ի վերայ...
9. և մայրին [մարմանի] մատաղ...
15. Անց անց...
16. ... [զուտ < ար >] նազարայր
17. [որ առ] զից ի Պետերբուրգ.
18 և 19 տղերի միշտ՝
[ախ բառաժող] այլ զու ինն բառանով
[խնայող բա ինն լիցի] անհոսաց
[խախտան] սիրելի մնացիս
[զու ինն] յամայր
յապալն մինչ պանդուխտս գրկեալ ի տեսող զվեղ բերցել ի միտ
աստ բարկամությունն [աստեկ սիրոյ] շտապիլ ի մաշկալ
իմ սիրտ
զառաշինն կարևոց գրաւեաւ նշու [ինի] իւր
կենդանեաւ
աստ բարկամութի խորհուրդ մտելով խաւարին մատցս նախ
լոյս բնծայեցին
Արտաւանգ հային ի բոլոր շրջափոխս որ զիս հողեղմայ
Այժմ հրապուրեն և յապալն Լիդիին ցառոց մահաբան
(աստ-որ) յառաջ իմ (ծածանի) ծիծաղաղկմա աստ լինէ
ի լուսեան իւր
ծածանի անց ի բիկունս Գորգաս Բաղան շնորհալույ.
ուր նեւ բարեաւ, ուր սիրտ բարկամք հառն նոր հողի
մեկնությունն մեռեալ, սիրեցեալ.
19. [ա՜ն]... անեալ նրամաւալ յուրե...
20. մատչիմ Բոյ լեզերս [լիճ] շինաղաղմ անց
[լիճն շինաղ ինն միշտ թանկաղին] որ ծփայր անց
մարման զ > զուարթաղին [կախողին]
22. ... հողի [բիրաղղի] զիմախան
23. ցորր զորս ևս բեղ հառաւամ միայն
զի յառակ բա իւր աստ պահեցի զանի.
27. աւարս [իւր գրախտ] բացեալ (անց) ի...
[իւր կոյս և գառնատ հանդիպի բեղ բազը]
29. [հոս] բուրլ... անուշամ բեղ...
31. ի բաղաղմախան [անոյշ] [բարձր < ր >]
32. Հայիմ զարմացմալ...
հայիմ [անհշանթ արքնիքն ոչինչ ո՛հ ալք իմ մոռանա
միթել]
33. Անց ի հեռաւանքն [....]

35. և հենիւն նորա [այնքան որ ինձ սիրայի]
 36. [մինչ և] ոսկերք իմ [ի փռչի մազի]...
 37. ... զաշա իմ (աարբերեալ) ո՛հ...
 38. [զիմ] զգոյս [անդին] ի տնկենդան,
 39—40 առգերի միջև... զմեմեամք զոյգ ինչ [հրեշտակաց
 40. Յրեօրդը հրեւ, [հրեշտակաց զմեմեամք]
 41. և [երդ] նոցա բազցր և յայս [երեւաց] նոցա գիմաց
 44 և 45-ի մեջ՝
 և [նրեմափայլ հոսքի] նայա
 46. ետգանն զիմ զաշա [նայիլ յերկնածիր]...
 51. ... Դերույթիւն շիր սուր կամ...
 54. Ուր ցուրք մէջի [նա տնդեալան]
 55. Դայլումն Երանիկ նիւրոցս յերկրեաց զու
 [ինձ նախահնչի ալս] մայրի և զու [անդաստան]
 56. Երկնազոյն [և զաշա և զու արձագան]
 57. ... Երկից [զեռեալ տնճան] խնդամ... տնեայա
 [անբախտ] ճեղկայա
 60. [զոր մացեալ] տնբախտ...
 63. հոգմ ինչ [ինձ] ի (բարձանց) ալի...

ՅԵՏ ՓՈԿՐ ԻՆՉ ՄԵԽԹԵՐԵԼԻՑԵ ԻՄ Ի ՅԷԻՐՑ ՎԱՍՆ, ՄԱՀՈՒԱՆ...

Սեպտեմբեր 1905 թվականին (96 թվականների տակ) սկսվում է 105 առգեր. նրա շարունակությունն է կազմում մեկնությունն Երկնային մարմնաց...-ի սեպտեմբեր. առգեր ևնր տարբերությունները.

108. և տնդ [յայտանի]
 109. և [որդ < ի - զս < տեւք >] ուսաւ. (բերք մօրեգրաց)
 առտից բերք հօրեգրաց.
 111. Միտանել միմ հոգի [կամ...
 112. ... յառնելիս [յա տնարաւ, մարդախո ի մի ծոց] զբիւրաւան
 114. Տաճկեր միտանել միտարա տնարաւան զրալից
 Ձիս բերմին զերգաւաւան բնդ բեօ մեղալար
 115. [Հոգացեր զնոցա կարիս համաշախ մեղ < արար >]
 116. Ձայալ զերեկ [տնաւաւաց] տնաւալիս
 [անարաւան], անդադար
 * 7. ... կամ անտար ասա բերկր < արար >
 12. ... նոցա [և զիւրապարաւաւ]
 14 և 15 տալերի միջև՝
 [ցու մեր և հրեւաներ նորա բնդ մեղ կրեն մինչ մեւալ
 անդ ի հոգ]
 16. [մեւանի]
 19. ... ի միայ [յաւաւել] յարգանդի
 20. ... յոգչոյն [տան]
 20 և 21 առգերի միջև՝
 Հարան փետայ և հօր...
 [յայր եղբայր ևն միմեանց ի միայ մեղաց զաւակը]
 Ենչալից սերունին [աս զօրն իւր մամանակ] բնորեաց
 զօրն իւր քաւաւան
 [արեղակաւն տաւալին զերթ կուտան փափկամիտ]
 անվեւեր [յաւաւել] պաւալամ տանել զիւր շրջանակ
 պաւալամել

* Այս և հաջորդ էջերը վերաբերում են «Մեկնությունն Երկնային մարմնաց...» հոգվածին (էջ 99), որը սեպտեմբեր անվանության համալրական շարունակությունն է.

ընտրեաց զօրն [զի անձի՜ն անցէ՜ զիւր] շրջանակ
[խակ լուսինն իրրեւ պտտանի զգիշերն]
զգիշերն քստմեալից [պտտանին բաշտտիրա] արեւաւօժ
շրջափակ

21. ... նախա[ծին]
23. ... Եւր նման արեւիցն
24. Բաշտ < ազթ > յարաւոյ...
25—32 տողերը ժարագրում չկան
35. ... ընդ մեզ [զիմօք] ւերայի
42. ... շրջակաւ յաւազակաց
[կոզոպտենն ի լուսոյ խոցոտեալ] յաւազակաց
57. (ի լեզուէ) լեզուակախ...
64. յոր [զերկին և զերկիր զգրգեն [ան] շարահնար
69. ի ծով մթին շեղանեմ խարխափեմ [տատանեմ]
72. ... խլին ականջէ՜ր քէ՜ նայեմք
73. կործանի [հագար] ակաւո
76. [որ արեւնի] շարեմեաւ աշտին
79. [հագիւ] անդ
81. ... իւր բազկին [աս նշան]
83. [ալեկոծ] զգրգան
89. Այլ անկզ հասարէն
90. զիւր ծառայա
91. ... թեա առաջ ընթանայ
119. ... տեղեամբ ընդ մեզ խեղակցի
123. գրկէ՜ նա բազկատարած
124. փարէ [զրկէ] զիւր որդսմբ կամ նանէ ի վեր
127. [պահէ զիւր զուր]։

ՏԵՌԻՐ ՏԵՍԱՐԱՆ ԱՐՅՆ ԵՒ ՍՐԱՆԶԱՆԱՅ...

- 17 թմաւամբի տակ պահգլու սեպորից.
1. Գործք [մազգեղանց իմ նախահարց]
3. ... հաղից [անմահ] առաւ...
7. ... վաստակ [առ] նալ
9. հոգան՝ [զգողարիկ] որդւոց՝ և [քն]դ
14. Եահաւորեն [նազուց] ձեռք
16. ... երկնից [խաւար ամէր].
[Ուստի այս որոտք՝ շշմեալ զերդաստանին
զոչէին յազուէ՜ ամեալ զմիմեամբը]
23. շար [մունեալին] աղաղակէ
26. ի շար [ձեր պաշտամանց]
30. թագաց [պաշտենից կոտց անուան]
31. տալ զուրբ [անգիւս]
35. առնու [շոտի] և դոման
41. [ի շու...] դրախտէն [ընծիւզ] ծնունդ...
48. [մեզմ] արտասուր...
48-րդ տողից հետո Արովյանը վերնագրում է՝ Առաջին
հատուած— Աղբւս.
50. Ընդ նոսա արին [ընչին] ի պատարագ իւր տուր անուան
51. ... զօրաւոր [արա...] թերեւ.—
Առ վարդան 2. հատուած.
53. քեզ [ուխտ] նուէր՝
58. ընկերաց [զոսկերա]

64. ... ոսկեձառ [բոլո] վերեռնի
 65. ... և ընթեր [ոլոր] դեռ...
 66. ... առ փոխ [ծիծաղելով] առն [անսողացի] րազաց...
 67. ... որ ծարարայ [և ու] աղոյ [րաշք] մաշուն...
 69. [Զողորաց] բնար.
 77. յախանին [աստուտայով] նա վերադառնայ
 78. ... ոչ մտացա նա...
 80. ... զիմ [նշ] ևզն փոյթ [հարուստն] յառաշ...
 82. — ևլ [յորոնել] դեռաբն...
 87. ... և սերն [գեա] յաշո իւր զազարիկ անոյց տածեալ գեա
 88. ածել [սիրոյն] սիրոյ վերին
 90. ... ամբարակալ [շինել...]
 91. նորա յերկ [ինս]
 94. ... ամաց [և նա բնզգլմ' առա թշնամեաց զիցին]
 97-ից—100 տողը խառնված է.
 109. ... ալնացա աշա [ջամարիկ] զազարիկ...
 110. փրկել [զմբրկնայ] աշխարհն
 117. [զոր մեր հարկեր] օջառնցին

ՀԱՊԱՐԱՓԵՆՆԵՆ

Թանոսանգան: թյուն ակալիք. Մեղու Հայաստանի 1864 թ.,
 էջ 142 (բնագիրը չկա)

1. Մեկ եվրոպացի մեր հազար փնշի
 5. Զահլեն գնում էր մաղամիմ քլում
 9. Թև Վրաստանցիք մարդի հեաթ
 26. էալ քշի նրանով կարեա խփշակ
 29. Կես զլուրը բերանը չհանած
 33. Սառկած խոզի պես դես դեն ա ընկնում
 34 և 35 տողերի միջև՝
 Կույի համար կնախ ևն պատմում
 Թև զինին կիկալով չախով ներս ածում
 ու հարած կանչը հազար Ֆոռ առնում
 48-րդ տողը սեղադրում չկա
 50. Գլխին ու ոտին ձեռնելով ահալ
 51. Որ մեկ քանի հայ ու վրաստանցի
 53. Իրանց իզին հաղում— խաղող մզում
 59. Կամ կուրեն կիկալանում...
 74. Ուր մեր մուգիկին սկրիպկին Ֆլեառեն
 82. Քա սերը ու ապանաթ
 106—107 տողերի փոխարեն՝
 Ու մեկ երայ տիւր ուղանց ու անեմ
 Նրանց զլիսին ածեմ դուս գամ, փախչեմ
 մաշնեիկ ու էլ... շմնաց
 ու դուռակ շմնաց
 Սալի զվերի եշակի ու բիկի
 Ասելով բերան հոտնցով. նենց բոնի
 108. էա ամպարները էա սկոտները
 115 և 116 տողերի միջև՝
 Մեր մեկին ասես փորդ վեր կածի
 127 և 128 տողերի միջև՝
 Մարդ էլ որ ուզեն աշխուր չկալած
 145. Հաղես շեսա պատիվ ինչպես բնզ կասն
 149. էլի չերդ կածես նրանց ալքը կհանես

150. Թե խոսք էլ խոսան նեղնայու կանե
152 տաղի փոխարենն՝
Նրանցն ա գինին, մաքրախ լա մակոն
163. Կտանները գլխին շիրուխը բերենին
179. Ժի թիշ շունչ առնեմ ձեռն հոսն ուշուց տամ
181. Նվազագու ճալն ու անվաղը տեսավ
183 և 184 տողերի միջև՝
Նրան զինչացնեն առաջտիւրը տանեն
185. Ու մարդ չի տեսին...
203 և 204 տողերի միջև՝
Կատաղած եզր մեզ օրինակ ըլի
209. Հենց ուզեց բերնին զոռ տա, թերան բաց անի
218. Քամակի վրա կլտիպոզ էլավ
243—246 տողերի փոխարենն՝
Մեր նավը աղբերը ձեռք հենց վերցրեց
Խանձած խաբոված խոզի գլխի պես
Կամ պլոված, բեփռած ախար նավի պես
Քրփռաց նույն. նավի պղինձն ըկավ:
248. Վայ քո օրին քո դաշմանին չղա՝
Ինչ նրա գլխին նկավ, նրա աչքը անաավ
256. ... էլի մեր գիտունն
հենց ափայլափայ...
273. Քոթուկ հաներով խաբար բերանով
282. [Թոխմախ գլխով չախայ չիցեն
Թանոզի շինն անդլուխ չմեռնե]
287. Արմյաշկա, դուռակ եկաւ նաշխով
294. ֆրակով, սերտակով
305. Նուրը ձեն կտար, նրանք տալ չին

ԱՂԵՐՍ ԱՌ ՄՈՒՍԱՆՆ

59 Բվահամարի տակ պահվող սեռերի տարբերակը.

1. Տեսնալ [գրոյ]
3. [Կարգա իմ] մուտայդ
5. Ի շքնադ [գա] շատ
6. ... Սփռաւ բոյդ [մեմարանի]
7. Գրեզ օրհն [արանից]
9. [Խումբո] ձոցրա [լերանց] բարձունց առ բեզ
[դիտակաց] ամպարած
13. Ուր գրոյդ բուրումն տալն խնկեցին
14. Ուր գրո նազիկ...
15. Ուր գրո անցին...
16. Ուր գրո [շնորհ]...
17. [արք] զրո...
18. [ե նա] ի գաշատ
21. ... վայրա [ունդ մեմերով]
28. [ի] շունչը նոցա [անդ ասի.. ծաղ < կոզր >]
29. ... նոցա ոսկեկաւ խեծար.
30. ... նոնահատ բառը
32. Ի գլուխ [նոցա]...
35. Զփռաւ [սեռատ]
36. Զպառկ [անմահից] անապակ

37. ... Իւրեանց [որրեացին]
 39. ... Մատաժք [բնութիւն]
 41. Ի (զաշակ փշոց՝ [ի ձորոյ]
 44. ... Սրտաբար [տարանց]
 45. ... յուժգն[ակի] բնական
 48. [Կանգնեալ] առ շրթամբք
 51. [Շրջեալ] պաշարեալ (ի ձորս որդաւթի)
 53. ... Կենաց < առաւ > կուրծեան
 54. ... Բազուկս [տարածեմ]
 55. ... Բանամ [կանգնեմ]
 57. Զիմ շանրաւաւալ...
 59. Եոր բուն [լին ազ > շնորհ] երազ
 61. Շիւղ [բնի] եղկց
 63. Բարձ Լեղց զլսոյդ ուր և...
 64. [Ոչ կամիմ թէ] զու...
 65. Ո՛չ կամիմ՝ քէ զու զգտնի զինն արկցես
 66. Ոչ [թեմալ] զբնո ծանրարեռնել
 67. Շփեալ [զուհ - շիկ >] մեղմիկ քեզ ի դէմս...
 69. ... (Հոգի) զորութեան
 72. Առ զայս իմ...
 74. ... յայս (վայր) վայր իշեանի
 75. ... Իմ [խոր լոյծ] հնոտի
 76. ... Հայտատանի [տուտվր ծաղկամբք լին]
 77. ... վիթով [ցաւալի]
 77 և 78 տողերի տեղը փոխված է
 84. Զեոր [Հայ<կազեան >]
 89. Զճոռազայթ և [ի խորս] մեր
 93. Պտակել [ճանաչել]
 95. ... Գոլորշիք [նեխեալ]
 97. Պատեալ [պահել]
 Պատեալ [նշէ, պահել]
 100. ... Ոսկր [ազտ ի խօսելն]
 102. Որոյ շունչ մթերեալ [ի զուռն]
 103. Իրբն Եռնայ տխուր... զրգուայ [թեղայ փորտաին]
 105. Թուղ [զառ]ն
 110. Դաշտորայդ զ[հոռ]ազէտ կնդրուկն...
 116. Նոյեան [բնտիր] որդւոց...
 120. Զոր (մեր) սիրտնուլք [ձոնեն]
 123. Զմեր հայր [զմեր] զաւր, զմեր պաշտպան
 124. [Զմեր] քնոր մեր ալս նոյ տօնեալ...
 127. Զմեր, զսիրտ զհոգի եմա...

ՄՏԱՆՄԱՌՆԷ Ի ՏԵՄԻԼ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ
 [ԶՐՈՒԹԻՒՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ (Ի ԳԷՄՄ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ)]

ա. Զեռագիր 105 թվահամարի տակ
 բ. Զեռագիր 83 թվահամարի տակ

2. ա. ձ. անխիղճ խտտութեամբ [առեալ զիր] զմահակ
 3. ա. ձ. [չարդէ] մանրէ...
 4. ա. ձ. [ի մեղի] երեսաց երկրի մեր
 [չիշատակո շէն պատուար, հանք, անհիմն, փշաքանկ,
 յողզողդ]
 բ. ձ. ... Կի կր [մեր և] ցանկ

6. ա. ձ. զերին մատան...
 բ. ձ. ... ձեռագործի մարդկան կամ վերին մատան
7. ա. ձ. ... լերինը յաղթանդամի [թանձրամածը] երկնդողաթ.
 բ. ձ. ... լերինը յաղթանդամը...
8. ա. ձ. ի [մի] շանթ նորա...
 բ. ձ. ի մի շանթ նորա եռուզանին
9. ա. ձ. դար[ը] և ժամանա < 4 > ի նորա [տխա] հերան
10. ա. ձ. Ձերթ [թիթ] մի յարթ... ահան, զերթ [տուլ]...
12. ա. ձ. ... խոյ [նազուր]
 բ. ձ. զերթ ամաց...
14. բ. ձ. ի մի նառուած իւր ի մի եւթին զորհ
15. ա. ձ. [կարէ] տապալ. [անկուշտ, միշտ անգոհ] ի
 հորձանա իւր
 բ. ձ. խզ, տապալէ ի նորձանա.
16. բ. ձ. ... հիգ նա
17. ա. ձ. զիցաղանց կաթիլ [արեան, սզլանուէր]
18. ա. ձ. ... ախոյան [փնւնց]
19. բ. ձ. ի մի քալի նորա շնչին անխնայ
23. ա. ձ. [յահնգ երեսաց նորա] մատնեալ...
24. ա. ձ. [կեր լիցին] միւռյ...
 բ. ձ. միւռյ վայրկենի
26. ա. ձ. ի բոյգ ծոց.— (մեռ... հեղին)
- բ. ձ. ի բոյ ծոց փափկիկ
28. բ. ձ. անգօր զնիւ շնչին...
29. ա. ձ. զինչ ախ [զարաւանդ] ախ...
32. ա. ձ. զծագղիւնս [երկնաներկ]
34. ա. ձ. ի մի [զուր անկողին] ի մի...
37. ա. ձ. բարւոյն [շան]
 բ. ձ. Այլ ո՛չ սուրբ սրտոց ալ ոչ բարւոյն կաթ
38. ա. ձ. ... հողաննայ [լողղլողղ]
39. ա. ձ. սրբութեան [բոկերս մեր] զերին...
40. ա. ձ. ի կմախ մեր (զայլութեան)
 բ. ձ. ի կմախ մեր զայլութեան...
41. ա. ձ. ոչ ալ [բաշ] հսկայն...
- բ. ձ. Այլ ոչ...
43. բ. ձ. Այլ ոչ ի սասար...
44. բ. ձ. հեւալքն զիւր վաստակ...
46. ա. ձ. ... [զայր] ձորոյս...
49. ա. ձ. զու հանեն ի վեր ի [զասա]...
51. ա. ձ. քանա (կրծոխդ)...
52. ա. ձ. ... զարգիս [տարանշառ]:
54. բ. ձ. թէ թերթ ինչ փափուկ զիւր:
56. ա. ձ. [ի ցոյ < ց >] լիանորդաց
57. բ. ձ. ... զուսար երկնածին
58. ա. ձ. զգուիլ [զորովել, ընտրել] պսակել
60. ա. ձ. պահեաց [անտիտիտ] զիւր [տիտ] երկնա [պար]
 բ. ձ. ... զիւր հուր երկնալառ
61. ա. ձ. ի բո զերկս [զգուին] այժմ...
67. ա. ձ. [փշրեալ փշահեղձ] ի ցոյց...
68. բ. ձ. ի շուր մեր ազգի պարձանս հայրենեաց
69. ա. ձ. հեղձաւորուի փշրեալ [փշահեղձ մածնալ] (կողալ)
 զին...
70. ա. ձ. Երկրառաւառ բազկի [բազար] տաւարի...
72. ա. ձ. մեայն հեռա [ցոյց]...

74. ա. ձ. լազնալ զամենայն [ամեն] ալեօք...
77. ա. ձ. նա [ի կանգնած մերձ] աստ...
84. բ. ձ. ... ի փողի, ցնդնալ լաւթանան
87. ա. ձ. ... գիւր [տխուր] շուտ գլուխ, հառաչեալ
(վշտագին)
- բ. ձ. ճօճէ գիւր շուտ իլուխ հառաչեալ...
92. ա. ձ. գիւր [ձայն] նուազ<ի>...>
94. ա. ձ. [որդիք և թոռներ հսկայ] գիւցազունք զաւակք
(անգրտն <կայ >)
95. ա. ձ. ... ի յայտատ [ոտ ի ձեռն] օտարաց
97. բ. ձ. (վանեալ) վտանեալ.....
99. բ. ձ. զաշա [նշխ...] թողին...
105. ա. ձ. Ասին [իւր] միոյն...
- 105 և 106 տողերի միջև՝
ա. ձ. Զիւրեանց աւուր հաւաա լեզու պերճախօս փարթաժ,
ճոխ]
106. բ. ձ. Յուդի տարածիգ...
- 108 և 109 տողերի միջև՝
ա. ձ. (իսկ այժմ հա...)
110. բ. ձ. ... ի ծոց փարալի հայրենեաց
116. ա. ձ. ... խորանին [ի բաց կալով]
բ. ձ. ... նորա խորանին ի բաց կալով:
117. ա. ձ. [թ ո] է [այս] հնար սիրով կրկնախոսեղծ]
118. ա. ձ. ... մի ձիտա [չերմին]...
123. ա. ձ. հայրենեաց [մենդեան սուրբ ճար]
124. բ. ձ. Որ զոսկր ընդ ոսկրաց...
125. ա. ձ. զայն [սոր, խորշակարեն, առջ...մոռնել] հարաւոյ
131. ա. ձ. [Աստեղն] հիւսիսոյ...

ԷՔԼՔԵՑԻՆԻՂ.....

- 82 Թվահամարի տակ պահպանուած սկզբի տարրերակը
2. [որ] ասա...
3. ի ձեռն [իւր] ամբաստէս
4. ... անվտանգ [բժշկութիւն]....
6. ... [չերմին] թեղ հայր իմ] միւրէ բնդ այն
նոյն շերտի* ով...
7. Այն [և] որդի [ի պսակ] աւանդի ի պսակ ի տոան
8. [մատակաւոր ի բնդ այն] որդեակ իմ
այս-ստուեր է միգոյ և միման [որդեակ իմ]
11. ... միշտ խաղալ նազելի
13. և իմ մայր [արար] ունի յինքն ասա...
15. գինը [որ հոգին] ինձ աստեղն խոստանալ [ծածկալ]պէս
16. կաց հանդիսա [լեր հանդիսա և լոթին] կաց մեա
հանգստեամբ որդեակ իմ. .
17. [թեղ օղտանն դաւեւ լուսաշաղ]... սիրաշաղ
20. իմ դաւեւ ասա (վարեն դժօր...)
21. աստ տանն զգիւնեալն բաղդ խնայո
22. և [ծածկն հարեն խալտան] և երգեն...
23. .. տեսանէ՞ս [ո՞չ գու զայս]
24. [արքային այն հոգեաց անդ դուտար է լայն տեղին]
[սոր բաղձի անդ դուտար այն հոգեաց արքային]
26. ... միմակերպ հնացեալ...

- [Յէ ախպէս թարմ]
 27. [բաղցր]..... փարեւի ըս կազմուած
 28. Թէ զաւ յիս ոչ կամիս ևս ածից բոնի բաց
 29. Եւրփոնիկ ևս ինձ վիշտ [ևս ինձ ստանունմն գառնապէս]
 31. զալրազնեալ [յայ] հօր նորա
 32. ... զմանունին թալկաց[ած]
 33. ... տեսանէ մանա[մեռ] մանացեալ զմանունն իւր

ԱՐԵՎԱՏԱՆ ԵՒ ԲՈՋԵՆՆ.

77 Յվահամարի տակ պահպաղ սեպտբերի տարբերակը

1. ... Լուսինն [զեղապայծառ] [զեղա]զան
 3. ժինէ ասպետն քննո...
 5—6. ... Տաւամբմեալ կատակերգաց ի կայրազաց [տարոշեալ].
 9. Մաղկապիթի բօրբ
 13. Զամենայն օր [անք յանտասին]
 15. ... զպաւի նրամին
 21. [և ուխտ նոցա] իրեն զնա...
 24. ... առանութամեալ [բողբէն նորա]
 27. [նախ] ստացեալ...
 30. ... զշուրս պալատաց
 32. ... ի մէջ անտառաց
 35. յուշէ [զթմոտն փշեալ] ի
 42. քնդ [ստուերաւ]...
 46. [ալլ] նորա տեսեալ...
 48. և զլիսաւիւս [ժամկէր զգէմա]
 49. Թողիւն [խամբեալ] թինեալ ի ցուպ ի Լեռն հովուական
 50. [պատառ < ուսալ >] մորմոնիւով զգոշ իւր ի [ժնծէ] թ
 [ժուշեղապատուէ]
 52. Յալաց նորա [տարամերժէ]
 55. [լոյ] զչրնազ...
 56. և [զայտա] զվարդագին...
 63. Թուխն [անդէն] ցաւօք կրխայ
 65. [մահահրաւէր զտեղական հնէլ]
 66. զանդակն զեղոյն
 68. զպիթր [զիմեն]
 70. [և ոսկերացն] տալով նանգիտա
 73. և խաշա փայալ ժի տեղէն անկի] և ապա
 76. Թափեն [ոմանք] արտօսք
 77. ի ցամաք ինչ [փշեօր] հոմ
 80. և լոյս տալով [տեղ]
 81. ... զնրա ասպեանին
 83. արժաթաթոյր...
 84. [ալր] երազ [հորա—բազմորակ] ալ...
 88. պահա [զարգեալ]...
 89. [ոհ թմ] Թողիւն...
 91. Թուշն [սպիտակ]...
 93. [տանէ նա զմի] ձկնն պաղուցեալ [չգնէ]
 96. նմա [ցամաքագին]
 97. [հայլ] ի զգէմա...
 99. Հայլ [հրեցա]
 103. Միտկապետն
 104. զալթր [անդ] և...

32. ընդ [խաւար աղջամղջին] մատախլապատ...
 33. [Հատուցանել] ոտ հանդիսա մեր թարջի մաալ աղջամղջին
 34. [Գառն] սուտ օրհասին [մեր] ցառն...
 35. Այլ զինչ պիտոյ հոգնաւանջիլ [ինն զվեռլին] քննել զայս
 36. [ի գիտել] քննել զայս. գիտեմ նա բաշ զի...
 37. Թէ [ո՞ր տրկանեմ] նզնեմ [միայն] թեթեամբա...
 [որպէս մանուկ զերթ...]
 41. ... քո [սասանմամբ] ոտանէի...
 42. [Գողցոջի ... լսին] մրմունջ ա՛րե անխօս [անբառ]
 44. Գաճնէ [ի յոյս] ի ձիւնափայլ ծոցդ
 - [անմահ] զհզազան
 45. ... օրն [այն սեպտեմբեր] տիրամածեալ
 47. օրհասն [մեծօր] զանկ...
 50 և 51 տողերի միջև
 [անգլին] իբր
 53. զ՛ինչ լինիցի՝ ինն [որ] եկի յայս...
 54. Եւ ծիծրոս [յոր վայ] ի
 55. [և] յա՛ր անառիկ. և աշխարհս վայրենեաց տաւաբլեակաց
 [կաց]
 56. և յոր [խորտորտ] ծերպս խորտա՛մ տրտաւունցից զրնդ
 [մշտական] անդարման
 59. ուր զա[յն] անկիցին զրնդ [միտ անգամ]...
 60. ուր շնչեա դու...
 61. ի գիշերին այս լուսաւոջ մառամոծ...
 62. Այս էս թողի...
 64. և շնորհագլ՛մ [սիկայ] ոտառաւայ...
 65. Եթէ զգա < քից > երբեմն զքո բազմր սպասեալեա
 66. ու [անդրանիկ նախբան] դու յառաջին...
 67. իբրեւ օտար յառաջն անդրէն դառնամ...—

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԿԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԵՆԵՐ ԳԵՂՈՒԹՅԱՆ ԼԱՅՆՆԵՐԻՆԵՐ ԻՄՈՑ.

Ասացելալ ի 1824 ամի յԵրևան.

(էջ 15—17)

Հանձնած է Արովյանի արխիվի 58 թվահամարի տակ պահուող տեղագրից, Ինքնագիր, գրաբար, մարաղիք. շ. 19 × 13,4 (նույն բանաստեղծության մի այլ օրինակը պահվում է Մատենադարանում՝ № 3751 գրքում): Այս բանաստեղծությունը ժամանակագրական տեսակետից առաջինն է Արովյանի ոչ միայն չափածո, այլև բնականորեն նրա գրական ժառանգության մեջ. թերևս կան նրա արխիվում աղբյուր վաղ շրջանի բանաստեղծություններ, որոնք մեզ հայտնի չեն, թվագրված չլինելու պատճառով:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՄՐԱՆՆԵՐ ԱՏԻՑ...

(էջ 18—23)

Հանձնած է Արովյանի արխիվում 169 թվահամարի տակ պահուող ձեռագրից, Ինքնագիր, գրաբար, մարաղիք, շ. 36,6 × 23: Բանաստեղծությունը թվագրված է 1824 թ.: Միևնույն ժամանակ իր խոսմանակ Անտոն Կոթուկյանին: Արովյանը նրան համարել է իր հոգևոր հայրը և վաղ շրջանի նամակներում սովորություն է ունեցել ստորագրել նաև ժամանակակից Անտոնյան Արովյան:

70 թվահամարի տակ պահուող՝ Վարդան Արովյանի տեղագրում արտաբերված է ևս. Արովյանի վերահիշյալ ստորագրությունն ունեցող մի բանաստեղծությունը. ծանոթագրության մեջ Վ. Արովյանը դիտարկություն է արել այն մասին, թե ինչպես է Արովյանի հոր անունը ոչ թե Անտոն է, այլ Ավետիք: Սա մի նոր փաստ է արովյանագիտության մեջ Արովյանի հոր անունը պարզելու ուղղությամբ:

ԵՆԴԱՄԻՆ ԶԳԱՅՄԱՆԻՔ ԵՐԱՆՏԱՐԷՏ ԼԱՅՆԱՐՈՒՆ ԶԱՉԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԼԱՅՆՆԵՐԻՆԵՐ ԻՄՈՑ.

Ասացելալ յԵրևան ի 1826-ին: Աս կոմսն Երևանի.

(էջ 21—22)

Հանձնած է Արովյանի արխիվում պահուող 58 թվահամար ունեցող տեղագրից. Ինքնագիր, գրաբար, մարաղիք, տեղագիր. բանաստեղծության մի տեղագիրը պահվում է նույն թվահամարի տակ պահուող տեղագրի տեղադրում:

81 և 84 թվահամարների տակ պահվում են նույն բանաստեղծության երկու տարբերակներ. առաջինը 1830 թ. փետրվարի մեկի թվագրությամբ. երկրորդը՝ հետևյալ ժամանակագրությամբ. «պայծառափայլ կոմս փրկել Հայաստանի, ողորմած ամբ 1830 թ. Տփլիսի»: Փակագծի մեջ գրված է «ի վերջապահ հասկի իրում»: Երկրորդը ուղղակի «Գովետ առ գաղափար նորին պայծառափայլության կոմս Երևանու Ղևնելալ ֆելդմարշալ և կազմակերպի իմանու Ֆեդերովիչի Պատկերի»: Այս օրինակներն արտաբերված են եղել Պատկերի ին ուղարկելու համար:

Արովյանի իր գրվածքներում հաճախ է հիշում զորավար Պատկերի և ուսուցիչ Կոմս Երևանու գովետառ արտաշայտովս նրանց մասին, սակայն այդ նրա համար բաղաբարկան գովա-

հանք չէ, այդ ձևով ևս մեծ գրողը սխառարանում է հայ ժողովրդին պարսկական լծից ազա-
տող մեծ Ռուսաստանին:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ի ՊԵՏԻՒ ՉԵՐԻ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏՈՒՅԱՆԵՄ ԶԱՅՍ ՀՈԳԵՆՈՒԷՐ ԸՆՄԱՅՆ.

(էջ 24)

Այս բանաստեղծությունը պահվում է Արտյանի արխիվում 32 թվահամարի տակ.
ինքնագիր, գրաբար, մաքրագիր, անթվակիր. չ. 31,4 × 29: Բանաստեղծությունն ունի
ժամանակի անբուխությունը. էջի տակ մակագրված է Вaшeмy члeнoвaтeлeмъ Oбщeствeннoгo
дeлa въ Сaмaрa, վերջում չնշված են հետևյալ բաները. «Ձերում գերափայլության... (չարու-
նակությունն անընթեռնելի): Բանաստեղծության բովանդակությունը ներում է, որ դա մի ձև
է՝ ուղղված նշանավոր անձնավորության, որի հետ է կապում նա Հայաստանի բախտը:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՆԳՐԻԱԿԱՆ ԿԵՆԱՅ ԱՐՁԱՆ...

(էջ 25-26)

Բանաստեղծությունը հանված է 37 թվահամարի տակ պահվող ձևագրից. ինքնա-
գիր, գրաբար, մաքրագիր, չ. 33,1 × 21,9, անթվակիր:

Բանաստեղծությունը գրված է նախադրողական շրջանում. նվիրված է ներսոն Աշոտ-
բակցուն: Արտյանն այդ շրջանում հաղթանակված լինելով Ն. Աշ-ցու գործունեությանը, ի
վերահիշ շէր տեսնել նրա մեջ իր ապագա լուսավորական հայացքների հանապազողորմ:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՌ ԳԱՆՈՒՅՏ ՆՈՐԻՆ ԲԱՐՁՐ ՍՐԲԱՋՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌԻ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԱՐԲԵՂԻՍԿՈՎՈՍԻ
ՎՐԱՍԱՆԻ ԵՎ ՏԱՅՈՅ.

(էջ 30-31)

Հանված է 55 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. ինքնագիր, գրաբար, մաքրա-
գիր. անթվակիր. նվիրված է Վրաստանի և Իմերեթի առաջնորդ Կարապետ արքեպիսկոպոս
Վաղրանդյուն, 1828—29 թվ. Կարինից կաղմակերպված հայերի ներգաղթի առիթով:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՅԱՐԳՈՅ ՏԵԱՅԳ...

(էջ 32)

Բանաստեղծությունը ընկ. Ա. Հովհաննիսյանը ստացել է Մանրյանի արխիվից և պահում
է իր մոտ. գրաբար է, մաքրագիր: Բանաստեղծությունը գրված է Հաղպատում, նվիրված մի
անհայտ անձնավորության:

Բանաստեղծության տակ Արտյանն արել է հետևյալ մակագրությունը.

«Ձայն ի դիմաց նորա գրեցի, բայց լիմոցն իմա առաւել. 1828 յապրիլի 17 ի Հաղ-
բատ որ եմ ամենամուտատ ծառայ նաշատուր Գալիւ Ապովանց: Չեմ բաւական այլով՝ փո-
խարինիլ անդրաճատոյց լինել, եթե ոչ ոչապիսեօք, դուք զիմ յարգեցիք զնսդրանաց կատա-
րումն, (որ երկրորդել անտեղի համարիմ ձեզ) ապարէն և ես վսեմապատիւ վերքնկաւայց
զփառազարգումիկն մեծի անուան ձերոյ...»:

Վերահիշյալ անձնավորությունը հավանաբար վանքի միաբան Հովսեփ Մարութն վարդա-
պետն է. Չ. Մ.-ն սկզբում Ն. Աշոտբակցու կաղմակերցներից էր և Արտյանը գրական
կարծիքի էր նրա մասին: Հետագայում փոխեց իր կարծիքը:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

«ՏԱՂ ՈՒՐԱՆՈՒԹԵԱՆ Ի ԳՈՅՆ ԱՌԱՐՈՒՄԸ ՏԵԱՆԻՆ»

(էջ 33)

Բանաստեղծությունը զնանդված է 67 թվահամարի տակ պահվող տետրակում. ինքնագիր,
գրաբար, մաքրագիր, չ. 18,3 × 12,1, անթվակիր: Այս բանաստեղծությունը և նրան հաջորդող
10 բանաստեղծությունները (էջ 34—45) պաշտպանում են նախադրողական շրջանի ստեղծա-
գործությունների շարքին: Բանաստեղծությունները գրված են Բաղդասար դպրի և Պնարոս
Ղափանցու սիրային երգերի նմանությամբ, մի բանի բանաստեղծությունների մեջ նա հիշա-

տակում է իր անունը «եռլինի դպիր», «եռաշատույլ»։ Բանաստեղծությունների հիմնական մասովը սերն է, բանաստեղծի թախիծը, նրա շերտ զգացումները սիրած կանի հանդեպ։ Տեղադրված է իր անունը և իր կատարված են բազմաթիվ նշումներ, զանազան խորհրդածություններ և այլն։ Բնութ էր թեթևանկի տողերը։

«Ասում եմ մարդս հոգի չունի, զե որ հոգի չունի էլի էն նույն մարմինն է, ընչի՞ համար հեղք սեր չես տեսնում. ասում եմ հոտած է, հոտած մարմինն, որ դու չես սիրում, դու աստված ընդ ընդ սիրի, որ խոտակ ասեղծվելու։

Բանաստեղծությունները ապագայում են աստիճան անցում։

ՆԱԽԱՍԱՀԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Էջ 46)

Բանաստեղծությունը հանված է 37 թվահամարի տակ պահվող տեղադրված, բանաստեղծությունն անաղիքը պահվում է 17 թվահամարի տակ եղած տեղադրված, այս տեղադրված սկսվում է Արարատ կատարած նախադրություններից, որի հետևում է սերնակությունների ի վերայ... վերնագրով չափառված. «Նախասահմանափակված» արված է որպես նախադրված «Նախակալություն, ի վերայ...» բանաստեղծության. հետո անհատն է այն և զարմանք առանձին բանաստեղծություն։

ԵՐԵՒԱՆԻՍՏՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՀԱՆԱԳՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Ի ԼԵԱՌՆԱԿԱՐԱՍ.

(Էջ 47—51)

Հանված է 55 թվահամարի տակ պահվող տեղադրված, Բանաստեղծությունն նախանկատված բանաստեղծի մենք հանդիպում ենք 17 և 37 թվահամարի տակ պահվող տեղադրված և 87 թվահամարի տակ պահվող մեծագրում։ Բանաստեղծությունը բաղկացած է 36 բաղկացից, զրված է 1829 թ. հոկտեմբերի 27-ին, Արարատ կատարած վերելքից մի աստիճան։ Այդ բանաստեղծությունը Արտվանը կարգադրել է մեկ տարի հետո Գորգատում, «Արարատի» վերելքի տարեգրքին առթիվ։

1835 թ. այդ բանաստեղծությունը Արտվանը ուղարկել է Գերմանիա լեզվաբան Պետերմանին Երբև նպատակով. նախ Արարատ բարձրանալու նկարագրություն մի քանի օրվա ընթացքին կատարվածները Պարբերական «Արարատ» բարձրանալու կապակցությամբ ներկրող, հերթելու կործանողների այն թվում կարծիքը, թե հայերը բանաստեղծություն չունեն և հայերենով չեն կարելի բանաստեղծություն գրել։ Բանաստեղծությանը կցված է Արտվանի նամակը Պետերմանին, նամակին նախորդում է մի ծանոթագրություն՝ զրված գերմաներեն լեզվով. ստորև բերում ենք նրա թարգմանությունը։

«Ես ինձ անշուշտ թախաճախում եմ մի այսպիսի տարիքին շատ անկատար աշխատություն օրվա կերպով արժանի լինելու մեր ուղարկության։ Այստեղ չկա լեզվի և ոչ մի նշանություն, նորոգանալու պերճություն, այլ՝ մի մանկական սրտի զեղմունք է, մի այսպիսի տեսարանի վանճակությամբ համակված և ոգևորված հավատարմի, հին հին պատմություններով Արարատի. — որ մարդկային սենյակ հանգստավայրն ու փրկությունն սեղան է կեղծում — որն էր հայրենակիցների կողմից ընդունվում և պահվում է իրեն համարադրություն. Եվ որպես աստիճաններ, որոնք նյութեր ունեն հայաստանը, որոնք կարող էին բանաստեղծություն գերազանց թելելը տալ. հայերի կյանքը, նրանց մասնակցակցությունը, նրանց պատմությունը, նրանց վիճակը, նրանց գրախոսական երկերը, նրանց հիշողությունները հրաշալի ժամանակների դրժանաչարքերի, իրենց տեղերով հանդերձ չեն ևս պատկերանկարում, որոնց նմանները սակավ ժողովուրդների և, եթե չեմ սխալվում, և ոչ մի ժողովրդի մեջ գոյություն չունեն։ Չափազանց բայությամբ, բաժան-բաժան եղած այս ժողովրդի բազմաթիվ կյանքը, որպեսզի նա այսպիսի անշուշտ հայտնադրված զարմանքները կարողանար իր ամեն լեզվի շնորհիվ իրազեկել և հետագա սերնդի համար պահպանել, ամենից վատն այն էր, որ նրան իր մայրենի լեզուն բուրրովին օտար մեծաց այնպես, որ այժմ բնավ այդ չի հասկանում, ուստի և բնականաբար այսպիսի զրվածները պետք է խալա կորչեն, որովհետև հազարից մինն անգամ չի հասկանում և այն էլ մի արեղես կամ քահանա, որի ճաշակով չէ այսպիսի մի բան։

Հետազոտությունը չի կարող ինձ խանգարել նպատակով լինել այն մարդուն, որը իմ հայրենիքը սիրում է։ Առողջություն, և դուր ինձ անշուշտ հասկանում եմ։ Նախախնամությունը մեզ իրար կհանգիստեցնեն, եթե ոչ ուրեմն մեծապես առ ի սրտն Ձեզ անհավերժ ծառա եմ։ Արտվանը։

Նամակի թարգմանական տեքստն առաջին անգամ հրատարակված է Ե. Շահազիզի «Գի-
վան և. Արմավան» գրքի հ. 1, էջ 49: Գերմաներեն տեքստին հաջորդում է նույն Պետերս-
նին ուղղված նամակը:

Ստորև բերում ենք այդ նամակը:

Մեծիմաստ յարգոյ վարժապետ.

Անշու՛ք է խնդրեմք իմ ընդ յառաջադրութիւն Ձերդ Ազնուականութեան եթէ ոչ զիմ առ
զե՛մ, դո՛ւնդ հարուստ կապակցութեամբ ծանօթանալ ընդ միմեանս: Սոյն այս ցանկութեան իմ էր
յօրէ, յորմէնեւե՛ն յայն դպրատանց Ձեր հայկարանութեան և զհաստատարին վարժապետ
Հայրենին լեզուի խմույ. թէ զուր սիրել դայս լեզուն, այդ միմեայն բաւական է զարթոյցանել
ցամեանայն եռանդ սրտի խմույ, սիրել և յարգել զՁեզ յոյժ յոյժ և ի վերայ այսր ամենայնի, կա-
մելով Ձեր նաեւ բարեկամանալ ընդ իս այդ փա՛սք է ինձ մեծ: Որպէս զուր զՀայ, նոյնպէս
և ես զգերմանաց լեզու և զբանասիրութիւն սիրեմ, այլ չգիտեմ կար՛ն՝ աղկոհք առա՛յնն այն-
պէս ինչոյ զփափագ Ձեր և վարժապետը լինել աշխատանաց Ձերոց որպէս յետինն ինձ: Ափ-
սոսամ ցտուղին սրտիս թէ Հայր բունազատանայր ի ծանր լծոյ որհասի իւրեանց, ոչ կարացան
ծաղկեցուցանել և որդիներսրել զայն լեզու՝ որոյ հարստութեան կազմուածք գորութեան,
փարթաւութեան զարմանայի երեքն, այնոցիկ՝ որք փորք ի շատէ նուիրեցին զինքնանս նմա: Թէ
յոր դարս նոխարացին Հայր զմիտս իւրեանց այսպիսի լուստուր հանճարովք և զիւզու իւրե-
անց այնքան անթիւ փոխարեւորութեամբ բառից, անիմանայի է ինձ: Անհնարին է թէ ի դարս
Թարգմանաց, ուր գրականութեան մեր սկիզբն էաւ կեպ, լեզուն յայնպիսի փորք միջոցի
յայն ասանձան կարողանայր հասանիլ լուստուրութեան: Եվ որպէս զարմանան թէ Հայ
չունեն օրինաւոր բանաստեղծութիւնս: Մի՛թէ այս հոգի օտար էր նոցա. բաւ լիցի. այս յոր-
դութիւն, այս անհուն շեղ միանշան բառից՝ որով յայտնին նորա զգացումն իւրեանց, զու-
խարճ զինդութեան, զարտութեան, զաւր, զգանազան պատկեր և ներդրութիւնս բնութեան,
այս բարդութեան բաւական ազդեցոյց են բանաստեղծական հոգւոյ նոցա, այլ ափսոս, զի
այս ամենայն բարիք միմեայն ի ձեռս արեգալից և կրօնաւորաց մնացին, որք արհամար-
հելով զինքն և զայնարճ տրամաբանցին և անարդեցին զայն ամենայն, որ բնական է
մարդոյ և աշխարհի: Այլ յայս իմ մեծ՝ է թէ Հայաստան լցուցել զըզնս բարեկամաց և սի-
րողաց իւրոց:

Պարոն Գիւրգոյս յուսամ թէ Աղեւնէլ խմորագրութեան Եմբոպոյ զման Հայաստանի, թէ նա
անհնելանկ զոյով լեզուին և պատմութեան հայոց այնքան սիրահար եղև հնութեան նոցա
բանի՞ զմտալուստ և բառակցութեան գոցել՝ որ անգնան է աշտոյցի ամենաբնիկ Գրուածք պո-
բոն վարժապետի նշուածանի միխիթարեցին զիս յոյժ. և այնպէս յուսամ թէ և Ձերոց Յար-
գութիւնն ոչ անուան արասցէ յայտնի անեւել զանուն հայոց յօտար աշխարհս:

Մտադրեալ էր իմ յայժմ ամի դառնալ ի Հայրենիս, այլ հանգամանք իմ ստիպեցին զիս
տաղաւթն գրանի մի ամիս մեալ ի Գերալտ: Ես զօհանամ զաստուծոյ զի ի մէջ աղետամիտ
զերմանացուց ընկալայ զուսումն իմ. նոցա միայն երեի այս զգացումն բնական, ձեռնառ և
նպաստաւոր լինիլ բարեացոյ: Ոչ ծանրանայր, եթէ ես սկիզբն բարեկամութեան մերոյ այնու
սկսուց. մատուցանել զպատմ մի Հայկազն պատանուոյ բարեկամի նմայ: Ծանաղարհորդու-
թեան պարոն Պարթոսի որում և ես գտայ զործակից, էր զիպուտ իմն նորանշան, որ զարգ-
մաց սիրտս եզիւս ինքնան հաղորդակիցու: Եւ ոչ կարեմ պատմել Ձեզ թէ զի՛արդ խնդալի էր
ինձ այն, այլ բնւմ այժմ ցտար թէ իրազմար յերեւոյս ընդ այն: Ինձ յայտ-
նել է թէ ռճրան խաղէ միտք իմ և թէ ռճրան ընդզէմ է այս համեմատութեան, ինքնին
հրատարակող լինել գրուածոց խմուց, այն առ ի լուծանիլ զայս տարակուսութեան ուղարկեմ
զհետագայ ուսանաւորս ի վերայ հանապարհորդութեան ի բնուն Արարտու: Եթէ արժան հա-
մարք զայն մտադրութեան Ձերոյ և հաղորդելու այլոց, խնդրեմ թարգմանել զայն գերմա-
ներեն, առանց ապալոյ զանուն իմ: Բարեկամն իմ և ազգակիցն Ստեփան Նազարեանց ողջունէ
զՁեզ սիրով և ցանկալ ծանօթանալ ընդ Ձեզ:

Ամիս մի զինի հանապարհորդութիւն մերոյ և Արարտու գրեցի զայս. 1829. յերեան, ա-
ռանց զխաւով զեւ զկանոն բանաստեղծութեան:

Նամակին հաջորդում է բանաստեղծութիւնը:

Առաջին անգամ տպագրվել է Ե. Շահազիզի «Գիվան և. Արմավան» գրքում, հ. 1,

էջ 229:

ՅԱՅԱՏՈՒԹԻՒՆ ԼԱՅԱՍԱՆԱԵԱՅԵ.

(էջ 52—54)

Բանաստեղծութիւնը հանձնւած է 157 թվահամարի տակ պահպանուող տետրակից. տետրակում զետեղւած չափածոն և արձակ էջերը արտագրութիւններն են և պատկանում են Արտվանի աշակերտներ Գեորգ և Նիկողայոս Շահնազարյաններին գրչին Տէառակում արտագրւած են մի շարք նամակներ. տետրակում զետեղւած այդ բանաստեղծութիւնը արտագրւած է վերահաշիւով աշակերտներից մեկին կողմից, թվագրւած է 1830, Կարին. Արտվանը այդ թվահանի օգրդներին եղել է Թիֆլիսում, բայց թե Կարինում երբ է եղել՝ հայտնի չէ. բանաստեղծութիւնն ընկալւորը չկա Արտվանի արխիւում:

Հարստաուղները իր *ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՍՏԱՆԻՍՏԱՆԻ* ճանապարհորդական նոթերի մէջ գրում է, որ Արտվանն իրեն է հանձնել ֆուկուրային նյութերի հետ նաև մի բանաստեղծութիւն՝ զգրւած իր հայրենիքը մահմեդական լծից ազտազնելու առթիւ, Շուրը զօրկ չէ բանաստեղծական արժանիքներից, բայց նա չի հրատարակել ուսանալու օրինակները խիստ երկար լինելու պատճառով. կարելի է ենթադրել, որ այս բանաստեղծութիւնն ընկալւորն է, որ աղբիւ է Արտվանը Հարստաուղներին:

Տպագրւում է առաջին անգամ:

ՈՒ ԼՅՈՒՅԻՉ ՄԵՐՈՅ ԿԱՐԱՅԱՆ...

(էջ 56)

Հանձնւած է 89 թվահամար ունեցող մի պատահիկից. ինքնագիր. գրաբար, անթվակիր, չ. $18,7 \times 16,8$, պատառիկի հետեւում անվարձ ուսուցիչի հրմում է իր գիմումը լուսավորութիւն միջոցառող Ռաֆայելին՝ նրան ներկայանալու համար. գիմումը թվագրւած է 1830 թ. օգոստոսի 25, Մոսկվա. բանաստեղծութիւնը հավանաբար գրւած է այդ ընդունելութիւնն նախորդակին և արտահայտում է անհաշիւ ճանապարհորդ մատնւած պատանու խռով միճակը:

Տպագրւում է առաջին անգամ:

ՄՈՒՏ ԼԱՅԱՅԱՆ Ի ԼԱՅԱՍԱՆԱՆ ԵՒ ԱՐՇԱԽԻԲԻ ԵՐԵՒԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ
ՆՈՐԱ Ի ԺԱՐ ԳԱՏԵՐԱԶՄԻՆ, ՈՐ Ի 1826 ԱՄԻՆ.

(էջ 56—63)

Բանաստեղծութիւնը հանձնւած է 58 թվահամար ունեցող տետրակից. անագիր օրինակներից գտնւում են 17 և 57 տետրակներում. (մի այլ օրինակ պահւում է Մատենադարանում՝ 1375 թվահամարի տակ եղած գործում): Գորպաշայան օրագրի երկրորդ էջում Արտվանը նկարագրելով իր ճանապարհորդութիւնը Պետերբուրգից Գորպաշայ, հիշատակում է, թե ինչպէս ճանապարհին գրել է Վուստ Հայկոյ ի Հայաստան... բանաստեղծութիւնը Այստեղ Արտ. հայ ժողովրդի պատմական կյանքում առաջ է բաշում ուսւ ժողովրդի ազտաբար գրելը:

Տպագրւում է առաջին անգամ:

ՍՈՒԳ Ի ՎԵՐԱՅ ՄԱՀՈՒՆԱՆ ՍԻՐԵԼԻՈՅԻՆ ԻՄՈՅՆ ԵՒ ՈՐՈՒՄԵԼԻՉԻ ՎԱՍՆԵՐԻ.

(էջ 64—65)

Բանաստեղծութիւնը հանձնւած է 64 թվահամար ունեցող 2-րդ տետրակից. չ. $17,8 \times 11$, բանաստեղծութիւնը գրւած է իր ուսուցիչ վաշտերի մահւան կապակցութիւնում:

№ 72 ձեռագրում պահպանւում է նույն բանաստեղծութիւնն անագիրը հետևյալ վերնագրով. «ՈՐ ի վերայ դադալի օրերէլայ իմոյ վաշտերի 1831 տպաւ. 14 Գերպուշէ: Առաջինն անգամ տպագրւել է բանաստեղծութիւնն անագիրը 1940 թ. և. Արտվանի «Երկեր»-ում, 2-րդ հ. էջ 34:

ԶԳԱՅՄՈՒՆԵ ՏԱՆԱԼԻՑ ԱՐՏԻՍ ԸՆԴ ՏԵՍԱՆՆԵՆ ԻՄ ՅՕՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԶՍԻՐԵԼԻ
ԱՇԽԱՐՀԱԿԻՅԵ ԻՄ ՅԱՀՐԱԿ ԲԱԴԱԼՈՎ 1832 թ. 2 ՄԱՐՏԻ: ԳԵՐՊՏ.

(էջ 66—71)

Բանաստեղծությունը հանված է N 64 տետրակից, ինքնագիր, գրաբար: Արտվյանի ար-
խիվում պահվում են հիշյալ բանաստեղծություն ժի բանի սեղագրերը (N 58 տետրակում,
N 79, 95 ձեռագրերում): Այս բանաստեղծության մասին առաջին անգամ հիշատակել է մի-
ջանի հատվածներ տպագրել է Արտվյանի առաջին կենսագիր Աղաբաբը՝ 1861 թ. սկսած
ամսագրում (էջ 535). նույն ձևով օգտագործել է 1897 թ. Ն. Տ.՝ Կարապետյան իր կող-
մած կենսագրության մեջ՝ սե. Արտվյան, էջ 63 և այլն:

Ամբողջապես տպագրվում է առաջին անգամ:

ՕՐԻՊՐԱՆ, ՅՈՆ ՇՎԵՐՍ Ի ՎԵՐԱՅ ԵՐԿԷՆՆԻ.

(էջ 72—73)

Բանաստեղծությունը անթվակիր է, հանված է 64 թվահամարի տակ պահպանվող 2-րդ
տետրակից, սեղագիր, օրինակը գտնվում է N 108 ինքնագրում, բանաստեղծությունը գրված
է Գորպատով, օր. Ֆոն Շվեբսի մասին տեղեկություններ կան զորդատան օրագրերում
(1832 թ. փետրվարի 20 և մայիսի 3-ի դրանցումներում):

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԶԻՆԶ ԱՅՍ ԳԱՌԻՆ ՀԱՐՈՒԱՅ...

(էջ 74—75)

Հանված է 64 թվահամարի 1-ին տետրակից, ինքնագիր, գրաբար, մարբագիր: Այս
բանաստեղծության սեղագրերը պահվում են 76 և 108 թվահամարի տակ ձեռագրերում:

Բանաստեղծությունն առաջին անգամ տպագրվել է Ն. Տ.՝ Կարապետյանի կողմած սե.
Արտվյան՝ դրքում, առդատակի ծանոթագրության մեջ, էջ 66:

ՊԵՆԿԱՆՏԵԱՆԱՆ ԱՐՈՐ...

(էջ 76—80)

Այս բանաստեղծությունը հանված է 64 տետրակից: Գրաբար, մարբագիր, անթվակիր.
գրված է 1832 թ. Գորպատով շրջակայքում կատարած գրասանդերից մեկի առիթով:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԲԱՂՁԱՆԵ ԵՐԻՏԱՆԱՐԻՒ.

(էջ 80—82)

Հանված է 64-ի 1-ին տետրակից, գրում է անթվակիր: Իր թևավոր հիշեցնում է Շիրերի
նույնանուն բանաստեղծությունը:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԵՏՈՒՐ ՉՎԵՐՉԻՆ ՀԱՐՈՐՅՐ ՀՐԱՅԱՐԱՆ...

(էջ 83)

N 63 տետրակում գտնվում այս բանաստեղծությունը (գրաբար, մարբագիր, անթվա-
կիր) Արտվյանը գրել է իր ֆրանկոս կատարած ճանապարհորդության ժամանակ՝ 1833 թ.:
Գրասի բնաանիքում սխառագրվել է նրա բույրերից մեկին՝ Շարլոտային, իր հոգու տվյալանը:

ներքեւ նա արտահայտել է սույն բանաստեղծութեան մէջ Քանասեղծութեան հաշորդ էջի վրա Արթուրյանը արել է հետեւեալ գիտողութիւնը.

«Ոչ է առաւ անգի յիշել զամենայն վայելչութեանց ինձ ի Պոնիմոն առ սի-
րելոյն իմոյ Գրասի. այլ զիմ միտս այլ առարկայ պարագիցուցանել նշանակել ասաւ. և ո՛վ
նա բոլոր նորա շքեղ, որ յօրէ ծանօթութեան իմոյ ընդ նմա, Թուր զամենայն բախտ իմ կեն-
ցադարեան լինեանս զբաւել հրեշտակային: Նորա գոյացութիւն յաղաքութիւն ի սիրա իմ զայն
սէր, զոր սիրտը անախա միայն կարեն պարզեն յիմեանց.....

Ձեզանակ, զիմեակ, սիրոյ թողում յայլում ժամու առարկայի. մեր բաժանիմք և որ
սիրահար սիրտ ոչ կարել զգալ զդասն հարուածն, զոր կրեն համակեր սիրահարը. չգիտեմ
որպէս անցաւ ինձ այս առաջին օր և զիշեն, որ ամենեւցուն կրեն ընդ հանգիստ, այլ զիմ
հանգստութիւն կարծ յափշտակեաց հազիւ ճանապարհորդակից իմ պատուական զերդաստանն
Քրտուղ, որ յայնձմ կրկնել ընկալաւ զմեզ մարդասիրութեամբ մտեալ ի բուն իմ յարեան
հազիւ զիշերոյ. սենեակն իմ ո՛չ ետ ինձ միեկթարութիւն. արտաք շնչեան ծառք և լսեն մայ-
րին խոստանայ ինձ պիտիման երանեմ անգ և ահա վիճակ իմ.

Յիւլիոս հոգի ի 19 յուլիոս 1833.»

Բանաստեղծութեան առաջին երկու տանը տպագրել է Ն. Տ.-Կարապետեանն իր «Ե.
Արթուրյան» գրքում, 1897, էջ 69. ամբողջական տպագրվում է առաջին անգամ:

ՅԵՐԵՅԻՑ.

(էջ 84—85)

Հանգում է N 64 անարակից. այս բանաստեղծութիւնը Արթուրյանը գրել է Գորպատում,
բարեկամներին մեկն անը. Հեղինակն արտահայտում է իր հոգու տառապանքները, կապված
իր բանական հուզիւրի և հաշիւանաւոր խոհերի հետ:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՈՏԱՆԱԿՈՐ ՅԱՆԱԿԱՐԱՐՈՒՄ ԼԵՂՈՒ ՄԵՐ ՏՈՐԻՆԱԿԱ...

(էջ 86—87)

Հանգում է N 64 անարակից. այս բանաստեղծութիւնը մոզմիւրական լեզվով գրած
Արթուրյանի առաջին բանաստեղծութիւններից է: Գրել է աշուղական հանգում Գրելու-գրգա-
պատճառը հետեւյալն է. 1834 թ. զեկտեմբերի վերջին Արթուրյանը գնում է Պետերբուրգ, որտեղ
մնում է 5 շաբաթ. Պետերբուրգ գնալու պատճառը կեղև են Պարբոտի Արարաւ բարձրա-
նալու շուրջը ստեղծված տարակուսանքները. Արթուրյանն այդ առթիւ գրում է բացատրութիւն՝
«Նոր վկայութիւն ալ. Պարբոտի Արարաւի զազաթը բարձրանալու համար» վերնագրով, հե-
րելով Եղիսիւնի և ուրիշ գիտնականների հերյուրանքները Պարբոտի հասցեն. Պետերբուրգում
նա հանդիպում է իր բարեկամ Միքայել Եղիսիւնի Գաճապարկանին: Այդ հանդիպման առթիւ Ն.
Կաճապարկանը մի ոտանավոր է նվիրում իր զպրոցական բնկերոջը՝ Արթուրյանին:

Մտորէ բերում ենք այդ առանաւորը:

Յեղեկային ի բաց մտաւիտուր մտաց
Տեսանել ի բաց զարմանի աշաց
Մի՛ կալցեն զգիւմ երկր սնոտի.
Կթել զպտուղ տերեւ հետտի:
Իմ փորձ բազմամեայ յուզել արմանի,
Նգիւտ զայս միայն ունել զսվելի,
Անձնիւր բազմալի համայնից հոգաց,
Անձնիւր ցանկալի, հեշտաւոր մարմնաց:
Ոչինչ արարութիւն, ոչինչ գործ բարի՝
Գանձը, ինչը պաճուճանք, որք յայտ աշխարհի,

Ոչ այժմ, ոչ յապալ, ոչ յուրմէ կենի,
Ոչ կարեն լինել զեթ եթ հովանի
Պտակեալ գործաց Հայրենեաց ցոյցեալ,
Ճշմարիտ յարգաց յերանս եկեալ
Այս թերթի թղթոյ ընդ առ իղծ անկարի
Հողով ավանդեմ եղբայր սիրելի:

Գրական Բանդարանում պահմամբ է կամարակների մի ձեռագիրը, որի մեջ կան իր մասին ինքնակենսագրական տեղեկություններ: Համաձայն այդ տեղեկությունների կամարաները տիրապետել է պարսկերենին և արաբերենին. ծանոթ է եղել Վանքեցիին և Հերիմաթին (Ֆիդիկային և մամեմաթիային), որի համար էլ արժանացել է Վերդա գիտական աստիճանին. եղանակ կամարանի խնդրով Արովյանը Պետերբուրգ եղած մամանակ վերջինի է գրել և առել իր հորինած աշխարհարար մի քանի բանաստեղծությունները, զրգած զեռես երևանում եղած մամանակ. այդ ռատնավորները հիշեցնում են աշուղական խաղերը. այս ռատնավորի մի ուրիշակը առաջին անգամ հրատարակել է Ն. Տ.-Կարապետյանը իր աշխատության մեջ (եռ. Արովյան: Կենսագրություն, Տփլիս, 1897, էջ 75). Հետագայում Ն. Եռնազիզը նույն ռատնավորի վարկանքը գտել է այն անտրում, որակից Արովյանը Բողեշտանի խնդրով գրել է առել ժողովրդական երգեր, նրան ուղարկելու համար: Պարզվում է, որ Արովյանն իր բանաստեղծությունը գնաղել է Բողեշտանի անտրում որպես ժողովրդական երգ:

ՈՐԴԵՐՊԻՌԻԻԻԻ Ի ՎԵՐԴԱ ՄԱՀՈՒՄԻՆ ԲԱՋԱՐԱՆԻՆՈՒՄՈՒՄԻՆ ԻՄՈՅ ՅԱՐԱԻԻԻԻ
ՎԱՐԱՊԵՏԻ ԱՂԱՄԻԱՐԵԱՆՆ. ԱԶՆԻՐ ԲԱՐԵԿԱՄԻՆ ԻՄՈՅ
ԱՂԱՋԱՆՆ ԵՐԻՄԱՋԱՆՆԱՆ ԵՒ ՀՈՐ ԻՄՈՅ ՅԱՐԱԻԻԻԻ ԱՐՈՒՅԱՆՆ...

(էջ 88—92)

Բանաստեղծությունը հանված է 57 թվահամարի տակ պահվող արեակի և չափածո գործերի ժողովածուից, դրաբար, մարազիք, անթվակիր: «Ողբերգություն» ամբողջ անբարոյ տպագրվել է 1949 թ. Արովյանի երկերի 2-րդ հատարի ծանոթագրությունների բաժնում:

Այս բանաստեղծության շարունակությունն է կազմում 100 թվահամարի տակ պահվող «Կարապետի չափածո» «Յուս փոր ինչ միթիթարելու իմ ի ցույց...» (էջ 95—98) և հաջորդը՝ «Մեկնություն երկնային մարմնաց...» (էջ 99—103):

Այս երկու կտորների սեղանի վարկանքը, զե զեռ բանաձայն սիրտ իմ պատաներ» առից սկսվող հատվածը պահպանվում է 96 թվահամարի տակ. նույն բանաստեղծությունից մի քանի սեղանի հատվածներ կան նաև արվելում պահպանվող համակների բաժնում (Մալանթյանից ստացած № 328 համակի վերջին էջի վրա). «Ես փորը ինչ միթիթարելու...» մի հատվածն առաջին անգամ տպագրվել է 1937 թ. Ն. Տ.-Կարապետյանի «Ե. Արովյան» զրբում. հաջորդ տեղադրվել է 1940 թ. Արովյանի «Երկեր»-ի 2-րդ հատարում, էջ 36:

Ի ՀԱՐԱՊԵՏԻՆԱՆ ԵՐԻՄԱՋԱՆՆ ՄԵՐՏ...

(էջ 104—106)

Հանված է 63 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. դրաբար, անթվակիր. բովանդակությունից երևում է, որ գրել է 1834 թ. զեկաներին Գրապետից Պետերբուրգ մեկնած միջոցին:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԻՄ ԿԵՐԱՐԱՆ ԵՒ ԱՐԱՎԱՆ ԵՍ ԳԵՂ ԶԱՆ ԿԱՐԱՎԱՐ...

(էջ 107)

Այս աղավ սկսվող բանաստեղծությունը աշխարհարար է, անթվակիր, հավանաբար գրված է Գրապետում և պատկանում է Եղեակ կամարանի խորհրդով գրած բանաստեղծությունների շարքին. արտահայտում է բանաստեղծի հողու ապրումները, նույն բովանդակությունն ունի «Տաղ ի գոյն» բանաստեղծությունը (էջ 108), դրաբար, անթվակիր... գրված է

առանկան, Не шей ты мне матушка < красным сафран>“ ժողովրդական տարածված երգի եղանակով: Բանաստեղծության զերեքերի տակ և լուսանցքում Արովյանը փորձել է առաջին երկու տողը աշխարհաբար գրել՝

«Ինչպես իմ կակիժը լեզվով ընդ պատմեմ

Սե իմանաս իմ կակիժը, կլնողա՞ս որ տանջվեմ»:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԱՂ ՀՐԱՎԱՐԱԿԱՆ.

(էջ 109)

Այս բանաստեղծությունը Արովյանը գրել է 1836 թ. Գորպատում՝ Պարրոտից բաժանվելու առթիվ. բանաստեղծության ոճը վկայում է այն մասին, որ նախորդ բանաստեղծությունները ևս գրվել են Գորպատում:

Առաջին անգամ տպագրվել է 1911 թ.՝ Խ. Արովյանի բանաստեղծությունների գրքուկում, էջ 52:

ԱՌ Մ. Ա.

(էջ 110)

Բանաստեղծությունը հանված է 57 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. ուղղված է մեզ անհայտ անձնավորություն:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՌ էՄ. Կ.

(էջ 111, 112—113)

Բանաստեղծությունը ղեկավարված է 64 թվահամարի տակ պահվող տետրակում. գրաբար է, անթվակիր: Այս, ինչպես և հաջորդ բանաստեղծությունը, ուղղված են գորպատյան քաղաքի մեկին, որով հրապուրված է եղել բանաստեղծը. գորպատյան տետրակում Արովյանը խոսում է, քն ինչպես պատար Գևհեմի տանը նա հանդիպել է օր. էմմա Կային և զմայլվել նրա երաժշտությամբ՝ «Հաղիվ շարժեալ նորա զգաստս կլավիրի հոգի ետ համբ գործեալ. սխրալի ձայն նորա լցոյց ի սուղ միջոցի զրուր օրն հրաշալի նշանակաւ և զլոնկոս մեր նրկնային խնդովնամբ: Երաժշտութիւնն ըստ ինքնան է քաղցր միշտ, ալ ի ընթանոյ ալնայիս ընթոյժ գոյացութեան միանգամայն դիմական. զիրոյ ազգու զգացութիւն նորա, զիրոյ ամօր փոխաբերութիւն հնշմանց նորա զբարեայ պարտի ունել որ սիրտ, ոչ համոզիլ լայնպիսի ներդաշնակութիւն: Անպատմելի իմն իղձ փակէ նովաւ զօրտ մեր, հոգի մեր վերամբառնայ ի կայանս իմանեալց և շիր ժամ այնպէս հողնպարտ հողնգուարթ քան զայս: Աստ արհամարհի հոգի մեր զամենայն յազատութիւն և նիւթական երկրի և երկնայնոյն միայն նկրտի համեմատելի: Զիրոյ հետք է լսել զայնպիսի հրապուր, տեսանել զհրապուրելն և կալ տնջայ. վասնորոյ խոյս ետու ներկայութեան նորա, զի յայլում սենեկի միմիայն, զայն նորա լսելոյ» (13-րդ տետրակ, 1834 հուլիսի 9):

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՌ Ն. Ն.

(էջ 114—115)

Բանաստեղծությունը հանված է № 64 տետրակից: Գրութեան թվականը անհայտ է:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

358

ՅԱԼԻՆՈՅԻ ԵՐԱՆԻՐՈՅ ԳՆԴԵՐԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ...

(էջ 126)

Հանձնարար է 70 թվահամարի տակ պահպանող տնտեսական, տնտեսական ընդգրկման է հ. Արտիկանի որդին՝ Վարդան Արտիկանը: Անթիվակիր է, Ինքնագիրը հ. Արտիկանի արտիվում պահպանված է:

Տպագրվում է առաջին տեղում:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ...

(էջ 127—128)

Հանձնարար է 78 թվահամարի տակ պահպանող տնտեսական, տնտեսական ընդգրկման է հ. Արտիկանի որդին՝ Վարդան Արտիկանը: Անթիվակիր է, Ինքնագիրը հ. Արտիկանի արտիվում պահպանված է:

Սույն բանաստեղծությունը «Վարդ» վերնագրով հրատարակվել է 1939 թվ. «Գրական թերթ»-ի N 5-ում:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ...

(էջ 129)

Հանձնարար է 72 թվահամարի տակ պահպանող տնտեսական, տնտեսական ընդգրկման է հ. Արտիկանի որդին՝ Վարդան Արտիկանը: Անթիվակիր է, Ինքնագիրը հ. Արտիկանի արտիվում պահպանված է:

Տպագրվում է առաջին տեղում:

ՀԱՆՊԱՏԱՆԻԿԱՆ...

(էջ 130)

Հանձնարար է 72 թվահամարի տակ պահպանող տնտեսական, տնտեսական ընդգրկման է հ. Արտիկանի որդին՝ Վարդան Արտիկանը: Անթիվակիր է, Ինքնագիրը հ. Արտիկանի արտիվում պահպանված է:

Տպագրվում է առաջին տեղում:

ՏԵՐՄԱՆԱԿԱՆԱԿԱՆ...

(էջ 131—132)

Հանձնարար է 72 թվահամարի տակ պահպանող տնտեսական, տնտեսական ընդգրկման է հ. Արտիկանի որդին՝ Վարդան Արտիկանը: Անթիվակիր է, Ինքնագիրը հ. Արտիկանի արտիվում պահպանված է:

Տպագրվում է առաջին տեղում:

ՏԵՐՄԱՆԱԿԱՆԱԿԱՆ...

(էջ 133—137)

Հանձնարար է 57 թվահամարի տակ պահպանող տնտեսական, տնտեսական ընդգրկման է հ. Արտիկանի որդին՝ Վարդան Արտիկանը: Անթիվակիր է, Ինքնագիրը հ. Արտիկանի արտիվում պահպանված է:

Տպագրվում է առաջին տեղում:

Քանակական զգեթյուններ պարզապես և Մոսկվայում մի հայ երիտասարդի հուշերի փոփոխությունները:

ԳՐԵՑԱԼԻ Ի ՎԵՐԱՅ ԴԱՄԱՐԱՐԱՆԻ ԲԱԶՄԵՐԱԿԵՏ ԲԵՐԱԽԵՅԻ ԽՐԱՅ ԵԱՐՔԻՐԻՆԵ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ԱՎԱՄԴԱՐԵԱՆ Ի 1836, 15 ՄԱՅԻՍԻ, Ի Ե. ՆԱԽԻՋԵՐԱՆ.

Հանգամանակ 57 անտեսակից, գրված է հայրենիք վերադառնալու հասնալորդին, Գրաբար է, մարդագիր: Նախնիական հասնելուն պես զմեռ է թժ. եաշ, մի դատարանական հասն արտասանում Ալամդարաբնի զերեզմանի առաջ և գրում ուղև ընտանեկան զմեռելու: Հաջորդաբար է Գրաբան Թանգարաբնի Արիթիվում Հնանայ վերեբարդի առի՝ թուղ ի վերալ զամբարանի ըստներախոս ուսուցչի խոյ ծարուխին վարդապետի Ալամդարաբնի մասին գրում է Հնանայը:

«Հարսիվյուն վարդապետի Արամհարյանն իմ լավագույնստի վարժապետի հանդիշտացն
մահալան դառն խաբարն՝ որ ի 21-ին նոյեմբերի 1853-ին տաացն, այնպես օրաժեշտով շփո-
թացն իմ սիրտը, որ ես արհամանդատ գործով մեկն բանիկ էլա չէի կարողանումս ձեռք տալ։ Ան,
նահանգ իմ ազգի շատ երիտասարդ կորչելն ինքնց բախտը Նա շատին կաշեր լուսավորիչ
լինել։ Բնե նա իմ աշակերտության ժամանակը ինձ դառն աշխով էր մտնիկ տալին և շատ
վերջ հասցրել, բայց և այնպես մտածելով նորա ջանքը, դիտելվանը սիրտս այրվում էր
և փոխվումս»։

Արդյունքը Բաղրամյանի և Մանթաշյանի ուղարկված հոգեվարժ գերմաներեն, հանձնել է աղագրության գերմանական թերթերից մեկին, որը օտարերկրացիները են խոստանում, թե ինչ անբարատություն հասելու մեր ազգին և որպիսի արամանավոր անձն հորքերը են մենք, ինչպես ինքն է գրում իր հիշատակագրանում։ Այնուհետև այդ տալիս է նա օտարներն էլ հոգեվարժ է գրել՝ «Северная звезда» թերթին համար և այդ հարգակցությամբ ընդհատել է պահպանողական Բաղրամյանի հետ։

Բաճառատեղծության տեսանյութը ստեղծվել է Հրապարակվել է «Խորհրդային գրականության» հանդեսում, 1939 թ. № 5—6, էջ 38—40:

Այս բանաստեղծությունը, ինչպես և «Խորհուրդի մտադրաց առ Հնամառո որդիք» (էջ 144—145), հանկված է 64 թվահամարի տակ պահպանված անտրամից. այնպիսիպես, անթվակիր. Թեֆլիսում եղած ժամանակ Աբովյանը գրել է հայրենասիրության, պանդխտության զեարեք-բյուլ աբազի խոհերը։ Այս բանաստեղծությունները տարանջատում են այդ շրջանի արամազդու-բյուլները։

Բանաստեղծությունը Հանձմած է ճիշտագույնի տակ պահպանող անտրադիցիայի և Հանրա-
Հանրա, անթանկելի: Բանաստեղծությունը գրված է թիֆլիսում և պատկերում է ռեզոնանս
խոսքը պոետի ցիկլի:

«ԱՂԱՍՈՒՄ ԲՐՏԻ ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԵՎ «ԱՂԱՍՈՒՄ ԲՐՏԻ ՓԱՓԱԳԸ».

(էջ 147, 148—149)

Բանաստեղծությունները հանձնում են 56 թվահամարի տակ պահպանվող տետրակից, աշխարհաբար, անթվակիր, պատկանում է «Ազատության խորհրդ» պոետի ցիկլին: Արվեստը չի անհատարել այն ոչ պոետի և ոչ «Վերք»-ի մեջ, նույն տետրակում պատկանում հարկի պատկանող ծովայինները «Ազատության խորհրդ», «Ազատության վերջին սուրբ» մշակված դրել է պոետի մեջ, առաջինը որպես սկիզբ:

Բանաստեղծությունները պահպանվել են առաջին անգամ 1864 թ. «Պարսկ ժամանակ» խորհրդի մոտավորապես մեջ:

Գեղի ՏԱՆՈՒՄ, ԱՆՏ ԿԵՆԱԼԻՍ ԵՐԿԻ.

(էջ 150—151)

Հանձնում է 69 թվահամարի տակ պահպանվող ինքնագրից, աշխարհաբար, անթվակիր, նույնպես պատկանում է «Ազատության խորհրդ» պոետի ցիկլին, սակայն Արվեստը չի անհատարել պոետի մեջ:

Առաջին անգամ պահպանվել է 1941 թ., Արվեստի «Բանաստեղծություններ» գրքային մեջ, էջ 22:

ՂԱՐԻՐՆ.

(էջ 152—153)

Հանձնում է 60 թվահամարի տակ պահպանվող տետրակից, աշխարհաբար, անթվակիր: Այն մոտավորապես, որի մեջ զանգված է այն բանաստեղծությունը, որպես և շարժված գործերի սկզբի մոտավորապես է, որպես էստ նաև հայրենասիրության վերաբերյալ տրված խոհանրությունները: Բանաստեղծության բովանդակությունը ցույց է տալիս, որ գրված է «Վերք»-ի ստեղծագործության շրջանում, արտահայտում է նույն արտահայտությունները: Առաջին անգամ պահպանվել է 1941 թ. և. Արվեստի «Բանաստեղծություններ» գրքային մեջ, էջ 54:

ՈՒՐ ԱՍԻՐ ԲՐՏԻՍ ԿԱՐԵՆԻՆ, ԱՆ ՈՒՐ...

(էջ 154)

Հանձնում է գործի 60 թվահամարի տակ պահպանվող տետրակից: Աշխարհաբար, անթվակիր: Բովանդակությունը երևում է, որ գրված է նույնպես «Վերք»-ի շրջանում: Արվեստի աշխատող տառ է բաշխել աշխարհաբար լեզվի հարցը:

Առաջին անգամ պահպանվել է 1939 թ. «Դրաման թերթ» N 5:

ԲԱՆ ՀՐԱԹԱՐԱԿԱՆ ԱՐ ԲԱՐԵՆԱՐ ՄԻ, ՈՐ ԴԻՄԵՐ Ի ՀԱՅԲԻՆԱԿ Ի 1836 ԱՄԻՆ.

(էջ 155—158)

Հանձնում է 58 թվահամար ունեցող տետրակից, գրաբար, անթվակիր: Թույլատրվում, որի մասին խոսում է Արվեստի իր ծանոթագրության մեջ, էջ 156-ին: Երևի դատարանի էր. Արվեստը նրա հետ մտերմացել է Թիֆլիսում եղած ժամանակ և սկզբում մեծ կարծիք ունեցել նրա մասին: Մեզ հասել են Արվեստի մի բանի, նամակները՝ գրված Ղարաբաղի:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՐԱԺԱՆՈՒԿՆ ՊԱՏՈՒԵԼԻ ՊԱՐՈՆ, ԹՈՎԱԴԱՐՆԻ ՂԱՐԱՆՆԵԱՆ ՅՐԵՏԱՆՆԵԱՆ ԻԺՐՈՅ...

(Էջ 159—161)

Բանաստեղծություններ հանված է 57 թվահամար ունեցող տետրակից, դրաբար, տնային, գրված է Ռիֆլիտում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՈՂՐ Ի ՎԵՐԱՅ ՄԻՐՁԱԶԱՆԻ ԲԱԶ ՆԵՒԵՊԵՏԻ (ПОЛКОВНИК) ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ...

(Էջ 162—163)

Բանաստեղծություններ հանված է 57 թվահամարի առաջ պահվող տետրակից:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ի 1836 ՅՈՒԼԻՍԻ 27 ԵՂԱՆԵՄ ԿԱՆՈՒԻ ԸՆԴ ԱՌԱՊՈՏՆ...

(Էջ 164—165)

Հանված է 64 թվահամարի առաջ պահվող տետրակից: Գրված է Ռիֆլիտում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՀԱՋԱՐՔԵՇԵՆ.

(Էջ 166—175)

Երգիծական այս պոեմի ձևադրված հանված է 61 թվահամար ունեցող տետրակից: Այս տետրակում են զետեղված թայտիկները և մի քանի առակներ:

«Հաղարփնեն» պոեմը գրված է Ռիֆլիտում: Երգիծական այս զբոսայգի պատմվելու է Եղև Ռիֆլիտի հասարակության որոշ շրջաններում: «Հաղարփնեն»-ի թեման օգտագործված է նաև վրացական գրականության մեջ: Արաբյանի մշակումը ուսուցել է թաղարական բովանդակություն՝ ուղղված դարական բյուրոկրատիզմի դեմ, ի պաշտպանության անգրիկական մարդկությանը:

Առաջին տեղում տպագրվել է «Մեզու Հայաստանի»-ում 1864, էջ 142—150:

Առանձին գրքով տպագրվել է 1912 թ.:

ԱԶՔԻ ԼՈՒՅՍ ԶԱՆ...

(Էջ 176—177)

Երգիծական այս բանաստեղծություններ հանված է N 60 տետրակից. աշխարհաբար, տնային, գրված է Ռիֆլիտում. ուղղված մի վանաստեղծների, որի անունը Գարրիկ է, որովհետև սկզբում «աշխարհաբար» առաջին տեղը գրված է Եղև «Գարրիկի շան» և այդ շնչված: Գարրիկը հավանաբար Գարրիկ Քալիբալի է, որը հայտնի հարստ էր և իրեն համարել է գրականության հովանավոր: Արաբյանն առաստաղի վրա կարծիք է ունեցել Ռիֆլիտի հայ հարստաների մասին, ծագել է նրանց աղիություններ, պաշտություններ և այլն:

Տպագրվել է 1939 թ. «Երեւանի թերթ» N 5-ում:

ՀԱՆՎԵԼԻՄԱՆԻ ԳՈՎԵՐ

(Էջ 178—180)

Երգիծական այս բանաստեղծություններ հանված է «Մեզու Հայաստանի»-ից: Գրված է Ռիֆլիտում, 1843 թ. օգոստոսին. բնագիրը չկա: Արաբյանի արվածում: Բանաստեղծությունն ունի իր պատմություններ. Ռիֆլիտի հարստաներից մեկը հրաժարվում է Արաբյանին իր որդու ուսման վարձը վճարել. երկուրդը զիջում էր իր հարստությանը: Արաբյանը մի նախնի է գրում նրան,

կցելով սույն ուսանալուը. ուսանալուը գրված է Երևան գալու նախարակին. նախկը ուսանալուը Հետ գտնվել է իր՝ Արտվանի թղթերի մեջ. Հայանի չէ, Արտվանի ուղարկել է տեղ, թե ուր։ Ուսանալուը ուսաչին տեղում նախկին Հետ ուղարկվել է ՎՄԼԳու Հայաստանիս-ում՝ 1864 թ. N 11, էջ 95։

ՏԵԽՆԻԿԻ ՔԵՐ ԱՅՐ ԱԼԵԻՔ...

(էջ 161—162)

Բանաստեղծությունը պահվում է 90 թվաշամարի տակ. գրաբար է, անթվանկիր, չ. 25 > 10: Այն անձնավորությունը, որին ուղղված է բանաստեղծությունը, մեղ անհայտ է։ Արտվանի բնագրությունում է նրա մեծամասնությունը և խմատակությունը։ Բանաստեղծությունից երևում է, որ այդ շահերատվոր գիտնականը խանգարելու է եղել Արտվանին, անտեսել է նրա կարողությունները։

Տպագրվում է ասաչին տեղում։

ՉԱՅՆ ԱՂԱԳԱԿԻ...

(էջ 183—184)

Այս բաներով սկսվող բանաստեղծությունը հանված է 97 թվաշամար ունեցող ինքնագրից. գրաբար է, անթվանկիր N 57 առարակում կա մի արձակ գրվածք՝ «Վերջին հրաժարական քաղաքի արքային Հերակին», որը վերաբերում է Աղա Մահմեդ խանի արշավանքի նկարագրությանը։ Վերջում Արտվանի ավելացրել է 5 տառ բանաստեղծություն, որտեղ վերադառնել է իր հույզերն այդ աղետալի գեղերի առթիվ։ Այս գրվածքի մասին հիշատակություն կա Արտվանի «Նախաշավիղ»-ին նվիրված գրադրությունից (անս «Նախաշավիղ» կրթությունն է ուղևոր նորավարից, Պեհերտ, 1940, ծանոթագրությունների բաժին, էջ 56)։ Այս բանաստեղծությունը վերահիշյալ 5 տառ մշակումն է, նա եղել է «Նախաշավիղ»-ի նյութից, որը հետագայում հանվել է. բանի որ «Նախաշավիղ»-ը կազմված է 1838 թ. ուստի կարելի է ենթադրել, որ բանաստեղծությունը գրված է այդ շրջանում, Բիշիկում։

N 57 առարակում գտնվող թղթի նկարագրությունն իր շարժում կտորի հետ տպագրվել է «Նախաշավիղ»-ի ծանոթագրությունների բաժնում, էջ 99—100։

ԲԱՅԱՐՆԱՐԱՐ.

(էջ 187—195)

Հանված է 56 և 61 թվաշամարի տակ պահվող տևարակներից։ Աշխարհաբար, անթվանկիր։ Բայաթիներն ամբողջապես գտնված են Երկրորդ տեղադրում. սեպտիկ են, 80 տուն Բայաթիներից 10 բաղադր առաջին տեղում հրադարակվել է 1864 թ. ՎՄԼԳու Հայաստանիս-ում (N 35, սեպտ. 7, էջ 250)։ Նույն թվաշամարին լույս է տեսել «Պարապ վախճանի քաղաքի»-ի մեջ 34 բայաթի, որից 8-ն արդեն տպագրվել էր ՎՄԼԳու Հայաստանիս-ի մեջ։ Բայաթիների հաղթանարը լույս է տեսել 1939 թ., կազմած Ռ. Զարյանի կողմից։ Բողոքականի ուղարկված մի ժողովածուի մեջ, որի բնագիրը պահպանված է Արտվանի արխիվում, մենք հանդիպում ենք մի բանի բայաթիների, որոնք ժողովարկան խաղեր չեն, այլ պարզապես Արտվանի մշակած բայաթիներից են, ինչպես, որնակ-

Գերեզմանից ուխտ եմ եկել
Աչքս բարի վրա դրել,
Ինչ կրի մի հետ բացվի
Գամ պատկեմ կարից ես էլ։

Էստե սիրով որ մեռնում եմ,
Անունդ տալով որ էրվում եմ
Ուր միտք հաղի ես գնե գրած
Գիւնը ցրեմ որ տանջվում եմ։

Այդ քառյակներն առաջին անգամ տպագրվել են 1940 թ. Արժվանի Լ'նտեր Երկերի 2-րդ հատորի ժանոթագրությունների բաժնում, էջ 388:

ՅԱՆԱՅԻՆ անգրք՝ պատմվածքի մեջ Արժվանի օգտագործել է բայաթիվների շարքը, որից երկուսը չկա Ն 61 տեսարանում, Բերում ենք ստորև այդ կտորները.

Ինչ արի, ա՛յս, ինչ արի
Ձեզ այ սարեր ինչ արի
Թե մեզը ունեմ հագլա առ
Արի, հրեշտակ իմ արի.

Սրտովս դեռնում ա ախ արին
Ոչ շար գիտեմ, ոչ բարին
Աշխարս տխր դասն ա ու խավար
Հագլա, մարմինս ի՛նչ արին:

ԱՅԳԱՅԻՆ ԲԱՐՈՎՅԱՆ ԻՐ ՄԵԹԵՆԵԼԻՍ ԳԼԽԵՏԷ.

(էջ 197—199)

Բանաստեղծությունը հանված է 56 թվահամարի տակ պոեզիոյ աստիների տետրակից՝ «Պարսպ վախտի խաղալիք» վերնագրով. անվանվել է Գրված է երեսնյան շրջանում, Առաջին անգամ տպագրվել է 1864 թ. «Պարսպ վախտի խաղալիք» ժողովածուի մեջ, էջ 98: 1897 թ. Վեռման հրապարակում է առին բանաստեղծությունը իրեն անտեղի նյութ հետևյալ ժանոթագրությամբ.

«Մենք նեւր բերինք մի փոքր գրչագիր տեսար, որի մեջ գրված են մի բանի գրաբար ոտանավորներ, որոնց սկզբնատեսները կազմում են «Արեւ» բառը: Այդ տեսարի վերջը գտանք երկու աշխարհարար ոտանավոր միևնույն գրչությամբ գրված այս վերնագրերով՝ «Աղգասեր մարգր» (Արժվանի) իր մեղեդու վախար» և «Առ մայրն իւր».— Երկու ոտանավորների լեզուն և ոճն նա անկասկած եռալատուր Արժվանինն է, իսկ «Արեւ» կազմում ենք Արեւ արքեպիսկոպոս Մխիթարյանն է, որ իր բանաստեղծությանց տեսարում արտագրել է նաև Արժվանի հիշյալ երկու ոտանավորները, «Աղգասեր մարգր» բառերից հետո ազնայնացնելով «Արժվանին» բառը: Մենք այս ոտանավորները նույնությամբ հրատարակում ենք ներկա գրքում հապավելով առաջինից միայն շարս տողը: «Վումա», 1897, էջ 133:

Ինչպես են արտագրված Արեւ արքեպիսկոպոսի տետրակի մեջ սույն բանաստեղծությունները, մեզ հայտնի չէ, բայց համեմատելով բնագրի հետ, տեսնում ենք մի շարք փոփոխություններ, որոնք փոխել են լեզվ-տեղ բանաստեղծության խմատը. ինչպես ժանոթագրության մեջ ասված է, առաջին բանաստեղծությունից հանված են հետևյալ տողերը.

«Իշխանություն թե կամ փոքր ուզեցի
Թագի պտակի թե փափագեցի,
Էնդուր համար միայն, որ հաղար մարգի
Աչքի արատություն արեւմ, որ չցավեւ:

Այս տողերը համեմատաբար հանվել են ցեղերի կողմից, վերնագրին ազնայնացված «Արժվանին»՝ Մխիթարյանի հավելումն է՝ արված այն գիտակցությամբ, որ Արժվանն իր մասին է գրել:

Հաջորդ «Առ մայրն» բանաստեղծությունը նույնպես ենթարկված է փոփոխության. առ նույն սկզբնու վերջին տուրքը բանաստեղծությունն է. Արեւ Մխիթարյանը վերնագրի հետ փոխել է նաև առաջին տողը «Միւրդիք թե կտա իր հետին բարով»։ Բնագրում գրված է՝ «Աղա-սին թե կտա իւր հետին բարով»:

ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՐԴ ԸՂԱԶԱՆ ՎԱՐՔԱՆՆԱԿՆԻ ԳԱՏԿԵՐԲ ԸՌԱԶՆԻ:

(49 139—203)

Հանդիմանում Գրառայ վախախտող խաղաղության զինադադարի 56 իմացածների առկա պահվող տնտեսական: Արտվածի նույն բանաստեղծությունը անձինքն է պահվող է մատենա-
ցարանում:

[illegible]

Այդ համաձայն առաջին տեղամ է լույս է տեսել 1864 թ. «Պայտապ վախտի խաղալիք» գրքում, սակայն 1904 թ. «Ահաւայ երեկո» ժողովածուում, էջ 33-35:

ԲԱԶՄԱԴԱՆՆԵՐ ՈՒՍՈՒՅԻՆՆԵՐ:

(48 201)

Հանդամ է 103 թվահամար ունեցող ձկնազրից, դրաբար, տեխնիկներ: Եզերված է Զրիգ-
բիխ Պարրոտին. գրված է Դորպպանից հետո:

Տպագրվում է առաջին տնոցամբ:

[illegible]

(Lg 202-203)

Հանձնված է 101 թվահամար ունեցող տնտեսակից. տնտեսը անհատն է, դրամատը, առաջին շափածոյին հաջորդում է երկրորդը՝ անվերնագիր (էջ 204—207)։ Երկու դրոմներ էլ ունեն իրենց թվագրաթիւները. առաջինը 1842 թ. օգոստոսի 4, երկուն, երկրորդը 1842 թ. օգոստոսի 3, երկուսն Ալյո տատան-Ռոստերի որդուկ Նորադջուռա հրապարակվել են 1935 թ. հուլիսի 11-ին «Գրադառն» թերթէ-օրում։ Հնուցողը տնտեսը Աբովյանի արտիկն է անցնել Մեմբր-Ալյաւայլանների արտիկ- վից։ Մեմբր-Ալյաւայլանների հետ Աբովյանը մերձագլորդ կապեր է ունենել։ Երևան ցալտի ի- շանան էլ նրանց տանը։ Այդ թվահամիկ ամսուր հլուր է եղել նրանց հետ։ Թիթիլու մեկնելիս Աբովյանը թողել է այդ ոտանավորները հետևյալ ընծայալանով։

ଅଞ୍ଜଳିମାଳା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ସମୀକ୍ଷା

Isi' apatamawinay anikunak naga panin:

Das ist die allgemeine Voraussetzung

Միշտ պաշտեցիք դատարը Հայաստանի:

1842, *ουκ ανωτατοφ* 3-η

Upholstery

Բանաստեղծություն մեկ հիշատակված Սահակ աղան Երևանի անվանի Հարությունիցի է, և Երվանդը հրաժարվել է Երվանդ Հայաստանի-ի մեջ, Առաջին անգամ տպագրվել է 1940 թ. Խ. Երվանդ, Երևան, Հ. II, էջ 29—33:

ԶԱՐԹՅԱՆՈՒՄ Ի ՄԻՏՍՈՒՄ...

(49 208)

Հանձնարձ է 68 Բժշկականության տան պահպանող ինքնակրթիչ, շ. 18.5 X 12. գրաքար, ան-
բժշկական. ստացված է Գրադատում:

Summary of the work done:

(12 209—212)

Հանձնված է 58 թվաճամարի տակ պահվող տետրակից. այս բանաստեղծություններ հանգիստում են նաև 59 և 83 թվաճամարների տակ պահվող ձեռագրերի մեջ. առաջինը օժտագիր, երկրորդը՝ մարդագիր. Արուսյանը այս բանաստեղծությունը տեղափոխել է Մ 58 տետրակի սկզբում, որպես նախնադաս. տետրակը մարդագիր է, կազմված Նրևանում, 1843-ից հետո: Բանաստեղծությունների այդ տետրակը, որ Ն. Տ.-ի արապեսյանը անվանում է «Հիշատակարան» տետրակ, բազկացած է 127 էջից, զրաբար, անթվակիր, շ. 23,5 X 18: Այդ տետրակում Արուսյանը զետեղել է 19 բանաստեղծություն: Տետրակն ունի իր օժտագիրը, որը հետագայում կցվել է մարդագիր կազմին և պահվում է մի թվաճամարի տակ. սևագրությունների բաժինը 78 էջ է, ջնջումներով, տեղ-տեղ բնագիրը մաշված, կտրտված, էջերը պակասավոր:

Սևագիր և մարդագիր բանաստեղծությունների մեջ տարբերություններ չկան: Սևագիր էջերի վրա կատարված են զանազան նշումներ: Արուսյանն օգտագործել է իր աշակերտների տետրակը, արինակ, սևագրի վերջին էջի վրա բարակ տառերով գրված է. «Այս ոտանավորն պատկանի երրորդ դաստատան աշակերտ Սիմեոն Աստվածատուրով»։ Մի տետրը 1845 թ. նոյեմբեր 25, մյուսը՝ 1844 թ. հուլիսի 18, և այլն: Սևագիր տետրակը թանգարանին է անցել բմ. նախապաշտանի արխիվի միջոցով. մարդագիր օրինակը հայտնաբերվել է Հ. Ղոր-զանյանի արխիվում. այդ տետրակի մասին Հ. Ղորզանյանը 1894 թ. «Արձագանք»-ին է ուղարկել հետևյալ նոտանքը.

Պ. Խ մ ր ա գ ի ր

Փաստանական թվերում բարեհիշատակ հաշատուր Արուսյանի աշակերտներից մեկը լինելով, ես ստացա նրանից մի տետր, որից պետք է դուրս գրեի Զանգի գետի վրա առած երգը: Այդ տետրը, որի մեջ Արուսյանի իսկական ձեռով մաքուր արտագրված և վերջում ստորագրված են 19 հետո ոտանավորներ և մի բանի կտոր արձակ շարագրված մտածողություններ, դարձար լեզվով, մինչ այժմ գտնվում են իմ մոտ: Արուսյանն մեր գրականության մեջ արդեն հարց է բարձրացել, որ հանգուցյալ Արուսյանի մատենագրական արժանավորություններ և հիշատակը հավերժացնելու համար արձան դրվի նրան, ես ի դեպ եմ համարում հայտանել Զեյի հարցով, որ եթե կրթականներ ապագայի «Արձագանք»-ի մեջ, կամ որտեղ կամենան, նրա ոտանավորները, որոնցից շատերը մնացել են առանց ապագրության և որոնք իմ անմոռաց ուսուցչի շարագրությունը և ձեռագիրը լինելու պատճառով պահել եմ ինչպես մի սրբություն, այս տետրը ուղարկում եմ խմբագրությանը միայն երկու պայմանով. 1. որ այս շարագրությանց փոխարեն արվի հաշատուր Արուսյանի որդի պ. Վարդան Արուսյանին արժանավոր գրամական վճարումն, որքան գուց կորոշեք բոտ խղճի և դատողության. 2. Այս տետրը արտասպնելուց հետո վերագրվելի լինի: Խոստարար խնդրում եմ ապել «Արձագանք»-ի մոտակա համարներից մեկի մեջ, այս նամակը, Զեյ պատասխանի հետ, նրա համար, որ եթե խմբագրությունը չկամենա քննելու եմ առաջարկությունը, կարելի է զանգելն ուրիշ ցանկացողներ»։

Այնուհետև Ղորզանյանը բերում է բանաստեղծությունների ցանկը, որը համապատասխանում է 58 թվաճամարի տակ պահվող թե սևագիր և թե մարդագիր տետրակի բանաստեղծությունների ցանկին:

Բանաստեղծությունը ապագրվում է առաջին տեղում:

ՄՏԱՍՄԱՐԻՆԵ Ի ՏԵՄԼ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ.

(12 213—216)

Հանձնված է Մ 58 տետրակից. սևագիրը պահվում է Գրական Թանգարանում՝ 83 և 105 թվաճամարների տակ. Մ 105 ինքնագիրը գտնվում է Ն. Շահազիզի արխիվում, որը

ստացել է «Հանգեալ գրականական և պատմական» մամուլի խմբագիր Մ. Բախալովա-
նից:
Առաջին անգամ աղագրվել է 1897 թ. ժամհարյանի հրատարակած՝ Արվյանի «Ընտիր
երկեր»-ում, էջ 454:

ԱՌ ՀԱՆԳԷՍ ՌԻՆՏԻ Ի ՍՈՒՐԲ ԼԵԱՌ, ՄԻԱՏ-ՆՄԻՆԳԱՅ.

(էջ 217—219)

Հանված է N 58 տետրակից, գրված է Թիֆլիսում: Գրաբար, անթվակիր: Գ. Աբխազյանի
հուշերից մեկը իմանում ենք, որ Արովյանը սիրել է տոնախմբություններ, ուխտագնացու-
թյուններ, իր աշակերտների հետ նա մասնակցել է այդ տոնախմբություններին: Բանաստեղ-
ծությունը այդ ուխտագնացություններից մեկի նկարագրությունն է:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԿԱՐՈՏՈՒԹԻՒՆ ԱՌ ՍՈՒՆԻՆ.

(էջ 220—221)

Հանված է N 58 տետրակից, բաժանված է երկու մասի. գրված է Թիֆլիսում:
Բանաստեղծության մի տարբերակը գտնվում է Երևանի Մատենադարանում՝ 3751 թվա-
համարի տակ:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՄԵՆԱՍՏԱՆ Ս. ԴԵՎԱՐԿԱՅ ՎԱՆԻՑ: Ի 1842. Ի 24-ն ՅՈՒՆԻՍԻ.

(էջ 222—227)

Հանված է N 58 տետրակից. Արովյանը այս բանաստեղծությունը ծանոթացրել է՝ նշե-
լով ա. բ. գ. դ. ե. հինգ կետերի մեջ:
Բանաստեղծությունից առանձին կտորներ Ն. Տ. Կարապետյանը աղագրել է իր Հե. Ա-
րովյանի կենսագրությունը: գրքում, 1897, էջ 107:

ՅՈՒՆԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ԱՇԽԱՐՀԻ.

(էջ 228—234)

Հանված է N 57 տետրակից, անթվակիր: Գրված է Երևանում, հավանաբար իր կյանքի
վերջին շրջանում. բանաստեղծության մեջ երևում է Արովյանի հիտոթափությունը իրականու-
թյունից:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ի 1842-ԻՆ ՏԵՍԱՆԵՄ ԶՍՄԲԵՒՎ ՎԱՐԿԱՅԵՍ ՎԱՆԱՀԱՅՐ ՍԱՆԱՀԱՅ
ԴԻՄԵԱՎ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՌ Ի ԺՈՂՈՎԵԼ ԶԱՐԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒ
ՏԱՀԱՐԱՅ ԵՒ ԴԱՄԱՐԱՆԱՅ, ԶՈՐԱ ԵՒ Ի ՏԻՊ
ԱՐԱՆԱՅՑՅՈՅ Ի ՏՓԵՍՈՒ...

(էջ 235—236)

Բանաստեղծությունը հանված է 58 թվահամարի առկա պահպանված տետրակից, գրաբար,
անթվակիր: 1858 թ. «Մեղու Հայաստանի» թերթի էջ 29-ում թերթի խմբագիր Մոսիսյանն
բաժանա Մանգինյանը աղագրել է Սարգիս վարդապետ Զալալյանի մասին, Արովյանի գրած
բանաստեղծությունը. խոսելով Զալալյանի գրքի «պատկարություն» մասին, նա, բանաստեղ-
ծության սկզբում, ավելացնում է հետևյալը.

«Գիտնական անձն հաշատուր Արովյանց տեսնելով սրբազան ուսանողիդ աշխատանքիդ»

Յյունը և օգուար, որ տիրի թաղի մեր ազգը, գրում է Հնեակալ թուղթը 1841 թվին, որո մեջ նկարագրում է Հայաստանի գրությունը, թեպետ շատ ու շատ համադրու է գրել, բայց ազգու է գրվածքը, որո օրինակը ևս վեր էի առել Աղովյանցին միևնույն տարվա մեջ է աշմ մեր լրագրին միջոցով հրատարակվում է, որ էին ուրիշների մոտ էլ գտնվեն նրա ոտանավորները կամ արձակ շարագրությունները շինային ուղարկել ինձ մոտ հրատարակելու ի հիշատակ հանգուցելուն որդի գիշեր ու ցերեկ աշխատությունն էր պարապել ուսումնական գրվածքով և Հայաստանի հնություններով:

Բանաստեղծությունը հաջորդում է Արովյանի հնեակալ երկտողը՝

«Է. Գ. Ներեցեր ինձ՝ հայր՝ դի թուղթն աշտոն տաղանալ է, ոչ ևս այլ մեռն ան... (անընթ.) այլ ևս լուսնի ժամանակ կրկին արա՝ ազրեր > զայն, և. Ա. Ե.:

Այս ոտանավորը «Վերալից որտի ոգերգություն» վերնագրով, որպես նորագյուտ, տպագրվել է 1892 թ. «Արձագանք»-ի № 77-ում. իսկ տասը տարի անց, 1902 թ. «Լուսնա-յում» (№ 4 հուլիս-օգոստոս): Բայց դրանց բնագրերի մեջ, գլխավորապես նամակի՝ զգալի տարբերություն կա: Բայց դրանից տառչինն ունի ոտանավորից առաջ գրված չորս տող ներածական, որի մեջ պարզ ճուշդ է արված, որ դա գրված է Սարգիս վարդապետ Ջալալյանին, որը 1841 թ. մանապարհորդել է Հայաստանում ու ժողովել տաճարների և դամբարանների արձանագրությունները: Արովյանը Ջալալյանին է նվիրել այդ ոտանավորը և նրան էլ գրել է նամագրությունները: Արովյանը Ջալալյանին է նվիրել այդ ոտանավորը և նրան էլ գրել է նամակը գրել է մի ծանոթագրություն, որի մեջ նշում է ապացուցել, որ իբրև Արովյանն այդ նամակը գրել է Սարգիս վարդապետ Ջալալյանին և ոտանավորը նվիրել է նրան:

«Արձագանք»-ը նամակը և բանաստեղծությունը հանել է Ջարեհ Տիտանյանի «Ժողովուրդ»-ի, իսկ «Լուսնա-յում» ստացել է Ժն Մ. Հ. Զ-ից:

Բանաստեղծությունից երևում է, որ Սարգիս վարդապետ Ջալալյանը 40-ական թվականներին ղեկ էր գրեւորել իր ռեակցիան լուսնունը, և Արովյանը համակրում էր նրան:

ԱՍՈՒՋԻ ՊԱՏԿԵՐԻ ԲԱՇԽԱՆԵՍ ԻՄ ԲԱՐԵՐԱՐԻՆԻ ՆՐՈՂԻՆԵՍ ՊԱՐՈՍԻ,
ՈՐ ՎԱՆՃԱՆԵՑԱՆ Ի 1812/41 ԱՄԻՆ Ի ԴՈՊԱՍ.

(Էջ 237—239)

Հանված է № 55 տետրակից. գրաբար. № 118-ի տակ պահվող նույն բանաստեղծությունն սկզբում նշված է 1845 թվական, ապա ընդված գրված՝ 4 թիվը Այդ թվերից երևում է, որ բանաստեղծությունը գրվել է 1845-ից ոչ ուշ:

Յրգրի Պարոտը վախճանվել է 1842 թ. Գորպատում. Արովյանը թվականը գրել է հեթադրաբար:

Ոտանավորից մի կտոր տառչին անգամ լույս է տեսել Ն. Տ.-Կարապետյանի «Խոսչատուր Արովյան» գրքում, 1897 թ., էջ 93—4:

ԱՍՈՒՋԻ ՊԱՏԿԵՐԻ ԻՄ ԲԱՐԵՐԱՐԻՆԻ ԱՇԽԱՆԵՍ ՀՈՂԵՍՈՒՆԻ ՇՆՈՐՀԱՋԱՐԻ
ՊԱՏԿԵՐԻ Յ(ԵՂՈՐ ԱԿԻՄԵԱՆՅ): Ի 1844. Ի 25-և ԱՐԻՈՒՄ.

(Էջ 240—241)

Այնպիսի Ար.-նի աշակերտներից է Հնապալում գնացել է Գորպատ: Հուշեր է գրել Արովյանի մասին: Սույն բանաստեղծության տառերին հատվածների տառերն անգամ տպագրել է Ն. Տ.-Կարապետյանը:

ԻՌՈՏ Ի ՀԱՅՐԵՆԻՄ.

(Էջ 242—244)

Բանաստեղծությունը Արովյանը գրել է Երևանում, 1844 թ.: Առաջին անգամ առանձին հատվածներ տպագրել է Ն. Տ.-Կարապետյանը:

ՈՌԱՆ, ՏԱՐԱՐԱՆՏ ԱՂՋԻԿԵՐ...

(էջ 245—246)

Երևանում կատարված սպանության մի դեպք առիթ է առնել Արաբյանին գրել այս բանաստեղծությունը:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՈՒՐԱՆ ԼԵՐ ՅԵՆԱՆ՝ ԿԱՅՐ ՈՒՍՈՒՄԱՐԱՆ...

(էջ 246)

Հանված է 73 թվահամարի տակ պահվող տետրակից: Անթվակիր է. բովանդակությունից երևում է, որ գրված է Երևանում, իր ստամոքսախառնի բացման առթիվ:

Բաղդադյանը նոր Զուլա հզամ ժամանակ գրել է մի բանաստեղծություն (անվերապր), որի առաջին տան, առաջին երկու և չորրորդ տողերը հիշեցնում են Արաբյանի ուլյն բանաստեղծությունը:

Տնարակի լեզերի վրա մենք հանգիպում ենք զանազան վարժությունների, նշումների, որոնք մենք մասամբ գծվար ընթերցելի են:

Բերենք մի օրինակ. «Առանց աշխատանք ոչ կարեմք ապրիլ... այն ժամանակ երբ հանալում ենք մեր բախտը, կարչում է զվարճությունը, միտմ է ցավը և հոգսը. ինչ սերմանում ենք մանկության օրերին, ժողովում ենք ծերության շրջանում. չէ ներգործություն առանց պատճառի»:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԱՂ ՈՒՐԱՆՈՒԹՅԱՆ.

(էջ 250)

Բանաստեղծությունը հանված է 73 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. անթվակիր է. գծվար է առել, թե երբ է գրվել այս բանաստեղծությունը, գրված պետք է լինի Թիֆլիսում կամ Երևանում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՈՐԱՆՆԵՐԱՅԻՆ, ՓԱՀԱՆԱՅԻՆՔԵՆ ԳՐԱՄԱՐՈՅԻՆ ՀՈՒՈՒՄՔԵՆ ԵՒ ՏԷՐ.

(էջ 251—252)

Բանաստեղծությունը հանված է 57 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. անթվակիր է. N 70 տետրակում վարդան Արաբյանի կողմից արտագրված այս նույն բանաստեղծությունը թվագրված է 1837, որը, մեր կարծիքով, ճիշտ չէ: Այս բանաստեղծությունը գրված պետք է լինի 40-ական թվականների սկզբներին և ուղղված ն. Աշտարակեցուն:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՎԻԱՅՔ ՓԱԹԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ.

(էջ 253)

Հանված է 157 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. անթվակիր է, երևանյան շրջանի բանաստեղծություններից է, արտահայտում է բանաստեղծի դառն խոհերը հայրենիքի վիճակի մասին:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՅԱՆՈՒՐ ՏՅՆԱԼԻՐՈՒԹԵԱՆ, ԲԱՐԵԿԱՄԻ ՄԻՈՅ...

(էջ 254)

Հանձնված է 57 տնտեսական, գրաքար, տնտեսական, հովանավոր է իր բարեկամներից մեկին:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՌ ԱՅԼ ԲԱՐԵԿԱՄԻ ՄԻ ԸՆԴ ՓՈՐՔ ԸՆԴԱՅԻ.

(էջ 255)

Հանձնված է նույնպես 57 տնտեսական, գրաքար, տնտեսական:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԶԳԱՅՄՈՒՆԸ ԵՒ ԱՂԵՐՍ.

(էջ 256-257)

Բանաստեղծություններ Հանձնված է 57 թվահամարի առաջին պահանջ տնտեսական, գրաքար,
անթիվներ:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՂԵՐՍ ԳՈՇՈՒԹՅԱՆ ԱՌ ԱՄԵՆԱԲԱՐՁՐԵԱՆԻ.

(էջ 253)

Բանաստեղծություններ Հանձնված է 57 թվահամարի առաջին պահանջ տնտեսական, պատկա-
նում է Արաբյանի կրթական բնույթի գրվածքների շարքին:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ի ՎԵՐԱՆ ԱՐԵՎԱՅԱՆ, Ի ԳՈՅՆ, ԱՌԱՅՈՍԵԱՆ, ԲԱՂՅՐ ԵՒ ԱՅԼԵ:

(էջ 255)

Բանաստեղծություններ Հանձնված է 57 թվահամարի առաջին պահանջ տնտեսական, գրաքար,
անթիվներ:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՅԱՆՈՒՍ ԱՄԵՆԻ ԱՆԻ ՄԻՍԻՍԻՍԻ...

(էջ 255)

Այս բառերով սկսվող բանաստեղծություններ Հանձնված է 71 թվահամարի առաջին պահանջ մե-
տադրից. ինքնագիր. շ. 18,6 x 12, անթիվներ. նույնը վերադրվում է Ամերիկայի գաղութա-
բարձր բազմաթիվություններ. Արաբյանի աչք թվապես գրել է «Ամերիկյան լիս բջիլը» ուսում-
նասիրություններ. բանաստեղծություններ Հանձնարար գրված պես է լինի աչք շրջանում:
Տպագրվում է առաջին անգամ:
Նույն էջի վրա Արաբյանի սեղանի է իր մասնություններ վերաբերյալ հետևյալ տողերը.—

Ո՞վ նախանձելի, ոսկեզնի ժամանակի մանկությունն իմոյ.
Դու անցնի և անցանա թաղապետներ, խաղաղությունն և յանհոգությունն:
Աուրբ իմ երջանիկ, ուր դեռ անձամբ էին տրամադրվել և հոգը
մեռությունն և աշխարհի
Զիարդ թաղը էր ինձ ամենայն ինչ. ուր իմ միայն զգայի զուրախությունն
ես ա՛յ ունեի և ա՛յ գիտի զբոսն տրամադրվան և հոգոց:
Միմիայն խաղը և զուարճությունը էին ընկերը իմ:

երկին և երկիր, ընտանիք և բարեկամք սիրելի էին ինձ միշտ.
 Մենք սիրելին և ուսուցանելին ինձ զբարի մտածառնւս.
 Տուն ձեռագաց իմոց էր բոլոր աշխարհ իմ, իմ գրախառ և երշանկութիւնս:
 Եզրաբք և բար միտքիմարէին զիս, միմիայն զբարիս կոմէլին և ցանկանային ինձ
 Ո՛ր ևս զու բախտաւոր ժամանակ, ա՛հ այլ ոչ երբէր զարձցն՝ս. զայ
 Մեղութիւն և ամենայն ինչ փոխի, ամենայն ինչ լինի զմուսարինս:
 Աստեց աշխատանաց ա՛յ կտրեմք ապրիւր:
 Յայնժամ միայն ձանաչեմք զգին բախտի մերոյ, երբ նա կտրնչի:
 Մանկուներ բախտաւորք, լուսուր բարի խրատուց
 Մեղաց և ուսուցաց. զայ ժամանակ և զուր ինքնին խնդրէր
 Զգեղեցիկ, նախանկէի խաղաղախոն ժամանակ մանկութեան ձեռք,
 Այլ ո՛չ զտանէր յարեմամ:
 Նորա իրեն շուր անցին, և այլ ոչ ես գտնան.
 Կտրուեալ ժամանակն, կտրուեալ բախտն, կտրուեալ ուրախութիւնք
 ևս զուրաճութիւնք, միմիայն ցուր և հոգք մեղացին:
 Միմիայն ասարկնութիւն բաղկացուցանէ երշանկութիւն, վիճակի
 Մերոյ, կենաց մերոց, սրտի և հոգւոյ մերոյ:
 Սկիզբն ամենայն ցաւոց և տրտմութեանց սկսանի ի ձերութեան
 Յիմարն մոռանալ զայս ամենայն, այլ բժտատունն և բանական երեխայն
 պահէ ի միտս:
 Որ ինչ ի մանկութեան սերմանեմք, զայն ժողովեմք ի ձերութեանս:
 Ժամանակ ձերութեան ի բուն զմուսարին:
 Ուսուցիչն սիրէ զաշակերտն, սրպէս հայր զորդի:
 Ժրաշան աշակերտք խնդութիւնք են վարժապետաց և ծնողաց:
 Ենզաց հոգի իմ, դի տեսի ևս զձեզ ի բարութ ողջութեանս:
 Ո՛չ ամենայն դիպուած է բարեխաղաղ:
 Զիբ ներդրծութիւն առանց պատճառի:
 Ի բոխա շունիմք զցուս և զհոգս, միմիայն յանբախտութեան զգամք
 զգին բարեկամաց:
 Արարիչ իմ զինչ է մարդն առանց ասարկնութեան, ասանց բեզ և
 ասանց բարեկամաց:
 Մտածմունք իմ և կեանք ալիպէս անցանէն, բազցք զն՝տ, մարութ
 ազրիւր, որպէս զուր անզաղար անցանիւր:
 Ստաշակ մանուկ, հայեա՛ց ի գեղեցիկ ժամանակ բո, օտն՝ր լեր բարի.
 արի, բանդի զես ոչինչ ազմէլ զուրախութիւնս բո:
 Երկնաւոր հայրն մեր տեսնէ զամենայն, զու ընդէ՛ր ցանա:
 Ո՛վ ծաղիկք և եղանակ զարնուն, զիա՛րդ գեղեցիկ ևս նորա:
 Միմիայն առարկնին է անմա՛շ յաշխարհի և լերկնիս:
 Աստուած հայի ի սիրտս, այլ մարդն լերեսաւ:

Բանաստեղծութեանը կցված այս սեռագիրը առաջին անգամ տպագրվել է 1939 թ., «Գրա-
 կան թերթ»-ի N 17-ում:

ՐԱԲԵՐԵՐԵՆ ԼԱՅՐԵՆԱԿԻՅԵ ԻՄ.

(ԼՋ 261)

Հանված է 22 թվահամարի առից պատճառով մեծագիր տեսարանից. զա հանգանակու-
 թյան նպատակով կազմված մի տեսարան է, որով Արաբյանը ցանկացել է գրամական օգ-
 նություն կազմակերպել աշուղ Աղբար Աղամի սրբացած ընտանիքին:
 Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ի ՆԵՐՈՒՅԱՆԱԼ ԱՇԱԿԵՐՍԱՅ ՆԱՀԱՆԿԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԵՐԵՒԱՆԵՒ.

(էջ 262)

Հանձնած է 48 թվահամարի տակ պահպանող տեսարանից, բանաստեղծություններ գրված է 1845 թ., ներսես Աշտարակեցու նահանգականի ուսումնարան այցելելու առթիվ:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՅԼ ԱՇԱԿԵՐՍ ՆԱՀԱՆԿԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ.

(էջ 263—264)

Հանձնած է 49 թվահամարի տակ պահպանող տեսարանից. նվիրված է ներսես Աշտարակեցի կաթողիկոսին՝ իրա նրան ժամանելու առթիվ. բանաստեղծություններ արտասանել է Արուսյանի աշակերտ Գրիգոր Բեռնիսյանը: Վերապրում չի շատակված է, որ գրվածքը արտասանվել է ուսանողին, սակայն արխիվում չկա վարդապետությունը:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՇԱԿԵՐՍԷ ԱՌ ՀՐԱՅԱՐՈՒՄՆ ԸՆԿԵՐԱԿԱՅԱՅ ԻՐԵՆԱՆԵՏ.

(էջ 265)

Հանձնած է 57 թվահամարի տակ պահպանող տեսարանից, գրառք, տեղեկություններ, Արուսյանի նրազել է իր աշակերտներին ուղարկել Պետերբուրգ ուսանելու: Ներսես Աշտարակեցին սկզբում խոստացել է նրան, հետո մղձկնելով մերժել: Հավանաբար Արուսյանը առաջին շրջանում է հարինել իր այդ բանաստեղծությունը:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԶԻԱՒՄ՝ ՍԵՐԱՆԻ...

(էջ 266)

Բանաստեղծությունը հանձնած է 107 թվահամար ունեցող իերեպոսից, տեղեկություն, գրառք, գրված է նրանում:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՍՊԵՏ ՏԱՆԵՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆ, Ի ՇԵՂԵՐԷ...

(էջ 269—270)

Բանաստեղծությունը հանված է 61 թվահամարի տակ պահվող 2-րդ տետրակից: Երկերի բանաստեղծություններին Արսիյանը ժանրային է սկզբում իր ուսուցիչ Գրասի, ապա Ֆրիդլանդերի միջոցով: Գորպասյան օրագրերում հիշատակություն կա այն մասին, որ Արսիյանը գերմաներեն լեզվին վարժվելու համար թարգմանություններ է արել գերմաներենից հայերեն և հայերենից գերմաներեն:

Երկերի բանաստեղծությունը գրված է 1779 թվ.:

Արսիյանի թարգմանությունը կատարված է բնագրից: Բնագրի և թարգմանական տեքստի համեմատությունը ցույց է տալիս, որ Արսիյանը ձգտել է հարազատ մնալ բնագրին: Թարգմանության տեքստն առաջին անգամ տպագրվել է 1940 թ. և, Արսիյանի Ծրկերի 2-րդ հատորում, էջ 61:

ՍՈՒԿ. ԱՐԱՐԻԱՆ Ի ՄԵՍԱՆՈՒՆ ԱՐԲԵՆՏԷ ՀԱՂԵՐԷ...

(էջ 271—274)

Բանաստեղծությունը հանված է 64 թվահամարի տակ պահվող 2-րդ տետրակից: Թարգմանությունը կատարված է գերմաներենից: Արսիյանը Հուլիերից թարգմանել է 2 բանաստեղծություն. երկրորդը՝ «Գարնալիս ի վերայ նորին» (էջ 275—277): Այս բանաստեղծություններն Արսիյանին համակել են իրենց մոտիվներով, սրունք հարազատ են եղել նրա նպատակին:

76 թվահամարի տակ պահվող ինքնագրից նույն բանաստեղծության վարիանտներից է:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԷՐԼԵՆՈՒՄ.

(էջ 278—279)

Եյոթենի բանաստեղծություններից է: Արսիյանը թարգմանել է բնագրից: Արսիյանի օրագրում զետեղված է պետերբուրգյան թերթերից մեկից արտագրված ներդրողից Եյոթենի մահվան առթիվ. իր օրագրերում Արսիյանը զետեղել է Երկերի վաղմարյան շրջանի թանկանկերից մի բանի հատվածներ, որտեղ խոսում է սիրո և բարեկամության մասին:

Տպագրվել է առաջին անգամ 1940 թ. «և. Արսիյան, Ընտիր երկեր», էջ 59-ում:

ՈՐԷ ՕՐԻՈՐԴԻ.ՄԻՈՅ Ի ՎԵՐԱՅ ՄԱՀՈՒՄԱՆ ԸՆԿԵՐԻՆ ԻԻՐՈՅ.

(էջ 280)

Հանված է զարմայո 64 թվահամարի տակ պահվող տետրակից: Տետրակում զետեղված են նաև այլ թարգմանություններ նույն հեղինակից. ինչպես «Ներեհեգոսիլուն ի վերայ լինական աղբյան միոյ» (էջ 281—282), «Հովնանենև և Աճիսին» (էջ 283—285), «Աղեկատան և Բոգլին» (էջ 286—289):

18-րդ դարի գերմանացի բանաստեղծ Հեռլտը Արսիյանին դուր է եկել իր ժողովրդական մոտիվներով:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՌ ԱՐԵՎԱԿԱՆԱՄՈՒՏՈՒՄ

(էջ 290)

Հանձնված է 64 թվահամար ունեցող 2-րդ տեսակից, թարգմանված է 18-րդ դարի զէրմանացի բանաստեղծուհի Աննա Լուիզե Քարլից. տետրակում զետեղված է նույն բանաստեղծուհու մի ուրիշ բանաստեղծությունը՝ «2 յուլիսի 1761. ի ծագիլ առեղականե» (էջ 291). տետրի նկարագրի պահպանում է Ն 76 ձևագրում: Թարգմանության թվականը տեղադրված է:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԵՂԵՐԵՂՈՒԹՅՈՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ԳԱՅՆԷԻ.

(էջ 292—294)

Թարգմանությունը զերմանացի բանաստեղծ Գուշկից. բանաստեղծությունը հանձնված է զարմայի Ն 64 տետրակից, սկսվելով պահվում է 176 ինքնուրույն. թարգմանության թվականն տեղադրված է:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԿԳՂԻՆ ԲՈՐՆԸՈՂՄ.

(էջ 295)

Թարգմանություն է Կարամզինից. հանձնված է 57 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. գրառար, անթվակիր. թարգմանությունը հավանաբար կատարել է Գորգապետով: Իբ «Ռուսաց պատմության» ամսական աշխատության մեջ հրատարակ է «ռուս գրականության» նախազգույնը:

Առաջին անգամ տպագրվել է 1940 թ. Խ. Արովյանի երկերի 2-րդ հ., էջ 64:

ԲԱՎԱՅ.

(էջ 296—298)

Թարգմանություն է Կարամզինից. հանձնված է 57 թվահամարի տակ պահվող տետրակից. գրառար, անթվակիր. թարգմանությունը կատարված է Գորգապետով:

Առաջին անգամ տպագրվել է Արովյանի երկերի 2-րդ հ., 1940 թ., էջ 65:

Ի ԳԵՐԴԻՎ ՊԱՏԵՐԱՋՄԻՆ, ՏՐԱՅԱԿԱՆ՝ ՀԵԿՏՈՐ ՄԻ Ի ՎԱՐՄՈՒՆ ՈՐԳՈՅՆ ՊԵՐԱՄԱՅ...

(էջ 299—303)

Հանձնված է 57 տետրակից. Արովյանն այս թարգմանությունը կատարել է Գորգապետով. Համերտի «Երկեր»-ի 6-րդ հրատարակությունից է:

Առաջին անգամ տպագրվել է Արովյանի երկերի 2-րդ հ., 1940 թ., էջ 65:

ԱՌ ԲՈՆԱՆՈՐԻ ԳՈՐԵՆԻՍ...

(էջ 304)

Հանձնված է 75 թվահամարի տակ պահվող ձևագրից. սա մի թարգմանական հատված է Երկերի շարքում և Ֆինլանդիայի բանաստեղծությունից. ամբողջական թարգմանությունը կատարված է Հ. Հովհաննիսյանի կողմից. 1895 թ.:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՋԱՏՈՒԹՅՈՒՆ.

(էջ 305)

Չափածո հատվածը հանձնված է 52 թվահամարի տակ պահվող ինքնագրից. Գրառար է, թարգմանություն:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՍԵՎԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐՒԱՆՏՆԵՐ

ՀԱՆԳԵՐՈՒՄ ԱՍՏ Ի ԲՈՒՆ ԱՆՈՅԵ...

(էջ 309)

Այս բառերով սկսվող բանաստեղծությունը հանդիմ է 104 թվահամարի առաջ պահվող սեպտեմբեր ամսականին:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԼՈՒՍԻՆԵՐ ԳՈՒՐՄ Ա ԵՆԵԼ...

(էջ 310)

Այս բառերով սկսվող բանաստեղծությունը հանդիմ է 47 թվահամարի ունեցող ձեռագրին, որովհետև է ժամանակ, դժվար ընթերցանելի, անբարձր արտաբերական է:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՈՍԿԵՂԷՆ ՊՈՍԿ ԳԼԽՈՅ ՄԵՐՈՅ ԲԱԿ.

(էջ 311)

Հանդիմ է 73 թվահամարի առաջ պահվող ինքնագրին. բովանդակությունն էրևում է, որ ուղղված է Ներսես Աշտարակեցուն՝ նրա կաթողիկոս անվանումով:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԼԻՊԻԱ ՅԱՆՈՒՐ ՄԻ...

(էջ 312)

Հանդիմ է 157 թվահամարի առաջ պահվող ախարակին. գրությունն թվականն անհայտ է:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ի ՄԱՍԻԿԻ ՏԵՍՈՅԿ...

(էջ 313)

Բանաստեղծության համաձայնը հանդիմ է 76 սեպտեմբեր էջին. գործառնական շրջանին համապատասխան է:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՍՈՒԿ Ի ՎԵՐՈՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ.

(էջ 314)

Հանդիմ է 74 թվահամարի առաջ պահվող ինքնագրին. գրաբար. գրված է Գրգուր անունով, դժվար ընթերցանելի ընդունակությամբ:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՈՎ Է ԱՅՍ ՇԱՄՐՈՒՇ.

(Էջ 317)

Հանձնած է Վ. Արովյանի (ե. Արովյանի որդու) ձեռքով տրամադրված բանաստեղծությունների տեղադրից. (պահվում է ե. Արովյանի արխիվում, N 70-ի տակ): Բնագիրը չկա:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԱՅԼ ԱՆՍԻՐՏ ԱՅՍ ԶԱՒԱԳՔ...

(Էջ 318—322)

Այս բառերով սկսվող չափածո հատվածը շարունակությունն է կազմում «Անկնաթիւն երկնային մարմնոց բոս հասկացողութեան հայոց» վերնագիրը կրող չափածո գործի. սկսվելով հանձնած է N 96 ձեռագրից. գրված է Գորգոսասում, Նույն ցիկլին է պատկանում «Եւ երիտասարդք սիրեն...» չափածո կտորը (էջ 323—325):

Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ի ՇՐՋԻԼ ՆՈՅԱ...

(Էջ 325—327)

Հանձնած է 109 թվահամարի տակ պահվող ինքնագրից. շարունակությունն է N 96 ձեռագրի չափածո գործի:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՆՈՐ ԻՆՉ ԵՆ ԱՅՍ ՅԱՅՅԲ...

(Էջ 329—330)

Հանձնած է Արովյանի արխիվում 86 թվահամարի տակ պահվող սեռագիր ինքնագրից. գրառար. գրված է Հաղպատում, հավանաբար 1827 թ. ընթացքում: Արովյանն այս բանաստեղծությունը սնագրել է մի ձրարի վրա, որի վրա գրված է նաև իր հասցեն հե. տեղալ մակագրություն՝ «Շնորհունակ խաճաճմաճա արքայուց Խաչատուր Ավետիսյանից Ապրիլիանց Քանաքեղան», ապա շարունակությունը «Շնորհաճալլ Պայազատաղնեայ գերազանց Ազնուազարմ պատուական բարերարեանցն նոր զգայ ի ռուր վանն ուխտին զՀաղպատայ ալլ և Սանահնե Նաային գրեց»:

Մրարի վրայի հասցեագրումը զարձալ հաստատում է, որ Արովյանի հեղ. անունը ձգել է Ավետիս:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՈՐ ՀՈԳԻՈՅ ԱՅՍՈՐ... Ե ՀԻՄ ԲՈՒՄՔԻՅԱՆ...

(Էջ 331—332 և 333—334)

Այս բառերով սկսվող բանաստեղծությունները հանձնած են 105 թվահամարի տակ պահված ձեռագրից. գրված են Գորգոսասում:

Տպագրվում են առաջին անգամ:

ԲԱԶՄԻՅՍ ՄԻՆՉ ԶԱՅՍ ԲՈՒ ՏԱՅԻ...

(Էջ 335)

Հանձնած է 74 թվահամարի տակ պահվող տեղադրից. գրված երևանում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵ՛Ս ԶԻՒԼԻ ԲՆԻՍԻԱՆԵՐ...

(Էջ 336—337)

Այս բառերով սկսվող անաժառանգական հանձնարարի հանձնարարի և 96 թվահամարի տակ պահվող սեռագրից. բազմաթիվ շնորհակալություններով և դժվարություններով տողերով: Համարադրար գրված է Գորպատով:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՌԼԶՈՅՆ, ՋԵՂ, ԿԵՐԻՆԸ և ՄԱՅԻՍԻ, ՄԱՅԻՍԻ...

(Էջ 338 և 339)

Հանձնարարի հանձնարարի և 107 սեռագրի տեսարանից, գրված են համարադրար իր աշակերտների հետ կատարած դրոսանքների կապակցությամբ:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՄԱՀԱՀՐԱԼԻՐ ՏԱՐՏԱՄԱՐԱՆԵՐ...

(Էջ 340)

Հանձնարարի և 82 թվահամարի տակ պահվող ինքնագրից, գրված է Գորպատով:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԵՐԲ ՏԵՍԻՑ ԶԲԵՂ...

(Էջ 341)

Հանձնարարի և 74 ինքնագրից, գրված է Գորպատովի շրջանում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԵՒ Ի ՄՈՑ ԱՆԿԵՐԱՆ...

(Էջ 342)

Այս բառերով սկսվող բանաստեղծության մեջ համարադրար հանձնարարի և 74 թվահամարի տակ պահվող սեռագրի ինքնագրից, գրված է Գորպատովի շրջանում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ԶԱՏԱՆԱԿԱՆԱՆ ԵՄ ԶԵՂ...

(Էջ 343—345)

Հանձնարարի և 98 թվահամարի տակ պահվող ինքնագրից, բանաստեղծության ինքնագրի և ներսեռ Աշտարակեցուն, գրված է նախադրարության շրջանում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՊԱՏԿԵՐ ՊԱՐԵԱՆԱՆ Ե. ԿՈՒՄԻՆ.

(Էջ 346—347)

Հանձնարարի և 80 թվահամարի տակ պահվող սեռագրի ձևագրից: Ունի երկուստեք է, որ գրված է նախադրարության շրջանում:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

Վ Ա Ր Ի Ա Ն Տ Ն Ե Ր

Անցին Լեհու ամի... (էջ 351) Չգացմանի՞ ցատկից... բանաստեղծության վարժանան է, հանված է N 95 ինքնագրից:

Յրիարդ փոք ճվերս... (էջ 352—353) հույնահուն բանաստեղծության սեպեր վարժանոց հանված է N 108 ինքնագրից:

Ջանուս չան չի մնաց... (էջ 354) հույն բանաստեղծության վարժանոց, հանված է բրդական ֆուլիարի ժողովածուից:

Ոն բերն, ոն բերն... (էջ 355—356) «Եստճևալ ի վերայ հորին...» բանաստեղծության վարժանան է, հանված է N 76 ինքնագրից. (բնագրի 33 տողից ժինչև 59-րդ տողը):

էս խարարի... բանաստեղծության հաջորդ շաբաթի կտոր (էջ 357) «Աստիս Տաղներուդայ...» բանաստեղծության մի մասի վարժանան է, փորձել է աշխարհարար լեզվով շարագրել: Բանաստեղծությունը հանված է N 82 ինքնագրից:

«Մոռացայց զերկիր...» շաբաթի կտոր (էջ 358) N 57 տեղաբաշխում պահվող «Ի վերայ դամբարանի...» բանաստեղծության շարունակությունն է:

«Սիրաս Լիվելի ա...» (էջ 359) «Յառեկամի մոտ» արձակ շարագրության սկիզբն է, վարժանոց հանված է N 57 արձակ և շաբաթի ժողովածուից:

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ
ԵՎ
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ

ԱՔԵԼ— Ըստ Աստվածաշնչի Ազամի կրտսեր որդին, որը զոհ է գտնուում Նորագաս եղբոր՝ Կարենի շար Նախահմինու 27:

ԱՐԱՆԶԱՄ— Ըստ Աստվածաշնչի Հրեաների նահապետը— 346:

ԱՋՐԱՐ ԱՐԱՄ— (1816—1846) Արաբյանի ժամանակակից աշուղ— 261:

ԱՆԱՄԴԱՐՅԱՆ ԶԱՐՈՒԹՅՈՒՆ— (1796—1834) Հայ բանաստեղծ: Հայտնի է Լեզել նան մանկավարժական գործունեությամբ: Աղել է Ներսիսյան դպրոցի առաջին տեսուչը— 88, 140:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ— Ալեքսանդր 1, Ռուսաստանի կայսր (1777—1825). իշխել է 1801—1825 թ.՝ Նրա օրով սկսվեց առևտրական նոր արշավանքը Անգրիովհաս— 53:

ԱԿՈՄՅԱՆ ԳԵՂՈՐԳ— Արաբյանի պանսիոնի աշակերտներից: Հետագայում սովորել է Գորգոսի Համալսարանում. զբաղվել է գրական-հասարակական գործունեությամբ և մանկավարժությամբ, Փոնդոյանի հետ առաջին անգամ հրատարակել է «Երբ Հայաստանիս-ն»—240:

ԱՂԱՄԱԼՅԱՆ— Երևանի ազնվական հին առնձ. աշրի են ընկել ուսուցչական պատերազմի ժամանակ զեպի Ռուսաստանը առած Համալսարանում— 206:

ԱՂԱ ՄԱՀՄԱԴ ԵՄԷՆ—18-րդ դարի վերջի պարսից շահ՝ Ղաջարների գինեատիրայի հիմնադիրը. հայտնի է Թիֆլիսի վրա կատարած իր ավերիչ արշավանքներով՝ 1795 և 1797 թվականներին— 183:

ԱՂՈՒՄԱՆՅԱՆ ԳԱՇՏ— Արարատականի (Աղբրեշանի) աջի մասը, որտեղ անդի է ունեցել վարդան Մամիկոնյանի առաջին ընդհարումը պարսիկական զորավորների հետ— 15, 134:

ԱՅԱՐԱՄ—ԷԱՄ— Տրոյական պատերազմում Պարսկիսի գիտիք փրկող երկու նախահման հերոսներ— 300:

ԱՆԱԿ— Ըստ ավանդության Գրիգոր Լուսավորչի հայրը— 16:

ԱՆԴՐԱՄԱՆԵՆ— Երեմիական-ի հերոսուհիներից. Տրոյայի թագավորի որդի Հեկտորի կինը— 239, 302:

ԱՆՏՈՆ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ— Էջմիածնի վանքի միաբաններից: Արաբյանի խնամակալը— 18:

ԱՄՔԱՆԱՋՅԱՆ ՃՆԹՔ— Ըստ ավանդության Հայկի տոհմի ներկայացուցիչներից— 211:

ԱՏՐԻԿ— Համբուրի Երեմիական-ի հերոսներ Ազամեմեանի և Մենեյաուսի հայրը— 300:

ԱՐԱ— Ըստ ավանդության Հայկի սերնդից, Արամի որդին, որ զոհվել է առաքական բռնավոր թագուհի Շամիրամի հետ ունեցած պատերազմի ժամանակ— 23, 330:

ԱՐԱՄ— Ըստ ավանդության Հայկի՝ Հայ ժողովրդի նահապետի որդին— 15, 16, 17, 23, 24, 27, 28, 123, 211, 215, 330:

ԱՐԿՈՐԻ (Ակորի)— Մասիսի գեղերին ընկած դյուղ, որտեղ գտնվում էր ա. Հակորի վանքը. կործանվեց 1840 թ. երկրաշարժից— 49:

ԱՐՄԵՆԱԿ— Ըստ ավանդության Հայկի նահապետի տեղբորակի որդին— 23, 59, 61, 123:

ԱՐՄԵՆ— (Ընծայեցի) Հազկերտ 2-րդի զորարանեում հրամանատար Հայոց ալրու-ձիս: Ընկել է 451 թվին պարսից դեմ մղված ազատագրական պատերազմում— 23, 123:

ԱՐՏԱՇԵՍ— Հայոց թագավոր. հիմնադիր Արտաշեսյան գինեատիրայի իշխել է 114—83 թ. ժ. թ. առաջ— 329:

ԱՔԱՅԱՆ ԶՍԱՅՔ— Հունական ցեղի գլխավոր սագմիկները Հունա-արքայական պատերազմի ժամանակ— 300:

ԱՔԻԼԵՍ—Երեմիական-ի գլխավոր հերոսներից, Պենդի և Թևոսի որդին, մասնակցում է Հունա-տրոյական պատերազմին, ընկնում է Պարիսի նեղից— 299:

ՔՂԱՐԱՏՈՐԻՆԻ— Նախարարական հնազույն տուն Հայաստանում: Արշակունիների թագավորության ժամանակ Քաղարատունյաց էր պատկանում թագավորության իրավունքը: Հետագայում Քաղ-ի տունը գլխավորեց Հայաստանի երկրորդ պալատը արարական զավթիչների դեմ և 9-րդ դարի երկրորդ կեսում Հաստատեց իր թագավորությունը: Իշխել է Հայաստանում 885-ից մինչև 1045 թվվր— 53, 54:

ԲԱԴԱԼԻՍԻ ԶԱՆԴԱՐՔ— Անժանոթ Հայ, որին Արաբիանը Հանդիպել է Գորգաստում— 66, 70, 71:

ԲԱՆԴՐԱՏԻՆԻ (Պանկրատիև)— Ռուսաց շորերի հրամանատարը Պարսկաստանում 1830-ական թվականներին— 53:

ԲԵԼԻՍԻ— Ըստ հրեական ավանդության սատանաների զլխավորը— 46, 100:

ԳԱՐԻԳՐԻՆ— (Գարգրիս Սրբանաշան) Հաղկերտ 2-րդի որով պարսից բանակում գտնվող Հայոց այրուձիկի զինվորներից մեկը, որը առաջինն բմրոսացաձև Հաղկերտի հրավարականի զեմ— 134:

ԳԵՂԱՄ— Ըստ ավանդության Հայկի սերնդից, Ամասիայի որդին— 59, 61:

ԳԵՂԱՐԻ— Ըստ ավանդության այն նիգալը, որով հոսմանցի զինվորները խոցեցին բրիտանական խաչկռիվի մասնակցին— 25, 53:

ԳԵՂԱՐԱՄ ԺԱՆՔ— Միջին դարերի Հայկական վանք, լինելով վիժափոր, սաացել է Այրի վանք անունը— 222, 227:

ԳԵՐՄԵ— Գերմանացի բանաստեղծ (1749—1832)։— 134:

ԳՈՐԹ (Ղաթեր)— զերմանական բարբարոս ցեղերից. 3-րդ դարից տարածվում են եգիպտական և սկիզբի զեմում հոսմանական կայսրության կործանմանը— 106:

ԳՐԱՄ— Արամիան առաջին ուսուցիչներից Գորգաստում— 78, 79:

ԳՐԻԳՈՐ— Ըստ Հայկական եկեղեցական ավանդության Անակ Պարթևի որդին, հիմնադիրը Հայ-առաքելական եկեղեցու— 32:

ԳՆԱԴԻՍ ԽԱՆ ՄԱՍՈՒՐԱՅԱՆ— Պարսից զեհպան Ֆրանսիայում 1816 թ.— 262:

ԳՆԱՅԱՆ— Ըստ հունական զիցարանության այն զեղեցիկուհին, որը հետապնդվելով Ապոլլոնից, վախից արձանացաձև և վերադարձվել ծառին— 129, 293, 294:

ԳՆԱՆ ԵՄՊՈՒՀ— Հաղկերտ 2-րդի ներկայացուցիչը Հայաստանում, և նրա հարկային բաղադրանքների կրատագրը— 133:

ԳՈՒՇԷ ՅՈՂԱՆ— Գերմանացի բանաստեղծ (1725—1787), զրել է զիցարանական բնույթի բանաստեղծություններ— 292:

ԵԶԵԿԵՆ— Եզեկիել Ըստ հրեական ավանդության չորս մարգարեներից երկրորդը, ծնունդով բաղանի, 597 թ. (մ. թ. ա.) վաղվից Նրուստուհից— 22:

ԵՈՅՆ— (Յաֆա) Միջերկրականի ափերին գտնվող Յաֆա նավահանգիստային քաղաքը— 269:

ԵՍԱՆ— Ըստ ավանդության հրեական մարգարե, որին վերագրվում է ազգերի առաջադի պաշտպանը— 27, 28:

ԵՓՐԱՄ ՍԵՐ— Արաբիանի մասնակցակից Հայ եկեղեցական պատմագիր— 54:

ԶԱՐԱՅԱՆ— Հայ նահապետ. ըստ ավանդության հայն-արաբական պատերազմում կռվել է Տրոյայի պարսպների ասի հույների զեմ— 23:

ԶԵՎԱՆ— Ըստ հունական զիցարանության աստվածների Հայրը— 301:

ԻԼԻՈՆ— Թաղավորություն Փորը Ասիայում, որի մայրաքաղաքն էր Տրոյան— 300, 301:

ԻՍՄԱԵԼ— Ըստ Աստվածաշնչի Նուրայի ցեղից. զավաճան— 53:

ԼԱՂ— Վրացական ցեղերից. բնակվում են Բաթումի և Տրապիզոնի միջև— 22:

ԼՈՒԿԱՆԻԼԻՍ— Հոսմանական զորավար. ապրել է 106—56 թ. մ. թ. առաջ 70 թ. Տիգրան 2-րդի թագավորության մասնակցի արշավում է Հայաստանի վրա— 22:

ԽԱՉԱՏԱՐԻ ԲԵԼԻ— Խաչատուր Բելի-Շահնազարյան— Գալիթ Խան Մատուրյանի բնից որդին, 1820 թ. վերջերից ապրել է Երևանում և Բիֆլուսում— 53:

ԽԱՐԱՄԱՆԻ ԳԵՂԻՍ— Ըստ ավանդության պարսից լարության աստված Ահրիմանի զեհրը— 136:

ԽՈՐԵՆ— (Խորեն Բնմայեցի) Հայոց այրուձիկի զինվորներից, որն ընկավ 451 թ. Ավարայրի ճակատամարտում— 23:

ԽԱՐԱՄԱՆ— Հայկ նահապետի թոռը, Արամիայի որդին, որը ըստ ավանդության ահազանց Հայկին Բելի հարձակման մասին— 59:

ԽԱՄԱՐԱՄԱՆ ԵԶԵԿԵՆ— Արաբիանի մանրամասներից, աչքի ընկնող մասերական. ապրել է Պանկրատիցում, Եղել է ուսուցիչական— 56:

ԽԱՐԱՄԱՆԻ— (1766—1826) Ռուս զորդ, բանաստեղծ, պատմագրան— 295:

- ԿԱՐԱՊԵՏ ԲՐԲԵՐՅԱՆՈՎՈՎՈՅ — 1828 թվին Կարինից Կովկաս եկած Հայ դպրախանութայան առաջնորդ՝ Հեազադյան Վրաստանի և Իմերեթի թեմի առաջնորդը — 30:
- ԿԱՐԵ ԱՆՆԱ ԼՈՒԻԶ — Գերմանացի բանասանդուհի (1722—1791), ծագումով գյուղացի, գրել է Հովվերգություններ Երան անվանում էին զերմանական Սաֆու — 290:
- ԿՐՈՂԻԴ — Ըստ Հունական դիցաբանության ժամանակի աստված, Կրոնոսի զաւակներէնց — 297, 298:
- ԼԱԶԻԿԱՆ — Լազիկերա 2-րդ, պարսից թագավոր (440—457), ձգուում էր բունութամբ բրիտանիայի վերացման ժխտում սարկացնել Հայ ժողովրդին Սրա Հեռաները եղով Հայ ժողովրդի մեծ ապստամբությունը 451 թվին՝ Վարդան Մամիկոնյանի գլխավորությամբ — 133, 134, 137:
- ԼԱՆԼԵՐ ԱԼԲՐԵՆ — (1708—77) Շվեյցարացի հեղեղ, ֆիզիկոս, բանասանդ, աշխ է իրենի «Աղբեր» պոեմով — 271, 272, 274:
- ԼԱՊՊԱՆ — Ստեփանի մաս գանձող Հայոց նշանավոր վաներից մեկը — 122, 330:
- ԼԱՅԿ — Ըստ աղջալի ավանդության Հայ ժողովրդի նախահայրը, աղջալով բանակալ Բելին, պահպանեց իր առձեռն անխախտությունը — 23, 28, 52, 56, 123, 314, 330:
- ԼԱՐՈՒԹՅՈՒՆ — Խաչատուր Աբովյանի Հորեղբայրը — 45, 88:
- ԼԵԿՏՈՐ — Իլիակների Հերոսները, Տրոյայի թագավոր Պրիամոսի ավագ որդին — բնկավ Արքայի նետից — 299—302:
- ԼԵՐԱԿԱՆ ԿԱՆՈՒՄ — Լուսի գիցարանական Հերոսները, Հույանի էր իր ֆիզիկական մեծ ուժով — 52, 135:
- ԼԵՍԻՆ ԼՈՒԻ ՆԱՐԵ ԲԵՐՆԱՅ — (1748—1776) «Դուհի և փոքրիկ» շրանի զերմանական բանասանդ — 280, 281, 283, 286:
- ԼԵՐՈՒՄ — Ըստ Հունական դիցաբանության Հաջուր գիտնի վիշապ, որին սպանեց Հերկուլեսը — 135:
- ԼՄԱՅԱԿ — Վարդան Մամիկոնյանի մեծ եղբայրը, Վարդանեց պոետերից մասնակիցներն — 23, 123:
- ԼՄԻՐՈՒՄ — Ըստ Հունական ավանդության «Իլիականի» և «Ոդիսականի» հեղինակը, կուր երգիչ, աչքին է 9 կամ 10-րդ դարում մեր թվ. առաջ — 299:
- «ԼՈՒՆԵ» — (Հունի) թափառական ցեղ թյուրքական ծագումով, սեղրում առաւելում էին Արալի շրանում, շինական ուսմաններին վրա և այլն 1-ին դարի վերջից շարվեցին զեպի արեւմտը և 5-րդ դարում Արթուրի գլխավորությամբ ներխուժեցին եվրոպա — 106:
- «ԼՈՒՆԵՔԱՆ» — ԲԵՐԱԿԱՆ — Ըստ Հունական ավանդության Իսահակի կինը, նա փորձեց իր որդի Լուկորին վերադառնել անդրանկության իրավունք, դրանից առաջ եկան աղանալը հասանքներ — 284:
- ՄԵՆԵԼԱՆԻՍ — Ապարայի թագավոր՝ Հույն-տրոյական պոետերից մասնակ, Հեղինի առաջնորդ — 299:
- «ՄԵՐՈՐ» (Մարոս Մալոս) — 5-րդ դարի սկզբի Հայ գիտնական, որա ջանքերով 412 թվին ստեղծեցին Հայ գրերը — 123:
- ՄՐԱՆՄԱՆԻՍ — Բիֆլիսի մոտակա քաղաքից սեղր, որը համարվում է արաւելու — 217:
- ՄԻԴԵՐՄԱՆ — Պարսից թագավոր Հազիկերա 2-րդի զորքերի գլխավոր հրամանատարը — 136:
- ՄՐԱՆԵՍ — Ըստ ավանդության մարդար — 123:
- «ՄՐԱՆԵՍ ԽՐԻՍՏԱՆ» (Մոսկա Խրիստան) — 5-րդ դարի Հայ մեծ պոետ — 22:
- ՄՐԱՆԵՍ (Մուսոս) — Ըստ Հունական դիցաբանության երգի և արվեստների առաւել, ծուհիները, Ըստ Հունական մուսաները ինն էին և հանդիսանում էին Զեոսի դուստրերը, մուսաները բնակվում էին Պոտնոսի վրա — 126, 132, 162, 211, 213, 216, 265:
- ՅԱՓԵԹ — Ըստ ավանդության նույն ավագ որդին — 49:
- ՆԻԿՈՒՄԱՆ — Նիկոլայ 1-ին, ռուսական կայսր (Մեդել է 1796—1855) — 21, 53, 330:
- ՆՈՐ ՀՈՐ — Հույանայի ծովում գանձող կղզիներից մեկը — 106:
- ՇԱՀԱՆԱՐԱՆ ԳԵՎՈՐԳ — Աբովյանի աշակերտներից — 262:
- ՇԵՐԱՆԱՐԱՆ ԱՂԱՐԱՆ — Աբովյանի պարսկական բնիկներից — 88:
- ՇԻԼԵՐ — Գերմանացի բանասանդ (1759—1805) — 269:

Ուլիսթոն — Լեւ Հոնտաստեում, գտնվում է Մակեդոնիայի և Քեռոնիայի սահմանում.
բառ հունական ավանդության այդ լեռան վրա էին ապրում աստվածները — այնպեղ նրանք
խմում էին նեկատար և սեվում ամբրոսով, որոնցով պահպանվում էր նրանց անմահությունն ու
հավիտենական երթառադրությունը: — 22, 52:

ՈՐՐԻՉԳԻ — Պարսից զրադաշտական կրոնի մեծագույն աստվածը. կոչվում է նաև Ահուրա-
մազդե. բարության մարմնացումը: — 136:

ՊԱՍԿԱԼԻՉ — Ռուս զինվորական, ֆելդմարշալ (1783—1856): Ռուս-պարսկական պատե-
րազմի ժառանգակ նշանակվում է Կովկասի կառավարչապետի օգնական, ապա կառավարչա-
պետ. ստանում է հիմա Երևանի տոնգուսը: — 53, 54:

ՊԱՎԼՈՎԻՉ — (Տեա նիկոլայ):

ՊԱՐՈՅՅՐ — Ըստ ազգային ավանդության Հայոց տառչին թագավորներից: — 123:

ՊԱՐՐԱՏ ՅՐԻԳՐԻԵ — (1792—1841): Դորպատի համալսարանի պրոֆեսոր. Մոսկովիա-
յան բուհում, բոլշի Կաստրոն է մի շարք անհայտարհորգություններ. 1829 թ. Արավյա-
նի հեռ կատարեց իր հայտնի վերջեր զեպի Արարատի զազաթը. դա սկիզբ դրեց նրանց
բարեկամությանը Արավյանի ուսուցիչը և խնամակալը Դորպատում: — 70, 78, 79, 239:

ՊԵՏՐԱՆՍՈՎ — Այսպես է կոչում Արավյանը Պետերբուրգ (Լենինգրադ) բաղաբու: — 105:

ՊԵՐՄԱՆՍՈՎ (Փիզմաբն) — Կիպրոսի թագավորներից, նշանավոր բանասերացործ, բան-
դակնով մի կնոջ չինաղ արձան, անվանում է Դալանեա (կնիկաբույր):. սիրահարվելով ար-
ձանին, ինչպես է Աֆրոդիտեին չնչավորել նրան: — 80:

ՊՈՄՊԵՆՍ — Հռոմեական պետական ականավոր գործիչ. զորավար (106—48). 70 թվին
բնորոգեց Կոնստանդիապոլիսը և Հայաստանի զեմ մզված արշավաններին: — 22, 54:

ՊՐԻՍՄ — Տրոյայի թագավոր, որի զեմ պատերազմ մղեց Մենելաոսը: — 239:

ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏ (Տալալյան) (1810—1870) — արքեպիսկոպոս, ղեկավարեց զործիչ,
1842 թվին զրեւ է ռժանապարհորգությունն ի Հայաստան: — 235:

ՍԻՄ — Ըստ ավանդության Նոյի որդիներից: — 49:

ՍԵՐՈՎԻՍ — Ըստ Աստվածաշնչի երկնային Լակներ, որոնք չընդապատած աստծուն՝ երգում
էին նրա համար: — 251:

ՍԿԻԹՔ — Հին ցեղախումբ. ապրում էր մե ծովի հյուսիսային ափերին, 8—2-րդ դ.
մ. թ. ա.: Ըստ Հերոդոտի, 7-րդ դարից սկսած նրանք տարածվում են Փոքր Ասիայում: — 106:

ՎԱՆՏԵՐ — Արավյանի զորպատյան ուսուցիչներից: — 64:

ՎԱՂԱՐՄԱԿ — Հայոց թագավոր (191—217). նրա անվան հետ է կապված Վաղարշական
և Վաղարշապետ (այժմ Հասան-Կալե և Ալաշկերտ Քյուրքիայում) և Վաղարշապատ քաղաք-
ների կառուցումը: — 123:

ՎԱՐԳԱՆ — Վ. Մամիկոնյան, ապարապետ Հայոց զորքերի Պարսից Հազկերտ 2-րդ թա-
գավորի բռնության զեմ 451 թ. նա կազմակերպեց և ղեկավարեց Հայ ժողովրդի ազատա-
դրական պատերազմը: Զոհեց Ավարայրի ճակատամարտում: — 15, 16, 23, 52, 123,
133—135:

ՎԱՐԳԱՆՅԱՆ ԱՂԱՋԱՆ — (տես Շերմազանյան):

ՏԻԳՐԱՆ ԵՐԿՐՈՐԻ — Հայոց թագավոր՝ 95—55 թ. թ. մ. թ. առաջ. հմուտ քաղաքագետ,
ազատագոր զորավար. պատերազմել է հռոմեացիների ախարհակալության զեմ: — 52,
53, 329:

ՅԵՐՄԵՆ — Ըստ հունական զինարանության Աթենքի թագավոր Պետրոսի ազգիչը. Իր
բրու՝ Պրոկոնի ամուսինը, թրակացի իշխան Տերեա բռնաբարում է Ֆրոնիկին և զաղտեիրը
պահպանելու համար կտրում նրա լեզուն: Ֆրոնիկը կերպասի հյուսվածքով քրոջը հայանում
է նշույնությունը. երկու քույր զրիծառու են լինում Տերեան, ապսենելով նրա որդուն. խմանալով
այդ, իշխանը հնամանցում է քույրերին. աստված խղճում է նրանց, Ֆրոնիկին գործնում է
սոխակ. Պրոկոնին՝ ձեռնապահ: — 282:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Էջ

Բնասխառնության կողմից

5

ԲԱՆԱՍԵՆՎԱՌԻՔՅՈՒՆՆԵՐ

Կարոտություն հարկի վայելչությանց հայրենաց իմաց	15
Սրբանեմ ոտից...	18
Ենդամիս զգացմանը Երախտադև Հայկազին յազատություն հայրենաց խրոց	21
Ի պատիւ Ձերդ զերազանցության մասուցանեմ զայս հոգեկուր քնծայն	24
Անդրիական կենաց արձան կանգնեցուր...	25
Գրուատ առ սուրբ Մայր Աթոռն մեր Էջմիածին	27
Առ զարուստ հորին բարձր սրբազնության տեսն Կարապետ արքեպիսկոպոսի Վրաստանի և Տայոց	39
Յարգույ անուշդ յնկն անշատ յայտ միշոց...	32
Տաղ ուրախության ի գոյն Առաւ < անանին >	33
Գարձնայ ի գոյն Առաւանանին	34
Տաղ ի վերայ սիրելոյ ի գոյն Առաւ < անանին >	37
Տաղ ի գոյն Հրով սիրոյին	38
Տաղ ի մայրն ամենորհնայ գարձնայ ի գոյն Հրով	39
Տաղ անուշ ի վերայ սիրելոյ՝ գարձնայ ի գոյն Հրով	49
Տաղ ուրախության ի գոյն Պայծառ < ուրկան >	41
Տաղ ի գոյն Ի սէր բո նազելոյն	42
Տաղ յարգարկը անմին ի գոյն Ռ՝ժ սէր	43
Տաղ ի վերայ կրից ինչ հոգւոյ՝ ի գոյն Տեա քոյ	44
Տաղ ի գոյն Ի բոց բարեացին	45
Նախասահմանություն	46
Երեւակայություն ի վերայ հանապարհորդության ի բնուն Արարատ	47
Յազատություն Հայաստանեայց	52
Ով լցուցի՜ մերոց կարեաց...	53
Մուտ Հայկայ ի Հայաստան և արշաւիրք Երեւակայության նորա ի մամ պատերազմին, որ ի 1826 ամին	56
Ունդ ի վերայ մահուան սիրելոյն իմոյ և ուսուցիչ Վալտերի	64
Ձգացմունք ցաւալից սրտիս ընդ անասնին իմ յառարության զսիրելի աշխարհակիցն իմ Զահրադ Բաղաւով	66
Օրիորդն ֆան Շվերս ի վերայ երգեսունի (կլավիր)	72
Ձի՛նչ այս դասն հարուած անզուրկ օրհասին...	74
Պանկոտեւով ամեր արև մայիսի դուշա իւր ծիծաղկատ...	76
Բաղձանք երթասարգի Բզկայ	80
Ետա՛ւր զվերջին հայրայր հրամարման...	83
Յերեկոյ	84
Ստանաւոր յաշխարհարառ լեզու մեր յօրինեալ	85
Ականջ արաւ, նազանի...	87
Ողբերգություն ի վերայ մահուան բազմերախտ ուսուցչին իմոյ Յարութիւն վարդապետի Արամգարեանց, ազնիւ բարեկամին իմոյ Աղաշանայ Շիրմաղանեան և բազմր հօր իմոյ Յարութիւնի Արովկեանց	88

Յետ փոքր ինչ մխիթարելոյ իմ...	նկարագրումն մանկական աւուրց և խնամոց ծնողաց...	95
Մեկնութիւն երկնային մարմնոց ըստ Հասկացողութեան Հայոց		99
Ի Հրատապեալ Լուսնոս սրտի մտաշխմ անձամբեր		104
Իմ կյանքս ու արեւ եւ թեղ զո՞հ կուտամ...		107
Տաղ ի գոյն...		108
Տաղ Հրամարական		109
Ան Մ. Ա.		110
Ան էմ. Կ.		111
Ան էմ. Կ.		112
Ան Ն. Ն.		114
Գ ա ռ ու ն		116
Եւր առ Հայրենիս		120
Արաշտիրբ պանդխտութեան և խրատը նորա		121
Նահապետեաց մեքոց կայան...		123
Հանգի՛ր Հրեշտակ իմ լուսեղէն...		124
Լ ա ու ը ա		125
Յամխոյժ Լուսնոց պնդեալ պատանին...		126
Գու օրինակ անմեղութեան...		127
Սիրելի թոշուն...		129
Հանգստութիւն		130
Տեսր անկանիւր...		131
Տխուր անարան սրոյն և սրանշատեց Հայաստանի		133
Մանրաշարժ քայլեն սալլը ի Հետուտ...		138
Գրեցաւ ի վերայ զամբարանի բազմեմբախտ աւուրցչի իմոյ Յոր. վ. Արամզարեան		140
Սուգ Հարազատ և ծնողասէր սրբոց ի վերայ Հանդուցեալ մօրն		142
Կարօտութիւն ծնողաց առ Հեաւուր սրգիս		144
Որ եւ գնում Նազուլ ջան...		146
Ազատու սրտի ախրութիւնը		147
Ազատու սրտի փափազը		148
Դեղի տակաւ անց կենալիս երգե		150
Դարերն (պանդուխտ)		152
Ո՞ւմ տեսն սրտիս դարդերն...		154
Բան Հրամարական առ բարեկամ մի՛ որ զիմէր ի Հայրենիս		155
Բաժանումն պատուելի պարսն Քովմայի Դարգանեան յրոտանեաց իւրոց		159
Որք ի վերայ Միրզաշանի բաշ գնդապետի		162
Ի 1836 յուլիսի 27 ելանեմ կանյութս.....		164
Հ ա գ ա ը փ ե շ ե ն	+	165
Աւրի լույս ջան...		176
Հախճումացի զովոր		178
Նամակ Հախճումացին		179
Տեսանեմ թեղ Այր ալիփօր...		181
Ձայն աղաղակի սրբոց և աշրեաց		183
Բ ա յ ա թ ի թ		187
Աղղասեր մարդը իր մեռնելու վախտը		197
Իմ բարեկամ Ազաշան վարդանշանի պատկերի տառչին		199
Բազմազէտ ուսուցիչ		201
Ետզ բաժանվելու վրա		202
Ում սիրտը որ տխուր քլի...		204
Զարթնուր ի միտս իմ...		208
Աղերս առ Մուսայի		209
Մտածումներ ի տեսլի Հայրենեաց		213
Առ Հանդէս ուխտի ի սուրբ լեռան Մթալ-Մմինդայ		217

Կարօտութիւն առ սիրելին	220
Մենաստան սուրբ Գեղարդայ վանից	222
Յունայնութիւն աշխարհի	228
Ի 1842-ին տեսանեմ՝ Զսարքիս վարդապետ.....	235
Առաջի պատկերի բազմերախտ իմ բարեբարի՝ Յրիգրիխայ Պարրօտի	237
Առ պատուական իմ բարեկամ և աշակերտ... 9[Եգօր Ակիմեանց]	240
Մուտ ի Հայրենիս	242
Սոնա, տարաբախտ աղջիկն.....	243
Ուրախ՝ լեր, ցնծա՝	249
Տաղ ուրախութեան	250
Սրբազնագոյն քահանայապետ....	251
Վկայք փառաց Հայաստանի	253
Յաւուր տօնախմբութեան բարեկամի միոյ	254
Առ այլ բարեկամ մի ընդ փոքր ընծայի իմիք	255
Զգացմունք և աղերս	256
Աղերս զոհութեան առ ամենաբարձրեալն	258
Ի վերայ արեղական	259
Յալիս ամենի անդ Միսիսիփի...	260
Բարեպաշտ հայրենակիցք իմ	261
Ի ներկայանալ աշակերտաց նահանգական ուսումնարանին Երեանու....	262
Այլ աշակերտ նահանգական ուսումնարանի.....	263
Աշակերտք առ հրամարումն ընկերակցաց իւրեանց	265
Զխարզ սխրալի մեզ այս տեսարան...	266

ԻԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ապանտ Տաղներուրդոյ (Շիլլերից)	269
Սուր, արարեալ ի մեծանուն Ալբրեխտ Հալլերէ.....	271
Դարձեալ ի վերայ նորին	275
Էրլբեռնիզ... (Գլոթից)	278
Ոգր օրիորդի միոյ ի վերայ մահուան ընկերին իւրոյ (Հեյուտից)	280
Եղերբորդութիւն ի վերայ շինական աղջկան միոյ (Կուլից)	281
Յովհաննէս և Անխիմ (Կուլից)	283
Աղիւտտան և Բողիսն (Կուլից)	286
Առ արեղականամուտ (Կարլից)	290
2 յուլիսի—1761 ի ծագիլ արեղականն (Կուլից)	291
Եղերբորդութիւն ի վերայ Դաֆնէի (Գուլից)	292
Կղզիին Բորնհոլմ (Կարամզինից)	295
Ի ա ի ա յ (Կարամզինից)	296
Ի գրգռիլ պատերազմին Տրոյական (Հոմերոսից)	299
Առ բռնաւորն Դիոնիս... (Շիլլերից)	304
Ա զ ա տ ո թ ի լ լ լ	305

ԱՆՎԱԳԻՐ ԵՎ ԱՆԱՎԱՐՏ ԲԱՆԱՍՏՆԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հանգերուր աստ ի քուն անոյշ...	309
Լուսինն դուստ եկել...	310
Ոսկեղէն պտակ գլխոյ մերոյ թաղ...	311
Լիզա յաւուր մի...	312
Ի ծածկիլ անոյշ...	313
Սուգ ի վերայ Հայաստանի	314
Ո՛վ և այս շամբուշ...	317
Այլ անտիքտ այս զաւակք...	318

Ան հրիտանադր սիրեն պատկոթիւնս	323
Ի շրջիլ նոցա փոխի ժամանակն...	326
Նոր ինչ են այս ցոյցը...	329
Ո՞ր հոգւոց աշտօր տունն...	331
Հի՛մ թօթափեցան ծաղիկը դարնայնի...	333
Բաղմիցս մի՛նչ զայս բօթ առչի...	335
Տե՛ս զիա՛րդ ընթանալ...	336
Ողջոյն ձեզ...	338
Մայիսի՛, մայիսի՛ ամիսն շնորհավոր...	339
Մա՛ւա՛հրաւէր տարտամալից...	340
Երբ անսից զրեզ քաղցր իմ Հայրենի...	341
Եւ ի ծոց անկեալ երկնարձակ...	342
Զայնակցեալ եմ ձեզ...	343
Պատկեր պարձանաց որբոյ կուսին	346

Վ Ա Ր Ի Ա Ն Տ Ն Ե Ր

Անցին երկու ամբ...	351
Որիօրդ ֆոն Շվէրս ի վերայ երգեհոնի	352
Զանուժա զան շի մնաց...	354
Ո՛հ բերն ո՛հ բերն...	355
Էս խաբարին դարդի համար...	357
Մոռացայց զերկիր այն ինչ սիդանեմ	358
Սիրոս լցվիլ ա...	359
Տերտային համեմատութիւններ	363
Մանրագրութիւններ	379
Անձնանունների և տեղանունների բառարան	411

Կազմը և ֆորգացը՝ ճի. Հ. ՌՈՒՆԵՅԱՆԻ
ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ Խմբագիր՝ Մ. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ
Սրբագրիչ՝ Ա. ԱՐՁԱՔԱՆՅԱՆ
Կաճարով սրբագրիչ՝ Լ. ԱՐՈՎՅԱՆ

ԳԻՆԸ Իրդերեւով 25 ռ.
Կուլենկուով 20 ռ.

Հանձնված է արտադրութեան 18/VI 1948 թ., ստորագրված է տպելու 24/VIII 1948 թ.
ՎՋ 04011, պտակեր 365, հրատ. Ձ 555, տիրուծ 5000. 28 տպագր. մամուլ.
ձեկ մամուլում 53.760 տպագր. նիշ.

Հայկական ՍՍՐ Գիտութիւնների Ակադեմիայի տպարան, Երևան, Արսիյան 104

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0055753

ЦЕНА

III
1004